Emil Hurezeanu

ÎNTRE CÎINE ŞI LUP

Între cîine şi lup este o selecţie de analize politice rostite de autor, în cea mai mare parte a lor, la microfonul posturilor de radio *Europa Liberă* (München) şi *Deutsche Welle* (Köln).

Ele sunt sondaje, de departe, de aproape, ale peisajului politic românesc, la cumpăna între două mentalităţi, două tipologii ale culturii politice, între faptul de seară angoasant al marilor incertitudini şi clarificările nopţii depline; anume, ceea ce francezii numesc „entre chien et loup"...

BIBLIOTECA
APOSTROF

Preţ: 4900 lei
T. L. 100 lei

Total: 5000 lei

ISBN 973-97426-0-2

Emil Hurezeanu

Între cîine și lup

© Emil Hurezeanu
© Biblioteca Apostrof, 1996

ISBN 973-97426-0-2

T.L. se virează la:
Uniunea Scriitorilor din România
cont 45101032
BCR, filiala sector I, București

EMIL HUREZEANU

Între cîine şi lup

– radiografii ale tranziţiei –

BIBLIOTECA

APOSTROF
1996

Coperta de Călin Stegerean

Editoriale de sîmbătă

Crai nou

Vineri, 24 aprilie 1992. O nouă plecare în țară. A zecea, din 1989. De această dată, prin Geneva, doar pentru 48 de ore, și nu singur. Îmi cumpăr baterii noi, verific microfoanele, de aproape, de departe. Din avionul München-Geneva, care zboară mereu pe marginea Alpilor, se vede Rinul, lacul Constanța, Zürichul, mereu în soare. Aici, la Zürich, în 1984, pe placa pusă pe casa unde-a locuit, am văzut că fusese înlocuit anul morții lui Lenin cu anul generic al începutului sfîrșitului: 1984. De-atunci am mereu în Elveția senzația că intru în anticamera întîmplărilor finale. Ca de obicei, deasupra Genevei, nu pot fi sigur dacă avionul nu aterizează chiar pe lac. Solemnitatea decorului mirosind a fumir de bancă, Rollsurile șeicului și batista curată a iugoslavului din vaporaș. Geneva, un hibrid de etică protestantă și evaziune fiscală bine temperată, refugiu voltairian și cvartal capitonat al istoriei în pregătire. Decorul mi-e familiar: o familiaritate regăsită de fiecare dată, cu o îngrijorare reverențioasă, aceea cu care exilul se alătură împărăției. A treia oară aici. În mai 1989, revoluțiile se simțeau, fără să se zărească. Alături de Nestor Rateș și Helmut Frauendorfer, timp de trei ore am fost primiți la Versoix, pentru un interviu mai amplu. Era primul de acest fel, la *Europa Liberă*. În parcul vilei, după discuție, Regele m-a întrebat dacă se mai fac bancuri și, aflînd că da, a rîs îngăduitor, spunînd: atunci mai e. Piscina fără apă, și jeep-ul

generalului Patton, în garaj, poarta casei legată cu sfoară, ca la noi la țară, semnul unei priviri care întîrzie în contemplare blîndă, și după cuvînt. Regina, în pantaloni, ne-a servit ceai și ne-a lăsat să fumăm. Rateș mi-a spus, după aceea, că nu m-a văzut niciodată așa de împiedicat. Apoi, la sfîrșit, pentru fotografii, din nou în parc, Regele întreabă: vă amenință și pe voi acolo?

Îmi trec prin minte acum, la coborîrea avionului la Geneva, momentele cînd, în 17, 18, 19 decembrie, sunînd seara la Versoix, Regele întreba: „Să-mi spui cînd să încep; acum e bine?". Urmau mesajele către țara care-și luase, din nou, istoria în cap.

Conform înțelegerii, sunt așteptat de un foarte simpatic și tăcut britanic, calin băiat de casă. În aceeași seară, le revăd pe Majestățile lor, mulțumindu-le pentru șansa ce mi-o oferă, de a face parte din suita care, sîmbătă, 25 aprilie, pleacă spre România. Îl cunosc pe dl Constantin Brâncoveanu, foarte fin, atent, cordial, informat. Schimb două-trei cuvinte în curtea vilei cu englezii din serviciul de protecție: întrebări despre România. Apoi seara, pînă tîrziu în noapte, punem țara la cale. Calea regală. Nu pot dormi. Îmi revine în minte o ultimă secvență a vizitei Regelui la *Europa Liberă*, în decembrie 1991. În holul radioului, în așteptarea despărțirii, Regele privește pe fereastră și spune încet: „nu mi-a plăcut iarna niciodată". A fost ultimul anotimp trăit de El în România. Acum începe primăvara.

Sîmbătă, 25 aprilie. Plecăm spre aeroport, în trei automobile. Regele ține să conducă automobilul, așa cum, se spune în jur, face de obicei. O dimineață de primăvară la Geneva, și atît. Șoseaua spre aeroport e aproape goală. Gospodinele-și cumpără laptele și pensionarii ziarul, și mă gîndesc că lipsa lor de preocupare pentru cele trei automobile care-i dublează, avînd la bord familia regală a României îndreptîndu-se spre țară, după 45 de ani de exil, nu e scandaloasă, ci normală. Normalitatea înaintării discrete și necesare în istorie. Pe aeroport, vreo zece români, din exil, cîțiva reporteri de televiziune. „Este cea mai mare zi din viața mea", spune în românește o femeie blondă, foarte elegantă, care în tinerețe cred că fusese frumoasă. În avion, suntem doisprezece: Regele, Regina, Constantin Brâncoveanu, Alain

Morvan, fotograf Gamma, Luc Weber, Suisse Romande, cei trei protectori britanici, doi piloţi, o stewardesă şi cu mine.

Discuţiile întretăiate, zgomotul camerei de fotografiat şi al camerei de televiziune, deambulările stewardesei, vecinătatea imediată a piloţilor cu care comunicăm normal, fără uşă, luxurianţa acronavei – piele, fumir, mochetă groasă –, o cupă de şampanie ciocnită deasupra Oradiei, şi tăcerea îngîndurată a Regelui, aşteptînd trecerea orelor. Pe ecranul unui televizor care descrie electronic traseul avionului, pe o hartă aurită a Europei, de la Geneva la Suceava, apar mereu numele localităţilor lăsate în urmă. De acest televizor, s-au agăţat două ore şi jumătate privirile tuturor, ale Regelui şi ale Reginei, mereu, el fiind îndreptarul de timp şi spaţiu al întoarcerii. Deasupra Oradiei s-a lăsat liniştea. Apoi Cluj, Sighişoara şi Suceava. Liniştea s-a întrerupt doar prin lacrimi păstrate în priviri. Apoi pămîntul, Suceava, România. Oamenii – Regele Mihai. Învierea.

Duminică, 26 aprilie. Plecarea din Putna, cu puţină lume, dimineaţa la mănăstire, doi fraţi de dincolo de Prut, spunîndu-şi jalea, la micul dejun, descojind cozonacul şi oul roşu cu mîinile tremurînd, şi Regele alături, şi acel creştin din părţile Laşului, care de cu noapte aştepta în faţa mănăstirii cu două farfurii sparte – avîndu-l pictat pe Regele-copil bălai. Crezînd că i le oferă, Regele a mulţumit, şi omul a spus: nu vi le pot da decît cu semnătură: să vadă mama că au ajuns aici, după 50 de ani, altfel nu mă crede. Piftie de peşte, sfeclă roşie, cozonac cu nucă, brînză proaspătă de oaie, ouă roşii, vişinată, vin nou, flori dalbe. Înalt prea-sfinţitul Pimen spune rugăciunea. Oamenii de gardă, cu ochii roşii. Lumînările arse şi absenţa mulţimii de la-nviere, în zorii reaveni. Învierea a fost însă, şi-acum urmează viaţa după moarte.

Coborîrea la Bucureşti nu anunţa încă emoţia copleşitoare de după Arcul de Triumf. Aflîndu-mă, întîmplător, într-un automobil al poliţiei, constat că, îndată după depăşirea aeroportului Băneasa, coloana e condusă, ca după un program prestabilit, spre stînga, pentru evitarea Arcului de Triumf. Prin staţie, poliţiştii din fruntea convoiului comunică şi cauza devierii: mari grupuri de oameni la Arcul de Triumf, şi posibilitatea unor provocări. Am avut însă sentimentul că devierea era programată, nu din cauza pericolului pro-

vocărilor, ci a evitării primei intrări simbolice, salutată ca atare de mulțime, în București. Ulterior, aflam că șeful serviciului de protecție al Regelui, constatînd tentativa de deturnare de la traseul stabilit inițial, pe la Arcul de Triumf, n-a ținut cont de indicațiile poliției, spunînd: sau pe la Arcul de Triumf, sau deloc. Și a fost Arcul de Triumf.

Frămîntarea coridoarelor, la etajele trei și doi ale „Continentalului". Obținerea balconului. Locatarul singurei camere cu balcon, un cetățean străin, nu știe că, în absență, camera și balconul i se rechiziționează pentru cîteva minute, pentru un dialog între Rege și sute de mii de oameni. Cineva obiectează: nu poți să-l scoți afară pe om din cameră, fără știrea lui. Altcineva răspunde: scoate-l din cameră și bagă-l în istorie.

27 aprilie, seara. În avion, piloții recepționează mesajul turnului de control al aeroportului Otopeni, în limba engleză: „Îl salutăm și-l iubim pe Majestatea sa, și așteptăm cu toții să se-ntoarcă acasă pentru totdeauna". Decompresiune. Observațiile amuzate ale Reginei, privind anumite secvențe sau gesturi ale ultimelor patruzeci și opt de ore, stîrnesc rîsul pînă și în cabina piloților. Regele tace și zîmbește. Își amintește o anecdotă din anii '30. Un parlamentar corupt își întoarce buzunarele pe dos în parlament și spune: „n-am decît doi poli la mine, asta-i tot". Altul îi răspunde: „și pămîntul are doi poli, da' se-nvîrtește, se-nvîrtește". „Unii au replică promptă și exactă, alții nu" – spune Regele. Regele Mihai nu are, poate, o replică promptă și exactă. Are un instinct prompt și exact. „Royal instincts" – spune cineva din suită, și cei trei englezi protectori, după 48 de ore de îmbrățișări cu mulțimea, sunt imediat de acord.

Seara e stingheră. Parcul din jurul vilei la fel. Regina spune că are încă în urechi vuietul ultimelor zile. Regele privește imaginile Televiziunii Române și ale televiziunilor străine despre vizită. Aceeași lungă și concentrată privire, dar care acum știe și a văzut. Telefonează regina Sofia a Spaniei. E mișcată și fericită de succesul vizitei în România a verilor ei. Seara helvetă e rece și umedă. Ultima pagină a istoriei României, bună, caldă și surîzătoare.

1 mai 1992, *Cuvîntul*

La vreme de schimbare

Lumea românească şi-a modificat, în ultimii cinci ani, ritmurile schimbării. Nu mă gîndesc la un anumit fel de a fi şi de a guverna al regimurilor politice instalate după 22 decembrie 1989. Acestea au preluat, în mod aproape inevitabil, reprezentanţi ai fostului regim. Orice ruptură cu trecutul, în condiţiile româneşti de dinainte de 1989, putea să se petreacă doar prin acea faimoasă „ruptura pactada – ruptură prin înţelegere", de care au avut parte şi spaniolii în 1977. N-am în vedere aici, desigur, decît procesul transformării, nu conţinutul şi sensul lui, atît de diferit atunci şi mai tîrziu în Spania, faţă de 1989 şi mai tîrziu în România. Clasa guvernanţilor în România ultimilor cinci ani n-a adoptat însă niciodată un curs al schimbării în profunzime, ci doar tehnici ale supravieţuirii politice selective a funcţionarilor şi a obiceiurilor ceauşismului; dar şi aceste regimuri postdecembriste au evoluat, din păcate, însă, mai mult în sensul unei liberalizări postcomuniste, decît al democratizării prooccidentale.

S-au schimbat enorm în anii din urmă modalităţile comunicării sociale şi civice, ele purtînd amprenta solidă, de neşters de-acum înainte, a societăţii deschise de tip occidental. Un rol important l-a jucat, deseori în condiţii eroice, Opoziţia şi un organism civico-politic de felul Alianţei Civice, împreună cu cel mai insistent catalizator

public al democratizării care a fost şi este presa independentă. Societatea românească ea însăşi, în cinci ani, a crescut, din punct de vedere democratic, mai mult decît în ultimii 50. Votul din 1992, faţă de cel din 1990, acţiunea Opoziţiei şi a sindicatelor, şi chiar faimoasa „linişte" dorită odinioară, în care eu unul înclin să citesc starea de pregătire a unei noi participări responsabile, în sens civic, şi nu indiferenţa corpului social – toate acestea sunt repere ale unei realităţi în schimbare, şi promiţătoare, pentru că deja foarte schimbată.

Se vorbeşte mult, mai recent, cu suportul periodic al sondajelor, mai mult orientative decît constatative, fie de un somnuleţ naţional de după-amiază (expresie, se spune, naturală a imobilismului politic, blocînd ca o fatalitate progresul democratic), fie de pericolul radicalizării marilor grupuri sociale frustrate de neajunsurile tranziţiei. Se susţine, de către unii, că acesta ar fi biotopul de tipul „Republicii de la Weimar" a Germaniei anilor '20, pe care pot răsări şi înflori dictatorii şi iluminaţii salvaţionismului de felul lui Jirinovski.

Se citează, bunăoară, rezultatul ultimului sondaj de opinie, care, la întrebarea „spre ce se îndreaptă România?", oferă rezultate considerate, într-un fel sau altul, de rău augur: 60% din cetăţenii ţării n-ar şti spre ce se îndreaptă România; ceilalţi 40% sunt împărţiţi, iarăşi, îngrijorător pentru adepţii victoriei inevitabile a capitalismului asupra socialismului: doar 16% ar vrea ca drumul ţării să ducă la capitalism, 11% spre socialism occidental şi 13% spre restaurarea comunismului.

Pînă şi dl Silviu Brucan, un politolog atît de longeviv şi experimentat în schimbări, părea îngrijorat în articolul din *Adevărul* de la 20 mai, citind aceste sondaje.

Nu cred că aceste rezultate, chiar dacă sunt reale, anunţă un apetit social în creştere pentru comunism sau indiferenţă, în defavoarea democraţiei şi a capitalismului. Consensul democratic apărut după răsturnările din Europa sau America de Sud, în ultimele două decenii, de la autoritarism la democraţie, a fost pretutindeni erodat, după o perioadă euforică, pentru ca apoi să revină. Da, dar, se va spune, Portugalia sau

Spania nu sunt România sau Polonia. E-adevărat. Cu adaosul că, spre deosebire de Polonia, în România, în 1989, fostul regim politic n-a renunţat, prin revoluţia tinerilor, prin proprie voinţă şi apoi prin alegeri libere, la putere, iar mai tîrziu, de cinci ani încoace, ţara noastră nu a înregistrat încă acel test al ireversibilităţii procesului democratic, care este alternarea politică repetată. Comuniştii pierd puterea prin alegeri libere – în Polonia sau Ungaria – în favoarea Opoziţiei, şi o recîştigă, de asemeni prin alegeri libere. Foştii comunişti din România n-au pierdut întru totul puterea în 1989: au cîştigat-o, schimbîndu-şi cosmetic faţada, în 1990, şi au recîştigat-o, perfecţionînd tehnicile selective ale supravieţuirii politice, în 1992. Testul ireversibilităţii democraţiei politice în România rămîne încă în restanţă.

Pe de altă parte, să ne mai amintim că Germania, după al doilea război mondial, Germania de Vest a fost ocupată de aliaţii occidentali şi obligată, ca să spun aşa, de sus în jos, la democratizare. Totul pe ruine, dar şi cu un plan Marshall uriaş şi cu alte surse de reconstrucţie. Cam la 5-6 ani de la terminarea războiului – exact intervalul care ne desparte de Revoluţia din decembrie 1989 – o treime din germani spuneau că sunt gata să sprijine sau chiar să fie indiferenţi la revenirea nazismului la putere; 42% din germani credeau, la începutul anilor '50, că o duceau mai bine înainte de 1945, în timpul nazismului, şi doar 2% credeau că se simt mai bine în noua Germanie federală. În 1953, la doar doi ani de la sondajul de mai înainte, 50% din germani – o diferenţă uluitoare – credeau că democraţia e mai bună decît totalitarismul; în 1970, 81%; în 1972, 90%. O creştere asemănătoare a suportului pentru democraţie s-a înregistrat şi în Japonia. Nu cred că doar progresul economic rapid şi excepţional a determinat aceste schimbări.

În analiza politică se vorbeşte de schimbul de generaţie – drept cel mai sigur mijloc de menţinere a democraţiei şi de democratizare – singurul care, ca în Germania sau Japonia, ar face azi democraţia ireversibilă. Schimbul de generaţie este oarecum contrapus schimbului de opinie. Opinia se aprinde şi se stinge mai repede. Aşa se explică, poate, şi rezultatele

sondajului din România, unde schimbul de generaţie posttotalitară nu s-a produs, în timp ce schimbul de opinie a fost sistematic blocat de o îndoielnică bună-credinţă democratică a guvernanţilor postceauşişti.

Un nou curs de cîştigare, creştere şi formare a opiniei democratice este cel mai important obiectiv al presei independente. Îl vom urmări şi servi, mereu cu devotament, în ce ne priveşte.

4 iunie 1994, *Europa Liberă*

Imagine şi politică

Am receptat cu interes vestea publicată în urmă cu cîteva zile de *Evenimentul zilei*, care anunţa instalarea antenei de emisie a ceea ce va deveni noul post de televiziune independent Tele 7abc. Deşi om de radio, venind dinspre presa scrisă, şi cu abateri constante înspre aceasta din urmă, sunt convins de importanţa dominantă, în cîmpul mediilor de informare, a televiziunii. În viaţa socială şi politică a momentului, şi nu doar în România, dacă televiziune nu e, nimic nu e. Televiziunea – şi nu discut aici caracterul ei independent sau aservit, indicele de responsabilitate morală sau profesională asumat – are cel mai mare impact social şi, deci, politic. În Italia, cîştigătorul ultimelor alegeri, actualul prim-ministru Berlusconi, este în primul rînd un mogul al televiziunii, şi, poate nu întîmplător, unul din primele sale gesturi controversate a fost acela de a pretinde televiziunii naţionale un anumit fel de-a fi. Să fi reintrat în epoca transformării mesagerului – de televiziune – în chiar mesajul pe care-l transmite, în chiar agentul modificării realităţii? Sunt destule motive să credem că încă nu. În România, în orice caz, pericolul autonomizării excesive a mediilor de informare, în detrimentul puterilor politice şi sociale constituite, nu există. La noi, reversul acestei aserţiuni este valabil.

Televiziunea – din nou, în termeni globali – este pretutindeni foarte expusă, prin caracterul fatalmente

selectiv al prezentării realităţii prin imagine, unor fenomene pe care specialiştii în comunicaţii le-au numit: tirania instantaneului, tentaţia transformării informaţiei sau a evenimentului în spectacol sau a spectacolului în eveniment; mai exact, simplificarea mesajului, comercializarea întreprinderii de informaţie. În ciuda acestor defecte, sau poate tocmai din cauza lor, televiziunea nu e nicăieri în criză de audienţă. În România prezentului, în ciuda numărului limitat al posturilor de televiziune, şi mai ales în pofida statutului subordonării politice operative a postului naţional faţă de guvern, preşedinţie şi alte cercuri ale puterii, televiziunea consacră evenimente şi informaţii mai mult decît orice alt mediu de informare – radio sau presă scrisă. În prezent, nici unul din marile ziare naţionale nu depăşeşte tirajul de 200.000 de exemplare. În Franţa e cam la fel: 21% din francezi nu citesc niciodată presa, în schimb doar 5% din francezi nu privesc niciodată televizorul. În logica televiziunii intră pretutindeni, deci, impactul ei extraordinar. Pericolul este ca, chiar şi în condiţii de perfectă independenţă sau autonomie politică şi profesională – repet, nu e cazul televiziunii naţionale de la Bucureşti – jurnalistul de televiziune, vrăjit de propria sa putere de seducţie, să creadă uneori că propria sa sinceritate poate să ţină locul adevărului. Alarme, informaţii, opinii în care jurnalistul de televiziune crede cu sinceritate – admitem deci că nu i-au fost ordonate sau sugerate de altcineva – tind să ia locul adevărului, pentru milioane de oameni, şi asta cu un minim efort intelectual. S-a constatat, după cercetări recente, că amintirea unui telespectator, după vizionarea unui program, constă în proporţie de 50% doar din imagini: culoarea decorului, detalii de îmbrăcăminte, elemente sonore, desprinse însă de conţinut. Acelaşi telespectator reţine doar 25% din cuvintele transmise în mesajul de televiziune respectiv.

Televiziunea Română a anunţat în 1990 mineriade şi lovituri de stat, cu imagini spectaculoase, după ce în decembrie 1989 ne-a obişnuit cu posibilitatea primei revoluţii în direct, mai mult chiar decît cu adevărurile ei. În 1991, a transmis în direct scene de război civil, prin care falange de mineri dărîmau, la propriu, guvernul legitim al ţării. Din 1992 încoace, o dată cu a doua campanie electorală postdecembristă, practic, seară

de seară, şi în proporţia de masă sugerată mai înainte, această instituţie a jurat prea adesea strîmb, preferînd, în cel mai bun caz, sinceritatea găunoasă a obiectivismului – „arăt tot şi îi arăt pe toţi".

În mai multe rînduri, în ultimele luni, televiziunea a expus punctele de vedere ale unor personaje politice nu doar controversate, ci definite prin antidemocratismul lor agresiv. Senatorului C.V. Tudor i s-au acordat spaţii de transmisie pentru a-şi trîmbiţa alarmele – false, atîta vreme cît n-au fost niciodată confirmate – privind o invazie de proporţii cosmice a spionilor, o ofensivă iminentă a Ungariei împotriva României şi, mai nou, un atentat iminent la viaţa preşedintelui Iliescu, taman la 17 iunie, cu lovitura de stat promonarhică conexă. De fiecare dată, televiziunea s-a făcut purtătoarea unor mesaje extrem de periculoase, neprobate, contrazise de realitate. Niciodată SRI-ul sau alte organe abilitate de lege să străjuiască siguranţa naţională, chiar cînd au infirmat aceste aberaţii, n-au făcut-o în programele de mare audienţă ale televiziunii şi cu aceeaşi vehemenţă. Şi, mai ales, n-au respectat legea siguranţei naţionale, care cere pedepsirea acelora care – precum senatorul Tudor – provoacă deliberat, sistematic şi la scară naţională nesiguranţă naţională. Televiziunea naţională Română se află, din cauza acestor grave şi repetate erori etice, profesionale şi politice – pornind chiar de la legislaţia actuală – într-o gravă culpă: inducerea în eroare cu premeditare a naţiunii. Politicienii – din guvernare şi din opoziţie – nu mai pot să permită această aventură periculoasă, fără riscul transformării realităţii percepute de românce şi români într-o antirealitate manipulată. Efectele pe planul dezvoltării ţării vor fi perverse şi de durată, făcîndu-ne mai familiari cu minciuna decît cu adevărul, chiar şi în ziua cînd România va fi depăşit crizele facerii democratice.

Citind despre instalarea antenei de emisie a postului de televiziune independent Tele 7abc încep să cred că există şanse ca dominaţia minciunii prin televiziune să se apropie de sfîrşit.

11 iunie 1994, *Europa Liberă*

Imaginile imaginii

În această ultimă săptămînă dinaintea campionatului mondial de fotbal, spectacolul planetar de prim ordin al sezonului, s-a vorbit mult în România despre o anume legătură, cam ciudată, între sport şi politică. Guvernul de la Bucureşti ar fi plănuit, cu peste un milion de dolari din bugetul de austeritate al tranziţiei, un fel de excursii pentru o bună duzină de demnitari, ieşiţi, pe banii contribuabilului român, la iarba verde a Lumii Noi. S-a spus, în mod oficial, că avem de-a face cu o campanie de reanimare a imaginii americane a României. S-a mai spus, neoficial, că, de fapt, e vorba de încă una din acele înclinaţii spre afacerism folcloric, de care guvernul Văcăroiu ar fi dat prea des dovadă. Povestea cu ameliorarea imaginii României, prin miniştri şi miniştri adjuncţi împrăştiaţi în peluzele americane, survine în săptămîna aniversării mineriadei tragice din iunie 1990, în săptămîna celor mai importante tulburări sindical-sociale din timpul mandatului Văcăroiu, în săptămîna punerii în chestiune a constituţionalităţii demersurilor prezidenţiale şi, în sfîrşit, în cea a tranşării unor legi fundamentale.

O obsesie mai veche, care vine de la Ceauşescu, obişnuit să confunde, în mod frecvent şi grotesc, imaginea cu realitatea, pare să-şi regăsească aderenţi şi amatori numeroşi în noua clasă de guvernanţi posteceauşişti. Mi-amintesc secvenţa cu acei cîţiva băieţi eroici care-au ocupat, în decembrie 1989,

biroul Carpatului şi, relaxaţi, priveau cu nesaţ desene animate, la videoul fostului geniu. Zburau gloanţele, soarta revoluţiei, aşa cum ştim între timp, era departe de a se fi decis, iar ei se uitau la desenele animate americane, fructul interzis al dictaturii şi savurat în intimitate doar de dictatori. Am ştiut atunci că asist la una din scenele de transformare revoluţionară. Imaginea statică şi împovărătoare a realităţii româneşti, purtînd efigia LUI şi a EI, se spărgea în viteza şotiilor lui Mickey Mouse în jurul motanului înfuriat. Un ritm nou al imaginii realităţii, eliberată de interdicţie sau cenzură, părea să anunţe această redescoperire a animaţiei, pe ruinele paraliziei totalitare.

S-a revenit însă relativ repede de la libertatea imaginilor în mişcare – cum se spune acum, în săptămîna campionatului de fotbal – la cea a mesajului tezist, ideologic, propagandistic, sterp de conţinutul adevărat al vieţii. O televiziune defectivă de adevăr, o propagandă guvernamentală şi prezidenţială mergînd de la contrafacere pînă la sfidarea grosolană a realităţii, o putere care a reînvăţat – fără să uite vreodată – periculos de repede, clişeele ceauşismului de propagandă.

Televiziunile occidentale arătau, în săptămîna pe care o încheiem, imagini de confruntare între poliţia superînarmată şi sindicaliştii disperaţi în Piaţa Victoriei. Am auzit, în vreo trei-patru limbi, zilele acestea, şi cuvintele generalului Niţu, care, la întrebarea: „aveţi de gînd să evacuaţi piaţa în forţă?", spunea, glumeţ: „încă nu". Imaginea căştilor şi scuturilor, alăturată mesajului sfătos-ameninţător al unui general de poliţie, a spus mult mai mult occidentalilor despre România decît imaginea miniştrilor lui Văcăroiu mîncînd popcorn, purtînd t-shirt-uri cu Dracula sau împrăştiind generos procentele privatizării limitate prin stadioane. O poliţie superînarmată, la standarde latino-americane, în ţara cu doar doi dolari de investiţii străine pe cap de locuitor – ultimul loc în Europa Răsăriteană – e o imagine pe care regimul o transmite fără să vrea. Investiţiile masive în exerciţii publicitare – de genul celei în revista americană *Leaders*, din septembrie 1993, apărută cu portretul domnului Iliescu pe copertă şi zeci de pagini publicitare despre România în

interior – sunt mai puţin rentabile decît acel amănunt strecurat, cîteva săptămîni mai tîrziu, într-un editorial al celui mai citit săptămînal de afaceri din lume, *Economist*; fiind vorba de guvernul Văcăroiu, se folosea formula: „A lousy government", ceea ce, în traducere literală, înseamnă nici mai mult nici mai puţin decît „un guvern păduchios" – în sensul valorii guvernării, desigur.

Miniştrii dlui Văcăroiu, cu milionul de dolari smulşi bugetului de austeritate, au poate cele mai bune intenţii de popularizare, între două meciuri, a mersului glorios al României pe calea construcţiei capitalismului. Vor fi însoţiţi, însă, de următoarele rînduri, apărute la 2 iunie, tot într-un editorial, al marelui ziar de afaceri *Journal of Commerce*: „Potrivit oficialităţilor americane, cea mai mare parte a fostei echipe de putere de sub Ceauşescu conduce încă economia, întărind imaginea negativă a României în Occident".

Dar sportul tutelar al planetei e fotbalul, şi poate că nu e momentul să-i bruiem tocmai acum generoasele mesaje cu un stop-cadru pe imaginea cea mai nefavorabilă a politicii româneşti. E bine însă să nu uităm: imaginile în mişcare nu sunt doar monopolul Televiziunii Române, cînd e vorba de fotbal. Regimul de la Bucureşti ar trebui să înveţe, în materie de propagandă, diferenţa între siguranţa de sine a telejurnalului de seară ceauşist şi dubiile lui Popeye Marinarul între două prize de spanac.

18 iunie 1994, *Europa Liberă*

Triptic geopolitic

O realitate politică frămîntată în interior are uneori şi cauze internaţionale. Este la fel de adevărat însă că politica internă proastă a unui regim determină, în condiţii internaţionale oricum nefavorabile, dificultăţi suplimentare societăţii respective.

Această sumară şi banală descriere a dialecticii politică internă-politică externă se aplică şi României; se aplică, aş sublinia, *tot mai mult* României.

Mai întîi pentru că în ultimii patru ani şi jumătate, erori politice majore şi repetate ale guvernanţilor români au făcut ca evoluţia democratică – deci dezvoltarea economică plus crearea instituţiilor democratice şi a societăţii deschise – să fie mai lentă, mai plină de meandre sau blocaje decît oriunde în fostul bloc comunist.

În această perioadă, relaţiile internaţionale au devenit, la rîndul lor, mai nefavorabile evoluţiilor democratice decît în urmă cu patru ani. Să ne gîndim doar la haosul sîngeros şi prelungit, fără ca lumina să fie vizibilă la capătul tunelului, din fosta Iugoslavie; sau la confuzia grea de cele mai rele presimţiri de revenire la forme autoritariste şi imperialiste din fosta Uniune Sovietică. Ambele evoluţii internaţionale, la care Occidentul asistă cu revoltă morală dar mai ales cu neputinţă, creează, de fapt, în partea noastră de lume, sud-estul Europei, cel mai acut şi imprevizibil focar de conflict internaţional.

Ceea ce pentru americani e îndepărtata Bosnie şi exoticii cazaci transnistreeni, pentru noi e întîmplarea proximă, focul de paie de dincolo de gard. Această situaţie creează unei ţări ca România, în condiţiile unei subdezvoltări economice şi democratice pline de derapaje, o situaţie dificilă. Stabilitatea geopolitică a României este doar rezultatul unei comparaţii făcute, în cancelarii temperat îngrijorate, între fosta Iugoslavie, fosta Uniune Sovietică şi România prezentului. Ea nu este, aşa cum ne-o prezintă descori guvernanţii de la Bucureşti, rezultatul unei politici înţelepte, de deliberate abilităţi interne şi internaţionale, ci rodul întîmplării care face ca, ocazional, chiorul să fie considerat împărat al orbilor.

Recent, la semnarea acordului de aderare a Rusiei la Parteneriatul pentru Pace, ministrul de externe rus Kozîrev avertiza asupra pericolului pe care includerea unor ţări precum Cehia, Polonia sau Ungaria în NATO l-ar reprezenta pentru relaţiile Occidentului cu Rusia. Numele României — şi al Bulgariei — n-a fost pomenit. Nu cred că omisiunea se datorează aceleiaşi indiferenţe — condamnabile - cu care occidentalii ne ocolesc de obicei cînd pomenesc ţările din centrul şi estul Europei. Moscova îşi cunoaşte mult prea bine vechii clienţi central- şi est-răsăriteni. Din declaraţia lui Kozîrev nu s-a putut înţelege decît că România şi, probabil, Bulgaria, aşa cum lasă să se înţeleagă tot mai mult şi alte gesturi ale diplomaţiei politice şi militare moscovite, sunt considerate oricum într-o zonă de securitate rusească dobîndită, sau în curs accelerat de dobîndire. În aceste condiţii internaţionale, oricum nefavorabile, ambiguitatea opţiunii prooccidentale a Bucureştiului e la fel de nocivă ca şi opţiunea promoscovită subînţeleasă. Guvernanţii români pendulează între una şi cealaltă din atitudini, refuzînd consecvent doar pe aceea a acţiunii ferme, univoce şi consecvente în favoarea modelului statal, societal şi de securitate occidental. O situaţie dificilă, care, prin implicaţiile asupra viitorului României, încarcă periculos răspunderea regimului actual. Acesta, în condiţii externe şi regionale oricum nefavorabile, e obligat să împartă politica intereselor vitale ale României cu întreaga clasă politică, cu Opoziţia deci. Nu este şi n-a fost cazul.

Cînd vorbim de influenţa relaţiilor internaţionale nefavorabile asupra unei societăţi, ne gîndim şi la situaţia, foarte îngrijorătoare, creată prin distribuirea precară a resurselor. Mai exact, între 1989 şi 1993, Europa de Răsărit, indiferent de intensitatea orientării democratice a diferitelor ţări, a primit din partea Occidentului ajutoare – investiţii în primul rînd – în valoare de 20 de miliarde de dolari. Singur Ceauşescu a primit mai mult de jumătate din această sumă la începutul anilor '70, ca să nu mai facem şi alte comparaţii. Deci, banii occidentalilor disponibili pentru răsăritenii porniţi pe drumul democraţiei au fost, oricum, puţini, periculos de puţini pentru societăţile distruse de comunism. Din cele 20 de miliarde, doar ungurii au obţinut, în investiţii directe, cam cît ruşii: 6,8 miliarde; Polonia şi Cehia au primit fiecare cîte 2 miliarde de dolari; Slovenia 1,2 miliarde; România 0,8; Slovacia 0,4 şi Bulgaria 0,2. Pe cap de locuitor, însă, suntem pe ultimul loc la acest capitol al investiţiilor occidentale. De ce? Pentru că în primii doi ani după revoluţie nu ne-a dat nimeni bani, din cauza mineriadelor. Pentru că în ultimii doi ani, cînd banii au început să se dea, oricum nu prea mai erau şi zona noastră – între Iugoslavia şi fosta Uniune Sovietică – devenise de rău augur pentru investitori. Întîrzierile progresului democratic din România, care au justificat o lipsă suplimentară de interes a occidentalilor, pe fondul unei lipse endemice de bani şi interes, ne-au costat mult şi ne vor mai costa. Ambiguitatea în relaţiile cu Moscova şi subtilităţile cu care se amînă opţiunea prooccidentală univocă sunt, desigur, reflexele automate ale actualilor guvernanţi, în cea mai mare parte moştenitori şi meliorişti ai aparatului conceptual şi de putere al ceauşismului. Ceauşismul şi-a dovedit tragica incapacitate şi pe plan intern şi pe plan extern. Astăzi, însă, societatea românească nu mai poate fi făcută prizoniera obsesiilor unui om sau a unui sistem de putere; la ora refacerii marilor jocuri regionale şi internaţionale, asumarea obsesiilor de grup, mai mult decît luciditatea nonpartizană în asumarea intereselor vitale şi majore ale României, ne conduce spre un necunoscut periculos.

24 iunie 1994, *Europa Liberă*

„Demolarea la preşedinţi şi drumul la producţie“

Nu vreau să fac notă aparte, la sfîrşitul unei atît de febrile săptămîni politice. Discuţiile în jurul moţiunii de cenzură, dimensiunile antidemocratice ale legilor caselor naţionalizate, respectiv a învăţămîntului, dezbaterea privindu-l pe parţial anticonstituţionalul preşedinte Iliescu sau pe totalnelinişti tul edil napocan Funar, dar mai ales fotbalul, zeu tutelar al spaţiului public, cu care, de la care şi prin care privim, înţelegem sau nu – mai – înţelegem în mod obligatoriu realitatea acestor zile, au produs, ca de obicei, torente febrile de glose ziaristice.

Nu evenimentele politice majore sau minore ale săptămînii mă interesează, deci. Am intitulat însemnările de faţă: „Demolarea la preşedinţi şi drumul la producţie“. Titlu aproape de neînţeles, chiar dacă un oarecare sens sau sugestie sunt sesizabile: e vorba de o combinaţie între două formule folosite de doi eminenţi oameni politici ai tranziţiei posteeauşiste. În aceeaşi zi, miercuri, 29 iunie, domnul Iliescu, într-o vizită de lucru la Bucureşti, între textiliste, s-a remarcat prin reactivarea unui text, ţinînd de campaniile staliniste de demascare a duşmanilor de clasă din 1950, 1960, 1970 şi, în ce-l priveşte, 1990. Dl Ion Iliescu nu e un orator înnăscut. De cele mai multe ori, intervenţiile – nepregătite – ale domniei sale stînjenesc prin densitatea de clişee sau numărul de cioturi

ale limbii. De lemn e şi insistenţa cu care nu şi-a modificat concepţia despre lume şi viaţă, la patru ani de mandat prezidenţial în România postsocialistă. Un discurs despre interese contradictorii vizînd, pentru guvernanţi, interesele celor mulţi, iar pentru Opoziţie distrugerea aceloraşi, nu e doar periculos de neadevărat, dar şi ridicol de anacronic. Între discursul lui Havel de la Universitatea din Bucureşti şi cel al lui Iliescu la o întreprindere textilă din aceeaşi capitală, în aceeaşi săptămînă, sunt cîteva abisuri. Havel e preşedintele democrat ceh al sfîrşitului de secol, în timp ce Iliescu e fostul activist militant comunist ocupînd – prin vot universal – locul unui preşedinte democrat. Dl Iliescu sugerează, la 29 iunie 1994, că lupta politică a Opoziţiei n-ar fi decît un fel de *demolare la preşedinţi* – am citat formula „demolare la preşedinţi", atunci cînd ea nu înseamnă „demolarea guvernului". Preşedintele n-a depăşit modelul demolator. A rămas, pare-se, fixat la mineriada din septembrie 1991, cînd guvernul Roman a fost demolat şi incendiat de cei mai înfocaţi aderenţi ai Cotrocenilor, minerii. Pare fascinat de asemenea şi de echilibristica napocanului Funar, pentru care şi statuia comandorului din *Don Juan* s-ar transforma în capac de canal arheologic.

A doua parte a formulei care mă preocupă este „drumul la producţie". Ea aparţine primului-ministru Văcăroiu, care, în aceeaşi zi de 29 iunie, declara: „nu putem vorbi de nivel de trai în România dacă nu dăm drumul la producţie". Premierul Văcăroiu nu ne mai surprinde – la nivel lexical – de mult, cu nimic. Excesul de timiditate semantică nu-l caracterizează. Spre deosebire de preşedintele Iliescu, domnul Văcăroiu n-a fost ales niciodată, ci numit, împrejurare care nu-l eternizează cu orice preţ, decît în fruntea celui mai ineficient guvern de tranziţie din Europa Răsăriteană. Nici dînsul n-ar cîştiga concursul de retorică la universitatea populară. Dar un prim-ministru, în ţara primului-ministru Maiorescu, se pare că nu mai trebuie să ştie să vorbească. Expertiza tehnică a domniei sale, pe de altă parte, probată la CSP pînă în 1989, a dat rezultate catastrofale – economia

socialistă. După 1992, a dat rezultate proaste spre foarte proaste: vezi starea jalnică a economiei, a societăţii şi cele trei moţiuni de sancţionare a exerciţiului guvernamental. Pe domnul Iliescu îl obsedează lupta de clasă, cu noţiunile fundamentale, oarecum conexe, „demolarea la preşedinţi" şi „mai multă linişte", cît timp, spune domnia sa, „lucrurile se aşază". Ideea că, într-o societate în curs de democratizare, lucrurile se aşază în linişte, e utopică. De ea s-a contaminat şi domnul Mircea Coşea, un expert mult mai rezonabil al tranziţiei, care, în interviul acordat la 20 iunie 1994 ziarului *Journal of Commerce*, declara la rîndul său: avem nevoie de un an şi jumătate de pace socială ca să facem progrese economice. Lenin avea nevoie de o revoluţie internă, Troţki de una mondială, Stalin de cincinale, Hruşciov de deştelenire, Ceauşescu de „una cu pămîntul", ca să aducă paradisul printre muritori. Dnii Iliescu, Văcăroiu şi Coşea nu cer decît vreun an şi jumătate de pace socială. Nu e decît mandatul amînării ineficacităţii, în detrimentul economiei şi al societăţii româneşti. Liniştea şi pacea socială au fost împiedicate să se instaureze în România ultimilor ani de înalţi demnitari politici precum domnii Ion Iliescu şi Văcăroiu. Domniile lor moştenesc, într-o formă sau alta, şi nu vor să abandoneze, un reflex al dictatului şi un complex al asediului ideologic, transformabil, oricînd, prin telefonul scurt, într-unul mineresc. Aceste complexe şi reflexe sunt distrugătoare. Criza politică actuală se poate depăşi doar prin dialog, toleranţă, înţelegerea diferenţei între ideal şi iluzie, cum ar spune preşedintele Havel la Bucureşti. Victime ale unor idealuri ratate la scara întregii omeniri – comunismul de stat – domniile lor nu reuşesc decît să ne risipească orice iluzii democratice, atîta vreme cît conceptul pe care, spre înţelegerea şi depăşirea marasmului actual, ni-l oferă mult prea des se rezumă la formula: „demolarea la preşedinţi şi drumul la producţie".

1 iulie 1994, *Europa Liberă*

Circul şi statuia

La Cluj, în piaţa centrală a oraşului, una dintre cele mai frumoase pieţe ale Europei Centrale (crede marele ziarist american Robert Kaplan, într-o extrem de interesantă carte despre colţul nostru de lume, apărută de curînd în America şi în Germania), la Cluj deci, în Piaţa Libertăţii, actualmente a Unirii, există o splendidă statuie ecvestră. Ea-l reprezintă pe regele Ungariei, Matei Corvin. Suveran strălucit al Ungariei, Matei Corvin s-a născut la Cluj. Tatăl său, Iancu de Hunedoara, fiind fiul nobilului român Voicu, cum ştim toţi din manualul şcolii primare. Aşa cum se întîmpla în evul mediu, el s-a luptat şi s-a-mpăcat pe rînd cu mai toţi vecinii săi, inclusiv cu domnul Moldovei, Ştefan cel Mare. Statuia ce-i este destinată, de la începutul secolului, în centrul Clujului său natal, a fost, rînd pe rînd, pînă în 1918, la unirea Transilvaniei cu România, şi după aceea, obiect de veneraţie, pentru unii, de nelinişte pentru alţii. Un impozant monument statuar în orice caz, loc de găsire, regăsire, întîlniri şi despărţiri pentru clujeni şi admiratorii oraşului lor. Simbolul suveranităţii maghiare sau cel al continuităţii istorice a românilor, îngemănate în chiar persoana acestui rege statuar, au intrat, firesc, în coliziune, ori de cîte ori epoca era agitată. Nu întotdeauna agitaţia a fost îndreptăţită. Statuia unui fost rege maghiar din evul mediu, după tată român, instalată în centrul unui mare oraş al Transilvaniei, în România, în anul de graţie 1994 şi însemnînd pentru unguri şi români

deopotrivă emblema unei continuităţi de tradiţii comune în aceeaşi aşezare, nu poate fi decît un motiv de coeziune interetnică. Ne-au prisosit în istorie neînţelegerile şi conflictele româno-maghiare sau maghiaro-române. Avem şi cîteva simboluri comune, de apropiere, prin tată, mamă, statui sau atîţia oameni vii şi morţi care, împreună, ne asigură istoria. Lucrurile par deci cît se poate de simple. Pentru echipa Funar de la Cluj, ele nu par simple. Nu-mi dau seama dacă e aici vorba de un complot reglat ca termostatul, periodic, de cutare forţe oculte care nu vor să asigure liniştea publică în orele de agitaţie ale tranziţiei. Admit că există şi sensibilităţi spontane, acţiuni dictate de un militantism excesiv, dar animat de intenţii pe care cei afectaţi le consideră îndreptăţite şi chiar patriotice. Efectul acestor intenţii, în cazul echipei Funar de la Cluj, este însă neliniştea, tulburarea, agitaţia.

Patriotismul pare descori, pe malurile Someşului, confiscat de cruciaţii unor dispute fără obiect, sau cu unul de mult depăşit. Acesta nu mai e patriotism, ci o formă de expresie a rătăcirii în prezent, prin falsa citire a trecutului. O decizie de ultimă oră – şi care este de fapt datată de cel puţin doi ani, prin care Ministerul Culturii sistează săpăturile arbitrare din jurul sau din profunzimea statuii lui Mathias Rex şi instituie o comisie de specialişti legitimi – a pus capăt, să sperăm, ultimului demers funariot. Inutil şi penibil, înainte de a fi periculos, şi pentru liniştea publică a marelui oraş central-european de pe malul Someşului, şi pentru pacea etnică. Pace etnică care, ca să existe, nu aşteaptă decît să fie lăsată în pace de echipa Funar. Monumentele romane care poate zac sub sau în jurul statuii regelui maghiar sunt, oricum, ale noastre, ale urmaşilor români şi maghiari ai Romei. Splendida biserică romano-catolică „Sfîntul Mihail" din spatele statuii, ca şi graiul neolatin al domnilor Funar şi Medrea, sunt semnul cel mai sigur al respectului pe care istoria prezentă îl conferă, fără voie de la poliţie, istoriei trecute. O parte din monumentele romane din Piaţa Unirii s-au transformat în evul mediu în jumătatea paternă a statuii de azi, asigurîndu-i o de netăgăduit legitimitate romano-româno-maghiară.

O evidenţă de care echipa Funar nu poate, sau nu vrea, să ţină cont.

La Luca, în Toscana, nord-vestul Italiei, există un fost circ de lupte, din epoca romană. Acolo erau martirizaţi longobarzii, apoi sclavii germanici sau primii creştini – între timp deveniţi, deolaltă, cetăţeni romani, şi de mai multă vreme italieni pursînge. În evul mediu, teatrul de sacrificii interetnice sau interconfesionale din Luca a devenit, de altfel, piaţa de bucate a oraşului, păstrîndu-şi forma şi tribunele din jur. Mai tîrziu, tribunele s-au transformat în locuinţe, piaţa din mijloc în loc de parcare pentru căruţe sau automobile. La mijlocul anilor '80, cînd am fost şi eu acolo, locuinţele, fostele tribune pentru patricieni, deveniseră apartamente sociale, destinate oamenilor cu venituri mici, între care destui refugiaţi. Unii poate chiar din România. Copiii lor, diferit coloraţi, se jucau împreună, pe locul suferinţei de altădată. Iar aici, la Luca, la fel ca în piaţa centrală a Clujului, una din cele mai frumoase ale Europei Centrale, spun americanii, un semn al continuităţii normale, înţelese şi respectate ca atare, în numele intereselor comune ale prezentului. O singură precizare, în această alăturare de exemple. Confuzia dintre patriotism şi funarism trebuie să înceteze cît mai repede cu putinţă şi la Cluj.

9 iulie 1994, *Europa Liberă*

Puciul din august de la Bucureşti

După alegerile din septembrie 1992, un partid de buzunar sau de însoţire – un fel de „bodyguard ideologic", l-am numit atunci – al preşedintelui reales Ion Iliescu devenise indispensabil pentru salvarea aparenţelor democratice ale unei puteri esenţial resentimentare faţă de democraţia occidentală: PDSR-ul, un fel de bastard mai păşunist-socializant-ceauşist al FSN-ului, completa locul gol sau rolul de legitimare cezarică a lui Ion Iliescu, după sciziunea cu facţiunea FSN-Roman. În realitate, puterea politică propriu-zisă, după 1989, s-a aflat mereu în mîinile unui grup format din reprezentanţi ai fostului Partid Comunist, ai fostei Securităţi şi ai corpului generalilor ceauşişti-moscoviţi, căzuţi la înţelegere după insurecţia urbană antidictatorială din decembrie 1989. Mimarea jocului democratic – un fel de procedură obligatorie a neocomuniştilor – nu s-a făcut niciodată convingător. Şi totuşi, prin presiuni şi restricţii internaţionale, prin crearea unor focare de rezistenţă politică şi socială, în jurul presei independente mai ales, prin perseverenţa unor oameni politici democraţi, reprezentanţii grupului de putere, reunit în jurul lui Ion Iliescu, au fost nevoiţi mereu să mimeze – din ce în ce mai transparent – nu doar democraţia instituţională, ci şi democraţia procedurală, disponibilitatea de compromis şi dialog. Devenise însă aproape clar, după septembrie 1992, că forţe politice antidemocrate, inventate

sau reanimate în laboratoarele Securităţii – pe fondul imaginarului socio-politic al ceauşismului rezidual – PUNR, PRM, PSM, vor fi utilizate ca mijloace de manevrare a jocului politic intern, în favoarea lui Ion Iliescu şi a PDSR-ului. Nu atît rezultatul votului de-atunci justifica această configuraţie, cît afinităţile trainice dintre aripile diverse ale unei întregi clase de întreţinere a ceauşismului fără Ceauşescu. A apărut aşa-zisa majoritate parlamentară – PDSR, PUNR, PRM, PSM şi, sporadic, PDAR, care, constituită în pentagonala roşie, a blocat sistematic procesul de înnoire democratică a României. Economia de piaţă a devenit o semieconomie de piaţă în interesul mafiilor neocomuniste, simulînd punctual temenele de faţadă în faţa instituţiilor de credit mondiale. Adevărurile fundamentale – de la cele ale istoriei moderne şi ale perioadei Ceauşescu, la Revoluţia din decembrie – au fost amînate şi deformate. Noile instituţii democratice şi-au păstrat doar forma, în interior proliferînd structurile servile ale ceauşismului pragmatic, adaptativ doar la interese de putere şi dominaţie financiară, pe o platformă ideologică minimală şi populistă, autohtonist-xenofobă şi antioccidentală, în trăsăturile ei definitorii. O platformă cu efecte, deci, într-o societate redusă la limita subzistenţei economice.

Acum însă, la sfîrşitul acestui august, nu mai asistăm doar la pregătirea unor simple manevre de toamnă ale acestor grupuri din jurul lui Ion Iliescu. Intrarea în guvern a doi plus doi – prin obişnuita manevră de legitimare retroactivă de tip mafiot-ceauşist – a reprezentanţilor PUNR-ului şi aşteptarea, la triaj, a PSM-ului şi PRM-ului, constituie un puci naţional-comunist declarat. Lovitura nu se dă împotriva Puterii – pentru că puterea era oricum a lor. Nici măcar împotriva guvernului Văcăroiu, mereu susţinut – dinăuntru, în funcţii executive de eşalon doi sau trei, sau din afară – de PUNR, PSM, PRM. Partidele ceauşismului pragmatic au dat o lovitură de forţă, cîştigînd – deocamdată – un puci naţional-comunist, împotriva democraţiei înseşi. Aceste partide n-au obţinut niciodată majoritatea în alegeri – ele fiind, chiar şi în condiţiile existenţei în România a unui

corp electoral marcat de moştenirea ceauşistă, partide marginale. PDSR-ul n-a existat decît din cauza lui Ion Iliescu şi a actorilor de putere din Armată, Securitate şi plutocraţia ceauşistă, interesaţi în menţinerea puterii. PRM şi PSM n-au apărut şi nu funcţionează decît ca rezultat al funcţiei de instrumentare, supraveghere şi calibrare constantă – pe baze antidemocratice – a societăţii politice româneşti de către serviciile adaptate ale fostei Securităţi. PUNR-ul, ieşit de sub aceeaşi pulpană protodacică a ceauşismului naţionalist, a reuşit, prin intoxicare xenofobă, înscenarea pericolelor asediului maghiar şi doctrina lirico-subdezvoltată a unui salvaţionism jirinovskian, să concentreze atenţia unei părţi a electoratului din Transilvania şi să-şi facă un capital – neimportant în condiţii de normalitate – prin întreţinerea anormalităţii relaţiilor interetnice. Teoria şi practica acestor partide politice – ajunse sau în curs de ascensiune la guvernarea României anului 1994 – ilustrează varianta central-europeană şi postcomunistă a naţional-socialismului: nici Ceauşescu n-ar fi procedat altfel, admiţînd c-ar fi putut sau ar fi vrut să renunţe, în noaptea de 21 spre 22 decembrie, dintr-o dată, la ideologia marxist-leninistă.

Democraţia nu înseamnă doar vot popular – sufragiu universal – şi eforturi pentru binele public. Teoria modernă a democraţiei, după celebra carte a lui Joseph Schumpeter din 1947, *Capitalism, socialism şi democraţie*, reţine, pretutindeni în societăţile autentic democratice, următorul enunţ normativ: metoda democratică este în primul rînd acel aranjament instituţional creat, prin dialog şi compromis, pentru ajungerea la decizii politice, în care indivizii dobîndesc puterea de decizie prin mijloacele unei lupte competitive pentru votul popular. De această regulă de aur, singura valabilă, a funcţionării democraţiei, n-au auzit niciodată PDSR-iştii, PRM-iştii, PSM-iştii, PUNR-iştii. Ei ajung miniştri prin sfidarea propriei constituţii şi a parlamentului, unde au chiar o minusculă majoritate. Ei îşi pun miniştri mascaţi şi îi demască la momentul potrivit, sfidînd regulile elementare de reprezentare în guvern. Ei, adepţi ai teoriilor şi mai ales ai impulsurilor

reziduale extremiste, xenofobe, antioccidentale şi antisemite, sfidează principiile occidentale ale democraţiei liberale, pentru care şi în 1989, în decembrie, şi mereu după aceea, au optat marea majoritate a românceior şi românilor. PDSR-ul, principalul instrument de coagulare a acestei noi-vechi coaliţii de putere, îşi sfidează propriul program, de acum doi ani, propriile documente programatice din vara anului trecut, care, între altele, cereau soluţionarea tensiunilor interetnice din Transilvania pe baze social-democrate europene. Ele sunt contrazise flagrant de practica şi declaraţiile liderilor PRM sau PUNR.

În sfîrşit, transformarea PUNR în coautor al politicii guvernului Văcăroiu, deci a statului român, faţă de Ungaria, indiferent de caracterul declaraţiilor de bune intenţii de pînă acum, e o sfidare adusă minorităţii maghiare din România şi Ungariei. Intrarea cu patru miniştri strategici, plus un drept de veto în politica externă a României, creează PUNR-ului o postură extrem de alarmantă, atît pe plan intern, cît şi pe plan internaţional. Sunt sfidate astfel întreaga clasă politică românească, forţele democratice, societatea civilă.

Într-un arhipelag geopolitic instabil, în tumultul căruia România asigură pînă acum o oază de stabilitate, nu se pune la încercare liniştea stînii prin transformarea lupilor în păstori mioritici.

Puciul naţional-comunist de la Bucureşti nu surprinde. El a început mai demult; acum e doar declarat şi parafat. Se creează astfel o stare de extremă gravitate politică şi socială în România, care nu va întîrzia să stîrnească reacţii politice internaţionale. Societatea românească e datoare însă cu răspunsuri adecvate – şi nu doar cu reacţii, eventual de acomodare, pentru că e în joc integritatea principiilor democratice pentru care a optat în decembrie 1989, cu sîngele a peste o mie de compatrioţi. Optînd pentru aruncarea măştilor, regimul de la Bucureşti nu va mai putea evita confruntarea cu adevărul. Nu-i va supravieţui.

27 august 1994, *Europa Liberă*

Doi paşi înapoi, unul pe loc

Cu surle şi tobe, aşa cum mai stă încă bine armatelor dezafectate, în timp de pace, Moscova şi-a încheiat la 31 august ocupaţia de 49 de ani în Germania. Un eveniment de post-istorie, parcă, aproape vesel şi deconectant, ca şi cum nu ni se întîmplă nouă, ci altora, la televizor. Manifestări grandioase şi pitoreşti, defilări şi dineuri somptuoase care ar fi dat gata de emoţie pe von Moltke sau Kutuzov, *speech*-uri grave, un mareşal Kulikov nou-nouţ, scos pentru ocazie de la naftalina definitivă a Pactului de la Varşovia, alături de cadeţi ruşi zîmbind strengăreşte şi şoptindu-şi şotii sub chipiu, în timp ce tatăl Boris, cu ochi umezi, le slăvea vitejia, şi chiar un recital vocal neprevăzut al aceluiaşi Elţîn, care a preluat comanda orchestrei, interpretînd *Kalinka* cu năduful şi tandreţea unui general cehovian în rezervă, au alcătuit un spectacol unic. El a marcat de fapt, aşa cum s-a observat, adevăratul epilog al celui de-al doilea război mondial. Pentru că, la 31 august 1994, au părăsit Germania ultimii soldaţi şi ofiţeri ai celei mai mari puteri militare imperiale a lumii, care, în 1945, contribuind decisiv la înfrîngerea nazismului în Germania, avea să declanşeze, prin ocupaţia militară şi politică a unei jumătăţi de continent, începutul războiului rece. Aşa se face că, mai cald sau mai rece, războiul se încheie de-abia acum. Întîmplarea a făcut să asist la transmisia în direct a sfîrşitului celui de-al doilea război

mondial, la televizorul din biroul ocupat de înainte-mergătorii mei, Noel Bernard, Vlad Georgescu, N. Stroescu-Stânişoară, acolo unde, împreună cu colegii de la *Europa Liberă*, văzuserăm în direct, în urmă cu ani, şi prăbuşirea Zidului de la Berlin, şi mulţimea pragheză în Piaţa Venceslas, şi dramaticele secvenţe ale confruntării de pe străzile Bucureştiului. Defilarea accelerată a istoriei la televizor a fost privilegiul absolut al trăitorilor acestor ani, e-adevărat. Dar în acest birou, unde şi de unde postul de radio *Europa Liberă*, în limba română, şi-a pus de-a lungul anilor în pagină, într-o încă neîncheiată carte de istorie, propria istorie, pe prima linie a confruntării între democraţie şi totalitarism, percepţia asupra lumii în mişcare a avut mereu ceva de dramatic *business as usual*, cum numesc americanii cursul obişnuit al întîmplărilor. E motivul pentru care perspectiva mea asupra acestui strălucitor epilog de război mondial nu poate fi acum lipsită de nuanţe antiprotocolare şi, poate, chiar personale.

Mai întîi să observăm că Rusia şi Germania, marii adversari ai secolului, care, în confruntări directe, au pierdut împreună zeci de milioane de bărbaţi şi femei, în două războaie mondiale, îşi încheie conturile cu onoare. Acum patru ani, după străpungerea Zidului de la Berlin, mai erau 400.000 de soldaţi şi ofiţeri sovietici în partea răsăriteană a Germaniei, 200.000 de membri de familie, peste 4.000 de tancuri şi 1.500 de avioane de luptă. O fantastică *armada*, ocupînd cu deceniile versantul răsăritean al celei mai sensibile falii de conflict militar şi ideologic din istoria umanităţii. În doar patru ani şi jumătate, cu patru luni înainte chiar de termenul prevăzut iniţial, ruşii se retrag din Germania, intrînd, cum s-a spus, în Europa. Pentru că ei şi-au respectat, în acest caz, promisiunile date partenerilor occidentali. Că, între altele, această imensă repliere a costat Germania 14 miliarde de mărci, asta e o altă poveste. În Germania rămîn mormintele a 320.000 de ostaşi sovietici, căzuţi aici în primăvara lui 1945. Şi germanii, şi ruşii şi-au amintit la Berlin, săptămîna trecută, atît de victimele eroice ale forţelor antifasciste, cît şi de deceniile de teroare ideologică sovietică ce au urmat. Au

plecat, în aceeaşi zi de 31 august 1994, şi ultimele unităţi ruseşti din Letonia şi Estonia, cu excepţia unor detaşamente de întreţinere a unei staţii radar şi a unora de scoatere din funcţiune a două reactoare nucleare. Din Lituania, ruşii au plecat anul trecut. În Ţările Baltice, ceremoniile de adio au fost mult mai sobre decît la Berlin. Pericolul rusesc e resimţit în aceste ţări, în continuare, mai mult decît oriunde acolo unde au fost ruşi. Şi ruşi au mai rămas chiar într-un ţinut baltic – în enclava Kaliningrad, fostul Königsberg prusac, acolo unde filosoful păcii eterne, Immanuel Kant, îşi doarme încă somnul de veci la umbra unui tanc în floare.

Ne-am obişnuit însă ca istoria acestui secol să fie rescrisă mereu, ca volumul şi calitatea evenimentelor ce-o alcătuiesc să-şi schimbe mereu dimensiunile şi sensul. Nu altceva se întîmplă acum. Al doilea război mondial s-a încheiat poate pentru germani şi pentru lituanieni. Şeful protocolului despărţirilor exuberante de la Berlin a şi tras, poate, o linie în dreptul deconturilor. Generalului Matvei Burlakov, al şaisprezecelea comandant suprem al trupelor de ocupaţie ruseşti din răsăritul Germaniei, i-a plăcut desigur să se considere unul din ultimii soldaţi de ocupaţie care părăsesc solul ocupat. Şi totuşi, al doilea război mondial nu s-a terminat. Cel puţin în România şi în Republica Moldova.

De fapt, la 31 august 1994, cînd istoria va fi înregistrat sfîrşitul celui de-al doilea război mondial pentru germani şi ruşi, s-au împlinit, prin jocul coincidenţelor istorice, mai ales 55 de ani de la începutul celui de-al doilea război mondial. Acel început, de la 31 august 1939, încă nu s-a-ncheiat la 31 august 1994. La 31 august 1939, Sovietul Suprem de la Moscova, profund mobilizat de discursul ministrului de externe Molotov, ratifica Pactul Ribbentrop-Molotov de la 23 august 1939. El consfinţea o alianţă germano-sovietică, ce avea să fie repede contrazisă atît de germani, cît şi de sovietici. Pactul conţinea şi acel protocol adiţional secret, prin care Germaniei i se dădea mînă liberă în Lituania, iar Moscovei în Finlanda, Estonia, Letonia şi în jumătatea răsăriteană a Poloniei. Tot acolo, Uniunea Sovietică îşi manifesta interesul special în

cazul Basarabiei româneşti. Atunci şi apoi la Yalta, în februarie 1945, cînd trupele sovietice se aflau oricum pe Elba, în centrul Europei, s-au pus bazele împărţirii continentului în zone de influenţă. În ultimii 55 de ani, şi în ultimii patru ani, şi în ultimele patru zile ale acestei jumătăţi de secol, Pactul Ribbentrop-Molotov a fost mereu, treptat, anulat. Într-un singur caz, însă, el a rămas intact: Basarabia n-a mai revenit vreodată României. Doar din Republica Moldova trupele ruseşti, alcătuind faimoasa Armată a 14-a, nu s-au retras şi n-au de gînd să se retragă decît – şi încă nu e sigur – în următorii trei ani. Generalul Burlakov nu este ultimul general rus pus pe ducă în Europa Răsăriteană. Generalul Lebed de la Tiraspol e primul general rus decis să rămînă în afara Rusiei. Yalta s-a clătinat din ţîţîni, ceremoniile de adio ale Moscovei storc lacrimi telegenice în sistem Pal-Secam est-vest, dar al doilea război mondial nu s-a terminat încă în Basarabia. Nici la Bucureşti, sfîrşitul războiului nu s-a consumat încă. Tot la 23 august, dar 1994, regimul politic din România ezita să aniverseze actul istoric de la 23 August 1944, pentru că adevărul acestuia din urmă nu e recunoscut, din motive politice cît se poate de prezente, la Cotroceni.

La 8 septembrie, după *dasvidania*, urmează, tot în Germania, un ceremonial *bye-bye* şi *au revoir*: pleacă ultimele trupe franceze, engleze şi americane din Berlin. Cînd se va fi făcut linişte, după ultima paradă, în *Europa ritrovata* vor adăsta doar paşii săltăreţi ai noului kazacioc al păcii reîncălzite: doi paşi înapoi, unul pe loc. Primii se vor observa mai bine la Berlin, ultimul, încă foarte prezent, răsună la Bucureşti şi la Tiraspol.

3 septembrie 1994, *Europa Liberă*

Un drum pavat cu bune intenţii

Am călătorit relativ mult cu automobilul, în ultimii patru ani şi jumătate, între Occident şi România, pe drumul cel mai scurt, care, vrem, nu vrem, trece prin Budapesta. Ca atîţi alţi automobilişti ce se îndreaptă spre România, am avut parte de cîteva ori de cozi la frontiera ungaro-română. Ore de aşteptare – cu zecile uneori, de Paşti sau de Crăciun în căldură sau frig, ploaie sau viscol. Astfel de cozi, la principalele puncte de frontieră dintre cele două ţări, Nădlac şi Borş, au o cauză în aceeaşi măsură banală şi neobişnuită pentru universul rutier european. La un moment dat, grănicerii şi vameşii maghiari şi români, de-o parte şi de alta a graniţei, încetează munca. Nu se declară grevă, nu se anunţă închiderea frontierei, n-a izbucnit vreun incendiu şi nici n-a fost capturat plutoniu sau haşiş în cantităţi şi proporţii care să oblige la reculegere poliţienească bilaterală. Pur şi simplu, funcţionarii executivi ai bunei vecinătăţi se retrag în linişte, în gheretele, mai moderne la unguri, mai neisprăvite, la români. Ei chiar îşi şi ne zîmbesc, nouă, automobiliştilor, în drum spre adăpostul misterios. O jumătate de oră, o oră sau chiar mai mult, nu vezi ţipenie de grănicer. Uneori, maşini de poliţie ungureşti disciplinează nervos coloanele în aşteptare, iar cîte-un soldat în termen, acceptîndu-ţi ţigara, încearcă chiar şi o explicaţie, neavînd nimic în comun cu scuza: se schimbă tura.

Schimbul turei la frontiera româno-maghiară se întîmplă des, de două-trei ori pe zi. În acest timp, aşteptăm, cu cele mai bune intenţii, reluarea comunicării. Între altele şi pentru că n-avem încotro: drumul cel mai scurt dinspre Bucureşti spre Occident trece prin Budapesta, drumul cel mai scurt dinspre Occident spre patrie, asemenea. Că el, din cauza ungurilor ori a românilor, sau din cauza ambelor părţi, se amînă deseori fără explicaţii aparente, e cu totul altceva. Cînd se întîmplă la frontieră, prejudiciul important şi inutil poate fi depăşit, uitat. Cînd amînarea bunei relaţii de comunicare bilaterală se întrerupe sau se amînă la nivel politic, cu anii, prejudiciul este desăvîrşit. Modelul acesta al blocajului româno-maghiar, reînnoit punctual la frontiere şi transferat de mult în teritoriul politic şi interstatal, e, din fericire, serios ameninţat.

La începutul săptămînii trecute, vizita ministrului de externe român la Budapesta, în misiune oficială, prima după 1989, anunţă o înnoire de climat în relaţiile României cu Ungaria. Salutînd intrarea într-un curs al normalizării relaţiilor dintre cele două state, nu am intenţia să intru în detaliile dosarelor recriminărilor mutuale, care, din păcate, precumpănesc în raport cu punţile vecinătăţii cumsecade. Cele două state au, de fapt, la fel ca Franţa şi Germania după al doilea război mondial, nu doar dreptul şi opţiunea de a-şi ameliora relaţiile, ci în primul rînd obligaţia de a le aduce la cel mai bun şi funcţional nivel posibil, tocmai pentru evitarea reaprinderii conflictelor tradiţionale. Această similaritate de situaţii, chiar banalizată la nivelul retoricii diplomatice, e, totuşi, esenţială. După sute de ani de adversitate sîngeroasă, cu un pasiv aproape mitic al resentimentelor reciproce moştenite de-a lungul generaţiilor, cele două popoare aflate de-o parte şi de alta a Rinului au ales alianţa instituţională şi de substanţă pe care doar traversarea împreună a infernului o face cu adevărat indestructibilă. Cu economie de piaţă, regim politic liberal-democratic şi integrare concomitentă în alianţe euroatlantice, sudura franco-germană a devenit, la rîndu-i, în ultimele decenii, o premisă a democraţiei, prosperităţii şi păcii europene. România şi Ungaria se află într-o situaţie mai

ingrată. Amîndouă sunt doar la începutul economiei de piaţă şi al democraţiei. Poziţia lor geostrategică şi ponderea lor geopolitică nu le transformă în protagonişti mondiali ai balanţelor de putere, aşa cum e cazul Franţei şi al Germaniei. Atît România, cît şi Ungaria se află, însă, pentru prima oară după decenii şi chiar sute de ani, în situaţia de a-şi regla singure, în condiţii interne asemănătoare şi într-un climat european şi internaţional relativ nonpartizan, sau bipartizan, mai exact, conturile bilaterale. Atît România, cît şi Ungaria, cu alte cuvinte, sunt ţări care evoluează, în ritmuri diferite, dar în aceeaşi gamă a dezvoltării economice şi politice democrate. Înspre România şi Ungaria, pe de altă parte, marile puteri şi alianţe politico-militare privesc cu înţelegere şi exigenţă relativ egale. Contenciosul istoric nu se mai traduce, în sfîrşit, decît în cele două obiective conexe care, figurînd în tratatul de bază în curs de elaborare, vor fi şi dimensiunile viitorului promiţător, nu doar memoria trecutului ameninţător: garantarea frontierelor şi reglementarea, potrivit standardelor internaţionale, a situaţiei minorităţii maghiare din România.

Exemplul înţelegerii franco-germane, ca stimulent paradigmatic al reconcilierii româno-maghiare, e mai coneret decît se poate crede. După izbucnirea conflictelor din fosta Iugoslavie şi din extremul Est fost sovietic al Europei, Occidentul – Statele Unite şi Uniunea Europeană – nu vor mai permite nicăieri în Europa apariţia unui conflict interetnic sau menţinerea unor zone ameninţătoare de această natură. Pe de altă parte, integrarea Ungariei şi a României în alianţele occidentale – economice, politice şi militare – nu se va produce decît în condiţiile în care aceste ţări sosesc în noua şi rîvnita constelaţie cu socotelile încheiate. Anul acesta, în mai, la Paris, Franţa a transmis explicit acest mesaj: România, Ungaria şi Slovacia nu vor intra în Uniunea Europeană decît dacă, prin acorduri reciproce operative, îşi vor regla diferendele provocate şi întreţinute de tensiunile interetnice. Germania, pe de altă parte, a părut în ultimii ani extrem de favorabilă Ungariei. Oamenii politici germani tocmai au aniversat în această săptămînă,

împreună cu omologii de la Budapesta, fraternizarea de interese din vara lui 1989, cînd guvernul ungar a deschis frontiera occidentală în favoarea turiştilor est-germani, pregătind terenul pentru căderea cortinei de fier. Dar şi Germania, după o primă opţiune de favorizare a Poloniei, Cehiei, Ungariei şi Slovaciei, în direcţia integrării europene, îşi modifică accentele. România, Bulgaria, Albania au intrat, la rîndu-le, în zona de prim interes a Germaniei. Germania încurajează intrarea în NATO a tuturor fostelor ţări comuniste, cu excepţia Rusiei.

În acest context, am citit cu mult interes şi chiar surpriză discursul pe care ministrul afacerilor externe, Meleşcanu, l-a rostit la Budapesta cu cîteva zile în urmă, în faţa Societăţii de Politică Externă a Universităţii „Eötvös Loránt". E absolut necesar ca astfel de puncte de vedere să fie, în aceeaşi formă, formulate mai des şi în România. Ezitări şi camuflaje tactice de politică internă, agravate de alianţe cu naţionalist-populiştii, îi fac, însă, pe guvernanţii români să practice o condamnabilă strategie a dublei măsuri: în Occident şi la Budapesta se afirmă, ca în strălucitul discurs al dlui Meleşcanu, opţiunea categorică euroatlantică a României, dorinţa guvernului de la Bucureşti de menţinere a unei puternice prezenţe americane în Europa, apartenenţa ţării noastre la zona economică, de civilizaţie şi geopolitică a Europei Centrale, intenţia României de participare cu drepturi egale în grupul Iniţiativei Central-Europene, determinarea unei relaţii strategice cu Budapesta, îndreptată spre viitor, în numele intereselor naţionale şi europene comune. Rămîn, daţi-mi totuşi voie să observ, cîteva necunoscute sau pete albe:

— România trebuie să preia iniţiativa relaţiilor sale europene, într-un climat ofensiv, şi nu minimalist. Nu e cazul ca iniţiativele şi imboldurile să vină mereu din partea Franţei, Germaniei sau Budapestei.

— Relaţiile cu Ungaria sunt un punct de trecere obligatorie — ca vama de la Borş sau Nădlac — spre relaţiile occidentale ale României. Este, deci, cazul ca ele să facă obiectul unui interes naţional major, pe care puterea politică e datoare să-l

discute şi să-l promoveze, mereu cu toate forţele democratice din ţară. Or, o spunea şi dl Nicolae Manolescu, liderii politici ai Opoziţiei n-au habar de proiectul tratatului de bază cu Ungaria sau de cutare protocol adiţional.

— În Ungaria extremiştii – de felul lui Csurka – au dispărut, prin scrutin democratic şi prin voinţa politică a guvernanţilor. În Ungaria există un consens, în întreg spectrul politic, privind necesitatea raţionalizării şi normalizării în sens democrat şi european a relaţiilor cu România. În România, chiar admiţînd subtilitatea tactică a PDSR-ului, care, dacă nu şi-a putut învinge aparentul adversar – PUNR-ul – a preferat să-l înfieze.

— Jocul cu mărgele de sticlă al naţional-comunismului nu va întîrzia să se răzbune. Povestea cu ucenicul vrăjitor care, născut din capriciu în retorta maestrului, sfîrşeşte prin a-l elimina pe acesta din urmă, nu pare bine însuşită la Palatul Cotroceni sau la Palatul Victoria. Cu măiestria vrăjitorească a baghetei SRI-ului, drumul dintre Bucureşti şi Budapesta e parcă mereu ocolit prin cabinetul lui Gheorghe Funar. Acest drum nu-şi propune decît ţinte pe verticală – prin înălţarea statuilor sau coborîrea în adîncurile fantasmelor arheologice. E mai bun drumul pe orizontală, care pleacă de undeva ca să ajungă altundeva. Cu mici încurcături de frontieră cu tot, între Bucureşti şi Budapesta drumul nu mai trebuie pavat doar cu bune intenţii. El trebuie reparat, pietruit, asfaltat, lărgit. Uniunea Europeană plăteşte bitumul, noi şi ungurii, manopera. Viitorul comun ne va îmbogăţi deopotrivă.

10 septembrie 1994, *Europa Liberă*

Jim & Jeff

În practica poliţienească americană e cunoscută procedura intitulată „Jim and Jeff". Ea se regăseşte de altfel – adaptată creator – în mai toate poliţiile lumii, inclusiv sau mai ales în România, unde reţeta a fost preluată, cu relativ succes, şi de alte organe. Jim este anchetatorul sever şi punitiv. El, confruntat cu cel anchetat, ridică glasul, intimidează, gesticulează, maltratează. Cînd oboseşte, dacă n-a obţinut ce vroia, Jim se retrage, cedîndu-i locul lui Jeff. Şi Jeff e anchetator, la fel de şevronat ca Jim, dar el e un băiat bun şi înţelegător. El vrea doar binele anchetatului, pe care-l îndrăgeşte, aproape ca pe copilul lui. Jeff e sîrguincios, are cele mai bune intenţii morale, respectă legea şi regulile procedurale, e umanist şi umanitarist, e democrat şi gentleman. Dacă, şi în această situaţie, după confruntarea cu Jeff, anchetatul rămîne pe poziţii – el nu şi nu –, nu recunoaşte sau nu mărturiseşte ce trebuie, atunci lui Jeff nu-i mai rămîne, în imensa lui dragoste de oameni, decît – mai mult dezamăgit decît iritat – să-l introducă din nou pe Jim, omul rău, dar necesar cînd împrejurările îl cer. Avem de-a face cu Jim şi Jeff nu doar în toate poliţiile judiciare din lume, probabil, ci îndeosebi în regimurile totalitare sau autoritariste. Nu ne-am desprins de prea multă vreme de ceauşism şi Securitate – de altfel nici nu ne-am desprins cu adevărat – ca să nu ţinem minte cu toţii, cei care am trăit în

România ultimelor decenii, cît de uns era mecanismul Jim şi Jeff-ilor autohtoni, de la pionieri şi UTC, la PCR, de la UJCAP, la MAI. Modelul, cum spuneam la început, nu doar că a făcut şcoală bună în România, dar el a intrat şi în prima natură – care este obişnuinţa – a noilor organe ale tinerei democraţii. Noi organe reanimate sau grefate, după caz, din bătrîna dar vitala noastră dictatură.

PDSR-ul, un partid politic de obîrşie prezidenţială, o formaţiune de putere menită prin excelenţă să legitimeze ideologic puterea indiscutabilă a grupurilor financiaro-securisto-militare din jurul lui I. Iliescu, PDSR-ul, aşadar, s-a dovedit, de doi ani încoace, a fi cel mai perfect Jim cu putinţă. E un partid nervos, nu doar în parlament, îşi impune punctele de vedere, uneori cu violenţe, înşală aşteptările partenerilor de dialog, iar apoi îi înşală şi pe aceştia pur şi simplu, spune că face şi nu face, sau face altceva, fie că e vorba de reforma democratică, fie de adevăr. Jim-PDSR e apoi corupt, încărcat de tinichele de sus pînă jos. E socialist, e capitalist, e naţionalist, e occidentalist, e anti-Roman, e pro-Iliescu, mai ales. Jim-PDSR e ceva între Adrian Năstase şi Oliviu Gherman, fără să fie întru totul nici Vasile Văcaru, nici Ion Solcanu. Are, de fapt, foarte multe puncte comune cu Nicolae Văcăroiu. Jim-PDSR e dur şi univoc, proteic şi lax, prooccidental şi prosovietic, prochinez şi proamerican. Jim-PDSR vrea să obţină, ca orice tip dur, în postură de putere, ceva anume: puterea şi menţinerea ei. Ca să reuşească, el acceptă, deseori, alternanţa cu Jeff. Cine e Jeff? Jeff-PDSR e Mişu Negriţoiu sau Mircea Coşea, în postura unor atenţi şi blînzi tehnocraţi, realmente îngrijoraţi de bunăstarea pacientei: economia de piaţă sau reforma.

Jim şi Jeff îşi continuă epopeea: pacientul face reacţii complet diferite faţă de aşteptările celor doi. Aici e singurul punct slab. În august 1993, dl Iliescu era întrebat cam aşa de revista *Leaders*: Care sunt calităţile de care aveţi nevoie în poziţia dvs. pentru a obţine succesul? Joacă şi răbdarea un rol? Răspunsul dlui preşedinte: „Sigur că joacă, dar eu cred că principalele calităţi sunt înţelegerea nevoilor şi

așteptărilor omului de pe stradă și capacitatea de a transmite un mesaj de încredere. În momentul cînd un politician încearcă să înșele această încredere, el e pierdut".

Domnul Iliescu nu e un politician pierdut, ci mai degrabă recuperat. Pierderea încrederii nu-l mai afectează, așadar.

16 septembrie 1994, *Europa Liberă*

Revoluția, seara, între Ateneu și Capșa

Săptămîna viitoare, marți, la 23 august 1994, se împlinesc 50 de ani de la marea răsturnare istorică de la 23 August 1944. Încă nu știm, de fapt – deși an de an și în proporție de masă, între 1944 și 1989, în preajma lui 23 august au fost deversate asupra noastră tone de propagandă și informații mincinoase, contrafăcute sau contradictorii – încă nu știm acum, după 50 de ani de la întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste, cu ocuparea militară și apoi politică a sovieticilor, și la 5 ani de la întoarcerea armelor împotriva ceaușescului suprem, cu ocuparea militară și apoi politică a ceaușeștilor auxiliari, încă nu știm, n-am aflat, nu ni s-a spus, dacă evenimentul de la 23 August 1944, fără să mai fie sărbătoarea noastră națională, meritã decartat, revizitat sau pur și simplu privatizat, transformat într-o sumă de colocvii și seminarii, ici-colea. După 50 de ani de la 23 August 1944 – de la insurecție armată la revoluție anti-imperialistă și socială, plus gogoriță monumentală care ne învăța că la 23 August 1944 s-a desăvîrșit de fapt Revoluția din 1848 – încă n-avem habar dacă mai avem motive, dreptul sau voie să sărbătorim realmente fosta zi națională a României totalitare. Sunt atîtea și așa de încurcate iețele cu acest 23 August, încît mai nimeni nu îndrăznește să lămurească cu voce tare lucrurile. Propaganda actualului

regim n-o face, decît cu jumătate de gură, şi această jumătate e cea mincinoasă, cînd n-o foloseşte pe cealaltă, doar nesinceră, a oportunităţii politice. Mulţi cetăţeni români, obosiţi, dacă nu chiar scîrbiţi, după 45 de ani de „23 August libertate ne-a adus" fără nici o acoperire în viaţa şi memoria a două generaţii, aşteaptă această aniversare cu o indiferenţă tot mai uşor de explicat prin crizele fără liman ale tranziţiei postcomuniste.

Şi totuşi, mai multe fundaţii politice şi culturale, invitîndu-l pe Regele Mihai în ţară, cu prilejul acestei aniversări, au făcut exact ce trebuia. Nu ştim acum, la sfîrşitul acestei săptămîni, dacă fostul suveran, personajul-cheie al răsturnării de acum 50 de ani, tragicul Rege exilat al tuturor românilor, va putea veni în ţară. E atît de ruşinoasă atitudinea regimului de la Bucureşti, care, în ultimii ani, interzice – împotriva oricăror norme şi raţiuni constituţionale, naţionale şi de omenie – revenirea în patrie a Regelui Mihai, încît e de-nţeles atitudinea de acum a Regelui şi a colaboratorilor. Viza trebuie obţinută prin tratative între cei care l-au invitat pe Rege şi profesioniştii refuzului acordării vizei. Procedînd aşa, şi părăsind dezbaterea publică, pînă în momentul obţinerii vizei, Majestatea sa a întrerupt caruselul unor nedemne tactici ale raţiunii de stat prost şi ruşinos puse în practică de regimul de la Bucureşti.

Dar dacă regimul nu-l acceptă pe Rege în ţară, de Paşti, de Crăciun sau de 1 Decembrie, invocînd ridicole motive, dar şi adîncind rănile morale şi sufleteşti adînci ale naţiunii, interzicerea vizitei Regelui Mihai I de România, la 23 august 1994, ar fi, vorba cuiva, mai mult decît o crimă: o gafă. O gafă istorică, o eroare de proporţii. Pentru că Regele Mihai I, prin contribuţia sa la pregătirea, grăbirea şi succesul actului de la 23 August, a intrat de drept în istoria României. În acea parte a ei, între 1944 şi pînă în 1947, cînd comuniştii l-au expulzat *manu militari*. O perioadă care pentru poporul român a însemnat restaurarea democraţiei şi a demnităţii, a locului între naţiunile aliate împotriva barbariei naziste. În proclamaţia regală citită la radio, în seara zilei de 23 August 1944, Regele Mihai a spus: „Români, dictatura a luat

sfîrşit şi cu ea încetează toate asupririle. Poporul nostru înţelege să fie stăpîn singur pe soarta sa". Mesajul de atunci al primului personaj al ţării n-a putut fi aplicat decît vreo doi-trei ani. Sovieticii erau în ţară şi ocupaţiei lor militare i-a urmat ocupaţia politică, cu concursul comuniştilor – iar între urmaşii lor, Ceauşescu şi Iliescu sunt personajele-simbol care ne marchează încă prezentul. A existat apoi raţiunea geopolitică a marilor puteri, care, prin omisiune şi destul cinism, au tolerat instaurarea barbariei sovietice. Mesajul Regelui Mihai a fost începutul ultimei perioade de adevăr şi coerenţă naţional-democratică în România. Acest mesaj n-a mai fost auzit, crezut, trăit, împămîntenit şi încetăţenit în ultimii 50 de ani. De acest mesaj le e frică şi guvernanţilor de azi. O dată cu el, ei resping nu doar ilustra persoană a Regelui, ci şi fondul nostru de adevărate tradiţii naţionale şi democrate, dorinţa societăţii româneşti de eliberare de minciuni şi nedreptate, înclinaţiile naturale ale românilor spre Europa culturii şi civilizaţiei occidentale.

Am citit cu încîntare în ultimele zile paginile de memorii ale lui Mircea Ionniţiu, secretarul Regelui Mihai, unul din martorii esenţiali de la 23 August 1944. S-au spus şi s-au scris multe despre 23 August 1944. Există însă în paginile acestui apropiat al Regelui cîteva observaţii care dăruiesc întregului tablou al unei răsturnări de proporţii şi două-trei haşuri de umanitate, strecurate, ca din întîmplare, între armele şi fronturile a două lumi militare şi politice – fascism şi comunism –, un accent de omenesc, calm şi chibzuinţă. În seara zilei de 23 August 1944, ieşind în balconul Palatului – şi scena balconului în insurecţiile urbane la români va trebui bine reţinută – Regele salută modest cu mîna populaţia emoţionată în lumina reflectoarelor, fără ca, deşi în plin război mondial, gloanţe şi proiectile rebele să fie asmuţite spre piaţă, fără ca trasoarelor să li se traseze sarcina să ocolească balconul.

Mai e apoi, în memorialistica exactă şi emoţionantă a lui Mircea Ionniţiu, în dreptul zilei de 23 August 1944, acea observaţie care, acum, după atîţia ani de suferinţă şi aşteptări

înşelate, de la un 23 august la altul, pare însăşi fantoma normalităţii, care ne bîntuie fără încetare, refuzînd să prindă corp. De la fereastra Palatului Regal, unde Regele, cap al armatei, şi reprezentanţii partidelor democrate pregăteau lovitura de stat antidictatorială, autorul observă forfota obişnuită a unei zile de vară la Bucureşti, pe Calea Victoriei: „atunci, ca şi în zilele dinainte de război – ni se spune – acolo se întîlneau tinerii, artiştii, scriitorii, jurnaliştii şi politicienii ca să fie văzuţi, să afle ultimele zvonuri şi să audă ultimele bancuri. Circulaţia era mai activă în timpul prînzului şi seara înainte de cină, între Ateneu şi Capşa".

Locul revoluţiilor noastre, seara, înainte de cină, între Ateneu şi Capşa, va trebui restabilit şi pacificat fără zarvă şi minciună, fără trasoare şi petarde, cu Regele Mihai I de România acasă, unde şi cînd vrea, cu un 23 august, după 23 august.

20 august 1994, *Europa Liberă*

Un surîs în plină vară

N-avem parte de multe bucurii, noi, românii. Succesele echipei naţionale de fotbal în America, mai mari ca niciodată, au stîrnit un entuziasm uluitor. Mult prea uluitor, ca el să se datoreze doar fotbalului, aş spune. Era aici, în această exprimare nemăsurată a bucuriei, o revanşă, luată rar şi greu, pentru atîtea şi atîtea alte necazuri de care cetăţenii ţării au, cu toţii, parte. Fenomenul acesta al unei bucurii de compensare pentru nefericirea generică s-a manifestat, de altfel, în termeni similari şi la Sofia, unde cel mai bun fotbalist autohton s-a transformat, în uralele străzii, în candidatul ideal la preşedinţie. Nici la Bucureşti şi nici la Sofia reacţia euforică n-a semănat decît în aparenţă cu cea de la Rio sau Roma. Ţările noastre, în tranziţia dinspre ceva care încă n-a pierit, spre altceva care încă nu s-a născut, traversează o cursă cu obstacole mult prea prelungită şi anevoioasă, pentru ca victoriile categorice sau doar posibile în perimetrul celei mai spectaculoase competiţii să nu devină balsamul absorbit cu nesaţ de mic şi mare.

Şi cum să stea altfel lucrurile? Ştirile noastre sau ale altora despre noi şi ţara noastră seamănă tot mai mult cu lista unor bunuri pierdute sau de neatins. Nivelul de trai e cel mai prost din această parte a lumii, înainte de, eventual, Albania, cifra investiţiilor străine e cea mai mică din Europa Răsăriteană, ritmul privatizării, cel mai lent, numărul de telefoane şi televizoare pe cap de locuitor, cel mai mic. Avem

mai mulţi tuberculoşi decît slovacii, ne înmulţim în schimb mai puţin decît finlandezii, emigrăm în număr mai mare decît turcii. Nu avem apă decît cînd se anunţă închiderea ei, avem parte de cel mai mare număr de foşti activişti comunişti şi securişti în aparatul de putere al statului apărut prin cea mai cruntă şi sîngeroasă răsturnare de sistem politic din Europa ultimelor decenii. Nimic nu pare să se închege. Regimul politic guvernează într-un fel de transă a păstrării puterii, cu orice mijloace. Opoziţia pare tot mai marcată de ceea ce aş numi „inversiunea termică" în parametri politici. Meteorologic vorbind, avem de-a face cu inversiunea termică cînd mase de aer cald situate la altitudine blochează la sol aerul rece, împreună cu agenţii poluanţi de toate categoriile. În viaţa noastră politică are loc un fenomen asemănător. În ciuda nevoii de primenire şi circulaţie a mesajului politic util şi necesar, încălzirea vanităţilor, un indice prea mărit al nervozităţii personale şi al emoţionalizării competiţiei în aceeaşi familie blochează la sol acţiunea politică imediată. Reorganizarea Opoziţiei, din punct de vedere doctrinar, intră, mai nou, tot mai des în coliziune cu una marcată de căutările competiţiei electorale. Nu e timp de un cincinal al organizării şi de un altul al eficienţei. O strategie maximalistă şi urgentă – opoziţia fundamentală la manifestările neocomunismului autoritarist – practicată de un lider politic epocal de talia domnului Corneliu Coposu, pare mereu contrazisă de tactici pe termen scurt ale unor clarificări ideologice minimaliste. Una fără alta sau una fără celelalte nu pot să existe. Una peste alta, însă, asigură condiţii ideale pentru inversiunea termică, în viaţa noastră politică. Agenţii toxici şi poluanţi emanaţi de „emanaţi" n-au decît să proliferеze, şi ei asta şi fac. Şi aici reîncepe lista recordurilor negative, care-i fac chiar şi pe cei mai lucizi şi toleranţi dintre concetăţenii noştri să creadă că noi, românii, suntem, totuşi, victimele unui complot. Al cui? Al tuturor şi al nostru însine.

N-am intenţia să scriu despre evenimentele politice ale săptămînii. S-a şi observat, poate. Evenimentele noastre politice săptămînale sunt lunare, anuale şi, mereu, zilnice

parcă, după 1989 încoace. Corupţia, terorismul, securitatea, comunismul, oportunismul, pasivitatea, ineficienţa, sărăcia, mai presus de toate, alcătuiesc viaţa concretă, ce ne stă în faţă, fiind tot mai aproape de un fel de fatalitate modelatoare, care ne ajunge din urmă şi ne şi depăşeşte.

Şi totuşi, titlul acestor însemnări e, azi, în ciuda celor spuse pînă acum, banal-suavul „Un surîs în plină vară". Aşa se numea un film din epoca de promisiuni pitice a ceauşismului timpuriu, cînd se dăduse voie la zîmbet şi la vară pe peliculă. Insist să cred că, în această săptămînă, eu am întîlnit însă un surîs, singurul pe lista bunurilor pierdute sau de neatins ale vieţii românului. Societatea de studii sociologice Paul Lazarsfeld din Viena - una din cele mai serioase din lume - a pus la cale un sondaj de opinie în ţările Europei Centrale şi Răsăritene. Obiectivul: ponderea orientării prooccidentale sau a orientării spre propriile tradiţii naţional-comunitare în aceste ţări. S-au pus doar două întrebări: 1. Ţara noastră trebuie să se dezvolte în direcţia ţărilor occidentale? şi 2. Ţara noastră trebuie să se orienteze într-o direcţie ce corespunde tradiţiilor noastre naţionale? Rezultatele sunt surprinzătoare. În favoarea orientării prooccidentale, pe primele locuri sunt: Slovenia, cu 69%, Croaţia, cu 67%, Polonia, cu 52% şi România cu 47%. Cehii, ungurii, slovacii, ucrainenii, bulgarii, bieloruşii şi ruşii sunt mult după noi în ce priveşte dorinţa lor de a semăna cu Occidentul. 47% din populaţia României vrea ca România să se dezvoltă în direcţia occidentală. E votul cel mai promiţător pentru şansele democraţiei în ţara noastră, la jumătatea drumului între două alegeri generale. Cetăţenii României ştiu, deci, ce vor. Ei trebuie ascultaţi. Acum. În vara amînării succesului moţiunilor de cenzură, a procedurii de suspendare şi a clarificărilor ireductibile ale opoziţiei democrate, românii au marcat cîteva goluri extraordinare şi un singur surîs statistic.

23 iulie 1994, *Europa Liberă*

O privire din afară

Ca unul care de mulţi ani şi-a făcut o profesie din a cerceta, analiza, interpreta, sau pur şi simplu citi, auzi şi vedea realitatea ţării sale din afară, ştiu cît de înşelătoare pot fi uneori perspectivele dinăuntru. Am învăţat, pe de altă parte, să nu absolutizez virtuţile aşa-zisei neutralităţi, pe care distanţa şi absenţa implicărilor emoţionale le-ar conferi instantaneu. Încerc să mă explic. Sub comunism şi sub Ceauşescu, perspectivele dinăuntru asupra realităţii interne erau deformate prin: minciuna oficială, controlul total al informaţiei, adaptarea psihologică, în cel mai bun caz oportunistă, la distorsiunea discursului despre realitate. Aceste nuanţe ale percepţiei, formată sau deformată chiar înainte de ocuparea ei cu realitatea vieţii, s-au înmulţit în ultimii ani. Despre copiii handicapaţi din România s-a vorbit mai întîi în regimul de urgenţă al denunţării ororii. Ei trebuiau ajutaţi. Banii şi instalaţiile medicale veneau doar din străinătate. Era, deci, normal ca străinii să afle adevărul. Îl aflau, din păcate, împreună cu cei mai mulţi dintre români, care fie n-au vrut să ştie, fie n-au ştiut de camerele de tortură din orfelinate şi spitale cu copii sidaici. Mai tîrziu, au apărut reacţii şi sensibilităţi ciudate. Reprezentanţii Puterii şi ai presei aferente s-au arătat tot mai ofensaţi de insistenţa străinilor de a vorbi doar rău despre realităţile noastre. În definitiv avem şi atîţia copii normali! Olimpicii bunăoară! sau sportivii! sau

copiii care se joacă în parcuri cu zîmbetul pe buze şi dragostea de viaţă în priviri! Nu doar reprezentanţii Puterii exprimau sau subînţelegeau acest punct de vedere. Aşa s-a ajuns ca la televiziune, descori, să vedem mai ales copii fericiţi, pentru că ei sunt mai numeroşi decît cei nefericiţi. Raţionamentul e defectuos. Copiii fericiţi şi sănătoşi sunt, pretutindeni, cu excepţia unor ţări ca Ruanda sau Somalia în prezent, mai numeroşi decît ceilalţi. Un copil suferind, o ştim între altele de la Dostoievski, e una dintre cele mai tulburătoare realităţi umane. A vorbi despre bolnavi nu înseamnă a-i uita pe sănătoşi. Preocuparea insistentă cu nenorocirile practicată pretutindeni de televiziune, mai ales, se face în numele unui principiu etic, în afara unuia profesional: suntem datori să ştim că suferinţele, provocate, cel mai adesea, din voia şi cu ştiinţa noastră, există sau pot exista. Că tot de noi poate depinde şi repararea lor. Cum? Mai întîi prin cunoaştere. Cunoaşterea normalităţii, normalizarea vieţii implică discursul constant, lucid asumat, despre anormalitate. Cred că atunci cînd preşedintele Iliescu e supărat pe Euronews pentru că deformează realitatea românească, sau cînd fostul premier Stolojan e supărat pe CNN că îi face pe guvernanţii români marxişti, deşi ei au implementat reforme capitaliste, sau cînd cutare om cumsecade din cutare partid politic al opoziţiei anticomuniste exclamă că, în definitiv, străinii ăştia ar trebui să ştie că nu suntem toţi ţigani sau handicapaţi, avem de-a face, mai ales, cu perpetuarea unei distorsiuni cognitive ceauşiste. Un şoricel tenace, ascuns în subconştientul sau imaginarul colectiv, ne roade încet şi sigur simţul realităţii. Lui îi preferăm imaginea cea mai bună despre noi. E o formă de amăgire, chiar dacă perfect explicabilă.

Nu vreau să pledez, prin cele spuse mai înainte, în favoarea infailibilităţii CNN-ului, Euronews-ului, France Presse-ului, în defavoarea dnilor Iliescu, Stolojan şi comp. Primii se pot înşela, cînd ultimii se-ntîmplă să aibă dreptate. E vorba aici însă de un fel de a accepta critica, chiar nedreaptă, fără s-o transformi în declaraţie de război împotriva spiritului naţional. Ceea ce francezii numesc nombrilism, iar românii

„a te crede buricul pământului", nu face bine nici individului, nici comunității. Se spune că fostul papă Ioan al XXIII-lea avea, în primele zile după întronizare, coşmaruri teribile. Îl bîntuiau dracii, pe Sfîntul Părinte, noapte de noapte. Papa nu ştia ce să mai facă. Rugîndu-se îndelung, a avut parte de vestea cea bună, într-o noapte. Un înger, de această dată, i-a şoptit în somn: *Giovanni, nu te lua prea în serios.* Sanctitatea sa a receptat mesajul şi a scăpat de draci. I-a rămas numele, pînă azi, celui lecuit de grandori: papa Giovanni.

Privirea din afară, oricît de nedreaptă sau critică, uneori tocmai din cauza asta, e mereu de luat în seamă. Privirea dinăuntru e de neînlocuit. Cu amîndouă, fără aroganță pedagogică sau umilință particularistă, vom putea scăpa mai uşor de demonii închiderii în imagine. Şi atunci, de la obsesia imaginii României în lume vom glisa, fără să băgăm de seamă, spre realitatea normală a lumii în România.

29 iulie 1994, *Europa Liberă*

Între dorinţă şi trebuinţă

Postul de radio *Europa Liberă* a apărut ca ofertă a politicii globale de securitate a Statelor Unite, la cererea unei realităţi mondiale în cea mai periculoasă criză posibilă: conflictul între democraţie şi comunism, reductibil la unul nuclear, între Uniunea Sovietică şi Statele Unite. Acest mediu de informare s-a înscris în seria unor acţiuni de comunicare şi diplomaţie publică – mereu înnoite, mereu adaptate de-a lungul anilor –, acţiuni de contracarare a efectelor imperialismului sau totalitarismului sovietic, în jumătatea captivă a Europei. De aici a purces în primul rînd militantismul prodemocratic şi anticomunist al *Europei Libere*. *Europa Liberă* a rămas de-a lungul întregii sale existenţe un post de radio independent – ca politică şi concepţie editorială, aceasta fiind reala independenţă a unui mediu de informare – dar finanţat, în ultimii peste douăzeci de ani, de Congresul Statelor Unite. Această situaţie nu este şi n-a fost ambiguă, ci complexă. *Europa Liberă* şi-a conceput şi pus în operă acţiunea – de informare spre transformare – în numele principiilor libertăţii şi democraţiei, principii aparţinînd şi Statelor Unite, dar nu doar Statelor Unite, ci şi societăţilor est-europene care au fost ţinta emisiunilor noastre, înainte ca aceste societăţi să devină prizoniere. *Europa Liberă* a putut astfel, şi poate în continuare, pe baza unui exerciţiu istoric încununat cu succes, să fie în acelaşi timp un post de radio

american, dar şi un post de radio românesc, rusesc, bulgar etc., un post de radio reprezentînd un set de principii universale, dar şi realităţi politice şi sociale specifice, începînd cu cea a Statelor Unite sau a societăţilor Uniunii Europene, şi neîncheind cu cea românească, în diferite etape de evoluţie a acestora. *Europa Liberă* nu s-a identificat, în acelaşi timp, nici cu politica internă şi externă a Statelor Unite, chiar dacă i-a respectat în mod natural liniile de forţă, ci, ţinînd cont de interesele încălcate ale societăţilor captive, spre care şi-a îndreptat emisiunile, a denunţat impostura şi mistificarea de fond în imperiul cărora a operat totalitarismul comunist de tip sovietic.

De la început, aşadar, *Europa Liberă* a fost, în acelaşi timp, un post de radio american şi românesc, în ce ne priveşte. Dar nu al statului american, chiar dacă finanţat de Congres. Un post de radio reprezentînd şi servind interesele unei părţi importante a societăţii româneşti, în acelaşi timp, chiar dacă nu aceasta l-a făcut posibil, ci doar necesar. Aşa se explică de ce, pînă azi, în condiţii schimbate, totuşi, cei mai mulţi din ascultătorii noştri consideră *Europa Liberă* ca pe „postul nostru de radio", spunîndu-şi, cu glas tare – şi am auzit-o cu urechile mele – atunci cînd ne caută pe unde scurte şi dau, de exemplu, de BBC în limba română, „unde-or fi ai noştri?".

Apărut, deci, în starea de criză a relaţiilor Est-Vest şi de confruntare ideologică bipolară, între democraţie şi comunism, postul de radio *Europa Liberă* n-a dispărut, o dată cu depăşirea sau modificarea structurală a acestei crize de jumătate de veac. Rosturile lui s-au nuanţat, s-au îmbogăţit, s-au schimbat. Ceea ce n-a dispărut, ca să folosesc în continuare noţiunile cerere-ofertă ale economiei de piaţă, a fost cererea tipică noii stări de criză. Noua criză spre care se îndreaptă azi oferta acestui post de radio e tranziţia de la comunism spre democraţie, în toate sensurile. Această criză e mai complicată, mai subtilă, mai perversă, la fel de periculoasă în privinţa efectelor ei eruptive şi disruptive, în societăţile postcomuniste însele şi pe plan internaţional.

Traversăm, cu toţii în Europa postcomunistă, şi cu deosebire în România, una din acele perioade de accelerare brutală a procesului istoric, după stagnarea de decenii sub placa de mormînt a comunismului. Rupturi neprevăzute ale mediului cultural şi social, dezagregarea mecanismelor de solidaritate şi complementaritate care, chiar în regimul minimei rezistenţe, au supravieţuit ori chiar au apărut sub comunism. Sociologii francezi vorbeau la sfîrşitul secolului trecut de perioade critice şi perioade organice. O perioadă organică, cu un set de mecanisme şi logici de supravieţuire sau adaptare relativ repetitive, a fost real-comunismul. El oferea o stare de respingătoare stabilitate, dar stabilitate. O perioadă critică este cea pe care o traversăm în prezent: nimeni n-a fost cruţat în ultimii ani, în lumea noastră românească, atît de amarnic desfigurată, de situaţii de angoasă, nelinişte, vid sau contestaţie, oricît de mare ar fi distanţa păstrată de cel în cauză faţă de mersul treburilor publice. Traumatismele politice şi sociale s-au transformat în traumatisme psihice. Traiectoria, în mare parte iresponsabilă — în raport cu interesele majore ale societăţii româneşti — pe care s-a angajat şi persevereză regimul politic de la Bucureşti, după 1989, a creat şi întreţine premisele cele mai vinovate ale acestei stări de lucruri. Pornind de la ele, de la ritmul lent de transformare a societăţii politice şi civile, de la o moştenire istorică deficitară în acţiune constantă de autoapărare socială, s-a creat o întreagă stare de spirit a nonidentificării: comunitatea se atomizează în grupuri de interese divergente, ordinea de stat, obţinută după alegeri libere, dar în condiţii de nelibertate psihologică şi culturală pentru majoritatea electoratului, a devenit suspectă şi ostilă. Loialitatea şi fidelităţile s-au transformat în dezgust, domneşte o acută şi îngrijorătoare nevoie de intoxicare şi autointoxicare interindividuală şi publică. E vremea cînd apar miturile şi legendele, salvaţionismul iluminaţilor de cartier mărginaş, caritas-ul cu semn schimbat.

Unde mai e locul unui post de radio ca *Europa Liberă*, în această constelaţie sfîşiată, de după „ruptura inaugurală", cum numea cineva, mult prea poetic, linia de cumpănă a

apelor istoriei din 1989? Ce-i mai rămîne de făcut? Sau, ce are de făcut, de acum încolo, mai ales? Şi cum s-o facă?

Există un jurnalism normativ, netranzacţional, de promovare şi apărare a unor valori şi principii. El a fost profesat de *Europa Liberă* mai ales pînă în 1989. Există un jurnalism adaptativ, de reflectare şi identificare cu realitatea, mai mult decît de comentare, criticare sau translare a ei în concepte maximaliste. În România, în mod evident, ceea ce se vinde mai ales e jurnalismul îndeosebi adaptativ. Ceea ce se impune, încă, e jurnalismul total normativ, dar unul al normei vicioase, practicat de televiziunea de stat şi impus de actualul regim în numele practicării puterii.

În ce ne priveşte, respectînd şi aplicînd normele democraţiei şi ale jurnalismului profesionist de tip american şi occidental, nu vom evita adaptarea la nevoile celor care ne ascultă. Nu ne este şi nu ne va rămîne străină deviza de acum cincizeci de ani a postului de radio american public CBS: „Spune-le ascultătorilor nu doar ce le place, ci vorbeşte-le şi despre ce anume ei trebuie să ştie".

E motivul pentru care în emisiunile noastre se încrucişează, uneori, puncte de vedere care fac plăcere unora, îi contrariază pe alţii, îi informează, într-un fel sau altul, pe toţi. Subiecte atît de sensibile cum ar fi evoluţia politică a Republicii Moldova, sau relaţiile interetnice din Transilvania nu pot fi epuizate exclusiv în registrul valorilor naţional-istorice: de la ele nu ne-am abătut şi nu ne vom abate. Dar spiritul critic şi libertatea analizei intelectuale nu pot fi paralizate de bunele intenţii patriotice, necalificate de cunoaşterea exactă şi actualizată a fenomenelor. Nu ne vom înţelege însă niciodată munca într-un laborator. Suferinţele istorice şi prezente ale poporului român, interesele sale majore nu sunt obiect de tranzacţii sau aproximări, indiferent de rigoarea analizei, de farmecul raţionamentului sau de modernitatea disecţiei. Compasiune şi încercarea de înţelegere a fenomenelor şi oamenilor României acestui timp, fără pierderea busolei care, în ultimii peste patruzeci de ani, a arătat drumul bun acestei instituţii. Între dorinţă şi trebuinţă. A noastră şi a dvs.

13 august 1994, *Europa Liberă*

Între „patru plus doi“ şi „doi şi jumătate“

La 16 octombrie au loc alegerile generale în Germania. Rezultatul lor e imprevizibil şi aşteptat cu nelinişte şi interes de actori şi spectatori, deopotrivă. De rezultatul alegerilor de duminică depinde, o dată cu noua configuraţie guvernamentală de la Bonn, şi destinul politic al celei mai noi, neliniştite şi importante puteri europene. Or, de liniştea şi importanţa Germaniei, n-ar fi prima oară cînd Europa însăşi – depăşind sau înglobînd, din chiar perspectiva Germaniei, Estul şi Vestul – este şi nu este la rîndu-i neliniştită.

Germania, cu cei aproape 80 de milioane de locuitori, prin forţa economică strivitoare, prin poziţia geopolitică esenţială – ea este în Europa pivotul strategic prin excelenţă, Occidentul Răsăritului şi Răsăritul Occidentului în acelaşi timp, prin înglobarea în graniţele naţionale a mostrelor emblematice de valori politice, economice şi morale: capitalismul şi post-real-comunismul – şi, în sfîrşit, prin extraordinarul ei destin istoric, care, într-un singur secol, a marcat tragic evoluţia continentului şi a omenirii, această Germanie devine o miză a relaţiilor internaţionale, a viitorului Europei.

N-o să intru în nesfîrşitele prognoze, sondaje de opinie şi dezbateri care au animat clasa politică, clasa intelectuală şi societatea germană în ultimele luni şi săptămîni, asigurînd unul din acele febrile spectacole de problematizare morală

şi intelectuală care, specialitatea germanilor fiind, provoacă deliciul şi prudenţa vecinilor, prieteni mai sceptici sau mai incondiţionali ai patriei filosofiei clasice şi a militarismului modern. Nemţii excelează în a-şi discuta şi tematiza – cum le place să spună – problemele naţionale, cu o dureroasă, chiar necruţătoare comprehensiune. Modelul dezbaterii intelectuale publice, din Germania anilor din urmă, de după reunificarea de la 3 octombrie 1990 mai ales, e în sine unul oricînd recomandabil pentru aclimatizări operative, în România, între altele fie spus.

Încercînd să aplicăm – cu insuccesul scontat – acest model al „unui caracter naţional mai înregimentat", cum destul de maliţios îşi califică în memorii partenerii europeni Lady Thatcher, cred că şi noi, românii, avem de învăţat. Se remarcă, de altfel, în chiar ultimele luni, o sporire salutară a interesului politic al guvernanţilor români pentru îmbunătăţirea relaţiilor cu Germania. Nu doar românii au nevoie de nemţi, în noul iarmaroc european – cuvîntul vine de la „Jahrmarkt", care în germană înseamnă tîrg, dar şi „piaţa anului", într-o traducere mai adecvată tranziţiilor capitaliste. Puterea economică a Germaniei – ţară care la nivel statal şi privat ocupă unul din primele locuri şi în relaţiile cu România – este în sine, aşa cum se spunea înainte de unificare, oarecum peiorativ, o locomotivă a Europei. Înainte de 3 octombrie 1990, în vechea Europă – iată că suntem deja în măsură s-o vedem de departe – Germania era locomotiva jumătăţii occidentale a continentului care-i refuza statutul politic corespunzător. Printr-o implicaţie transparentă, mecanicul locomotivei avea mai ales paşaport francez, în timp ce fochistul putea fi britanic. Lucrurile s-au schimbat. Germania este azi uriaşul economic ale cărui picioare nu mai sunt de lut, ci chiar de oţel. De-abia acum greutatea specifică îi creează şi problemele de deplasare. Aspiraţiile germane la depăşirea republicii de la Bonn, modelată prin refuzul celei de la Weimar, după Yalta, Potsdam şi regimul ocupaţiilor paralele, la ora zero a anului 1945, s-ar traduce azi prin intenţiile ocupării unui loc de membru permanent în Consiliul de Securitate al ONU – şi aici,

România, chiar mai repede şi mai explicit decît alţi est-europeni, şi-a declarat suportul. Germaniei, care tocmai ocupă şi preşedinţia Uniunii Europene, îi revine în continuare şi iniţiativa sau co-iniţiativa – împreună cu Franţa – a desăvîrşirii edificiului european. Acesta din urmă, înţeles şi prin suma instituţiilor şi practicilor trasate la Maastricht, dar şi prin interesul aprehensiv al integrării central-europenilor, fără excluderea Rusiei.

Alegerile generale din Germania, indiferent de rezultatul lor, au fost şi prilejul unor radiografii – pînă şi Roentgen e un german – îngrijorătoare. Spiritualii redactori ai celebrului săptămînal britanic *The Economist* dedicau Germaniei, în urmă cu cîteva luni, un întreg dosar. Aici, şi nu e tocmai surprinzătoare metafora venind din partea unui perfid insular, nu-i aşa, robust-luxosul Mercedes seria S – simbol al Germaniei prospere şi relaxate – suferea mici modificări. Mercedesul seria S a devenit – scriu englezii – prea greoi şi costisitor, după unificarea cu fosta RDG. Sutele de miliarde de mărci transferate anual dinspre vest înspre est, nesiguranţa statului social, confruntat cu neadecvări între populaţia îmbătrînită – tot mai chipeşă – şi cea activă – tot mai firavă –, marile diferenţe economice, morale, societale, încă de durată, între postcapitalismul german occidental şi postsocialismul real german, semieşecurile consensului social – ilustrat de inimitabilul „Mitbestimmung" –, noul context european şi internaţional, parteneriatul costisitor cu Rusia şi cu statele central-europene, în sfîrşit, Mercedesul german robust şi luxos din seria S a marilor state industrializate – scrie *The Economist* – s-a împotmolit, la un moment dat, pe autostradă. Indicatoarele rutiere au devenit ilizibile. „Germania este Mercedesul din clasa S lovit în aripa din stînga de un biet Trabant, o superbă piesă de măiestrie a inteligenţei, înţepenită pe un drum de ţară." Englezii sunt însă primii care recunosc că severitatea observaţiei, ghidată sau nu de sentimente tradiţionale, obligă la subite rectificări. La a doua lor „oră zero", după 9 mai 1945, la 3 octombrie 1990, cînd, în urma aşa-ziselor tratative „patru plus doi", Germania şi-a regăsit cele cinci landuri răsăritene

devenind Republica Federală Germania, pentru a doua oară în patruzeci de ani, aceeaşi energie de construcţie şi reconstrucţie îşi arată rezultatele. Recesiunea e pe cale de a fi depăşită. Produsul naţional brut, redus la o creştere de doar 1% anul trecut, va reveni în 1995 la 2-3%. Şomajul ridicat, de 8,3% în partea occidentală a ţării, e sub media şomajului din Uniunea Europeană. Inflaţia a scăzut sub cota alarmantă de 4,4% în 1991. În topul indexului mizeriei – e formula aproape eufemistică a bogăţiei problematice – rezultat al coeficienţilor şomajului şi inflaţiei – Germania se plasează pe unul din cele mai bune locuri din lume. La prima oră zero – „die Stunde null" – din 1945, scrie *Economist*, raţia zilnică în calorii a germanului era de 700 de unităţi, sub minimul unui nivel de sănătate asigurată. Sistemul politic era distrus, industria în ruine, ţara împărţită în două. Astăzi, Germania e una din ţările în care se trăieşte cel mai bine în lume. Cu automobile, trenuri, autostrăzi, muzee şi scene lirice, toate, incomparabile. Cu salarii şi ajutoare de şomaj, cu asigurări de boală şi asistenţă medicală, mai bune şi mai sigure decît oriunde în Europa Occidentală. Problemele Germaniei survin, între altele, şi din marile ei beneficii. Naţionalismul şi xenofobia, atunci cînd nu reprezintă reverberaţiile unor tradiţii fără obiect, se exercită într-o ţară cu peste 7 milioane de străini, muncitori invitaţi sau azilanţi, într-o ţară cu imigranţi dar fără politică de imigrare, în care cetăţenia şi naţionalitatea răspund încă unor anacronice legităţi ale dreptului sîngelui.

În sfîrşit, multitudinea şi unghiurile diverse ale provocărilor geopolitice îi determină pe politicienii germani la raţionamente selective, care neliniştesc – în interior, prin exces de raţionalitate, în Franţa, printr-un depeizat „parler-franc", aş spune. Recent, Wolfgang Schäuble, şeful fracţiunii parlamentare a Uniunii Creştin-Democrate, partidul de guvernămînt al cancelarului Kohl, a semnat, în numele propriului partid şi al aliatului bavarez, Uniunea Creştin-Socială, un document de politică externă intitulat *Reflecţii asupra politicii europene*. Dat publicităţii la 1 septembrie, documentul a fost difuzat în

limbile germană, franceză şi engleză. E vorba – s-a spus – de noua viziune germană asupra Europei, care comportă, în principal, reducerea vitezei de integrare europeană, cu favorizarea celei minimal-eficiente. În această formulă a integrării sunt vizate, deocamdată, doar Germania, Franţa şi Benelux. Aprofundarea şi extinderea Uniunii Europene, inclusiv spre răsăritul continentului, ar urma să pornească de la acest nucleu dur, de bază, reprofilat în noua locomotivă comunitară. Se reia obsesia istorică, dar şi necesitatea înţeleasă a ceea ce un cunoscător al Germaniei de talia lui Timothy Garton Ash numea, recent, în strălucitorul eseu *Patru opţiuni pentru Germania* (în *Foreign Affairs*, iunie 1994): „împlinirea carolingiană", împlinirea şi adîncirea Europei în jurul nucleului franco-german. Regăsirea Estului Europei, cred autorii şi politicienii menţionaţi – ei exprimă practic un consens al reflecţiei politico-strategice germane – nu se va face, în condiţii de securitate pentru Germania, decît într-o Uniune Europeană real-funcţională, şi nu perpetuu amînat-ideală. După succesul german prin regula de „patru plus doi", de ce nu unul european, aplicînd modelul „doi şi jumătate"?

15 octombrie 1994, *Europa Liberă*

Puncte de vedere

Evoluţia politică a unei ţări, a României, poate fi observată, în chiar prezentul ei, din mai multe perspective şi în mai multe feluri. Cel mai adesea, perspectiva jurnalistică, pentru că aceasta e forma de observaţie care ne interesează, practicînd-o la rîndu-ne, tinde să se concentreze asupra unei secvenţe de realitate, delimitată de „acum şi aici"-ul observatorului. Există însă şi forme de jurnalism mai sofisticate, mai rare în orice caz, care pornind de la secvenţă nu uită nici de cauzele sau de consecinţele ei, de context şi de subtext. Perspectiva serială o completează astfel pe cea secvenţială. Există, cum spuneam, nu doar feluri diferite ale viziunilor jurnalistice asupra realităţii politice prezente, ci şi mecanisme diferite ale privirii. Unii fixează secvenţa sau seria cu emoţie, mai degrabă sentimental şi liric, decît raţional şi epic. Patetismul, cruciada personală, impetusul hormonal ţin locul, cel mai adesea – şi nu doar în raniţa jurnalistului, ci şi a politicianului practicant – busolei şi hărţii. Există la noi, în presa şi politica din ţară, o imensă isteţime a momentului şi a schiţei, a ritmului scurt, a emoţiei fugace. Un deficit, în acelaşi timp, de reflecţie nuanţată, de citire contextuală, de apetit al fişei şi comparaţiei. Se scrie şi se face politică cu sufletul la gură, mai mult decît cu capul pe umeri şi mintea la cap. De aici, uitarea, ca formă aproape naturală de alternanţă a geniului la minut. Lipsa de consecvenţă, pierderea în deşert a mesajului de ieri-alaltăieri,

devoţiunea suspectă pentru idolul de-acum şi de-aici. Acest fel de a privi realitatea şi de a-i da sensuri, pornind doar de la propriile – necesar nedestulătoare – exigenţe faţă de realitate, se practică mai peste tot, dar nu ocupă principalul portativ de expresie jurnalistă sau politică, în spaţiul public, aşa ca în România. Societăţile mai democrate, mai prospere, mai evoluate, se caracterizează şi prin mai multă răbdare faţă de trecut, prin păstrarea continuităţilor de judecată şi acţiune, prin mai puţină strălucire şi excitaţie, poate, pornind de la clipă, prin mai solida, uneori chiar plicticoasa conştiinţă a serializării.

N-o să insist prea mult cu aceste consideraţii teoretice. Trec la fapte. Plasaţi în Occident, într-o ţară ca Germania, într-un post de radio american, dar practicînd – în libertate, în limba română şi în contextul central-est-european – jurnalismul critic de tip anglo-saxon, am fost obligaţi la exersarea comparaţiei, prin analiză şi sinteză, la folosirea arhivei, mai mult decît la aceea a cupei debordînd de şampania inspiraţiei. E, poate, şi un beneficiu; e, cu siguranţă, uneori, în condiţiile practicării în libertate a presei democrate româneşti, în România, şi un handicap. Suntem defectivi de spontaneitate, de *Witz*-ul şi şarada zilei, de conoţaţiile savuroase ale secvenţei, descori caricate, care fac deliciul cititorilor *Caţavencului*. Mărturisesc că adesea sunt uimit şi de excelenţii tacticieni, de genul – sau geniul – inegalabilului Ion Cristoiu, care, travestiţi în strategi – exemplul editorialelor dedicate eşecului vizitei regale – adăugînd descrierii – subiective – a secvenţei, frînturi dintr-o proprie agendă, impuse ca linii de forţă ale realităţii, nu fac decît să sporească confuzia. Mai exact, pe mine nu m-a convins acribia analitică a domnului Cristoiu, care, repetînd raţionamentul preşedintelui de la Cotroceni, considera că Regele Mihai – prin tonul comunicatelor sale şi formulele de adresare folosite, prin titlu, binecuvîntări, stil – confirmă, de fapt, că nu e gata să-şi infirme supunerea la Constituţia în vigoare a României. Domnul Cristoiu a fost şi este, culmea, în chiar articolul cu pricina, jurnalistul român care, referindu-se la Regele Mihai, foloseşte mereu formula „Majestatea Sa" în chipul cel

mai firesc cu putinţă. Un rege rămîne rege, chiar dacă e fost suveran. I se spune „Majestatea Sa" sau „Sire", aşa cum i te adresezi preşedintelui Iliescu sau necunoscutului căruia îi ceri o informaţie pe stradă cu „Domnule". Un rege are o casă regală, însemne heraldice, formule de adresare codificate, o anumită gravitate impersonală în relaţiile cu administratorii de tot felul, indiferent dacă mai domneşte sau nu. Că preşedintele Iliescu pare nedumerit şi intrigat de toate astea, descifrînd în mesajele regale tot atîtea probe şi provocări ale nesupunerii civice faţă de Constituţia în vigoare, nu mă miră. Domnul Ion Iliescu este un funcţionar politic al democraţiei, ale cărui reflexe şi coduri au fost formate, din păcate în mod ireversibil, pe vremea cînd era funcţionar politic al totalitarismului comunist. Mă miră însă că dl Ion Cristoiu, un foarte abil expert al secvenţei şi cunoscător al seriei, preia raţionamentul dlui Iliescu şi, în cel mai important editorial al presei româneşti, supărat pe aspiraţiile analitice contrare ale Tiei Şerbănescu, îi aduce aminte că înainte de revoluţie era o prozatoare neînsemnată. Îmi permit să observ că atîta timp cît dl Cristoiu va folosi în editoriale formula „Majestatea Sa, Regele Mihai", domnul Iliescu o să fie convins că redactorul-şef al *Evenimentului zilei* nu înţelege nimic din realitatea românească, în timp ce Tia Şerbănescu, scriind despre aceeaşi realitate, cu inconfundabilă acuitate, îşi poate permite să fie, înainte sau după revoluţie, chiar şi o prozatoare mediocră. Viaţa e mai complicată, nu-i aşa? Spun toate acestea, fără intenţia de a critica pe cineva sau de a lua apărarea cuiva. Cred doar că supraexpunerea secvenţei şi transformarea ei într-un concept geopolitic e o operaţie contraproductivă. Un gînd în plus, puţintică răbdare, acceptarea bifocalismului ca principiu al vederii în spaţiu, nu ne strică nici nouă, jurnaliştilor. Îi redăm, astfel, clipei demnitatea pe care noi o cunoaştem cel mai bine.

22 octombrie 1994, *Europa Liberă*

Privirea cîmpului

Debandada vieţii politice româneşti pare să fi devenit o formă a firescului cotidian. Guvernanţii practică corupţia, nepăsarea faţă de binele public şi iresponsabilitatea faţă de interesul naţional cu o dezinvoltură suprarealistă. Restauraţiei personale şi instituţionale a celei mai distrugătoare perioade din istoria modernă a ţării – ceauşismul – îi urmează refacerea structurilor psiho-sufleteşti ale dictaturii. Între ele, cea mai periculoasă pentru viitorul unei ţări în libertate este întoarcerea cu spatele la ţară, replierea totală în muşuroiul dificultăţilor zilnice şi separarea problemelor personale de răspunderea politică pentru ele. Răspunderea politică a celui încercat de probleme, mai întîi, manifestată în participare civică şi în votul lucid, în cunoştinţă de cauză, răspunderea politică a mandatarului politic – deputat, senator, primar, preşedinte – care, dispensat de controlul cetăţenesc şi de scrutinul zilnic al mandatului, îşi face de cap, nu doar cu seninătate şi veselie mondenă, ci şi cu o – mortală pentru comunitate – impunitate.

Într-un astfel de ghem foarte strîns al culpabilităţilor alimentate reciproc, e greu de precizat cine e cel mai vinovat de actuala stare de lucruri din România. A da vina pe Putere e desigur nu doar necesar, ci şi la îndemînă. Se-ntîmplă însă ceva cu totul neobişnuit, şi nu doar în România. Puterea poate fi înlocuită prin alegeri, dar şi somată, prin procedee democratice, să-şi facă datoria. Românii i-au votat, dintr-un motiv

sau altul, pe actualii guvernanţi şi pe actualul preşedinte, în două rînduri, practic, ştiind prea bine că ei sunt nu atît actorii Revoluţiei din decembrie 1989, cît urmaşii celui mai ruinător regim politic al comunismului de stat. Paradoxul nefericit i-a transformat, tocmai pe ei, în primii capitalişti ai tranziţiei. E motivul pentru care nici capitalul, nici capitaliştii şi nici tranziţia nu apar majorităţii populaţiei ţării decît ca teribile sperietori, încă. De neînţeles, la prima vedere, este şi recursul aceleiaşi populaţii, confruntată cu eşecul reformatorilor postceauşişti, la ceauşiştii înşişi. Există, mai ales în amintire – or, amintirea e înşelătoare prin definiţie – tendinţa de a considera cazarma securisto-ceauşistă mai sigură, din punct de vedere economic, decît vraiştea colorată de acum. Aceasta e o greşeală fundamentală, pe care – e de sperat – românii, indiferent de rezultatul unor recente alegeri locale, n-o vor mai repeta vreodată.

Există, desigur, şi opoziţia democrată. Ea a obţinut rezultate bune în 1992, la alegerile locale mai ales, dar şi la alegerile generale. Indiferent de erorile de parcurs ale Opoziţiei, explicabile prin lipsa de experienţă a acţiunii politice în general, mesajul de înnoire pe termen lung, sensul progresului economic şi democratic al României sunt ale opoziţiei democrate. Diversitatea şi chiar erorile opoziţiei democrate ilustrează, într-o democraţie, normalitatea vieţii politice. Erorile şi diversitatea guvernanţilor au ceva din prospeţimea insectarului ceauşisto-comunist. I se reproşează Opoziţiei acţiunea ineficientă de contracarare a Puterii. Uneori, e adevărat, politicienii Opoziţiei din fruntea partidelor sau din parlament par preocupaţi mai mult de laboratorul combinaţiilor politice decît de realitatea ţării. Dar nu aici stă dificultatea majoră a Opoziţiei. România – guvernată, decenii în şir, chiar şi în condiţiile comunismului de stat, în numele bunului-plac al dictaturii, prin structuri de putere anomice, fără-de-lege, care au sfidat pînă şi normele ideologiei comuniste, în numele intereselor unor grupuri sau ale unor falange ale Puterii – are o prea bine asimilată tradiţie a arbitrariului. Ea este, în parte, acceptată, aproape natural, şi de o bună parte a populaţiei. Or,

acestea sunt condiţiile ideale în care în România ultimilor aproape cinci ani a continuat să guverneze un regim politic poate democrat în aparenţe şi însemne, dar abuziv, totalitar în structură şi practici. Adică, în acest regim pîrghiile nu sunt deţinute decît parţial şi aparent de puterile statului de drept – executivă, legislativă şi judecătorească –, ci de organisme semioculte, neconvenţionale, de putere: camarila, grupul de influenţă, mafia economică, financiară, de presă, grupurile de presiune provenind din fostele servicii secrete ale armatei şi Securităţii. Acestea alcătuiesc un regim politic practic încă necunoscut marelui public. Un guvern clandestin guvernează România ultimilor aproape cinci ani. Greu, practic imposibil de cunoscut şi corectat, acest regim nu poate fi decît îndepărtat – în condiţiile dezagregării sale – prin acţiunea socială conştientă – un vot zdrobitor împotrivă sau acţiuni revoluţionare de amploare; sau dezmembrat, din interior, prin defecţiuni ale unor angrenaje interne: lupte de putere care scot la iveală adevăruri greu de acoperit, cum sunt recentele dezvăluiri ale lui Victor Ciorbea, privind manipularea vieţii sindicale din România post-1989, constituirea în sînul aceluiaşi aparat de putere a unor centre divergente de interese economico-financiare traduse în expresii politice diferite – a fost cazul primei scindări între FSN şi FDSN.

În acest păienjeniş al puterii clandestine, paralele, dar eficiente, şi Ion Iliescu pare să joace un rol secundar, manevrabil. Să observăm doar că, de fiecare dată, în momente politice sensibile, de apropiere de Statele Unite, bunăoară, au loc acţiuni de guerilă, dirijate în buna tradiţie a secţiilor de propagandă şi dezinformare ale Partidului Comunist şi ale Securităţii, menite să creeze spectrul unui pericol. Acesta, ocolit cu dibăcie sau soluţionat cu pricepere de preşedintele Iliescu, eventual, se transformă dintr-un pericol inventat într-o cauză politică soluţionată şi într-un net cîştig de putere în contul guvernanţilor. Nu altfel îşi justifică existenţa Partidul România Mare şi al său gălăgios *caudillo* de bazar Vadim Tudor, întîrziatul semănătorist de la Cluj, Gheorghe Funar, sau un iluminat *prêt-à-porter* al bufoneriilor

de curte de amploarea unui Adrian Păunescu. Regimul i-a preluat şi i-a reinventat, folosindu-i ca aliaţi în guvern şi în parlament, ca ogari de hărţuire în dezbaterea şi intoxicarea publică, dar, mai ales, ca sperietori subalterne, de rezervă, ale bietului cetăţean; vedeţi, ei sunt şi mai răi, mai nărăvaşi decît noi, de-alde Adrian Năstase, Văcaru sau Gherman. Dacă nu sunteţi cuminţi, le facem semn. Şi semnele se fac mereu şi des, uneori chiar prin reciprocitate. Impresia este că între timp forţele de asmuţire, mercenarii mizanscenelor guvernării clandestine şi-au autonomizat funcţionarea. E doar o impresie. Ei au voie de la poliţie să atace – verbal şi spre deliciul galeriei – chiar şi poliţia; atîta doar.

Observaţiile mele nu epuizează însă unul din cele mai importante paliere ale cîmpului asupra căruia privim. Există sau nu există şi condiţii, să le numim obiective, în ciuda proastei rezonanţe a formulei, condiţii care favorizează sau nu consolidarea unei democraţii. Îndeplinite, ele vor mătura, mai devreme sau mai tîrziu, guvernarea clandestină a României postdecembriste. Mai precis, abia atunci, forţele trecutului îşi vor fi pierdut nu atît identitatea, cît terenul de acţiune, teren care va putea fi dat în folosinţa normalităţii democrate.

5 noiembrie 1994, *Europa Liberă*

Nota de răutate

„Nota de răutate" se numesc însemnările mele de azi, iar cel căruia-i datorez dreptul de autor se numeşte Ion Iliescu. Ion Iliescu acordă uneori interviuri, în excursiile sale particulare, prezentate drept întîlniri epocale, în paginile suplimentului *Palatul Cotroceni*, din ziarul cu acelaşi nume, cunoscut şi sub denumirea de *Dimineaţa*. În ultimul, penultimul dintre ele, fără să aflu lucruri noi, am fost uimit să constat, de exemplu, că dl Ion Iliescu consideră că revărsarea, la răstimpuri, a năduşului agricultorilor francezi e un fel de mineriadă românească. Tembelismul comparaţiei nu mai miră, venind din partea unui fost propagandist de frunte al anticapitalismului mondial. Într-un alt interviu, acordat recent postului de radio *Deutsche Welle*, dl Ion Iliescu e de părere, mai la sfîrşitul discuţiei, că postul de radio respectiv ar găzdui în relatările sale – despre preşedintele României, bănuim – nu atît aspecte critice, cît o evidentă „notă de răutate". Dl Iliescu nu e un moralist de profesie şi, aş spune, în ciuda aparenţelor, nici un practicant dogmatic al moralei, comuniste sau creştine. Pentru domnia sa, răutatea, sau, mă rog, „nota de răutate", este, la aproape un lustru de tranziţie postcomunistă, sinonimul opiniei contrare, al argumentului politic diferit. În raporturile sale publice, preşedintele unui stat n-are nevoie nici de dragoste şi nici de ură. El nu constată cu voce tare nici duioşia şi

nici răutatea presei, să zicem. Pasionalizarea – în registru minor, de palier cumetresc – a relaţiilor publice formalizate pare starea de spirit, dimensiunea culturală predominantă a tranziţiei politice şi publice româneşti. Acesta nu este, decît în mod secundar, un context simpatic. La cinci ani de la răsturnarea de sistem din toamna anului 1989, preşedintele român înregistrează în „nota de răutate" orice sondaj de opinie, orice provocare a realităţii pe care nu le înţelege, nu le-a prevăzut sau nu ştie să le integreze în acţiune politică îmbunătăţită. Ca reprezentant al unui post de radio pe care preşedintele român n-a avut ocazia să-l acuze de adăpostirea unor note de răutate – poate şi pentru că, între altele, domnia sa evită, în principiu, dialogurile neprotocolare cu noi – mă simt obligat să-l ajut pe preşedintele Iliescu. Nu în sensul pe care legislatorii şi codificatorii domniei sale ar prefera s-o fac: prin injurie, calomnie, infamie. Nu mă voi prevala de privilegiul imunităţii naturale pe care mi-l conferă extrateritorialitatea microfonului de la München. Îl voi ruga însă pe dirigintele notelor de răutate ale tranziţiei să accepte cîteva constatări defective de farmecul impetuozităţii discursive, cu care l-a familiarizat ambasadorul Traian Chebeleu.

Apariţia şi consolidarea democraţiei în România post-ceauşistă n-ar fi fost uşoare sau asigurate nici chiar în absenţa lui Ion Iliescu şi a regimului său semiprezidenţial, cum i se comunica deunăzi numele formei de stat unui înalt vizitator de la Moscova. Semiprezidenţial, adică jumătate Iliescu, jumătate Ceauşescu. Nu există reguli generale, potrivit cărora se poate şti cu precizie în care ţări reuşeşte sau nu democraţia. Politologul american Samuel Huntington, directorul Centrului de Studii Strategice de la Harvard, a publicat în 1991 o carte foarte incitantă intitulată *Al treilea val – democratizarea la sfîrşitul secolului XX*. Şi despre România se vorbeşte deseori în această analiză comparată a prăbuşirii dictaturilor şi a inaugurării democraţiilor în America Latină, sudul Europei sau fostul bloc sovietic. Huntington, în „nota sa de răutate" caracteristică, cum ar spune autorul volumului *Revoluţie şi*

reforma, apărut la București în numeroase limbi străine, crede că următorii factori consolidează sau nu apariția unei noi democrații, la sfîrșitul acestui secol. *Experiența democratică prealabilă*, înainte sau după al doilea război mondial. Aici stăm, potrivit lui Huntington, destul de rău, chiar mai rău decît ar fi cazul, pentru că suntem considerați fără nici un pic de experiență democratică chiar și înainte de al doilea război mondial. Al doilea factor este *dezvoltarea economică*. Se consideră că o țară mai dezvoltată economic, cu o populație mai educată și o societate civilă mai complexă e mai vulnerabilă la democratizare. Criteriul de departajare e însă exclusiv produsul național brut în dolari, pe cap de locuitor. România e cu „între 2.000 și 4.999" – după Spania, Germania de Est, Cehoslovacia, Ungaria, Bulgaria, care aveau, toate, produsul național în dolari pe cap de locuitor al dictaturii de – sau superior – cifrei de 5.000 de dolari. Suntem, în orice caz, între țările Europei Răsăritene, pe ultimul loc și la această categorie a preselecției democratice. Al treilea factor e *sensibilitatea și atenția externă* la situația din țara respectivă. Cît de implicați sunt, adică, în apariția și consolidarea democrației în România, factorii externi: guverne, politicieni, organizații internaționale. Iar stăm rău. Cel mai rău. Un mediu extern extrem de favorabil a afectat schimbările din Germania de Est, Spania, Portugalia, Grecia; foarte favorabil, pe cele din Cehoslovacia, Ungaria, Polonia, Turcia, Filipine, Guatemala, El Salvador, Honduras, Nicaragua, Grenada, Bolivia. Favorabil a reacționat comunitatea internațională activă, prosperă și democratică la răsturnările din Peru, Ecuador, Uruguay, Coreea, Chile. În sfîrșit, Huntington crede că statele importante, guvernele și mai-marii zilei mondiale au răspuns cu indiferență la sau au fost nefavorabili cu mișcările revoluționare din Argentina, Brazilia, India, Nigeria, Sudan, România, Bulgaria, Mongolia. Aici pot interveni cîteva nedumeriri sau explicații. Dar, repet, avem de-a face cu o optică, poate incompletă sau nedreaptă, sau de-a dreptul răutăcioasă, cum ar spune analistul Ion Iliescu, dar valoarea de circulație, penetrare și persuasiune a acestei

diagnoze e superioară în orice caz gimnasticii autoeuforizante a liderului român, în meciurile sale amicale din deplasare. Aici avem un model, o grilă, o scală de delimitări, pornind de la niște criterii. Cauza atitudinii nefavorabile a comunității internaționale față de România, noi românii știm prea bine, a fost nu revoluția și răsturnarea lui Ceaușescu, ci restaurația și ridicarea lui Iliescu.

Un al patrulea factor este *vechimea tentativelor de democratizare*. Primii în timp au fost și cei mai norocoși: Spania, Portugalia, Grecia, Ecuador; ultimii, Pakistan, Polonia, Ungaria, Germania de Est, Cehoslovacia, România, Bulgaria, Nicaragua, Chile, Mongolia, mai puțin norocoși. E drept, și aici lucrurile sunt împărțite. Pe de altă parte, trebuie să observăm că diferența dintre dictaturile comuniste și cele militare sau plutocrate, dintre statul totalitar-comunist și cel autoritar-militarist, ca să folosim distincția mai veche a politologului Jeanne Kirckpatrick, există și nu e doar indicativă, ci prohibitivă, cînd facem clasificări. Spania n-a avut voie de la Statele Unite să facă revoluție, în timp ce România, fără focul verde emanat de steaua roșie de la Kremlin, l-ar mai fi menținut o vreme pe Ion Iliescu pe banca surghiunului de cati fea.

Să trecem însă și la ceilalți factori contemplați de Samuel Huntington de la Harvard. Coeficientul de consolidare a unei democrații este astfel dependent de calitatea tranziției. Cum se face democratizarea? Prin *transformare, transferare, replasare sau intervenție* – ca să folosim noțiunile politologului american. Aici răspunsul e simplu, cînd iar ajungem pe ultimul loc. Tranziția românească s-a făcut și se face nu prin transformare, ci prin transferare – de practici, de structuri social-politice și psihologice și de funcționari emanînd dinspre ceaușism. Un alt factor este *violența* sau *consensualitatea, blîndețea tranziției*. Cu cît se folosește mai puțin violența, cu atît democrația se consolidează mai bine, crede profesorul de la Harvard, fiind sceptic, tocmai din această cauză, în legătură cu șansele consolidării democrației în: El Salvador, Guatemala, Nicaragua, Grenada, Panama, *România* și Africa de Sud. *Cît de mult succes a avut dictatura*

care a premers democraţiei, în aceeaşi ţară, pare să joace de asemenea un rol important. Spania, Brazilia, Taiwan, Coreea şi Chile au repurtat succese multe cu dictatori în frunte, în timp ce Argentina, Filipine, Portugalia, Bolivia şi, vai, din nou România, dimpotrivă. Eşecul dictaturii Ceauşescu, cel puţin, nu-i mai poate fi imputat regimului Iliescu. Sau?

Concluzia cercetătorului american, la sfîrşitul capitolului dedicat factorilor de favorizare sau de blocare a *„democraţiilor celui de-al treilea val"* (1970-1990) este că, pornind de la criteriile discutate şi de la perspective, există, din nou, trei categorii. Ţările din sudul Europei, Germania de Est, Uruguay şi Turcia au cele mai bune condiţii, în prezent, de consolidare democratică. Condiţii bune, nu întru totul favorabile însă, au şi Cehia, Slovacia, Chile, Ecuador, Bolivia, Peru, Honduras, Argentina, Brazilia, Filipine, India, Polonia şi Ungaria. Condiţii nefavorabile au Guatemala, Grenada, Nigeria, El Salvador, Pakistan, Nicaragua, Bulgaria şi Mongolia.

În sfîrşit, şi aici reproduc din Samuel Huntington: *„Sudanul şi România par să fie în mod special deficiente în privinţa condiţiilor care încurajează menţinerea democraţiei"*. Şi mai departe: *„Consolidarea sau prăbuşirea democraţiilor depind în primul rînd de dorinţa liderilor politici de a menţine democraţia şi de a plăti costurile acestei menţineri, în loc să dea prioritate altor scopuri"*. Pînă aici, Samuel Huntington, unul din cei mai cunoscuţi politologi americani şi cunoscători ai transformărilor revoluţionare din acest secol. De aici încolo, Ion Iliescu, preşedintele României, a cărui dorinţă de a favoriza scopurile străine democraţiei a inclus şi surprinderea „notei de răutate", acolo unde i se comunică adevăruri neconvenabile. „Răule mic..." pare să fie, însă, nota de familiaritate cea mai inofensivă a proastei sale dispoziţii democratice.

12 noiembrie 1994, *Europa Liberă*

Al treilea om

A fost, cu *siguranţă*, şi cuvîntul nu e ales la-ntîmplare, săptămîna cooperativei SRI-Măgureanu. Periodic, conform aplicării nerigurоase a principiului „un pui, un elefant", *societatea de acţiuni* condusă de dl Măgureanu îşi expune punctele de vedere, mobilizînd prompt înveselite energii parlamentar-jurnalistice. Raportul de anul trecut a fost, din toate punctele de vedere, un fiasco. Cel preliminar, privind Revoluţia din decembrie 1989, scandalos, prin tezismul naţionalist ceauşist şi voitul, cred, neprofesionalism. De fiecare dată mai pompoase sau mai ageamii, documentele SRI sunt mereu semnificative mai ales prin ceea ce nu spun, promiţînd mereu să spună. O amînare care seamănă tot mai mult cu un anumit fel de a concepe epicul romanesc, prin ocolirea epicului românesc, dacă-mi pot permite acest neinspirat joc de cuvinte. Puţine, sau doar lucruri nerelevante apar şi transpar din aceste documente SRI, în comparaţie cu imensul necunoscut care a planat şi planează în jurul activităţii fostei Securităţi şi actualului SRI. Şi Securitatea şi SRI sunt structuri de putere, înainte de a fi instituţii informative – cum se tot spune – cu o rezonanţă specială în realitatea şi imaginarul românesc al ultimelor decenii. Ele epitomizează ceea ce, poate, vine dintr-o tradiţie mai veche a istoriei naţionale: arbitrariul acţiunii de putere, transformat în fatalitate, şi conştiinţa conexă a unei anumite resemnări în faţa forţelor oculte, misterioase

care ne conduc şi ne pîndesc paşii. Nu este aici doar vina instituţiilor în cauză, ci şi a inerţiilor unei anumite aşteptări sociale şi psihologice: cînd nu-ţi explici altfel eşecul economic, marasmul social, apatia şi dezabuzarea, eşti tentat să cauţi şi să găseşti explicaţii, toate explicaţiile, în cutare nucleu dur al centrelor de putere. Aici, prin definiţie, şi nu doar în imaginaţie, a zăcut prea multă vreme Securitatea, chiar mai mult decît Partidul Comunist, pentru ca urmaşii ei să nu mizeze cu atîta dezinvoltură pe confirmarea anuală a virginităţii, după fiecare raport, nu-i aşa, democratic...

Aşa stînd lucrurile, trebuie să spunem că Securitatea încă nu şi-a depus bilanţul, în ciuda promisiunilor sau constatărilor dlui Virgil Măgureanu. *O carte albă a Securităţii* e ultima sa promisiune, după ce penultima, cu şansele de transformare în realitate cunoscute – adică nule – se numea, parcă, *lista completă a teroriştilor* din decembrie 1989. Există, pornind tocmai de la acest pasiv tulbure al fostei Securităţi, o prezumţie, poate falsă, dar operativă, de vinovăţie politică a actualului SRI. Nu doar pentru că acest serviciu ar lucra în primul rînd pentru Putere – dl Măgureanu făcea, de altfel, în săptămîna seducătoarelor sale apariţii publice, cu un cinism bine moderat, precizarea că nici nu s-ar putea altfel. Dar există impresia difuză, în societate, în clasa politică, în opinia publică internă şi internaţională, că, în sau în afara SRI, dar în legătură cu profilul activităţii acestuia, funcţionează o anumită structură antidemocratică de acţiune – pentru că secretă şi sustrasă controlului public real – constînd din intoxicare, dezinformare, provocare, toate în doze stabilite de experţi, plasaţi acolo unde trebuie în eşafodajul sistemului de putere, cu sau fără nume de cod, atunci cînd e cazul. Adică, atunci cînd Puterea, în mod vădit conştientă de impostura sa fundamentală, e în criză, vrea să supravieţuiască, să cîştige alegerile, să fie recunoscută pe plan internaţional etc. etc. Adică mai tot timpul, după 1989. Tocmai pornind de la aceste premise, SRI-ul nu doar că creează aprehensiuni sau angoase, efective sau preventive, dar se şi simte obligat, prin intermediul acestui veritabil alchimist al tranziţiei, care este dl Virgil Măgureanu, să ţină

locul, uneori chiar mai bine decît titularii, structurilor politice propriu-zise. Intervenţiile periodice ale directorului SRI devin oficii derogatorii ale discursului democratic normativ. Greşelile, numeroase, sunt asumate; extremismele, destule, înfierate; glumele, rare, gustate; dezvăluirile, rarissime, aşteptate. Virgil Măgureanu are toate şansele să devină unul din cei mai cuceritori, transparenţi, convingători oratori ai democraţiei originale, deşi rămîne în continuare exponentul cel mai necunoscut, în fond, al celei mai misterioase structuri de putere din decembrie 1989 încoace. Personajul e mult mai interesant decît sceneta, de fiecare dată. Interpretarea, mult mai abilă decît talentul. Talentul, mult mai prezent decît sinceritatea. Or, de sinceritate, în materie de informaţii secrete, nu e nevoie, nu-i aşa?

De fapt, e nevoie. SRI-ul, prin dl Măgureanu, practică însă o anumită formă de sinceritate: aceea a păstorului unei comunităţi ameninţate. Tot ce ne spune e interesant, deja destul, aproape prea periculos pentru a-i mai cere alte amănunte. Orice curiozitate în plus s-ar traduce printr-o dezonorantă ignoranţă în privinţa funcţionării subtilelor mecanisme informative. Acesta pare să fie un veritabil *power-play* înscenat periodic în parlament şi în presă de eminenţa cenuşie a tranziţiei.

Există însă, în această confuză tranziţie, un fapt cert: dl Virgil Măgureanu e mai interesant în analizele, reflecţiile, promisiunile, constatările, îngrijorările şi chiar furiile sale decît majoritatea personajelor publice propriu-zise: preşedinţi de stat şi de partide, parlamentari, miniştri. Descinderea anuală în parlament a directorului SRI-ului provoacă emoţiile exotice ale mesajului de coroană, cînd butaforia cu peruci, pelerine şi mănuşi de catifea contează mai mult decît textul comunicat. Există, în urma coborîrii printre muritorii de rînd a directorului SRI, un soi de fascinaţie politică şi laică, de care s-au contaminat şi parlamentarii şi ziariştii; e poate efectul atingerii marelui mister al Securităţii, presimţirea codului intim de reactualizare a propriului trecut, mărturisit sau ocultat, dureros sau vinovat, al trădărilor şi neputinţelor fiecăruia. Virgil Măgureanu întreţine o foarte abilă tehnică

de comunicare cu ceea ce noi vrem sau nu putem să comunicăm. Succesul lui punctual, mai sensibil în ultima săptămînă decît oricînd înainte, nu este cel al unui funcţionar al democraţiei mai mult sau mai puţin confidenţiale. El ni se datorează. Vrem să avem o Securitate, aceea internalizată, de care ne-a fost şi ne este mereu silă, dar şi frică, într-un fel sau altul, mai bună, mai deşteaptă, mai caducă. Umanizarea lui Tudor Postelnicu, a invizibilului Pacepa sau a sfinxului degradat Iulian Vlad e prima garanţie a unui test reuşit de exorcizare a dictaturii. Omul, în civil, din faţa ta, cu umerii încărcaţi de stele, trese şi simboluri, cu reverele ruginite de microfoane, cu toate dosarele la mînă, cu vieţile noastre reale şi inventate între coperţile lor, cu mina posomorîtă, scrutînd orizonturile plumburii, mustind de fraţi islamici şi tovarăşi sovietici, prin geamul fumuriu al automobilului Opel Vectra, cu cel mai mare număr de telefoane de birou pe cap de demnitar şi cele mai productive ferme din dotare, cu spitale exclusive şi adjutanţi ermetici, cu institut de informaţii eliberînd diplome de ziarişti, cu stea în marmură cenuşie de Ruşchiţa şi sălaşuri tăinuite de elicoptere, acest domn cu unghiile îngrijite — operaţiune începută în timpul procesului soţilor Ceauşescu — va continua să exerseze cea mai derutantă atracţie a sezonului postceauşist.

Pînă cînd? Pînă cînd sezonul postceauşist va fi depăşit şi înlocuit de cel democratic. Vom afla asta, nu tocmai întîmplător, în ziua cînd directorul SRI-ului nu va mai fi principala atracţie naţională a săptămînii, doar pentru că reuşeşte de cinci ani încoace să păstreze toate secretele, în afara propriului chip. Un chip multiplicat, revăzut şi adăugit mereu de conştiinţa vinovată. A noastră, a tuturor, atîta vreme cît, la cinci ani de la revoluţie, suntem încă prizonierii neîmplinirii ei.

26 noiembrie 1994, *Europa Liberă*

Tristeţea şi mila

Urmărind cu destulă atenţie secvenţele desfăşurărilor politice româneşti ale ultimei săptămîni, îmi stă în minte şi pe limbă titlul unui film francez de acum 15-20 de ani: *Le chagrin et la pitié* – tristeţea şi mila. Nu există vreo legătură aparentă între subiectul amplului documentar francez semnat de Marcel Ophuls şi dedicat colaboraţionismului francezilor cu ocupantul nazist, în timpul celui de-al doilea război mondial, şi ceea ce s-a întîmplat în România săptămînii 3-9 octombrie. Decît dacă admitem că despre tristeţe şi milă poate fi vorba mereu, cînd e vorba de mersul vremurilor asupra oamenilor, la cererea oamenilor. Ce anume poate să trezească tristeţea şi mila cînd urmăreşti nesfîrşite peroraţii parlamentare despre corupţie, al căror rezultat nu este niciodată numirea sau pedepsirea unui singur corupt? Uimirea e mai la-ndemînă. Corupţia este – a devenit – un fel de sinecură obligatorie a funcţionarilor de stat, a reprezentanţilor puterii. Un singur corupt de stat pedepsit ar declanşa o reacţie în lanţ a dezvăluirii tuturor scandalurilor unei puteri politice instalate aproape natural, încă din noaptea de 22 decembrie 1989, într-o operaţiune – *tous azimuts* – de corupere a adevărului. N-a existat nici un terorist în decembrie 1989, pentru că el – raţiona la un moment dat Silviu Brucan –, descoperit şi pedepsit, i-ar fi scos la iveală, nu atît din tuneluri, cît din balcoane, pe toţi ceilalţi împreună

cu comanditarii lor. Nu există nici un corupt, din aceeaşi cauză. În spatele terorismului decembrist şi corupţiei postdecembriste regăsim aceleaşi feţe ascunse, bănuite, cu vocea şi privirea deformate de înscrierea în falsul istoriei, aşa cum se procedează la televiziune cînd se urmăreşte deopotrivă protecţia răufăcătorului şi a victimei. Suntem uimiţi, într-adevăr, ne e milă de noi înşine, şi suferim din cauza acestei uimiri fără leac.

E, la fel, uimirea mai mare decît mila sau tristeţea şi atunci cînd asistăm la frămîntările fără sfîrşit şi, aş vrea să mă-nşel, parcă mereu minore, din Convenţia Democratică. Principala alianţă politică a Opoziţiei pare să fi intrat de mai multă vreme într-un mecanism autarhic de dezbateri bizantine, obsedate de traducerea vanităţilor personale de moment în modele politice milenariste, taman cînd vreun CNN pe faţă a şi consemnat cucerirea Constantinopolului. Miza certurilor pare să fie mai mult neînţelegerea în jurul democraţiei interne din alianţă decît în jurul democraţiei ambientale din ţară. Între fundamentalismul anticomunist – de rigoare în continuare, dar nu doar la nivelul sloganurilor, mitingurilor electorale din Piaţa Palatului şi al vitejiilor editorialiste – şi pragmatismul vieţii politice de fiecare zi, în care recriminările reciproce, apetitul exterminator şi împroşcarea metodică cu noroi a adversarului ţin locul disputei şi compromisului democratic, între ideal şi realitate, opoziţia democratică pare să aleagă cu tot mai multă dificultate. O neadecvare a metodelor şi discursurilor sale la o realitate traumatizată, oarecum divergentă faţă de graficul pseudoeuforizant al cutărui sondaj de opinie, provoacă, de această dată, într-adevăr, tristeţe, mai mult decît uimire. Cît despre milă, recunosc că mi-e milă de soliditatea unui consens anti-PSDR, luni, faţă în faţă cu trăinicia unuia pro-PSDR, joi, în condiţii practic neschimbate. Mă refer la condiţiile realităţii înconjurătoare, unde alegătorii aşteaptă formule noi, viabile, adecvate nevoilor de acum de acţiune politică, mai mult decît tranşarea pe marginea actelor adiţionale ale protocoalelor.

Despre milă şi tristeţe va fi, însă, mai ales vorba atunci cînd evocăm ultima încercare a Regelui Mihai de venire în

România. Aici nu mai încape doar suferința acestui om și a familiei sale, deasupra tonelor de explicații înțelepte recomandînd, cu aceeași fervoare, venirea sau rămînerea pe loc a Regelui. Pînă la urmă, un om în deplinătatea drepturilor sale umane și cetățenești încearcă să călătorească, de aproape 50 de ani, în propria sa țară. Decenii în șir, călătoria i-a fost împiedicată de o cortină de fier păzită, de ambele părți, de tancuri. Apoi a început o serie nesfîrșită de „acum nu e momentul", intonată într-un fel de canon grotesc de toate vocile posibile: foștii secretari de partid comunist, cărora li s-a datorat distrugerea ultimului stat român democratic, european și constituțional, conduc, de patru-cinci ani încoace, acest cor de afoni, îmbogățit periodic de partiturile parafate ale Consiliului Europei. Potrivit lor, și aici citez incredibil de anapoda nimeritul editorial al *Dimineții*, din ziua următoare expulzării Regelui, intitulat: *Recunoașterea vocației europene a României*. Am cravata mea, sunt pionier, european, democrat, progresist, cel mai bun, cel mai tare, mai frumos. Închid cînd vreau aeroportul, o zi din două dau vize exclusiv papuașilor, vinerea, însă, niciodată britanicilor peste 70 de ani, de profesie regi ai României. Restul nu mai contează. Mărturisesc că mie mi-e milă de soarta, absolut nedreaptă și nemeritată, impusă celui mai august personaj în viață al istoriei României. Mi-e rușine, în schimb, mai ales de reacția înțelepților: Regele nu trebuia să vină, v-am spus eu că e o prostie, o diversiune, știu și cine e-n spate, dar nu spun, vine-nu-vine-le regal s-a fîsîit de tot etc. Aceste raționamente tind să ocupe portativul explicațiilor lucide privind rușinosul scandal românesc de la 7 octombrie 1994, de la aeroportul Otopeni. Lucrurile sunt chiar foarte simple. Regimul politic de la București nu vrea să-și clarifice cîteva conturi esențiale. În primul rînd, nu poate sau nu vrea s-o rupă cu comunismul. Nici actul de la 23 August 1944, nici cel de la 30 decembrie 1947 nu trebuie clarificate, așa cum necunoscut trebuie să rămînă încă actul de la 22 Decembrie 1989. Cum ne putem imagina că un regim al cărui principal serviciu secret îi califică pe revoluționarii din 1989 drept spioni sau drogați, va accepta adevărul propriei și

maculatei sale origini – marcată de expulzarea Regelui Mihai la 30 decembrie 1947? Un regim care deformează o realitate încă vie, veche de nici 5 ani, n-o va lămuri niciodată pe cea de acum 50 de ani. Ceea ce trezeşte însă realmente mila este timiditatea cu care se exersează impostura. În loc să-şi asume postura de suveran, care, în numele raţiunii de stat, interzice intrarea în ţară a fostului suveran, regimul de la Bucureşti îşi aproximează brutalitatea cu sensibilităţile cumetriei tradiţionale. Situaţia e calificată drept „regretabilă" de guvernul Văcăroiu, dar vina e a altora, a diversioniştilor, dar mai ales a Regelui, un avion – rusesc – stă cu motoarele încălzite, iar un Vasile Văcaru – şi el fost secretar de partid comunist – declară cu seninătate că „noi nu dăm viza".

Săptămîna cuprinsă între 3 şi 9 octombrie 1994 mi-a adus aminte de titlul unui film francez mai vechi, intitulat *Tristeţea şi mila*. Secvenţele unui *ciné-vérité* local, adăugate în viteză, se mai numesc: uimirea, ruşinea, consternarea. Altminteri, cotidianul prezidenţial *Dimineaţa* îşi intitula azi editorialul *Recunoaşterea vocaţiei europene a României*.

8 octombrie 1994, *Europa Liberă*

La oglindă

În caruselul accelerat al vieţii publice româneşti, propun o pauză de respiraţie. Nu obişnuim să vorbim prea des, noi despre noi. Rolul acestui post de radio a fost acela de a-şi informa ascultătorii, mulţi, puţini, despre ce li se-ntîmplă lor, şi ţării lor, în primul rînd. Precipitarea unor schimbări şi a unor decizii anunţînd un nou rol pentru *Radio Europa Liberă*, în viitorul apropiat, curiozitatea firească a ascultătorilor noştri privind prezentul şi viitorul acestui post de radio, intrat de mult în conştiinţa publicului românesc, şi o înţeleasă – de noi poate nu întotdeauna – nevoie de transparenţă instituţională mă fac să renunţ astăzi la privirea asupra altora. O îndrept înspre noi, cei de la *Europa Liberă*.

Posturi de radio înfiinţate cu peste patru decenii în urmă, în numele unei reactivări ofensive a diplomaţiei publice anticomuniste, iniţiată de administraţia Eisenhower, *Europa Liberă* şi *Radio Libertatea* au devenit simboluri ale prezenţei americane în Europa, ale avanpostului valorilor liberalismului occidental, în imediata proximitate a cortinei de fier, ale speranţei în viitorul democratic, formulată şi aproximată zilnic, în zeci de limbi, pentru sute de milioane de locuitori ai comunismului real. După 1989, soarta acestei instituţii, unice în istoria secolului 20, părea pecetluită: războiul rece se încheiase, comunismul de stat eşuase în toate ţările fostului bloc sovietic, democraţia liberală de tip occidental părea nu

doar reţeta prezentului inevitabil, dar şi cronica unei morţi anunţate, a istoriei înseşi. N-a fost să fie aşa. *Radio Europa Liberă* şi *Radio Libertatea* şi-au propus, în urmă cu peste patruzeci de ani, prin statut, ca ideal, autodesfiinţarea în condiţiile obiective ale propriei inutilităţi. Aceste condiţii, devenind posibile, încă n-au fost întrunite. Anii care ne despart de răsturnările anticomuniste din toamna lui 1989 au produs surse de noi dificultăţi, de obstacole în faţa prosperităţii şi fericirii generale. *Europa Liberă* în limba română, modificîndu-şi mereu fizionomia, în funcţie de complexitatea exigentă a realităţii ţării, şi-a cîştigat un rol nou şi în această perioadă. El a fost, cantitativ şi calitativ, diferit de cel jucat înainte de 1989, cînd – în ultimul deceniu ceauşist îndeosebi – audienţa noastră se ridica la aproape 70% din populaţia României, o cifră fără egal în istoria mediilor de informare transnaţionale de această natură, fără egal chiar în comparaţie cu audienţa celorlalte secţii central- şi est-europene ale *Europei Libere*. Condiţiile speciale ale declinului dictaturii ceauşiste au creat, însă, şi condiţiile speciale ale perioadei postceauşiste. A fost nevoie de noi nu doar în zilele Revoluţiei din decembrie 1989, ci şi în primele săptămîni şi luni ale anului 1990, apoi, în continuare, pînă azi. Cînd, în februarie 1993, administraţia Clinton a decis închiderea posturilor de radio *Europa Liberă* şi *Libertatea* la sfîrşitul anului 1995, din întreaga zonă de receptare a acestor posturi de radio, inclusiv din România, s-au făcut auzite milioane de voci cerînd menţinerea în viaţă a *Europei Libere*: preşedinţi de state şi şefi de guverne, lideri politici ai Opoziţiei şi confederaţiilor sindicale, reprezentanţi ai înaltului cler şi ai vieţii civile, cetăţeni obişnuiţi au reuşit să devină expresia convingătoare a milioanelor de ascultători, cerînd supravieţuirea posturilor noastre de radio. Administraţia Clinton a renunţat la proiectul iniţial de închidere definitivă a „radiourilor de la München", cum sunt ele cunoscute în Occident. Constrîngeri de ordin financiar şi noi accente ale politicii interne americane, în defavoarea unor proiecte globaliste de politică externă ale Statelor Unite, determină, însă, o nouă

fizionomie a *Europei Libere* şi a postului de radio *Libertatea*. În ultimii cinci ani, ambele posturi – ele transmit în 21 de limbi pentru milioane de oameni din ţările fostei Uniuni Sovietice, ale Europei Răsăritene şi Centrale – şi-au reorientat strategia. Birouri occidentale au fost închise, în timp ce au fost deschise birouri şi studiouri în chiar ţările-ţintă. Realitatea acestor ţări în mişcare a fost reflectată tot mai mult, şi mai convingător, de chiar oamenii care trăiesc în mijlocul lor. Niciodată, însă, *Radio Europa Liberă* şi *Radio Libertatea* n-au renunţat şi nu vor renunţa, oriunde ar funcţiona, la marca lor de înregistrare: posturi de radio publice americane, finanţate de Congresul Statelor Unite.

Suntem acum la o răspîntie. În vara acestui an preşedintele Statelor Unite şi apoi mai multe comisii de specialitate ale Congresului au acceptat, ca pe o soluţie servind deopotrivă interesele naţionale americane şi interesele democratizării statelor est-europene, mutarea posturilor de radio *Europa Liberă* şi *Libertatea* de la München, Germania, la Praga, Republica Cehă. Ea va începe în primul trimestru al anului 1995 şi va fi finalizată la jumătatea anului viitor. Posturile de radio *Europa Liberă* şi *Libertatea* vor opera cu un buget redus de la circa 210 milioane dolari anual, cît au în prezent, la doar 75 de milioane, începînd cu anul fiscal 1995-'96. Aşa cum aceste posturi de radio au fost împămîntenite pe teritoriul unei dictaturi învinse – în Germania deceniului cinci, unde au concrescut cu democraţia germană şi europeană, devenind speranţă şi reper de democratizare pentru milioanele de est-europeni obligaţi să trăiască în dictaturi comuniste – tot aşa, acum, reaşezarea *Europei Libere*, pe ruinele dictaturii comuniste, la Praga, poate fi şansa unui nou început. Problemele noii democraţii vor fi cunoscute, simţite, trăite şi, poate, chiar soluţionate mai direct şi mai bine, de şi prin *Radio Europa Liberă*, la faţa locului. Începuturile promiţătoare pentru idei sau instituţii nu corespund însă întotdeauna, cum bine ştim, cu planurile oamenilor, ale indivizilor care alcătuiesc sau articulează ideea sau instituţia. La Praga vor ajunge puţini angajaţi ai actualei echipe a *Europei Libere*, ai Departamen-

tului român, inclusiv. Mulţi dintre redactorii noştri cunoscuţi au optat sau vor opta pentru ocupaţii sau misiuni noi, în profesia noastră sau în afara ei, în România sau în Occident. Echipa de la Praga va fi mai redusă, după cum mai redus va fi şi programul nostru. El se va micşora treptat în următoarele săptămîni şi luni de la 13 ore de transmisie zilnică în prezent – programe originale, plus reluări – la aproximativ jumătate, în versiunea praghezã. Încercările noastre şi ale celor care vor veni după noi la *Europa Liberă* tind spre păstrarea unor programe realmente utile şi interesante, spre noi formule de comunicare cu ascultătorii, spre un proiect jurnalistic mai modern, mai implicat, mai eficace. Ascultătorii noştri vor trebui, aşadar, să se aştepte la surprize. Obişnuinţa de decenii cu anumite programe şi oameni va fi întreruptă, din păcate. Nu din vina noastră, a oamenilor. De la 17 octombrie, bunăoară, programele noastre de dimineaţă nu vor mai avea decît două ore – respectiv vom transmite în reluare doar „Actualitatea românească" şi „Programul politic". Vor dispare, de asemenea, unele programe săptămînale cum sunt: „Cartea pe unde", „Perspective europene", „Societatea deschisă". Suntem nevoiţi să renunţăm şi la transmiterea serviciului religios greco-ortodox şi greco-catolic, duminică dimineaţa, precum şi la cel neoprotestant, duminică după-amiaza. Programe de succes, cu care ne-am şi v-aţi obişnuit, dar care – mă gîndesc îndeosebi la serviciile religioase – au devenit prezente, în formule asemănătoare, şi în România, la radio sau televiziune. Multe din temele abordate de emisiuni ca „Societatea deschisă", „Perspective europene" sau „Cartea pe unde" vor fi prezente, în continuare, în emisiuni zilnice sau săptămînale, în formule mai scurte, mai adaptate nevoilor ascultătorului român tot mai selectiv, mai grăbit.

Radio Europa Liberă se-ndreaptă, încrezător, spre sfîrşitul secolului, alături de ascultătorii săi – dintotdeauna sau mai noi, fideli sau întîmplători. Emisiunile noastre în limba română, conform ultimelor sondaje realizate în septembrie de secţia de cercetare şi sondare a opiniei publice a posturilor noastre, sunt cele mai ascultate din Europa Centrală. Ne bucurăm să

înregistrăm această creştere a interesului pentru noi, foarte importantă în ultimele şase luni; ne ascultă, în fiecare săptămînă, în mod constant, 12% din români, iar ocazional, 21%. Ne bucurăm, aşadar, de o audienţă totală de circa 33%; 78% din ascultătorii posturilor străine în limba română sunt ascultătorii *Europei Libere*. Cu un astfel de public, alături de care vom fi, noi şi urmaşii noştri, pînă la capăt, la München sau la Praga, prezentul şi viitorul *Europei Libere* nu ne îngrijorează. Prezentul şi viitorul *Europei Libere* este parte a prezentului şi viitorului României. Iar atunci cînd ţara noastră va fi devenit cu adevărat democrată şi prosperă, de postul nostru de radio nu ne vom mai despărţi niciodată, nici noi, realizatorii, nici dvs., ascultătorii. El va fi parte, bornă de neocolit, a memoriei colective. O memorie a suferinţei româneşti de altădată.

1 octombrie 1994, *Europa Liberă*

Stop-cadru

E sezonul depunerii de bilanţ. Se împlinesc, de cinci ani încoace, toamna, din octombrie pînă în decembrie, post-revoluţiile est-europene: de catifea, în cele mai multe cazuri, de sînge şi lacrimi, adesea, în cazul României. Canalul de televiziune franco-german *Arte*, captat prin satelit în mai multe ţări europene occidentale – Franţa şi Germania mai ales – cu o audienţă importantă în rîndurile gulerelor albe – clasa de mijloc, mediu şi superior educată, a epocii postindustriale – a difuzat, în seara zilei de 2 decembrie 1994, la ora 21,40, un film zguduitor despre România. În aproape 60 de minute, o tînără belgiană originară din România, bănuim că e vorba de Martha Bergman, autoarea filmului, descrie o întîlnire cu Bucureştiul natal şi cu cîţiva anonimi bucureşteni, într-una din iernile real-postceauşismului. Filmul e realizat la trei ani de la revoluţie, dar, în mare şi în mic, el este perfect actual. Imensa suferinţă a oamenilor, prost hrăniţi, fără dinţi, fără speranţe, fără idealuri, cu amintiri mediocre, dar reconfortante, din casa umbrelor ceauşiste, e subiectul principal, chiar protagonistul agresiv al filmului. O distopie, o paragină a utopiei, fără alte repere, în afara vuietului general de glasuri aţipite în disperare, decît o cumplită paranoia semeaţă a gardienilor ei: doi indivizi, coborîţi din fauna ceauşismului agroindustrial, după victoria proletarizării culturale şi a ruralizării urbane, atrag atenţia străinilor care tocmai

filmează strada şi un copil nefericit al străzii în balans autistic: „nu vă e ruşine să vedeţi doar asta, tocmai asta, mizeria şi disperarea noastră?".

Mărturisesc că, deşi sunt convins că România postrevoluţionară nu se poate identifica eminamente cu orfani aurolaci şi romi rebarbativi – cum pare să sugereze şi acest film – am credinţa că ştergerea lor forţată din peisajul mental al micului patriot ceauşizat nu face decît să le crească lor, suferinzilor şi handicapaţilor *underground*-ului epocii de aur, ponderea istorică de neocolit. Un mic patriot ceauşizat zace în fiecare din noi, după cum suferinţa de neocolit a copiilor străzii sau a pensionarilor famelici ai şantierelor comuniste – cu ingineri, doctori, actori şi securişti cu tot. Suntem cu toţii şi aşa, şi aşa, iar mărturisirea completă, singura care ar marca un nou început în congruenţa imaginii noastre, despre noi şi ţară, întîrzie. Filmul Marthei Bergman, prezentat la televiziunea germano-franceză vineri seara, un fel de Pintilie-*vérité*, îi va fi mirat, distrat şi, în orice caz, îngrozit pe mulţi. Dacă, privindu-ne în oglindă, preferăm s-o spargem, nesuportînd imaginea, ce rămîne va fi imaginea fisurată a realităţii reprimate. Acesta a fost filmul, ultimul în seria privirilor necruţătoare aruncate de Occident asupra noastră. Vom avea de-a face, în zilele care ne mai despart pînă la sfîrşitul anului, cu prapurii şi faldurile aniversărilor oficiale, cu lamentoul punctual al ceremoniilor alternative. Spectacolul se va termina, îndată după Crăciun, cu o colindă, în care fiecare din noi, aşa cum s-a întîmplat în decembrie 1989, ne vom anunţa, aproape fără să ne dăm seama, cu un inalterabil ceauşist sentiment al fiinţei, izbăvirea de cel rău. De-abia atunci, întărit de uitarea noastră, îşi va reamenaja rînjetul, cu pulsaţii de deşeu radioactiv, şi acel distins domn anonim în haină de piele, care, în noiembrie 1989, după Congresul al XIV-lea al PCR, în cea mai bună limbă de furnir, germană, afirma, la televiziunea germană, că e mulţumit, foarte mulţumit, în ciuda greutăţilor. El n-a părăsit cadrul niciodată. De la înalta tribună, din balcon şi tuneluri, de la Timişoara şi Tîrgu-Mureş, a ajuns de unde-a plecat: mulţumit, în ciuda greutăţilor, şi rîvnind, în timp ce votează noile modificări

ale Codului penal, fără să-şi dea măcar seama, la al XV-lea Congres. De la planificarea centrală la hazardul Caritasului, de la haina de piele la girofar, de la crema Aslan la mircasma Valmy, de la CAER la Parteneriatul pentru Pace, de la Securitate la Securitate, a parcurs drumul prin vot indirect şi discret. L-au însoţit, în cadru, doar aurolacii şi gurile ştirbe ale pensionarilor şi ale blocurilor netermintate. Cînd, uneori, îi zăreşte în jur sau în oglindă, ca în filmul belgian de la 2 decembrie, îşi pune faţa umană, loveşte de mai multe ori arătătorul de obraz, încruntîndu-şi ridurile hainei de piele: „Nu vă e ruşine să trăiţi alături de mine? de asta am făcut noi revoluţia şi am învins comunismul?".

Un film despre România acestor ani, de o cutremurătoare realitate imediată, e acest documentar belgian intitulat *Bucureştiul în feţe anonime*. Ar trebui să devină material didactic la institutul de morfopatologie a tranziţiei. E mai comod să te faci că nu există, dar el există. E în jur, şi în noi.

3 decembrie 1994, *Europa Liberă*

Studiu de etapă

La cinci ani de la prăbuşirea oficială a sistemului comunist, în blocul sovietic se trag concluzii. Nici una din ţările jumătăţii sovietizate a Europei n-a păşit, pe drumul glorios al capitalismului, fără lacrimi, sînge şi sudoare. Schimbarea de sistem – politic, economic, social – a antrenat largi şi profunde mutaţii morale, psihologice, sufleteşti. Pentru sute de milioane de oameni, revoluţiile din toamna anului 1989 anunţau o eră a libertăţii, însoţită şi de prosperitate şi fericire. S-a văzut şi s-a simţit însă repede cît de departe sunt încă, pe calea regăsită, dar mereu anevoioasă, a libertăţii, fericirea şi prosperitatea. Aceşti ani vor intra în istoria ţărilor din estul Europei, potrivit parabolei biblice, sub semnul vacilor slabe – nu ştiu dacă vor fi chiar şapte; au fost, în orice caz, cinci. Şi dacă tot e să mai rămînem puţin în zona cuvintelor sau simbolurilor anunţînd şi însoţind pasajele dureroase ale comunităţii, să adăugăm imediat că, deşi împreună încercate de marea tranziţie de la comunism la capitalism, ţările fostului bloc sovietic cunosc, parafrazîndu-l pe Walesa, reţete diferite de preparare a acvariului pornind de la ciorba de peşte. De la acvariu la ciorba de peşte, de la capitalism la comunism, drumul a fost făcut printr-o tranziţie nu doar tragică, ci, la scara istoriei, şi mai simplă, în urmă cu 50 de ani. Pe calea democraţiei, şi mai ales a economiei de piaţă, unele ţări est-europene sunt mai egale decît altele, la fel ca fostele state comuniste. Care

sunt criteriile de departajare? Care sunt indicatorii progresului spre capitalism? Unde stăm noi, românii, în această competiţie a infirmităţii, mai mult decît a performanţei, în această deja epuizantă cursă de ieşire din socialism, poate chiar mai mult decît a intrării în capitalism? La aceste cîteva întrebări, într-o tentativă de comparaţie a puţinelor succese şi a imenselor dificultăţi pe care le cunosc toate statele fostului lagăr comunist, ar trebui să răspundem pornind de la cîteva recente statistici occidentale.

Realitatea cea mai prezentă şi mai dureroasă a tranziţiei este extinderea sărăciei. Restructurarea sistemului economic socialist, începerea privatizării şi a altor reforme economice au produs o foarte abruptă deteriorare a veniturilor în societate. Categoriile cele mai afectate sunt, pretutindeni, tinerii şi vîrstnicii. Austeritatea, ca efect imediat al politicii economice, a dus, în cinci ani, la dublarea numărului celor care trăiesc sub aşa-zisul prag al sărăciei, în cel puţin trei ţări est-europene. Dar contează şi de unde s-a plecat, fireşte. Astfel, dacă în Republica Cehă, 25,3% din populaţia activă trăia în 1992 sub pragul sărăciei, în acelaşi an, categoria săracilor polonezi reprezenta 41,2% din populaţia activă a ţării, în timp ce membrii activi ai societăţii trăind sub pragul sărăcici în România alcătuiau un contingent de 51,5%. Cei mai mulţi oameni săraci din Europa Răsăriteană trăiesc în Rusia: 61,3%. În acest clasament, România ocupa, în 1992, locul al treilea, după Rusia şi Bulgaria. În imediată legătură, vorbim de scăderea catastrofală a veniturilor. Pornind de la baza 100, fixată în 1989, indicele salariului real mediu devenise, în 1993, de 66,7 în Bulgaria, 70,8 în Polonia şi 73 în România. Salariul mediu real a scăzut la doar 82,4 în Cehia, 85,3 în Slovacia şi 86,4 în Ungaria. Dacă adăugăm starea protecţiei sociale şi indicele şomajului, tabloul se completează, în ce ne priveşte, la coada Europei Răsăritene.

Dar dacă sărăcia e efectul cel mai prezent şi traumatizant al tranziţiei, ea nu are, fiind diferită de la o ţară la alta, cauze identice. Reforma, aplicată masiv, în spiritul liberalismului dogmatic aproape, în Cehia sau în Polonia, a dus la depăşirea

cotelor de alarmă şi la creştere economică reală, la cinci ani de tranziţie, în timp ce terapiile gradualiste, lentoarea privatizării şi birocratismul descentralizării, însoţite sau provocate de absenţa voinţei politice a realei democratizări, conduc în România la stagnare, sub linia de plutire.

Ajungem şi la progresele pe calea tranziţiei, atîtea cîte sunt. Dacă ar fi să comparăm creşterea produsului intern brut pe cap de locuitor, între 1989 şi 1993, vom observa ceea ce specialiştii numesc o *evoluţie contrastată.* Contrastul cel mai izbitor fiind înregistrat în cazul ţării noastre, unde, dacă în 1989 produsul intern brut pe cap de locuitor era de 2.310 dolari, în 1993 ajunsese la doar 635 de dolari. Să comparăm această prăbuşire cu minima diferenţă înregistrată în Cehia – de la 3.364 în 1989, la 3.060 anul trecut, sau minusul, oricum suportabil, înregistrat în Bulgaria, de la 2.416 la 1.421. În Ungaria şi Polonia, însă, produsul intern brut pe cap de locuitor a crescut de la 2.755, în 1989, la 3.457 anul trecut (cazul Ungariei) şi, respectiv, de la 2.115, în 1989, la 2.661, în Polonia. Se constată imediat că acolo unde reforma politică şi economică a fost aplicată sincer şi de la început – indiferent de ritm, în terapie de şoc, ca în Polonia, sau în tratament gradualist, ca în Ungaria –, rezultatele, după trei-patru ani, au fost net mai bune decît în ţările jumătăţilor de măsură democratice: România, Bulgaria, Rusia. De altfel, experţii au şi un clasament distinct al modalităţilor tranziţiei, în diferitele ţări central-est-europene. În Ungaria şi în Cehia a existat, din capul locului, un control strict al transformării coerente a economiei, cu respectarea echilibrelor: preţuri, salarii, credite etc. şi a unui riguros program al privatizării. România şi Bulgaria ocupă categoria tranziţiei prin iniţiative spontane şi transformări în salturi, progresive. Preţul plătit în aceste ţări, spre deosebire de primele, au fost dezechilibrele masive: inflaţie, şomaj, sărăcie, scăderea puterii de cumpărare. Categoria aşa-zisei tranziţii spontane şi progresive – cazul României şi al Bulgariei – este caracterizată de specialişti drept o terapie de şoc „incompletă şi foarte riscantă". În cazul României şi Bulgariei, „nimic nu garantează o coerenţă a

evoluţiilor care să permită completarea unui cerc economic al creşterii sănătoase" – citim în raportul *Situaţia economică a ţărilor Europei Centrale şi Răsăritene în 1993 şi perspectivele în 1994*, raport editat de Centrul Francez de Comerţ Exterior, în 1994, de unde, de altfel, am preluat statisticile menţionate.

Care sunt perspectivele României în această competiţie? La doi ani de guvernare Văcăroiu, toate tendinţele negative – de la scăderea venitului pe cap de locuitor, la menţinerea unei inflaţii alarmante, la sporirea ratei şomajului şi păstrarea uneia din cele mai mici rate a consumului în Europa Centrală –, se confirmă cu o rigoare îngrijorătoare. În aceste condiţii, triumfalismul echipei guvernamentale de la Bucureşti seamănă tot mai mult cu scena descrisă de istoricul britanic Timothy Garton Ash: în defensivă, ba chiar puşi pe fugă în Abisinia, soldaţii italieni obişnuiau, se pare, să strige „Avanti, avanti". A striga, cu voioşie, „Înainte, înainte", în cădere liberă, pare să fie deviza unui dezastru postcomunist cu faţă capitalistă: guvernarea Iliescu-Văcăroiu.

10 decembrie 1994, *Europa Liberă*

O zi din viaţa lui Constantin Avram

Într-una din zilele acelui neaşteptat de sîngeros şi, în ciuda anotimpului, tandru decembrie 1989, pe una din străzile centrale ale Bucureştiului, un bărbat între două vîrste, cu faţa obosită, prost bărbierit, se oprise împreună cu zeci de alţi concetăţeni, la fel de obosiţi şi de prost bărbieriţi, pentru a privi un camion. Era 22 sau poate 23 decembrie şi camioanele, între care cel privit de Constantin Avram, transportau neîntrerupt corpurile celor răpuşi în pieţele centrale ale Bucureştiului. Nu ştim prea bine cine anume este Constantin Avram; poate un muncitor sau un inginer sau un profesor din Bucureşti. Privea camioanele cu morţii revoluţiei, cu mîna ridicată, anunţînd, în felul cunoscut, victoria. V-ul degetelor sale pare oricum nesigur. Şi ceilalţi bucureşteni din jurul său, *gavrochi* cu tulee rebele, femei masculinizate cu căciuli trase pe urechi, un alt bărbat ceva mai vîrstnic arătînd a ceferist sau şantierist, privind camioanele armatei încărcate cu morţi, nu ştiu prea bine ce să facă. Unii ţin în mînă lumînări aprinse. Cîţiva îl însoţesc pe Constantin Avram cu degetele indicînd V-ul tremurat al victoriei. Pe toate chipurile se citeşte, însă, o suferinţă, mai aproape de plîns. Constantin Avram e singurul însă care plînge de-a binelea. Faţa lui seamănă cu masca suferindă a unui chinez, chilian, rus sau italian. Ar putea fi emblema oricărei

suferinţe omeneşti profunde, în chiar momentul producerii ei, de întîmplări grozave şi necunoscute. Victoria, alăturată unei tragedii neînţelese, aşternute pe faţa necunoscutului Constantin Avram, este sensul tulburător al celei mai celebre secvenţe fotografice surprinse în Europa Răsăriteană, în toamna anului 1989. Fotografia de grup înfăţişîndu-l pe Constantin Avram a făcut imediat înconjurul lumii. Chipul lui, desprins de nume, a apărut pe prima pagină a celor mai importante ziare şi reviste. În 1990, această fotografie a primit Premiul Pulitzer pentru imagine. Fotografia bărbatului din Bucureşti, plîngînd în timp ce face semnul victoriei, s-a desprins şi de numele personajului şi de grupul de bucureşteni şi chiar de momentul anume al trecerii camioanelor încărcate cu morţii revoluţiei, în 22 sau 23 decembrie, la Bucureşti. Ea a devenit marca de înregistrare, pentru sute de milioane de contemporani, a rupturii istorice din Europa Răsăriteană a anului 1989. Cu cîteva săptămîni în urmă Constantin Avram a reapărut pe coperta cărţii *Momente de revoluţie în Europa Răsăriteană*, semnată şi ilustrată de celebrii fotografi americani David şi Peter Turnley, şi difuzată în mai multe limbi, în întreaga lume. Imagini eroice şi zguduitoare de la Praga, Berlin, Budapesta, Varşovia şi Sofia stau alături de imaginea lui Constantin Avram, în decembrie 1989, şi a lui Nicolae Ceauşescu, în iulie 1989. Ultima fotografie-portret a dictatorului român, la Neptun, în costum gri cu tăietură brejnevistă, cu mîna dreaptă în şold şi privirea sigură şi rea, apăruse atunci pe coperta revistei *Newsweek*. La cinci ani de la dispariţia dictatorului Ceauşescu cu mîna în şold, şi de la plînsul lui Avram cu mîna în formă de V, ne întrebăm ce anume a fost, şi ce-a mai rămas din aceste două simboluri ale aceleiaşi realităţi româneşti. Cît din Ceauşescu şi siguranţa lui de sine sfidătoare, cît din Avram şi nesiguranţa plînsului său victorios? Cît a mai rămas din dictatură, din revoluţie, din jertfă, din victorie?

Mi-e cu neputinţă să ştiu cine este Constantin Avram. Ce anume crede şi face el astăzi, la cinci ani de la cutremurarea sa transformată în secvenţă a istoriei mondiale. Încerc însă

să-mi imaginez o zi din viaţa lui Constantin Avram, în decembrie 1994. Mai pot să-mi închipui care ar putea fi multele sale îndoieli şi puţinele certitudini privind atît revoluţia, cît şi ce-a urmat după aceasta în România.

Lui Constantin Avram, anonimul laureat al Premiului Pulitzer, îi pasă foarte puţin, sunt sigur, de locul pe care-l ocupă în iconografia mondială a sfîrşitului războiului rece, în panteonul martorilor involuntari ai prăbuşirii comunismului. Nu ştiu dacă e încă profesor, tehnician sau muncitor calificat. Vîrsta şi nesiguranţa sa între victorie şi plînset nu-l recomandă pentru nici una din categoriile satisfăcute ale tranziţiei. Bănuiesc c-a fost FSN-ist, că l-a votat de două ori pe Iliescu, cu gîndul că greşeşte, dar asta e. Îl respectă pe Corneliu Coposu, după ce, la început, l-a crezut pe fostul secretar de partid, transformat în militant sindical, care, în pauză, le spunea cîtorva, în secţie, că marele pericol ar fi întoarcerea moşierilor. Întoarcerea minerilor este însă chipul coşmarului său familiar. Constantin Avram este un om care a judecat întotdeauna cu capul pe umeri, chiar dacă judecata i-a fost mereu impusă sau sugerată de atîtea întîmplări nefericite: sărăcia, naveta, venirea de la ţară la oraş, minciuna, frigul, partidul, şi apoi, după revoluţie, din nou, după minutul său de glorie, alunecarea în necunoscut. Casă nu şi-a făcut, iar copiii lui nu par să mai reuşească vreodată s-o facă. Politica îi apare, bătîndu-i la uşă, seară de seară, cu chipul lui Văcăroiu sau cu chipiul generalului Niţu, un fel de ameninţare permanentă. A fost în mulţimea care l-a primit pe Regele Mihai în aprilie 1992 la Bucureşti. A uitat însă de marea lui bucurie, de necrezut, aproape ireală, de-atunci, aşa cum i s-au uscat şi lacrimile din decembrie 1989. Îl mai interesează dacă a fost revoluţie sau lovitură de stat? Puţin. Dacă rapoartele SRI-ului, ale parlamentarilor, actorilor, regizorilor, mărturiile şi depoziţiile atîtor participanţi îi contrazic sau nu lui imaginea, amintirea acelor zile? Nu. Ştie, bănuieşte tot mai mult că atunci, în decembrie 1989, a aşteptat, a sperat prea mult. E sigur că acum, în decembrie 1994, nu-i mai rămîne nici măcar asta de făcut. E prea sărac, prea speriat de prezent ca să mai

poată anunța vreo victorie, fie chiar și traversată de plîngerea morților ei. La „O zi din viața lui Constantin Avram", eroul necunoscut al Revoluției din 1989 și victima anonimă a postrevoluției din 1994, mă poartă gîndul în aceste zile. Lui aș vrea, în acest cel din urmă editorial pe care-l scriu și vorbesc la *Europa Liberă*, să-i comunic cîteva din îndoielile intime, legate de revoluție. Știu la fel de puțin ca și el, sunt prea mult în aceeași situație de neputință a priceperii lumii din jur. Mai întîi, cred că, în ciuda aparențelor, Constantin Avram l-a învins pe Nicolae Ceaușescu. Alăturarea fotografiilor lor, în manualele ilustrate ale revoluției anticomuniste, și realitatea prezentă s-ar putea să șteargă contururile, să bruieze sensurile. Apoi aș vrea să-i spun că neîncrederea lui în instituțiile care răstoarnă cu același succes despotismul și țin în frîu libertatea e justificată. Această frază apare și într-un proces-verbal al perioadei care-a urmat după Revoluția franceză. Multe din concluziile lui Constantin Avram se regăsesc, de altfel, în concluziile istoricilor revoluțiilor mondiale. Fără să fie iacobin, cerînd pedepsirea cruntă a vechilor, el n-a înțeles nici pînă azi de ce noii puternici ai zilei seamănă atît de mult cu cei dinaintea lor, fiind, adesea, aceiași. Revoluția, i-aș mai spune lui Constantin Avram, a existat. A existat și lovitura de stat. A rămas lovitura de stat. Ea continuă și se consolidează. În sfîrșit, pentru că am marea onoare să-i pot vorbi lui Constantin Avram, un personaj istoric, i-aș reaminti că istoria, cînd se repetă, e o sursă de îngrijorare, dar și de consolare. După decapitarea revoluționarului terorist Robespierre, un cirac al tranziției a declarat în tribunalul poporului: „I-ați tăiat capul, dar a rămas coada lui Robespierre".

Coada lui Ceaușescu? Din păcate stăm încă la ea, și în ea.

Între semnul victoriei și ghesul la plîns a rămas șleaul unei nădejdi răpuse. Constantin Avram nu e însă omul care a fost, ci și cel care vine. Din fotografie, părăsind-o, el, fără să mai plîngă, se îndreaptă spre noi.

17 decembrie 1994, *Europa Liberă*

Kwakiutl

Dl Radu Cosaşu, căruia priceperea ziaristică nu-i umbreşte, ci-i clarifică mereu cunoaşterea cea mai cinematografică a realităţii, în literatura română contemporană, scotocind în arhiva personală de pelicule ale infrastructurii sentimentale a ceauşismului decadent, m-a descoperit ca autor al noţiunii de „*umilenie*". Demascat, sunt grăbit să-mi recunosc paternitatea, nedînd, totuşi, brevetului, decît importanţa, imediat subsecventă, pe care umilenia o sugerează: un fel de umilinţă, sfiindu-se, totuşi, să devină, prin insistenţa numirii, vanitate.

La mijlocul anilor '70 am devenit autorul unui poem, publicat în presa literară, numit „*umilenie*". El începea cu definirea stării: în înţelesul strict personal al autorului:

„Denumesc cu acest cuvînt întîmplări puţine ale vieţii
În petrecerea scumpă a unor oameni
Cu grijă mare unii faţă de alţii".

Pornind de la această definiţie, ţin să adaug cîteva observaţii răzleţe, ţinînd de practicarea *umileniei*, de înţelegerea ei, la omul singur, în peisaj sau grup social, în epoci nesigure din punct de vedere sufletesc şi politic.

Nici o legătură, aşadar, între *umilenie* şi *umilinţă*. Singura traducere obiectiv-poetică a umileniei e doar „*pronia*", definită de teologia ortodoxă: purtare de grijă, prevedere. Pronia sau providenţa ar însemna, potrivit *Dicţionarului de teologie ortodoxă* al profesorului Ion Bria, „modul în care Dumnezeu

chiverniseşte şi conduce lumea, spre scopul final pentru care a fost creată, în interiorul iconomiei sale creatoare şi răscumpărătoare".

Umilenia ar putea fi o pronie mai restrînsă, fără scop final, cu mobiluri la-ndemînă, fără iconomie creatoare şi răscumpărătoare (economia socială de piaţă a providenţei), ci cu meşteşuguri tandre ale intimităţii sterile: „scrierea unui poem despre o timiditate de fată germană, prăbuşită în fotoliu după comuniune, cu înţelegerea nu cosmică, ci burghez-tandră a viitorului imaginat de dînsa atunci".

Găsesc că o astfel de menajare a timidităţilor noastre, apropierea cu tandreţe de frica celui de-aproape, poate fi un bun început de exersare a umileniei.

N-am avut o experienţă socială bogată a *experierii umileniei*. Mai mult din literatură, decît din viaţă, ştiu, bunăoară, că cutare cîntăreţ de flaut a fost chemat să elibereze cutare oraş – Hameln (aşezare din Transilvania, după cum ne spune Robert Browning, dar nu şi Fraţii Grimm sau Goethe). Să-l elibereze de şobolani. După eliberare, orăşenii nu s-au ţinut de cuvînt, nu s-au purtat cu grijă unii faţă de alţii, şi-mpreună faţă de eliberator, şi-atunci cîntăreţul le-a furat copiii, ducîndu-i de urechi, prin sonuri, sub pămînt.

E aici o poveste de care-mi amintesc mereu, atunci cînd sfidarea umileniei şi uitarea umilinţelor mai vechi anulează urmaşul, deci memoria, şi repune în drepturi şobolanul. Abolirea umileniei, la scara cetăţii, e o nesfîrşită serie de şobolaniade.

Acceptarea: a ta, cu calm, aşa cum eşti, ca om sau comunitate, e poate cea mai potrivită stare de practicare a umileniei. Există, în planul umileniei de grup, la noi, românii, foarte puţine mărturii: ţin aproape cîteva rînduri scrise de D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, Bucureşti, 1907, ca flacoane inepuizabile cu antidoturi împotriva *îngîmfei colective* – cea mai mare nenorocire în timp de pace, pe sufletul unui popor: „Nu este deloc nevoie nici să ne micşorăm, nici să exagerăm; a ne face cea mai mică iluzie asupra forţelor şi însuşirilor noastre este un pericol netăgăduit" (p. 23). – A se

administra dimineaţa, la prînz şi seara, după revoluţie, în timpul tranziţiei, în amintirea dictaturii.

Dintre exemplele de grandioasă umilenie, împămîntenită la scară naţională, cunosc acel articol intitulat *Două feluri de curaj*, apărut în *Times Literary Supplement*, la 15 august 1914, după începerea războiului. Recitesc mereu fragmentul de mai jos, cu senzaţia atingerii *umileniei*, în chiar mersul ideii prin istorie: „există mereu pericolul ca aceia atraşi în război, din dragoste pentru ce simt nevoia să apere, să adaste în ea prin ura pentru ce vor să distrugă. Că mai înaltul curaj va face loc curajului mai josnic; că necesara disciplină va putea ucide sufletul instrumentului creat de dînsa... Aceasta a fost soarta eroicelor armate ale Revoluţiei franceze, şi nu va trebui să fie soarta armatelor noastre, a naţiunilor noastre în războiul de-acum. Trebuie să avem şi să apărăm curajul de a nu-i urî pe germani".

E aici epura plastică a providenţei, ca umilenie globală, ca pivot al chiverniselii istorice: grija faţă de duşmanul în război, ce stă înaintea şi la capătul luptei. La venirea păcii, prin umilenia asta anglo-saxonă aplicată, tezaurul rămîne neîmputinat.

Cea mai jignitoare insultă la adresa umileniei naţionale, prescrisă mai sus, ca soluţie a adevăratei victorii în război, îmi apare următoarea anecdotă povestită de S. Rauschenbush, în *The March of Fascism*, New Haven, Yale University, 1939, găsită în E. Cassirer, *The Myth of the State*, Yale Univ. Press, 1946. Iat-o: „unui băcan german căruia nu i se părea sub onoarea lui să explice cum stau lucrurile unui american, i-am spus că o dată cu dispariţia libertăţii va pieri ceva absolut inestimabil. Dar, mi-a răspuns el, dvs. nu înţelegeţi nimic. Înainte ne făceam mereu griji cu alegerile, cu alegerea unui partid, pe care să-l votăm. Eram responsabili. De-acum încolo vom fi eliberaţi de toate astea. Sîntem, în sfîrşit, liberi".

N-ar fi existat defel această discontinuitate umiletică „în jurul a ceea ce desparte o stare de calm timid, şi grija pentru înţelegerea în linişte a fenomenelor" (Lenin) – forme de combatere a varietăţilor de răget veleitar sau monstruos,

cu care ne confruntă mileniul disparent, dacă limba română i-ar fi permis fostului poet ce mă aflu în Monaco de Baviera să scrie şi să gîndească în limba indienilor *Kwakiutl*.

Potrivit marelui lingvist şi antropolog Franz Boas, limba indienilor *Kwakiutl* transmite, în mod explicit, în ce măsură un discurs se bazează pe o experienţă personală, pe o extrapolare, pe un zvon sau pe un vis.

Cum n-am avut, în dilemă, decît limba română, închei aici micile mele rînduri în amintirea unui vis.

Restul e zvon şi extrapolare.

19-25 noiembrie 1993, *Dilema*

Editoriale de duminică

La cumpăna dintre reformă şi contrareformă

Două au fost, anul trecut, dimensiunile cele mai sumbre, în plan social trăit, ale vieţii de fiecare zi a românului obişnuit. Sărăcia, precaritatea, mai întîi. Creşterea preţurilor, veniturile mici, prăpastia dintre primele şi ultimele au intrat într-o dinamică obişnuită, în care nimic nu pare să anunţe schimbări pozitive nici în 1995. Obişnuinţa cu sărăcia noastră cea de toate zilele a dus, în 1994, şi la instituţionalizarea, aproape, a unui profund sentiment de frustrare şi angoasă socială, transformat, în plan public, în foarte gravul simptom al dezangajării. Sărăcia, produsă în primul rînd de mecanisme politice şi economice vinovate, asociată absenţei reacţiei social-civice şi sporitei dezangajări – de la participarea la votul local cu rezultatele cunoscute, la scoaterea aproape voluntară din funcţie a structurii sindicale independente şi crizele repetate de profilare a opoziţiei democrate – creează premise profund îngrijorătoare pentru evoluţia democratică a României anului 1995. Marele pericol, aş spune, dacă mai e loc pentru observaţii paradoxale, într-un astfel de peisaj, nu stă nici în sărăcie – ea devenind prima natură a tranziţiei est-europene – şi nici în sindromul, de-acum, al pasivităţii sau cinismului civic, în ofertă crescîndă şi în Occidentul democrat şi prosper. Specificitatea negativă a peisajului public românesc este că, în condiţiile unei guvernări semidemocratice cu înclinaţii pronunţate pentru

autoritarism autohtonist, colorată de impulsuri mafiotice postsovietice de anvergură sud-americană, societatea românească tace şi nu face. Sărăcia nu pică, în mod fatal, din cer, ci este, de cinci ani încoace, rezultatul unei anume linii politice. Sărăcia societăţii româneşti este la fel de mult rezultatul unor grave neajunsuri economice, pe cît este consecinţa, cea mai dureroasă, pentru toată lumea, a unui întreg set de valori şi practici politice de natură anti- sau semidemocrată. Valorile unui regim al orizontului îngust, al intereselor de putere păstrate în mîinile grupurilor de însoţire ale fostei dictaturi ceauşiste – nomenclatura economică, bancară, militară şi de securitate, în plan transversal, şi cu masca nouă, rău purtată şi deseori chiar îndepărtată, a capitalismului pragmatic.

În aceste condiţii e uimitor cît de puţin limpede pentru toată lumea este legătura de la cauză la efect: astăzi există sărăcie, preţuri inaccesibile, discrepanţe umilitoare, atît pentru că industria ceauşismului n-a fost şi nu este eficientă, cît şi pentru că ea n-a fost privatizată şi reformată la timp, pentru că minciuna populistă a avut prioritate în exerciţiul de guvernare, pentru că minciuna propagandistică – prin televiziune, mai ales – a acoperit, la nivelul intensităţii susţinute de Putere, vocile adevărului. Sunt românceie şi românii azi săraci şi pentru că au fost mai mulţi cei care, dintre ei, au aprobat venirea minerilor la Bucureşti, în iunie 1990, decît cei care au ieşit în Piaţa Universităţii în aprilie-mai 1990, pentru că, în ciuda evidenţelor, votul lor, în 1992, nu a fost rezultatul logic al prăbuşirii promisiunilor şi speranţelor din decembrie 1989. Ce rol are şi a avut opoziţia democrată, în această partitură? Blocajul reactiv al societăţii româneşti din anii dictaturii nu putea transmite decît o moştenire extrem de ipotecată a curajului civic. Resursele – conceptuale, psihice, sufleteşti – de apărare ale societăţii româneşti în faţa unui regim politic agresiv, chiar resimţit ca ostil, au fost foarte limitate, în planul acţiunii publice, chiar dacă nuanţate, încăpăţînate, chiar eroice, în plan individual şi sub-cultural, la nivel familial sau de grup. De

aici dificultatea articulării publice a mesajului politic alternativ şi după 1989. Acestei dificultăţi i s-a alăturat exerciţiul constant, deliberat, de subminare a opoziţiei politice, practicat cu relativ succes, prin mecanismele unui stat aşa-zis democratic, fără instituţii democratice, dar şi prin intoxicaţie, dezinformare, intimidare, preluate din laboratoarele de control şi supraveghere ale fostei Securităţi.

Opoziţia democrată a reuşit însă, în toţi aceşti ani, să devină o forţă politică alternativă, nu doar necesară, ci şi credibilă, cu personalităţi importante, carismatice, eficiente. În 1994 însă, tacticile de aparat, competiţiile în registrul minor al selecţiei de lideri, în detrimentul ameliorării comunicării cu societatea şi cu problemele ei au creat senzaţia, în structurile corpului electoral, că „nu se poate face nimic, sunt şi ăştia la fel, jocul democratic e înscenat" etc. etc. Senzaţie, spun, pentru că e *mai puţin decît o convingere*, dar difuză, insidioasă, periculoasă. În realitate, această impresie este şi un reflex al lenevirii civice. După cum lenevirea civică este rezultatul inacţiunii politice a opoziţiei democrate şi al eşecului exerciţiului politic al Puterii. Din acest cerc vicios Opoziţia este capabilă să iasă. Trebuie să şi dorească, mai mult decît orice, acum, la mai puţin de doi ani pînă la proximele alegeri generale. Mutarea centrelor de interes ale activităţii politice a Opoziţiei din sălile conferinţelor de presă şi desemnării candidaţilor prezidenţiali în combinatele falimentului de la Reşiţa sau Galaţi, din sălile ronde ale hotelurilor internaţionale în perimetrul răvăşit al tarlalei postcooperatiste, poate şi trebuie să fie pasul decisiv. Legătura cu problemele unei ţări nu se asigură printr-o navetă perpetuă, dar nici prin cantonamente bizantine nesfîrşite între băncile unui parlament osificat şi conclavul ineficace al politicii de cadre.

De la aceste cîteva observaţii cu caracter general şi de o privire a cîmpului e nevoie, la cumpăna dintre ani, între atîtea fişe şi experţi ai copacului fără pădure.

4 ianuarie 1995, *Deutsche Welle*

Anul internaţional al toleranţei, anii-lumină ai intoleranţei

În 1995, omenirea aniversează 50 de ani de la terminarea celui de-al doilea război mondial. Lecţia celei mai îndelungate păci din istoria Europei mai trebuie încă învăţată, chiar mai mult decît sărbătorită; războiul din fosta Iugoslavie, conflictul sîngeros din Caucaz, amîndouă ţără perspectiva unui deznodămînt apropiat, aproximările egoiste ale vest-europenilor operate în jurul unor noţiuni ca stat naţional, probleme interne, ajutor umanitar sau drepturile omului, suferinţele cronice ale est-europenilor intraţi în era democraţiei, cu mai multe îndoieli decît speranţe – iată o realitate în care e greu să mai sărbătoreşti pacea, chiar la atîtea decenii de la terminarea războiului.

O lume în răvăşire accelerată, care, cînd nu suferă, pare neputincioasă să înţeleagă suferinţa şi să-i ajute pe cei suferinzi, e tot mai mult lumea noastră. Poate nu întîmplător, anul jubiliar al semicentenarului „păcii reci" – ca să folosim sintagma de actualitate depăşită a preşedintelui rus Elţîn – a fost declarat şi unul al toleranţei. A vorbi despre pace în preajma războaielor şi despre toleranţă într-un adevărat vacarm al intoleranţilor de toate calibrele nu mai pare să fie azi, „în ţară şi în lume", un demers schizofrenic, ci o expresie impusă şi autoimpusă a obişnuinţei. Intoleranţa, după unii, e un element de climat al istoriei omenirii, indiferent de epocă, ţinut sau formă de civilizaţie. Toleranţa e excepţia şi ea este

una din valorile învăţate, înainte de a fi practicate în democraţii. Toleranţa transcende relaţiile interumane şi sociale, în acelaşi timp, fiind în orice împrejurare o anumită calitate a comunicării politice, economice, mediatice, psihologice, sufleteşti, religioase, în afara structurilor sau instituţiilor, în chiar ţesutul intim al dialogului. Al dialogului imposibil, ameninţat, amînat. Toleranţa e speranţa comunicării normale. Au nevoie de toleranţă nu doar intoleranţii, şi nu doar cei puternici faţă de cei slabi, cei albi faţă de cei negri, creştinii faţă de necreştini, partidul de guvernămînt faţă de partidele din opoziţie. Toleranţa se practică şi invers, nu împotriva, ci în favoarea intoleranţilor, pînă cînd ceva începe să se schimbe.

Toleranţa a devenit, alături de gratitudine sau compasiune, şi o disciplină de studiu. În mai multe ţări sud-est-asiatice, alături de matematică superioară şi computere — care au dus acolo la progrese uluitoare — la şcoală se învaţă toleranţa, gratitudinea, compasiunea. E poate una din explicaţiile imensului progres al acestei regiuni şi, poate, cheia noilor începuturi, amînate, ale înviorării democraţiilor occidentale. E, în orice caz, condiţia ieşirii depline din totalitarism, a cărui regulă de aur e intoleranţa.

Între 12 şi 15 ianuarie, la Bucureşti, Braşov şi Sibiu, dar şi în Germania, la München, se vor aniversa oficial, de autorităţi şi comunitate, 50 de ani de la deportarea a 70.000 de saşi şi şvabi, cetăţeni români, în regiuni din Ucraina şi Ural. Ordinul de deportare a fost impus de Moscova, formulat de generalul sovietic Vinogradov, preşedintele Comisiei Aliate de Control pentru România, şi a fost executat de autorităţile române: poliţie, jandarmerie, prefecturi, primării. S-a aplicat, atunci, modelul sovietic al culpabilizării colective, o formă agravată a represiunii. Cei trimişi cu forţa în URSS în urmă cu 50 de ani nu erau vinovaţi, ci erau germani. Mulţi dintre ei nu s-au mai întors dintr-un calvar normat la cinci ani. A fost momentul cînd, pentru minoritarii germani din România, pentru saşi şi şvabi, a început sfîrşitul. După 800 şi respectiv 300 de ani de istorie comună cu românii, această comunitate a intrat în procesul extinctiv pe care Ceauşescu avea să-l accelereze, în condiţii oneroase. Dispariţia acestei comunităţi, definitivată în ultimii ani, prin plecări necontenite în numele dreptului

democratic, este una din marile nenorociri ale istoriei României.

La Braşov, preşedintele Iliescu a ţinut să participe, şi fizic, şi simbolic, la comemorarea deceniilor de deportare. Vinovaţii nu sunt doar ocupanţii sovietici, după cum, în ianuarie 1945, nici măcar regimul comunist. Există şi o vinovăţie – contrazisă, în multe cazuri, prin acte personale de întrajutorare – a majorităţii faţă de minoritate. Majoritatea e uneori tentată să creadă că minoritatea e un bun rezervor de ţapi ispăşitori pentru abaterile de la nefericirea generală.

Episodul de la Braşov nu echivalează cu o reconciliere istorică, pentru că românii şi germanii din România au avut, în relaţiile dintre ei, de-a lungul secolelor, mai multe epoci de toleranţă şi bună înţelegere activă decît de intoleranţă şi dezinteres mutual. Preşedintelui Iliescu, pe de altă parte, îi vine uşor să vină la Braşov, la cererea Forumului Germanilor din România, pentru a face un gest simbolic, deloc riscant, eventual profitabil. Germania este marea putere europeană spre care se îndreaptă în mod deliberat şi privirea dlui Iliescu atunci cînd, la Braşov, la 12 ianuarie, s-a recules în memoria concetăţenilor săi saşi şi şvabi deportaţi la cererea unei puteri politice al cărei model ideologic avea să fie atît de bine asimilat şi servit de liderul român.

În chiar momentul întîlnirii de la Braşov, ziarele relatează însă incidentele din satul Bâcu, comuna Joiţa, judeţul Giurgiu, unde, la 8 ianuarie, au fost incendiate case ale ţiganilor, au fost împuşcaţi doi săteni şi alţi trei răniţi. Se pare că ursarii-ţigani localnici nu sunt pe placul majorităţii. S-ar putea ca, în anumite cazuri, chiar ursarii să fie de vină. Ursarii sunt identificaţi, însă, prea din cale-afară, în percepţia majorităţii, cu ursul care pradă stîna. Nu se pot da sfaturi. Un curs de toleranţă n-ar fi prea frecventat în satul Bâcu, după cum la Cotroceni, după un act simbolic necostisitor de reconciliere cu saşii şi şvabii, preşedintele Iliescu nu va evita să afirme, cu prima ocazie, că Opoziţia i-a blocat reforma democratică, adăugînd intoleranţei neadevărul.

15 ianuarie 1995, *Deutsche Welle*

România la porţile Europei

Ziua de 1 februarie 1995, cînd la Strasbourg s-a deschis procedura de semnare a Convenţiei-cadru pentru protecţia minorităţilor, iar la Bruxelles a intrat în vigoare Acordul de asociere cu Uniunea Europeană a patru state est-europene, între care şi România, este o dată istorică.

Problema protecţiei minorităţilor naţionale în Europa este percepută de occidentali ca una din marile încercări ale epocii. Noua Europă democratică este confruntată, după decapitarea, în faze şi diferite scadenţe, a comunismului, cu tensiunile şi conflictele interetnice. Războiul din Iugoslavia a arătat la ce dezastru, pentru beligeranţi, pot duce conflictele interetnice; iar europenilor, cît sunt de nepregătiţi să modeleze prezentul şi viitorul continentului în absenţa comunismului, dar în prezenţa teribilelor sale moşteniri. Între ele, naţionalismul agresiv, intoleranţa, xenofobia, şovinismul. Este motivul pentru care occidentalii au transformat pacificarea tensiunilor şi conflictelor interetnice, în şi între statele europene, într-o condiţie de bază a admiterii acestora în organismele şi instituţiile politice şi de securitate ale Europei.

România este ţara cu cea mai numeroasă minoritate naţională din Europa: minoritatea maghiară. Recursul la tensiuni naţionale a fost, în ultimii ani, mereu, o sursă de dominaţie şi legitimare politică pentru guvernanţii români. După 1989,

din păcate, şansa reconcilierii istorice româno-maghiare, în condiţiile democratizării celor două ţări şi societăţi, a fost mereu amînată, deseori ratată.

Nu doar la Bucureşti, ci şi la Budapesta, se face politică demagogică şi populistă, pornind de la problema minorităţii. E-adevărat că regimul de la Bucureşti şi-a făcut mai nou chiar parteneri de putere între forţele politice cele mai reacţionare ale ţării, a căror atitudine anticuropeană nu este depăşită decît de impulsurile antimaghiare. Indiferent de motivele de ordin politic intern ale acestei guvernări naţionalist-populiste, oamenii politici responsabili de la Bucureşti – sunt şi dintre aceştia – ar trebui să realizeze cît de mari sunt costurile internaţionale ale monstruoasei coaliţii naţionalist-socialiste. Şi la Budapesta, însă, guvernul ex-comunist a intrat într-o criză. Reforma, mult mai avansată decît în România, stagnează acum şi în Ungaria. Şi la Budapesta, în ultimele săptămîni, politicienii au simţit nevoia să abată atenţia de la marile probleme interne, printr-o gesticulaţie mai răspicată în privinţa relaţiilor cu România. În Ungaria, însă, nu guvernează naţionalist-extremiştii. Ex-comuniştii lui Gyula Horn sunt, în privinţa problemei naţionale, mult mai înţelepţi, mai europeni, decît predecesorii conservatori. Primirea făcută, sau mai exact refuzată, emisarului român Hrebenciuc a fost semnul unei schimbări de atitudine.

Nu ne vom opri acum la factorii care provoacă, punctual, discordia etnică în România. O suspectă alternanţă, în postura de tribun al intoleranţei, a domnilor Funar şi Tőkes nu poate rămîne neobservată. Dinamica provocărilor în chiar momentul unei ameliorări a raporturilor româno-ungare nu trebuie, neapărat, pusă pe seama unor mecanisme malefice, oculte. În spatele acestor conflicte există forţe politice şi de influenţare care nu sunt nici malefice şi nici oculte. Fosta Securitate şi organismele sale răspîndite în natura postcomunistă joacă rolul motor. Atît Ungaria, cît şi România şi-au trimis, la 1 februarie, la Strasbourg, miniştrii de externe, pentru semnarea primului document juridic internaţional privind protecţia minorităţilor. Un document rezonabil, deja criticat, imperfect, dar care va

fi, în anii ce urmează, baza de discuţii privind drepturile şi obligaţiile statelor faţă de minorităţi, şi invers. Noţiunea de minoritate naţională n-a fost definită. N-a fost adoptată nici noţiunea de *drepturi colective* ale minorităţii. Convenţia nu va fi aplicată decît prin legi interne, deci prin vot parlamentar, atît în România, cît şi în Ungaria. Multe din reglementările privind dreptul la deschiderea unei universităţi a minorităţii sau la folosirea numelor şi înscrisurilor în limba maternă în viaţa publică îl vor scoate din sărite pe dl Funar. Convenţia va trebui aplicată cu, şi mai ales fără, dl Funar. Multe din declaraţiile autonomiste pripit formulate ale unor lideri UDMR se văd contrazise de litera şi spiritul Convenţiei, care cere explicit conformarea acţiunii membrilor unei comunităţi la principiile integrităţii teritoriale şi independenţei politice a statelor, cu respectarea constituţiilor naţionale. Aplicarea Convenţiei, după semnarea şi ratificarea cerute de proceduri, se va face în cîteva luni, şi nu uşor. Un comitet independent va controla, în condiţii iarăşi dificile, felul cum statele o vor aplica. Cert este că acest instrument juridic răspunde nevoilor şi intereselor statelor naţionale şi minorităţilor, la nivelul cel mai suportabil pentru ambele părţi. E un mare progres. Este o nouă şansă istorică şi pentru România, şi pentru Ungaria, spre reconcilierea definitivă, în numele valorilor europene la care aspiră majoritatea românilor şi ungurilor. Doar atunci şi România, şi Ungaria vor intra, împreună, în Europa.

5 februarie 1995, *Deutsche Welle*

Interregn

Interregnul este o formă mai specială, evident tulburător de complexă, de tranziţie agravată. Tranziţia prelungită, nu doar între două epoci istorice, două sisteme politice, două guverne, două „orînduiri", ci pasajul post-aurelian între feluri diferite de a fi, între a fi şi a nu fi, între eonul gotic şi cel prometeic sau ioanic (Shubart). O rubrică despre tranziţie, semnată de un român exilat (după 1989, cam fără motive, dacă e să-i credem pe Mihai Ursachi şi pe Andrei Pleşu, cu destule, dacă e să-l luăm în serios pe Ion Iliescu), provoacă nedumeriri, cînd e pusă sub semnul interregnului. Pe cine interesează teoria interregnului, în plină tranziţie de la salam cu soia la parizer inabordabil, de la Adrian Păunescu curtizan, la Adrian Păunescu curtean, de la dictatura dezvoltată, la dictatura în curs de dezvoltare? Ce ne mai poate spune cineva despre tranziţie, cu sau fără pseudonim teoretic? Interregnul este, încercam să stabilesc de la început, dar am fost întrerupt de neatenţia angoasată a cititorului, nu tocmai o tranziţie. Din Germania — „blînda putere de mijloc", cum i se spunea la începutul secolului, într-o perioadă de tranziţie de la „la belle époque" la Sarajevo — starea tranziţiei, bunăoară, se transformă, dacă vedem lucrurile în mod obligatoriu pe coordonate est-vest, într-un interregn. Interregnul e tocmai tranziţia germană de la vest spre est şi invers, dinspre două state naţionale spre o singură republică

federală, dinspre dictatură spre democraţie, o dată la 40-50 de ani, dinspre Dresda distrusă spre Dresda reparată şi apoi înviată.

Între lumi şi Germanii diferite, stă un biet român desţărat, căruia-i arde de teoria şi practica ritualurilor de pasaj. Despre asta va fi vorba, între altele, în această formă de tranzit obligatoriu al comunicării, pe care rubrica, într-un săptămînal, o conferă vorbăriei pe o temă dată. Biet român săracul, mai liric de felul lui, va încerca să stîrnească interregnul teoretic al secvenţelor anecdotice, vraişte în natura lucrurilor. De ce Europa de Vest şi Europa de Est, avînd atîtea în comun, vor rămîne mereu diferite? De ce trenurile cele mai rapide circulă doar în Franţa şi doar în Germania şi, într-o vreme a Europei, deloc între Franţa şi Germania? De ce Gorbaciov i-a spus regelui Juan Carlos, în 1990, că n-ar avea nimic împotriva abdicării republicii în România, în timp ce, puţin mai tîrziu, Petre Roman i-a spus însuşi regelui spaniol că republica română e nepieritoare? De ce generalii NATO, miniştrii EU, experţii OSCE, contabilii BERD se agită direct proporţional cu sporul de neînţelegere a mersului lumii pe cap de post-iugoslav? De ce, pentru un tînăr român de azi, opoziţia democratică e mai puţin atrăgătoare decît indiferenţa? De ce verbozitatea editorialistă în jurul idealului e mai persuasivă decît un copil al străzii părăsind canalul? De ce în Germania, în ziare şi la televiziune, buletinele meteorologice nu indică în sud-estul Europei decît temperatura la Varna, iar România nu e pomenită în marile dezbateri publice ale integrării euroatlantice din Occident decît accidental, cu Bulgaria, Macedonia şi, în cel mai bun caz, Slovenia, în preajmă? De ce Ion Iliescu, Adrian Năstase sau Teodor Meleşcanu, să zicem, trei domni în general distinşi şi cu maniere occidentale, avînd o bună cunoaştere a ţării şi a lumii în care trăiesc, fac politică de stat împreună cu C.V. Tudor sau Gheorghe Funar? De ce apartamentele de bloc ale majorităţii românilor sunt la fel de îngrijite şi de plăcute ca ale occidentalilor, în timp ce în casa scărilor pute mai disuasiv decît o hazna suedeză? De ce suntem noi, românii, iubiţi, simpatizaţi, dispreţuiţi, înţeleşi, năpăstuiţi, ignoraţi de alţii?

Uneori, mai mult (de revoluţii), alteori mai puţin (între revoluţii)?! De ce Ion Iliescu, la Auschwitz fiind, în ianuarie 1995, părînd tulburat de aducerea-aminte a ravagiilor antiumanităţii, pornite de la cuvinte, înainte de a se transforma în lagăr de concentrare sau fenomenul Piteşti, susţine, puţin mai tîrziu, în *Die Zeit*, săptămînalul intelectual de centru-stînga de la Hamburg, că extremiştii din România, care-l sprijină şi l-au sprijinit, după 1992, nu sunt extremişti, decît dacă-i judeci după cuvinte, nu şi după fapte. Ştie cumva Ion Iliescu că spunînd, cu seninătatea lui surîzîndă, aceste lucruri, taman germanilor, care, plecînd de la cuvinte nebăgate în seamă, au ajuns în infern, ne califică pe noi toţi, românii din ţară şi din afara ei, drept handicapaţi politici şi culturali?

Interregn iată o posibilitate de a vorbi cam despre orice, nu doar împotriva „ăstora", ci şi a „ălora". O rubrică, un chenar. Un *Oberlicht* spre curtea interioară a accesului comun. Lirismul e optativ. Epicul şi, poate, raţionalitatea, logica discursului vor predomina. Nu mai am însă această certitudine, de cînd, deunăzi, am citit, ca primă ştire într-un mare ziar american, la rubrica *Outside politics*, următoarea depeşă: un băiat şi o fată, fraţi buni de felul lor, s-au dus la ţărmul oceanului să împrăştie cenuşa mamei lor. Un val mare, iscat ca din senin, i-a înghiţit.

Apoi a urmat politica. Cîte ceva din West Bank. După asta, Ivan din Groznîi. Cenuşa, caldă, a oamenilor şi întîmplărilor dintre ei, împrăştiată într-un singur val, alături de cel care tocmai înregistrează secvenţa – acesta este eonul anticategorial; interregnul, şi începutul, şi sfîrşitul.

Ianuarie 1995, „22"

„Bravos, lume nouă!“

În original, şi mai exact, exclamaţia ar suna cam aşa: „brave new world!“. În realitate, cunoscuta sintagmă huxleyană anunţa, şi continuă să anunţe, cel mult o utopie, una în plus; la fel de atrăgătoare, la fel de angajantă, cu aceleaşi firave şanse de împlinire, acum, în chiar momentul lansării sale. Ne interesează, adică, de ce atîta agitaţie în jurul unor cuvinte de dînşii inventate, precum NATO, sau Uniunea Europeană, sau Uniunea Europei Occidentale, atunci cînd ele au de-a face cu România şi românii. Inflaţia utilizării acestor acronime, într-un context triumfalist, al speranţei insuflate, exclusiv cu eforturi retorice, la mai toate răspîntiile spectrului politic, ar trebui să ne îndemne oricum la prudenţă. Dacă „intrarea în Europa“ a devenit oricum mica industrie de artizanat demagogic a patrulaterului roşu ce-şi aşterne laturile prin pieţele Strasbourg-ului în hilara combinaţie Moţiu-Păunescu, basmul purtînd numele de „extinderea NATO“, încă de neatins prin socialist-funarioţi, încurajează visuri: baze militare la Marea Neagră, generali americani de patru stele împărţind gumă de mestecat şi arme secrete în Baicului, în timp ce galanţi saint-cyr-işti îşi strunesc aluetele la poalele dlui Adrian Năstase. Zeci de vizite şi demonstraţii militare bilaterale, tratate şi conferinţe de presă, mulţimea avansărilor în grad a generalilor strecuraţi la Cotroceni şi-n varii direcţii de informaţii, la interne, SIE şi bănci engleze, cu picioru-n

ghips, asigură un extraordinar bîzîit semimitologic al celei mai formidabile iluzii: suntem cum suntem, dar iubirea de NATO e un zid! Toată floarea cea vestită a temutului Apus nu doreşte decît să devină pagină în ierbarul tradiţiilor noastre de luptă, să se adape la miza noastră strategică şi geopolitică.

Am fost cei dintîi care am semnat Parteneriatul pentru Pace, aşa cum Ceauşescu a fost primul care, la începutul anilor '80, organiza cea mai fabuloasă demonstraţie împotriva înarmării atomice! O logică a implicării în simbolica unei realităţi neînţelese sau deliberat învăluite în ceaţă, cu eforturi minime de asumare a schimbării, şi maxime de plonjare în irealitatea unui slogan universalist. Suntem totuşi ţara care şi-a lungit pista celui mai mare aeroport, cu prilejul vizitei celui mai mare preşedinte al lumii în România, la venirea lui Nixon. E aici, în acest exemplu al modificării rapide a căii de urmat, doar în vederea aşternerii primilor paşi, mici pentru umanitate, imenşi pentru paremiologia de consum propagandistic intern, un model autohton de profundă durabilitate în interregnul Ceauşescu-Iliescu.

În realitate, ieşirea în faţă, „fuga înainte", cum spun nemţii, trădează, şi în acest caz, al tentaţiei concubinajului transatlantic, o mai ascunsă, dar nu destul, voinţă de a face cît mai puţin. Preşedintele Iliescu e primul care a semnat şi tratatul cu fosta Uniune Sovietică, şi Parteneriatul pentru Pace. Raţiunile de securitate ale relaţiei Bucureşti-Moscova ar fi fost considerate cu maximă atenţie şi de un regim Regele Mihai-Corneliu Coposu. Dar nici Polonia, nici Ungaria, nici Cehia, ţări aflate în primul cerc de interes strategic al fostei Uniuni Sovietice, mereu preocupate de relaţia cu Rusia, nu s-au grăbit să recalibreze raporturile cu Moscova, înainte de a-şi fi anunţat opţiunea categoric prooccidentală. Opţiunea regimului Iliescu în favoarea integrării euroatlantice a fost smulsă, în cel mai bun caz, după aproximări, pe care declaraţiile generalului Cioflină din iulie 1993 („relaţiile noastre cu NATO nu vor fi mai bune decît cele cu Rusia") le-au decodificat pe deplin.

Actualul ministru al apărării – primul ministru civil din istoria căpeteniilor militare – a înlocuit un general debarcat,

în definitiv, de cea mai antieuropeană formaţiune politică românească! Nici unul din înalţii funcţionari ai regimului Iliescu, de fapt, n-a scăpat de filtrul recrutării şi promovării *à la soviétique*. Prezenţa generalilor Cioflină şi Ionel, la conducerea armatei române, alături de binomul Iliescu-Măgureanu, nu sunt, în sine, decît un *memento* al interferenţei – de lungă durată, mai subtilă, dar fatală – a sferei de interese ruseşti în România. Doar schimbarea structurii sistemului politic în România, prin noi alegeri democratice, va deveni garanţia euroatlantizării ţării. Aceste schimbări nu se fac peste noapte; n-ajung *o* Piaţă a Universităţii, *un* Memorial al durerii şi *o* Asociaţie a Foştilor Deţinuţi Politici. Nici chiar *România Viitoare* nu poate face mare lucru. Schimbarea la faţă a României nu se va face decît cu concursul acestui regim. În momentul cînd regimul Iliescu va realiza că miza strategică a României depăşeşte conjunctura, care-o face azi mai stabilă decît fosta Iugoslavie sau fosta Uniune Sovietică, că democratizarea profundă a ţării presupune, pe termen lung, şi un *model al autolimitării* şi chiar al *autosacrificării* propriei puteri, în numele valorilor societăţii deschise, vor exista şanse şi pentru reala deschidere euroatlantică a României. Spania franchistă avea baze NATO şi era integrată în strategiile alianţei nord-atlantice, din considerente tehnico-militare. N-a devenit un stat realmente „european" şi un veritabil partener euroatlantic, din punct de vedere politic şi militar, decît în urma democratizării sale prin Pact. Pactul între franchişti şi democraţi, prin tranziţia controlată şi liber consimţită a regimului autoritarist spre regimul democratic. O lecţie pe care nu generalii americani, ci generalii români, nu atît visul României interbelice, cît realismul guvernanţilor postceauşişti o pot transforma din utopic în realitate.

Februarie 1995, *Deutsche Welle* şi „22"

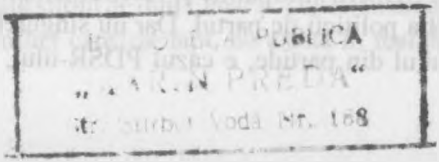

Criza repetată în coaliţia guvernamentală

Deşi practic cu plăcere jurnalismul politic în libertate, şi încă de pe vremea cînd libertatea lui nu fusese cîştigată în România, mărturisesc o oarecare stînjeneală atunci cînd e vorba de puterea lui de a înţelege şi ţine minte. Secvenţial prin definiţie, jurnalismul, pe măsură ce înţelege realitatea, tinde s-o şi repudieze, de dragul zilei de mîine. E motivul pentru care, bunăoară, ziariştii români intră într-o oarecare febră existenţială de cîte ori, de la Cluj – „şi-aoleu ce ploaie vine de la Cluj" – Gh. Funar, lider de partid regionalist cu aspiraţii naţionale şi edil local, tună şi fulgeră în direcţia Palatului Cotroceni. De fiecare dată, se aşteaptă mari răsturnări de situaţii, excomunicări definitive, războaie de 100 de ani. În realitate, şoricelul produs de zbaterile transcarpatice e mai mereu acelaşi. Elanuri politice tandre îi aduc periodic cît se poate de aproape pe Ion Iliescu şi pe Gheorghe Funar, de obicei prin intermediul lui Adrian Năstase. PDSR şi PUNR îşi jură frăţie, în numele idealului comun. Acesta din urmă nu e prea bine definit. De aici, sursa permanentelor revizuiri. Ceea ce-i leagă pe domnii Iliescu şi Funar este o antipatie controlată, normată după împrejurări. Antipatia lor comună pentru UDMR. Antipatiile şi resentimentele sunt arme din panoplia politicii de partid. Dar nu singurele, şi nu atunci cînd unul din partide, e cazul PDSR-ului, guvernează, în

timp ce liderul şi inspiratorul lui, I. Iliescu, prezidează republica. Ciudat e că cel care atacă primul şi mereu, după fiecare mîngîiere, e dl Funar. Dl Iliescu se mulţumeşte, de fiecare dată, să constate că partidul, adică PUNR, nu e Gh. Funar. Partidul e norodul, nu tagma jefuitorilor, ar spune mereu dl Iliescu, parafrazînd un tribun, imitat prost şi neconvingător de dl Funar. Apoi, trece şi asta. Dl Funar se liniştește la umbra buciumului în floare din preajma fostului tanc sovietic, în urbea de pe Someş, în timp ce dl Iliescu uită de neînţelegeri, pentru că, în definitiv, extremiştii, pentru domnia sa, nu sunt aliaţii, ci Opoziţia.

Un primar, un politician esenţialmente resentimentar nu merită nici Clujul, şi poate nici PUNR-ul. Sunt singurele calităţi ale fostului expert în contabilitate agrară de pe strada Moţilor, transformat în reformator al românimii intracarpatice! Dl Funar pare însă intangibil. Nici dl Iliescu, care-l critică mereu, nu-l poate îndepărta. Rezistenţa dlui Funar nu trebuie depistată în cutare lance a lui Horea, pe care alegătorii din Mănăştur ar flutura-o înspre Bucureşti!

Între timp însă, România e aproape pusă în întîrziere. Şi intrarea în NATO, şi Pactul de Stabilitate în Europa, şi accesul deplin în Uniunea Europeană depind de rezolvarea tensiunilor interne. Tensiunile interetnice din ţară sunt reale, dar nu aşa cum ar vrea să le prezinte dl Funar. Primarul de la Cluj a luat intrarea cu o octavă prea sus, şi nu vrea să coboare. Dl Iliescu e în căutare de bemoli şi, acum, pînă în martie, chiar de surdină cînd e vorba de harţa cu ungurii. Suspendarea dialogului Bucureşti-Budapesta, criza coaliţiei guvernamentale şi bună-dispoziţia fostului preşedinte american Carter n-au aparent nimic în comun. Ei bine, au. Jimmy Carter – anunţa, la 7 februarie, Radio Budapesta – ar urma să fie mediatorul unui dialog româno-maghiar, între guvernul de la Bucureşti şi UDMR, la Atlanta, săptămîna viitoare, la 14 şi 15 februarie. Un tratat bilateral româno-ungar devine ţinta obligatorie a celor două diplomaţii, transformate în echipe de pompieri chemate să stingă incendiul stîrnit de dnii Funar şi Tőkés. Internaţionalizarea unui conflict care, de fapt, nu există în realitate, cu

includerea lui Jimmy Carter, şi numărătoarea inversă a Europei nu-l mai pot scăpa de această dată pe Gh. Funar. Tribunul de laborator îi supără acum de-a binelea pe laboranţi. Prea s-a strecurat în eprubetă, ca un gaz urît mirositor. La etajele superioare, Europa vrea să danseze, la sfîrşitul lui martie, şi cu Ungaria, şi cu România.

8 februarie 1995, *Deutsche Welle*

Sondaje de opinie

De fapt, însemnările mele de azi ar putea purta titlul *Jobenul lui Jirinovski*. Firește, voi vorbi despre sondaje de opinie. Nu vreau să insinuez cumva, alăturînd jobenul – și al lui Jirinovski pe deasupra – importantei curiozități instituționalizate care este sondajul de opinie, că acesta din urmă ar avea consistența vreunui iepuraș sau papagal, sau balon de săpun, scoase, ca prin minune, de vreun magician ridicol, din joben.

Săptămîna trecută am fost cîteva zile la Strasbourg, în misiune jurnalistică. S-a semnat Convenția pentru protecția minorităților, ministrul de externe român l-a întîlnit pe cel al Ungariei, într-un moment de surdomuțenie pe linia București-Budapesta, în timp ce, tot la Consiliul Europei, cererea de admitere a Rusiei a fost respinsă. Cu jalba-n proțap pentru intrarea în clubul european din capitala Alsaciei a venit, între alții, și președintele unui partid liberdemocrat pe care-l cheamă Jirinovski. Un personaj clovnesc, s-a tot spus, dar periculos și, în mesajul său politic, fundamentalist - un postcomunism fundamentalist – în cîștig de cauză, din nenorocire, și în Rusia, și în România. Jirinovski nu mai e o atracție publică în Occident, așa cum se întîmpla cu un an în urmă, cînd aparițiile sale hazlii-grotești, prin Austria sau Franța, mai erau tele-gustate, tele-amuzînd. Între timp, Jirinovski a fost depășit de Elțîn, în

apetitul cinic-belicos, iar insolitul intervenţiilor sale intempestive s-a decolorat prin repetiţie şi prin precaritatea partiturii. La Strasbourg fiind, l-am încrucişat de cîteva ori pe coridoarele Consiliului Europei pe Jirinovski. Nu era niciodată singur, ci păşea, oarecum nesigur, înconjurat de o ceată de băieţi cu ochi albaştri, deşi calmuci de felul lor, am impresia. Jirinovski aştepta întrebările ziariştilor şi părea mereu pregătit să fie anunţat ca omul care aduce scandalul, dar asistenţa îl trata cu indiferenţă. Seara, am ieşit în piaţa din jurul celebrei catedrale cu un coleg belgian. Ne-am retras într-unul din restaurantele din perimetrul istoric, destul de pitoreşti, nu prea ieftine şi la-ndemînă, ca să-i atragă exclusiv pe turişti. Or, la Strasbourg, după o anumită oră şi în anumite momente ale anului, prin preajma catedralei circulă doar turişti. Preşedinţi de state, miniştri, ambasadori, deputaţi, Adrian Păunescu şi, ce să vezi, taman în seara cu pricina, Jirinovski. Eram cu amicul belgian, instalaţi la o masă, cînd uşile s-au dat cu zgomot la o parte şi vreo zece băieţi cu ochi albaştri, cam calmuci de felul lor, i-au făcut pîrtie lui Jirinovski. Jirinovski, de această dată, purta joben negru de mătase. Fără mănuşi albe şi baston, doar joben negru de mătase. Dedesubt, un costum obişnuit, din acelea pe care americanii le şi numesc costume de afaceri. Jirinovski şi-a plimbat jobenul prin restaurant, spre surpriza chelnerilor, a doi-trei asiatici, a mea şi a amicului belgian. Grupul căuta o masă de onoare. A găsit-o într-un colţ. Chelnerii roiau, închipuindu-şi că insul cu joben o fi vreun Caruso sau Pavarotti, venit să cînte pe la curţile Europei. În realitate, Jirinovski e un instrumentist mult mai subtil. Scena s-a încheiat cu multă bere şi un fel de varză cu o grămadă de cîrnaţi şi afumătură – o specialitate locală. În cîrnaţi şi slănină erau înfipte steguleţe de hîrtie, în miniatură, ale Europei. Jirinovski le pescuia, lingîndu-le sosul, după care trecea cu zgomot la varză. Aici episodul biografic, sau incidentul particular al unei întîlniri insolite, se-nchid.

Jobenul lui Jirinovski, din culisele Consiliului Europei, este însă şi o metaforă; aş spune, chiar ameninţătoare.

Politicieni demagogi de genul lui Jirinovski, Adrian Păunescu sau Adrian Moţiu reprezintă tinerele democraţii est-europene la Consiliul Europei. Nu prin magie, ci prin vot, veţi spune. În realitate, ei au fost scoşi din jobenul manipulărilor postcomuniste, de mentalitate, farsă politică, demagogie ieftină, aranjamente ale serviciilor secrete. Jobenul pe care-l purta Jirinovski la Strasbourg este semnul de identificare, legitimaţia lui europeană, „originea sa sănătoasă". Originea sănătoasă a unor politicieni de felul lui Jirinovski, Funar, Vadim Tudor sau Adrian Păunescu este bagheta unui magician care i-a scos din joben. Societăţile stau ca la circ, în timp ce magicianul îi face pe spectatori să creadă că jobenul lui Jirinovski e chiar realitatea cu problemele ei crunte, că Jirinovski sau Funar sunt oameni ca noi, ca dvs., doar ceva mai deştepţi şi curajoşi, mai răspicaţi în idei, mai categorici în faptă.

Dar unde mai rămîn sondajele, despre care n-am vorbit nimic, într-un editorial care era anunţat cu titlul *Sondaje de opinie*? În jobenul lui Jirinovski. De-acolo ies oricum rezultatele. Cît despre sondaje, dacă e să mai îmbinăm puţin utilul cu inutilul într-un text de sfîrşit de săptămînă, remarc doar că, potrivit sondajelor IMAS, IRSOP, din martie 1994 pînă în decembrie 1994, ponderea partidelor naţionalist-populiste – PUNR, PRM, PSM şi PDAR – a scăzut de la 22 la 17 la sută. În chiar momentul de vîrf al căderii, nu-i aşa, partidele respective au intrat de-a binelea în coaliţia guver-namentală. Interesant? Jobenul lui Jirinovski, nu sondajele de opinie contează, vă spun eu. Dar să mai luăm un exemplu. Potrivit ultimului sondaj IMAS, de la sfîrşitul lui ianuarie 1995, la întrebarea „cu cine aţi vota dacă alegerile prezidenţiale au loc săptămîna viitoare?", Gh. Funar iese pe poziţia a 5-a, după I. Iliescu, E. Constantinescu, A. Năstase şi P. Roman, înaintea lui N. Manolescu, după care urmează, imediat, C.V. Tudor şi A. Păunescu. Adică, de-a lungul unui an de zile, ponderea partidelor naţionaliste scade, în timp ce popularitatea liderilor partidelor naţionaliste creşte. Cum explică IMAS-ul această

paradoxală evoluție? Firea schimbătoare a românului? Nu, jobenul lui Jirinovski și zîmbetul lui Iliescu. La Moscova însă Jirinovski dă cu pumnul în masă, dar nu guvernează. La București, Funar dă cu pumnul în masa lui Iliescu și guvernează, în același timp. El n-are joben și nu merge, deocamdată, la Strasbourg. O cușmă sură, două-trei statui ciclopice și băieții cu ochi albaștri ajung.

12 februarie 1995, *Deutsche Welle*

Triptic săptămînal

Am avut parte de o săptămînă relativ agitată. Sunt însă evenimente zgomotoase şi chiar spectaculoase, uneori, cum s-a întîmplat la revoluţie, care, trădînd starea de spirit, fisurile sau chiar criza societăţii, nu-i anunţă evoluţia. Uneori, şi asta ni se întîmplă şi nouă, oamenilor obişnuiţi, în viaţă, Electra nu se întrupează din „Jalea cu J mare", ci din întîmplări mărunte. Sensurile viitorului apar, de cele mai multe ori, din începutul modest al unor scene ale prezentului, aşa cum numele marilor fluvii există deja în cazul pîrîiaşelor, încă de la izvor. Nici anticii nu citeau viitorul doar în stele, ci aflau mai multe despre ce aduce clipa, ora sau anul, îndeosebi în preajma marilor bătălii, studiind măruntaiele păsărilor sau animalelor. Din cîte puţin, se vedea cît se poate de mult.

C'am aşa stau lucrurile, am impresia, şi cu săptămîna pe care tocmai o încheiem. Trei sunt întîmplările, mai mici, ca volum şi rezonanţă, care pot anunţa dezvoltări foarte interesante. Întîlnirea de la Atlanta, dintre mai mulţi lideri UDMR şi reprezentanţi ai clasei politice româneşti, sub auspiciile Asociaţiei Americane pentru Relaţii Interetnice, este primul episod de care mă ocup. Pe neaşteptate, aşadar, nu în România, ci tocmai în îndepărtata Georgie din sudul Statelor Unite, are loc o întîlnire între români şi maghiari, cetăţeni ai statului România. Orice om normal, fără prejudecăţi antimaghiare sau antiguvernamentale, se-ntreabă: de ce s-au dus aceşti domni,

pe aripile vîntului, pînă acolo? Nu există vreun răspuns convingător, nici chiar după consumarea întîlnirii. Dimpotrivă. La sfîrşitul ei, una din puţinele concluzii ale participanţilor a fost: de acum încolo, tot ce-avem de vorbit, vorbim acasă, adică în România. La Atlanta, fapt extrem de semnificativ, în lipsa lui de mediatizare – dar astăzi mă ocup, aşa cum v-am avertizat, doar de semitonul ce anunţă melodia – deci faptul cel mai semnificativ de la Atlanta a fost acela că ungurii şi românii şi-au vorbit româneşte, existînd doar o traducere în limba engleză, pentru gazdele americane. Domnul Tőkés László şi-a expus argumentele în limba română, taman în Statele Unite, domnia sa nefiind obişnuit, cînd circulă în Occident, decît să viziteze ambasadele Ungariei, unde preferă declaraţiile împotriva politicii româneşti, eventual în limba maghiară. E o răzbunare: limba română vorbită de Tőkés László la Atlanta, împotriva acelei „aroganţe a virtuţii", cum numesc germanii accesele de care suferă uneori şi preşedintele de onoare al UDMR. Tot la Atlanta s-au aflat, în calitate personală, aflăm cu surpriză, dnii Chebeleu şi Hrebenciuc. Unul e ambasador şi consilier pentru probleme externe al preşedintelui Iliescu. Celălalt, secretar general al guvernului şi un fel de eminenţă cenuşie a aceluiaşi preşedinte, pe care l-a şi moşit în campania prezidenţială din 1992. Cine sunt dnii Chebeleu şi Hrebenciuc? În afara calităţilor oficiale ale domniilor lor, practic nişte, mai mult sau mai puţin, simpatici necunoscuţi. La convorbiri româno-maghiare în jurul unor probleme litigioase, în calitate particulară trebuie să participe personalităţi reale ale vieţii publice româneşti, nu ofiţeri de mare stat-major al regimului, în civil.

Iată cum am şi ajuns la o concluzie, ce poate anunţa transformarea unei întîlniri exotice, semiinutile, din Georgia, într-o fertilă întîmplare româno-maghiară: românii şi ungurii au multe să-şi spună. La Atlanta, în limba statului pe care-l iubesc sau nu în mod diferit, s-au gîndit s-o facă în România. Dnii Chebeleu şi Hrebenciuc şi-au descoperit vocaţia anonimatului, a calităţii de „particulari". Le va prinde bine exerciţiul,

atunci cînd nu vor mai guverna şi cînd, neavînd încotro, se vor privatiza de-a binelea, urmînd logica de fier a foştilor nomenclaturişti de partid şi guvern. În al treilea rînd, zîmbetul preşedintelui Carter şi bunăvoinţa unui organism american semianonim ca Proiectul pentru Relaţii Etnice, intrat de mult în graţiile dnilor Iliescu şi Hrebenciuc, n-ajung. E nevoie de angajarea celor mai interesanţi reprezentanţi ai majorităţii române şi ai minorităţii maghiare, în discuţii calme şi inteligente, cu scaun la minte, eventual chiar într-unul din acele foste judeţe care se numea *Trei Scaune*. Unul pentru român, altul pentru ungur, al treilea pentru înţelepciune.

Al doilea palier revelator al săptămînii, în mic, este reforma Convenţiei Democratice din România, începutul ei. E nevoie de asta. Opoziţia părea sufocată în formalismul apărat straşnic de PNŢCD. Important este ca opoziţia democratică să fie coezivă, într-un fel sau altul. Să convingă electoratul. Să lanseze lideri credibili. Să cîştige alegerile. A sosit momentul ca toate acestea să devină mai importante decît protocoalele adiţionale şi amendamentele conexe.

Vizita ministrului grec al apărării la Bucureşti, în al treilea rînd, a fost consemnată ca un moment de rutină. Armata ne-a obişnuit cu o mulţime de miniştri, generali, cu şi fără chipiu, la Bucureşti sau la Predeal. Integrarea euroatlantică la nivelul soldaţilor pare pornită pe calea cea bună. Ministrul Tînca avea dificultăţi de opţiune între cele două tropisme tutelare: NATO vine spre est sau noi mergem spre vest. Joi la Bucureşti a tranşat: *Noi mergem spre vest şi spre NATO*, a spus domnia sa, *orice-ar fi, în numele stabilităţii Rusiei*. E greu să fii la porţile Orientului.

19 februarie 1995, *Deutsche Welle*

Tinerii şi politica

În toamna anului 1989, tinerii au fost acei care, înainte de trezirea din somnul raţiunii dizidente a echipei Iliescu, simţind iminenţa şi posibilitatea schimbării, au început schimbarea. Tinerii au plătit cel mai scump Revoluţia din decembrie 1989 şi plătesc, din 1989 încoace, cel mai scump şi restauraţia făcută pe seama lor. Tinerii au ieşit şi în Piaţa Universităţii, în aprilie 1990. Ei au fost, tot atunci, şi victimele preferate ale minerilor. Această spectaculoasă, extraordinară, eroică răscumpărare a laşităţii sau indiferenţei societăţii adulţilor nu putea să dureze, doar pentru că la un moment dat a existat, arzînd de fapt la intensitatea răsturnării istorice. Există în istoria noastră mai multe situaţii eroice, dar ele sunt aşternute cu zgîrcenie într-o mare de inerţie şi supuşenie a omului sub vremi.

Unde ne sunt tinerii, azi? De ce nu-i mai interesează mai nimic, cînd e vorba de angajare politică, înnoirea obştii, schimbarea la faţă a României?

Revoluţia şi lunile febrile care-au urmat au ridicat mult aşteptările tuturor românilor: în democraţie, prosperitate, „în ceea ce va fi cum n-a mai fost". Un calcul, şi nici măcar un calcul, ci un entuziasm, bazat pe un vis neîmplinit mult timp, şi nu pe disponibilitatea de a accepta ceea ce Churchill cerea englezilor la încercare: lacrimi şi sudoare.

Dar n-am avut parte de destule lacrimi şi sudoare, ca să ne imaginăm, nepedepsiţi, că, după 1989, ele vor fi mai puţine? Ieşirea din decenii de opresiune, deci dintr-o mentalitate şi

chiar dintr-o cultură a dominaţiei, nu se face prin revoluţii, nici chiar atunci cînd ele reuşesc. E nevoie de o păstrare a intensităţii efortului de schimbare.

În România, în mod greşit, cred, s-a trecut, de la constatarea revoluţiei furate, la acuzaţii stereotipe şi un fel de deznădejde instituţionalizată. „Politicul, această mare lehamite a tinerilor" se numea, în mod mai mult orientativ decît constatativ, o serie de interviuri şi declaraţii în ziarul *Tineretul liber*. Lehamitea nu este doar a tinerilor, ci a întregii societăţi. Tinerii sunt victimele cele mai vulnerabile ale dezangajării politice a societăţii civile, ca atare. Regimul politic, partidele de opoziţie, organismele cetăţeneşti par concentrate într-un joc autonom al disputei sau dezbaterii, fără ecouri în viaţa imediată a unui tînăr. Un tînăr fără perspectiva unui loc de muncă, a unui apartament sau a mobilei din apartament e mai supus deznădejdii decît un pensionar confruntat cu pensia meschină şi inflaţia galopantă. Tînărul se frînge înainte de vreme, pensionarul, pe nedrept, încă o dată.

Politicienii au explicaţii. Echipa Iliescu-Mironov dă vina pe legile obiective ale postrevoluţiei. Cei din opoziţie cred că absenţa unei guvernări a opoziţiei îi deprimă pe tineri. Cineva doar, cred că domnul Frunda György, a remarcat, pe bună dreptate, că tocmai perspectiva guvernării unei opoziţii care nu vrea sau nu poate face mai mult decît actuala putere creează cu adevărat un blocaj al speranţei tinerei generaţii.

La cinci ani de la revoluţia tinerilor, bătrîneţea restaurativă ar trebui să creeze nu disperare, ci antrenare. Semnificativ, programul Ligii Studenţilor, difuzat la 1 decembrie 1994, cuprinde idealurile dintotdeauna, dar nu şi urgenţele momentului. Justiţia memoriei istorice pare un ideal mai familiar noii generaţii. Deceniile de opresiune comunistă trebuie cunoscute, victimele reabilitate, călăii pedepsiţi. Excesul de pragmatism, de genul „nu cu anticomunism se cîştigă alegerile", trădează o cam pripită detentă adaptativă. Dar anticomunismul nu se declină doar în deceniile trecutului. El este azi o formă de refuz al naţional-populismului sau al capitalismului deşănţat al nomenclaturii refăcute în societate pe acţiuni. Abia a început nevoia de anticomunism.

26 februarie 1995, *Deutsche Welle*

Politică şi carnaval

În aceste zile, îndeosebi spaţiul catolic de limbă germană din Europa Occidentală e cuprins de febrele, dacă nu chiar furiile carnavalului. De fapt, momentul, prelungit – în faza sa actuală de bal mascat – de-a lungul a cinci zile, între care zilele de luni şi marţi sunt un fel de apogeu, înaintea miercurii de cenuşă – cum se numeşte postludiul – aşadar, carnavalul e un prilej de „punere pe gînduri", nu doar de „ieşire din sine". Societăţile occidentale, cu puternice tradiţii creştine, dar şi în respectul, mărturisit sau nu, al unui fond de păgînism de nerepudiat din codul genetic al comunităţii, îşi pun poalele în cap – cu voie de la poliţie – o dată pe an. Alaiuri funambuleşti debordînd de bere şi ciocolată, costume exuberante, o relaxare cvasigenerală a rigorilor comunicării sociale transformă, în chiar orele cînd aceste rînduri au fost scrise şi sînt ascultate, locul unde ne găsim şi noi, la *Deutsche Welle*, în Colonia Agrippina Romană, Köln-ul de azi, în cea mai nevinovată – la limita de sus a dezinvolturii – bacanală a societăţii post-industriale. Nu e la mijloc, firește, doar bucurie şi un imens impuls parohial al lui „a-ţi face de cap". Carnavalul, în străfundurile mai neliniştite ale germanilor, e, mai ales, o formă de eliberare a dorinţei de a fi şi a face sau a spune, în sfîrşit, „ce-ţi dă prin cap" sau, în traducere psihanalitică, o extrovertire ritualică a subconştientului colectiv.

Nu vreau să mă pierd în nuanţări specioase plecînd de la tema carnavalului, pe Valea Rinului. Oricum, mă număr printre

amatorii de duioşie tristă, la fel de extravagantă, dar în funebru, ai eleganţei şi morbideţii carnavalului de la Veneţia, pe care nu l-am văzut niciodată. Sau, în cel mai rău caz, dacă-i bal, bal să fie, şi atunci de ce nu carnavalul de la Rio? Există însă în carnaval şi motive de tristeţe, cum spuneam. De tristeţe involuntară. În definitiv, faptul că societăţile îşi rezervă, ca într-un penitenciar imens, un spaţiu bine păzit, un cuibuşor de nebunii, o săptămînă, o dată pe an, de suspendare a costumaţiei obişnuite, din toate punctele de vedere, e un semn că lumea în care trăim nu este una a bucuriei nemărginite, nici pe valea Dîmboviţei, dar nici pe cea a Rinului. În chiar momentul de climax al carnavalului german, în statul catolic prin excelenţă care e Bavaria, zeci de mii de metalurgişti sunt în grevă. La Viena, fanfarele şi candelabrele Balului Operei sunt înconjurate de cordoane de poliţişti ce apără o pitorească, proaspăt europeană republică alpină, tot mai pîndită şi de bombe mascate, la colţuri. Carnavalul nu se potriveşte, apoi, ca stare de spirit, est-europenilor. În România, o tristeţe cotidiană, pornind de la mizeriile vieţii şi de la lipsa speranţei, blochează capacitatea de expresie acută a societăţii: şi în suferinţă, şi în bucurii.

Există, însă, un fapt pe care puţină lume, în România sau în Germania, pare să-l fi observat, tocmai în zilele carnavalului. La Köln, pe Valea Rinului, în chiar oraşul de unde emitem, se plimbă în aceste zile, între nebuni şi zănatici mascaţi, dl Gheorghe Funar. Primarul Clujului a fost invitat, ca şef al urbei de pe Someş, de primăria Köln-ului: Köln-ul şi Clujul sunt înfrăţite. Ambele denumiri provin din latină: Colonia şi Clusium. Ceauşescu şi Funar insistă pe Napoca getodacică. Oricum ar fi, dl Funar a avut ocazia să vadă, cu ochii domniei sale, cum arată nebunii cu voie de la poliţie, cu măşti sau fără. Invitaţia adresată primarului de Cluj nu putea fi mai binevenită. Întors acasă, Gh. Funar ar putea renunţa să mai joace un rol pe care, la Köln, doar de carnaval, şi cu mai mult farmec, îl asumă saltimbancii.

27 februarie 1995, *Deutsche Welle*

Iliescu la 65 de ani

Preşedintele Ion Iliescu, la 65 de ani, este deţinătorul unor remarcabile recorduri est-europene. Este doar egalul lui Boris Elţîn, atunci cînd e vorba de anii de studiu petrecuţi într-o universitate sovietică. A studiat, în aceeaşi perioadă cu Mihail Gorbaciov, la Universitatea „Lomonosov" din Moscova, fiind chiar secretarul organizaţiei studenţilor din ţările frăţeşti, într-o vreme cînd Gorbaciov era secretarul Komsomolului pe universitate. Cei doi nu s-au cunoscut niciodată, dacă e să-i credem. După 1985, însă, şi după prima vizită-avertisment a lui Gorbaciov la Ceauşescu, în 1987, se răspîndise în România zvonul care-i transforma, pe Iliescu şi pe Gorbaciov, în doi prieteni apropiaţi, care se vor recunoaşte la nevoie. În 1989, îndată după Revoluţia din România, ascensiunea lui Ion Iliescu şi declaraţiile sale pro-perestroika confirmau un zvon infirmat. Cei doi nu se cunoşteau, de fapt.

Ion Iliescu, la 65 de ani, e singurul fost lider comunist din Europa Răsăriteană care, în ciuda declaraţiilor, n-a cunoscut nici postura de opozant, nici pe cea de surghiunit politic.

La sfîrşitul anilor '50 devine secretar al tineretului comunist universitar, lucrînd sub îndrumarea celui mai tînăr membru al Biroului Politic al PCR: Nicolae Ceauşescu. Relaţia e fructuoasă. După 1965, Nicolae Ceauşescu devine

şeful de partid şi de stat, iar Ion Iliescu, ministru pentru problemele tineretului, o funcţie inventată ad-hoc, pe măsură, iar apoi secretar cu probleme ideologice al Comitetului Central al PCR. Ion Iliescu îşi va construi repede personajul care l-a pregătit pe liderul postceauşist: un înalt funcţionar comunist „luminat", cu faţă mai umană decît Ceauşescu – ceea ce a devenit tot mai uşor. În 1971, după o vizită-şoc în China şi Coreea, Ceauşescu adoptă modelul revoluţiei culturale şi-l aplică în condiţiile româneşti, punînd punct unei fragile liberalizări în politica internă şi faţă de Moscova.

Singurul care, în cercul puterii, va avea rezerve faţă de revoluţia chineză pe pămînt românesc a fost Ion Iliescu. Marginalizarea e literală, nu şi de conţinut: Ion Iliescu devine lider de partid local la Timişoara, Iaşi şi, apoi, ministrul apelor. În 1984, Iliescu e exclus din Comitetul Central, dar vila şi privilegiul aprovizionării cu alimente la centrala nomenclaturii se menţin. În decembrie 1989, revoluţionarii vor găsi în carnetul personal cu adrese al Elenei Ceauşescu şi numărul de interior ultrasecret al lui Ion Iliescu, ceea ce dovedeşte că, deşi dizgraţiat, Iliescu rămăsese pe prima orbită a seniorilor de partid şi de stat.

În mai 1990 şi septembrie 1992, fostul lider comunist este ales cu majorităţi confortabile în funcţia de preşedinte al României. De la un gorbaciovism reformat impus de răsturnările din Est, la o postură de social-democrat în curs de definire, Ion Iliescu n-a parcurs, însă, decît drumul unui autoritarism luminat, în coordonatele unei aşa-zise „democraţii originale" – e formula sa. Abil şi un „animal politic" cu calităţi de supravieţuire confirmate, Ion Iliescu n-are nici azi concurenţi, decît în mizeria economică, în stadiul înapoiat al reformei şi al privatizării din ţară. Adaptat noilor standarde occidentale ale „integrării" euroatlantice, Ion Iliescu nu-şi poate reprima însă simpatiile promoscovite şi credourile naţionaliste. O combinaţie încă de succes în epoca postcomunismului demagogic şi populist.

Ion Iliescu bate, într-adevăr, toate recordurile. E cel mai vechi fost lider comunist încă la putere, şi asta într-un stat

autodeclarat anticomunist. E singurul care a ajuns şi a rămas în această poziţie, fără să fie în opoziţie, nici în statul comunist, nici în cel postcomunist. Scrutinul electoral, în cazul lui Ion Iliescu, n-a făcut decît să-i confirme vocaţia de lider, descoperită cu 40 de ani în urmă de N. Ceauşescu.

Sic *non* transit gloria mundi – ar putea fi deviza meritată de Ion Iliescu.

3 martie 1995, *Deutsche Welle, Deutsches Programm*

De la o criză la alta

Naşterea – prin cezariană, adică sub directa influenţă a preşedintelui suficient de cezaric Ion Iliescu – nu doar că a fost grea, că a durat mult, dar nici nu s-a terminat bine, că doctorii stau iarăşi la căpătîiul lehuzei. Guvernul Văcăroiu este mama, iar taţii, vreo patru, unul şi unul: C.V. Tudor, Gh. Funar, I. Verdeţ şi A. Năstase. Ideea sau concepţia gestează de ani de zile. Guvernul minoritar al PDSR părea sortit din capul locului unei durate minime de existenţă. Apărut din divorţul Iliescu-Roman şi scindarea intereselor de putere ale primului grup posteceauşist din fruntea ţării, PDSR-ului i-a revenit rolul nu să afirme o ideologie, ci să însoţească, să legitimeze un lider: Ion Iliescu. Nu să reformeze şi să democratizeze, ci să conserve interesele de putere ale unor grupuri pe care şi reforma economică şi democratizarea le-ar fi ameninţat de moarte. Guvernul Văcăroiu a coabitat şi apoi s-a unit în suflet şi simţiri cu falangele ceauşismului decapitat: PUNR, PSM, PRM. O grijă pentru faţadă şi temeri pricinuite de prelungirea carantinei internaţionale după mineriadele evului mediu timpuriu al postrevoluţiei i-au făcut, totuşi, pe guvernanţii PDSR să amîne transformarea unui parteneriat parlamentar într-o coaliţie de guvernare. Pînă la urmă, ceea ce numisem, în august anul trecut, *puciul din august de la Bucureşti*, a avut loc. Miniştri PUNR şi funcţionari guvernamentali PRM, intraţi oricum în aparatul

de putere pe uşile dosnice, îşi dau acum arama pe faţă. În ianuarie 1995 se consumă şi botezul pruncului îndelung şi complicat conceput. În Palatul Elisabeta, acolo unde C.V. Tudor, sfidînd memoria naţională, afirma că s-a născut republica, dar tocmai acolo unde republica s-a născut comunistă şi sovietică, cei patru cavaleri ai ceauşismului indian, care adastă peste aşteptări pe meleagurile patriei strămoşeşti, au făcut declaraţiile cuvenite de salvare a patriei. Regimul Iliescu şi-a făcut „pohta ce-a pohtit-o". Împrejurările internaţionale, în primul rînd, i-au surîs. Sau, mai exact, au fost percepute la Bucureşti ca încurajatoare: 1994 a fost un an mai bun, din punctul de vedere al estimărilor occidentale asupra economiei româneşti, decît 1993. Aşa-zisa „stabilitate a României" a devenit un beneficiu de agendă, în toate contactele internaţionale ale cancelariei de la Bucureşti, în cîmpul de mine dintre Sarajevo şi Groznîi. Izbucnirea războiului din Cecenia, o hartă est-europeană tot mai înroşită de victorii electorale ex-comuniste, ideea că Occidentul apreciază oricum mai mult liniştea geopolitică decît zelul democratic, i-au făcut să se simtă bine şi tari pe guvernanţii români. Decizia de instituţionalizare prin pact de guvernare a patrulaterului roşu a venit, aşadar, atunci cînd trebuia, din perspectiva protagoniştilor.

De fapt, aceste partide, provenind din ceauşismul fără Ceauşescu, sunt totuşi diferite unul faţă de celălalt. PDSR-ul conţine, încă, în proporţie schimbătoare, facţiuni mai reformiste în jurul proteicului A. Năstase, şi mai dogmatice, în preajma neobositului domn Solcanu. După împrejurări, PDSR-ul îşi arată ba faţa mai zîmbitoare, cu accent occidental, ba faţa mai indigen-ceauşistă, cu limbă de lemn şi haine de piele rămase în şifonier de la al XIV-lea congres PCR. PSM, PRM şi PUNR sunt, deopotrivă, invenţii de laborator. Secţii specializate în dezinformare, purtînd semnele timpurilor tulburi: xenofobie, demagogie populistă, intoxicare propagandistică, metodele fostei Securităţi şi termostatul de reglare a intensităţii tulburării apelor, la care se joacă atîtea servicii secrete, sunt de ghicit în preajmă.

PDSR este, totuşi, partidul cu răspunderea internă şi internaţională a guvernării ţării: guvernarea responsabilizează. Celelalte trei partide, menite să bruieze regimul democratic şi să contracareze prin pseudopolitică partidele democrate ale Opoziţiei, pot deveni periculoase cu adevărat doar dacă guvernează. Acest moment a sosit. Conflictul dintre PDSR şi PUNR, ivit în urma „ultimei prostii" – l-am citat pe Ion Iliescu – a domnului Funar, era programat. Dl Funar, înainte de a cere dezarmarea maghiarimii şi alte asemenea enormităţi, l-a plasat pe însuşi şeful statului între „minoritarii ţigani". Folclorismul sinistru al primarului de Cluj, descoperit acum cu surpriză de dl Iliescu, se manifestă fără încetare de aproape trei ani. Dl Iliescu şi PDSR-ul constată că, la o săptămînă de mariaj de amor cu PUNR-ul şi comp., raţiunea îşi cere drepturile. Un tratat cu Ungaria e ameninţat din cauza miniştrilor demagogici ai PUNR-ului. Încheierea unor acorduri internaţionale, condiţionate de acest tratat, se vede ameninţată. NATO şi Uniunea Europeană vor constata că, tocmai din cauza evenimentelor din fosta Iugoslavie şi Cecenia, crispările xenofob-populiste ale guvernării de la Bucureşti încep să destabilizeze. Brusc, dl Iliescu a realizat faptul că pînă şi năvalnicul premier slovac Meciar s-a înţeles cu Budapesta şi a semnat un tratat îndelung aşteptat, pe care acum, în România, îl fac imposibil însurăţeii guvernamentali. Divorţul ne-italian şi predestinat între PUNR şi PDSR nu va avea loc. Un pupat P-ţa Endependenţi, după, eventual, debarcarea lui Gh. Funar, e de aşteptat. O criză profundă subminează însă aparatul de putere de la Bucureşti. Modificarea alianţelor sau alegerile anticipate vor fi posibile şi vor însemna o schimbare cu o singură condiţie: regimul politic de la Bucureşti, grupat în jurul unor capi ai serviciilor secrete, mafii financiare şi comandanţi militari, să accepte evoluţia democratică a ţării. În sfîrşit.

22 ianuarie 1995, *Deutsche Welle*

Relaţiile româno-maghiare, din nou sub tensiune

Spectrul relaţiilor dintre Budapesta şi Bucureşti are un întreg fond de cauzalităţi nu neapărat raţionale, vizibile, uşor de explicat sau de sesizat la nivel politic şi diplomatic. Un fond, ba chiar un subsol fecund în legături istorice încă nesoluţionate, încă menţinute într-un fel de rezervor de emoţii şi impulsuri puternice, gata să fie exploatate la orice neajuns, piedică sau provocări ale prezentului. Probabil că un îndelung aşteptat şi promis tratat de istorie comună a Transilvaniei, realizat de cercetători din ambele ţări, catedre de istoria României la Budapesta şi de istoria Ungariei la Bucureşti, sondaje şi cercetări sociologice comune, o armonizare a programelor de studii istorice în România şi Ungaria, atunci cînd e vorba de relaţia comună, seminarii şi conferinţe, burse de studii, programe bilaterale de radio şi televiziune ar putea contribui acum, cînd pentru prima oară România şi Ungaria se bucură, chiar dacă în forme diferite, de privilegiile unor valori democratice comune, la îmbunătăţirea cadrului uman, civic, societal şi politic al relaţiilor dintre cele două ţări. Un angajament politic sincer al fiecăruia din cele două state, apoi, indiferent de culoarea politică a guvernării de moment, în direcţia reglării şi normalizării depline a relaţiilor dintre Bucureşti şi Budapesta, ar fi un alt mijloc. Nu politicienii şi politica sau interesele lor de partid sau de putere, deseori de natură

demagogică, în ambele ţări, ci interesele majore, spre bună vecinătate şi înţelegere, ale celor două naţiuni, ar trebui să dea tonul. Un cadru adecvat, apoi, european, la nivelul standardelor internaţionale recunoscute, privind drepturile minorităţii maghiare din România, ar trebui să nu mai fie mereu obiectul unor manevre, presiuni şi şantaje cu substrat politic. Or, din păcate, atît autorităţile române postrevoluţionare, cît şi lideri radicali ai UDMR urmăresc, deseori, interese străine şi de fixarea la standarde europene a statutului minorităţii maghiare, şi de pacea etnică din România.

O reorientare spre viitor, pozitivă, a întregului spectru al relaţiilor româno-maghiare, spre beneficiul generaţiilor tinere, fără dominanta resentimentelor reciproce provenite din experienţe nefericite ale trecutului istoric, ar fi un alt orizont recomandabil. Adoptat, naturalizat în ambele societăţi, dar mai ales în rîndul comunităţii românilor ardeleni, cei mai sensibili încă la injustiţia istorică, acest orizont al unor relaţii deschise înnoirii europene şi democratice ar trebui să ocolească aşa-zisul joc al „sumei zero". Potrivit acestei logici, orice cîştig sau beneficiu în contul unei părţi, fie ea şi minoritatea maghiară din România, se transformă automat într-un prejudiciu pentru cealaltă parte, fie ea şi majoritatea românilor din România. Un statut reglat în condiţii internaţionale al minorităţii maghiarilor din România nu mai trebuie însoţit cu ameninţări făţişe sau voalate, cel mai adesea provocate de piromanii de profesie ai tensiunii interetnice, împotriva majorităţii.

Există, desigur, în efortul de a explica şi ordona cadrul normativ optim al relaţiilor româno-maghiare, nu doar dominante emoţionale, puse sub semnul unei relaţii de tip dragoste-ură, *Hass-Liebe*, cum spun nemţii, pecetluite istoric.

Europa instituţionalizată, Uniunea Europeană şi NATO nu vor mai accepta izbucnirea unor conflicte interetnice, după precedentul sîngeros din fosta lugoslavie. De aici obiectivele aşa-zisului Plan Balladur, care porneşte de la premisa asistenţei noilor democraţii din estul continentului, prin soluţionarea tensiunilor şi conflictelor interetnice. Pactul de Stabilitate ar urma să se semneze la sfîrşitul lui martie, la Paris. Ministrul român de externe, Meleşcanu, declara, la începutul acestui

an, că tratatul româno-maghiar, încă în lucru, ar urma să fie încheiat înaintea întîlnirii de la Paris. Ultimele desfăşurări româno-maghiare, eşecul vizitei domnului Hrebenciuc la Budapesta, declaraţia nefericită a ministrului de justiţie, Chiuzbaian, membru PUNR, care cerea scoaterea în afara legii a UDMR-ului, suma de neînţelegeri în jurul noţiunilor de autonomie relansate periodic de fruntaşii UDMR, o criză de structură a guvernării de la Bucureşti, care-şi găseşte, de cinci ani încoace, singura, jalnica sursă de legitimizare activă, în naţionalism, contribuie, acum, la blocarea negocierilor în jurul tratatului româno-maghiar. Partea română a declarat, în mai multe rînduri, că nu are nevoie, în tratative, de o mediere germană sau, mai nou, franceză — în funcţie de statul care asigură în ultimul an preşedinţia Uniunii Europene. Poate e mai bine fără intermediari. Dar atunci, să fie ferm refuzat şi amestecul ideologiei xenofob-şovine practicate de PUNR-istul Funar sau de partenerul guvernamental C.V. Tudor. Este de dorit şi neamestecul în treburile interne ale dialogului interstatal româno-maghiar al oricărei forme de radicalism etnic sau religios, practicat uneori de episcopul Tőkés László.

O demitere rapidă a ministrului justiţiei, Chiuzbaian, sugera marţi, la Focşani, liderul PDSR Adrian Năstase, ar fi oportună. Altă autonomie, sau alte forme de autonomie, în afara celor cu caracter administrativ local, ce ţin de esenţa funcţionării unor democraţii descentralizate, nu pot fi tolerate, pe de altă parte.

Şi totuşi, vina blocării dialogului româno-maghiar, între comunităţi şi state, nu se împarte egal, la doi, la partea română şi la partea maghiară. Răspunderea unei guvernări impregnate de ceauşism rezidual, la propriu şi la figurat, şi de ideologii fascistoide, cum spunea liderul Convenţiei, Constantinescu, aparţine regimului politic de la Bucureşti.

Există apoi, de partea maghiară de această dată, şi o anumită, ca să folosesc expresia, „aroganţă a virtuţii". Virtutea nu e niciodată un apanaj indiscutabil, cînd e vorba de state şi guverne, iar aroganţa nu e defel un mijloc de comunicare politică sau diplomatică.

25 ianuarie 1995, *Deutsche Welle*

Privirea din afară: România la începutul anului 1995

Există în analiza stadiului actual al reformei româneşti, făcută în ţară, dar şi în Occident, un punct de vedere comun. Anul 1994, faţă de 1993, a fost unul al progreselor relative. În materie economică, s-a vorbit de crearea unui început de stabilizare a sistemului macroeconomic, cu primul an postdecembrist înregistrînd oprirea declinului producţiei industriale, şi chiar o infimă creştere. În materia reformei democratice – şi în acest domeniu analizele sistematice, riguroase sunt mai puţine, tonul fiind dat de articolele de presă – s-a remarcat, din nou, progresul relativ al României. El este însă consemnat – aşa cum procedează de exemplu Grupul american pentru drepturile omului *Freedom House* în raportul său anual pe 1994 – în categoria cea mai ingrată a fostului bloc sovietic: Rusia, Ucraina, alte ţări din zona Balcanilor. Aici, optimismul e serios demarcat de perspectiva riscurilor, a unor posibile regrese, între altele, şi aici citǎm din raportul lui *Freedom House* privind ţara noastră, datorită „lipsei instituţiilor civice eficiente şi a unui sistem judiciar cu adevărat independent".

Firește, orice separare între analiza evoluţiei economice şi cea a evoluţiei politice nu se justifică decît printr-un scrupul statistic, tehnicist. În realitate, şi în România, reforma politică, voinţa politică sunt determinante pentru reforma economică.

Un anumit mod de a gîndi, concepe şi practica democraţia se reflectă imediat şi în economie şi, deci, în viaţa de fiecare zi a cetăţeanului.

E de spus imediat că occidentalii, spre deosebire de reprezentanţii de toate categoriile ai puterii de la Bucureşti, consideră că radicalizarea ideologică a guvernării patrulaterului roşu – PDSR, PSM, PRM, PUNR – în 1994, însoţită de aceeaşi practică a clarobscurului semiautoritarist, de la funcţionarea administraţiei locale, la cea a serviciilor de informaţii sau a propagandei prin presa xenofob-naţionalistă şi televiziunea naţională, creează cele mai serioase handicapuri progresului reformei economice. Occidentalii remarcă, şi în presă, şi într-un raport de seriozitatea celui semnat la mijlocul anului trecut de Wolf Oschlies, sub egida Institutului Federal de Studii Răsăritene şi Internaţionale – ca să dăm un exemplu german, la îndemînă – cît de adînc este grevat progresul reformei economice, începînd cu piatra de temelie care e privatizarea marilor coloşi de stat, de tradiţionalul monopol etatist al puterii. La cultura centralist-etatistă, care domină mecanismul exercitării puterii, se adaugă, notează specialistul de la Bonn, tradiţionala înclinaţie autarhică în materia folosirii şi dezvoltării resurselor economice. De aici dificultăţile de durată ale reformei politice şi economice. Observatorii occidentali consideră, de asemenea, că amînarea şi ezitările cu care s-a făcut sau nu s-a făcut privatizarea în ultimii cinci ani, opţiunea pentru „tacticile gradualiste cu impulsuri de terapie de şoc, spontane şi în salturi", cum numea recent un cercetător francez modelul românesc, creează probleme mari dezvoltării ţării. Înainte chiar de a fi realmente declanşate, şi marea privatizare, şi reforma par compromise, indezirabile în percepţia publică. Majoritatea românilor, reiese şi din sondajele anului trecut, doresc modelul de dezvoltare capitalist occidental şi în acelaşi timp aprobă măsurile de tergiversare a reformei practicate de guvernul Văcăroiu. E aici nu doar o contradicţie logică, ci şi expresia unei periculoase confuzii politice şi sociale, întreţinută cu bună-ştiinţă de oficialitatea postcomunistă. În mod la fel de ciudat, analistul occidental observă că, în timp ce în 1990

şi în 1992, electoratul a optat pentru Ion Iliescu şi pentru un regim al promisiunilor populiste socializante, fără acoperire în realitate. România este ţara est-europeană cu cel mai mic număr de alegători mulţumiţi cu sistemul politic în vigoare, faţă de 78% în Cehia, 69% în Polonia, 68% în Bulgaria. Pericolul de perspectivă, din nou, este ca nemulţumirea faţă de politica regimului Iliescu să se transforme într-o formă mai generală de neacceptare a sistemului politic democrat. Or, nu democraţia, statul de drept şi economia de piaţă sunt de vină că lucrurile nu merg în România, ci o anumită linie politică, de deformare a valorilor democratice, adoptată de regimul de la Bucureşti.

Deşi 1994 a cunoscut un aflux de capital străin în România, deşi au fost luate măsuri de stimulare a schimburilor internaţionale, prin crearea unor aşa-zise zone de comerţ liber, în ciuda unor ajutoare importante din partea Fondului Monetar Internaţional, a Băncii Mondiale sau a Grupului celor 24, care, anul trecut, şi-au deschis baierele pungii, volumul investiţiilor străine în România e în continuare cel mai mic în Europa Centrală. Explicaţiile au fost sugerate mai înainte şi sunt poate cel mai bine concentrate în analiza semnată de analistul german Joachim Probst, în martie 1994: „Tărăgănarea privatizării şi nesatisfăcătoarea restructurare a economiei sunt considerate obstacolele majore în calea investiţiilor străine în România".

16 ianuarie 1995, *Deutsche Welle*

Bonn-Londra-Paris: un triunghi problematic?

„Noţiunea de arhitectură europeană este falsă. Avem de-a face cu oameni, nu cu materiale de construcţie. Cu ei trebuie să hotărîm asupra identităţii lor şi asupra felului în care vor să se organizeze" scria, într-un recent eseu, David Davis, ministru de stat în ministerul de externe de la Londra, eseu publicat, deloc întîmplător, tocmai în ziarul german *Frankfurter Allgemeine*. Avem aici, în chiar acest exemplu, indiciul unor deosebiri de limbaj, şi poate chiar de discurs, asupra noii Uniuni Europene. Multilateralismul posterior războiului rece, realitatea Germaniei unificate, traversînd ceea ce politologii numesc un pasaj al „inconsistenţei de statut" – aspiraţii legitime, dar neliniştitoare pentru alţii, la un rol mondial mai important; dar mai ales realitatea unui continent ameninţat cu războaie interetnice, criză de sistem, oboseală comunitară şi reactivare a rolului statului naţional – sunt, toate acestea, explicaţii sau, mai precis, cauze a ceea ce, săptămîna trecută, săptămînalul american *Time* numea, cu ironia asumată: *Legăturile primejdioase*?

În toamna anului trecut, politicienii germani Wolfgang Schäuble şi Werner Weidenfeld redactau, separat, un fel de nou concept de „arhitectură europeană", pe etape şi în viteze de integrare diferite. Franţei, Germaniei şi ţărilor Beneluxului le-ar fi revenit rolul de înainte-mergători ai integrării europene.

Rezervele au apărut în primul rînd în Franţa. În timpul celor şase luni de preşedinţie germană a Uniunii Europene, cancelarul, alţi lideri germani au experimentat, în mai multe rînduri, ideea unei uniuni europene de tip federalist. Rezervele franceze, la care s-au alăturat şi britanicii, n-au întîrziat, nici de această dată. Pentru francezi şi, de mai multă vreme, pentru euroscepticii predominanţi la Londra, Europa va rămîne încă multă vreme de-acum încolo o „Europă a patriilor", cum ar fi spus generalul De Gaulle. Au mai fost şi alte asperităţi între Bonn şi Paris, în această perioadă de alternanţă la preşedinţia Uniunii Europene. Agenda comună n-a existat, practic, aşa cum s-a dorit la Bonn. Francezii au blocat crearea unei agenţii europene anticrimă, una din priorităţile guvernului de la Bonn. Franţa a cerut creşterea producţiei de bunuri alimentare, în timp ce Germania doreşte de mai multă vreme reducerea costurilor foarte ridicate ale politicii agricole comunitare. Pe planul politicii externe, dorinţa Germaniei de extindere a Uniunii Europene în Europa Centrală şi Răsăriteană, printr-o decizie oficială, a fost blocată de insistenţele Parisului ca includerea unor ţări din Europa Centrală să fie cuplată cu un ajutor susţinut pentru ţările Africii de Nord. În relaţia cu acestea din urmă, miza Franţei fiind incomparabil mai importantă decît a Germaniei. Britanicii n-au întîrziat să salute „noul realism al elitei franceze" – Douglas Hurd – sau să-şi reînnoiască atitudinea ostilă federalismului paneuropean, dorit de Bonn. Punctele de vedere apropiate dintre Franţa şi Anglia în privinţa conflictului din fosta Iugoslavie, la care se adaugă amărăciunea resimţită la Londra, aliatul special şi tradiţional al Americii, după ce preşedintele Clinton a oferit anul trecut Germaniei rolul de partener privilegiat în Europa, completează peisajul relaţiilor aproape încordate între Bonn, Londra şi Paris. Să asistăm la schimbarea de direcţie sau de principii în axa Bonn-Paris, pivot al construcţiei şi păcii europene în ultimii peste 40 de ani? Să fi intervenit fisuri de structură în mariajul de raţiune – oricum, mai mult decît de amor – cum spunea recent un diplomat francez – între Bonn şi Paris?

Nu, se grăbesc să spună politicienii şi observatorii. „Nu este sfîrşitul axei Paris-Bonn, ci începutul unor noi parteneriate paralele. Vom asista la o diversificare a relaţiilor bilaterale din interiorul Uniunii Europene", este de părere Hans Stark, de la Centrul de Studii Franco-Germane din Paris.

Voci realiste, dar (sau) îngrijorate, se aud şi în Germania. În numărul de săptămîna trecută al săptămînalului *Zeit*, fostul cancelar şi om politic social-democrat Helmut Schmidt avertiza, cu argumente convingătoare, asupra unui curs solitar al Germaniei în politica externă, cerînd păstrarea cu orice preţ a relaţiei Bonn-Paris şi, în general, a celei cu partenerii europeni. „Perfecţionismului instituţional-organizatoric spre care tind în mod natural germanii, trebuie să i se adauge ceva din arta de a face politică de stat practicată de pragmatismul englez" – crede fostul cancelar.

19 ianuarie 1995, *Deutsche Welle*

Perspectiva tunelului

Se cunoaşte acum cauza catastrofei aviatice de la Baloteşti. S-a remarcat, deja, cît de mult s-a brodat, fantazat, inventat pe seama cauzelor unui nefericit accident. Teoria conspiraţiei universale şi-a îmbunătăţit substanţial ipotezele în aceste zile, cînd cele mai incredibile şi imposibil de demonstrat presupuneri au fost emise, în toate colţurile discursului publicistic, privind urzeala mîrşavă care ar fi provocat nenorocirea. Ea nu putea fi exclusă, însă transformarea unei posibilităţi extrem de improbabile în mecanism de punere în mişcare a realităţii pare să fi devenit, de multă vreme, unul din instrumentele curente de cunoaştere şi interpretare a vieţii şi a lumii la românı. Aşadar, pînă la urmă, s-a constatat că eroarea de pilotaj, a unor excelenţi piloţi, de altfel, a produs catastrofa de la Baloteşti. În viaţă e şi asta posibil: alăturarea unei singure erori, unei serii constante de reuşite şi succese. Una nu le-a împiedicat pe celelalte, chiar dacă, la Baloteşti, le-a anulat, năpraznic, sensul.

În Germania, un recent număr al revistei *Der Spiegel* a găzduit o detaliată analiză a accidentului aviatic de la Baloteşti, mai exact, a erorii de pilotaj. În articol sunt citaţi şi mai mulţi experţi şi piloţi germani de Airbus. A survenit, au spus germanii, un fenomen, rar, dar cunoscut: „Das Tunnelblick" – „*perspectiva tunelului*" – care ar însemna

că, în afara gurilor de lumină, la intrarea și ieșirea din pasajul de întuneric, restul rămîne invizibil: cu excepția a două instrumente pe care le-a acționat fără succes, pilotul român n-a mai văzut, în cele cîteva secunde, nimic altceva. Salvarea ar fi stat în instrumentele din partea nevăzută a tunelului. A nu vedea partea întunecată a tunelului nu este întotdeauna o fatalitate. Între alții, piloții de jet-uri, sau de state, sunt aleși, plătiți și instruiți să evite perspectiva tunelului de cîte ori intră-n el. Din nefericire, piloții de avion plătesc ei înșiși cu viața omisiunea perspectivei cîmpului, în timp ce alte categorii de conducători își pot continua croaziera, în ciuda omisiunilor ce produc doar altora nefericire.

De perspectiva restrictivă, omisivă, ucigașă a tunelului, îmi aduc aminte în aceste zile de sărbătoare. Sunt zilele de mare bucurie sulletească ale Sfintelor Paști. Într-un gang de întuneric, în tranziția clarobscurului, întîlnim și lumina. În urmă cu trei ani, de Sfintele Paști, în anul de grație 1992, sosea la București, pentru prima oară după 45 de ani, Regele României. În 1947 fusese alungat de dușmanii României, care l-au ținut departe de țară, într-un lung și de nepătruns, pentru mintea obișnuită, tunel. După victoria asupra dușmanilor României, întoarcerea Regelui României în România devenise o nevoie a revenirii luminii după întuneric. Și sosirea sa, de Paști, în 1992, a avut, la Putna, Suceava, București și Curtea de Argeș, strălucirea unei Învieri, petrecută de întreaga comunitate, cu sensurile ei cele mai bune, uitate și regăsite. Un sens al comunității românești tradiționale a fost mereu regalitatea. Un trup al țării și un trup al regelui, într-o singură efigie, cea a suveranului. Sau, ca în monedele evului mediu britanic, de care s-a ocupat Ernst Kantorowicz, în celebra sa carte *Cele Două Corpuri ale Regelui*: regele ca persoană fusese detronat, chipul său uman îndepărtat, dar pe monedele rebelilor de la 1642 rămăsese Regele. Chipul lui, de această dată, era cel al continuității statale, al ființei comunității. Un rege detronat, într-o veritabilă tradiție monarhică, cum a avut și România, pleacă în exil doar cu propriul trup. Statura sa statală rămîne. Comuniștii români și sovietici care, în 1947 sau după 1992, l-au alungat pe Regele României, nu știu ceea ce antiregaliștii englezi din luna mai a anului 1642,

doborîndu-l pe Carol I-ul, dar păstrîndu-l pe monede, n-au uitat, strigînd: „*We fight the King to defend the King*" (Luptăm împotriva regelui, ca să-l apărăm pe Rege). Dar duşmanilor regalităţii din România nu li se poate cere mai mult, atîta vreme cît dînşii, luptînd împotriva regelui, îl apără, de fapt, mereu, pe Rege. Nu ei au perspectiva tunelului? Cred că în tunel, şi nevăzînd decît două guri de lumină ale lui, ziua de ieri şi ziua de azi, stă acum comunitatea românească care, de Paşti 1992, şi-a oficiat Învierea în prezenţa Regelui ei. O abandonare a speranţei, a memoriei bucuriilor comune, la fel ca a memorialului durerii, asigură şi azi la noi ţinutul jilav de cedări, resemnare defensivă, modestie cuminţită, înţelepciune resemnată, în cel mai bun caz, pe care se imprimă ceea ce eminentul psiholog Drăghicescu numea la începutul secolului: *pecetea neisprăvitului, săvîrşirea fără desăvîrşire*. Aniversarea venirii de Paşti a Regelui, fără corpul său fizic, ar fi fost tocmai renunţarea la perspectiva tunelului. O atît de deplină muţenie a aniversării acesteia, în chiar rîndurile celor care atunci, de Paşti 1992, nu mai puteau despărţi trupul ţării de capul său care este regalitatea, ne anunţă pecetea neisprăvitului, aşternută pe începutul bucuriilor noastre ca un strat de zăpadă pe un lan de grîu verde.

A nu uita, de fiecare dată, în chiar mijlocul întunericului, dar a transforma neuitarea într-un ritual, într-o întîmplare mereu îmbunătăţită, ne-ar fi sculat şi din adormirea cu care nu ne mai amintim decît accidental de Piaţa Universităţii. De actul public de ieşire din anonimatul rezistenţei pasive, care a fost demonstraţia din aprilie-mai 1990.

În perspectiva tunelului, intrarea şi ieşirea din el contează cel mai mult. În mijlocul tunelului, cu mult înainte de Înviere, apostolii, auzind pentru prima oară cuvîntul, se-ntreabă: „ce înseamnă a învia din morţi?". La această întrebare suntem noi, românii, datori cu răspunsul, nu cu bucuria, chiar în aceste zile de Paşti, 1995.

Aprilie 1995, „22"

Germania: pentru români, o poveste de primăvară

Cînd, în octombrie 1981, vizită România dictatorului Ceauşescu, ultimul preşedinte federal german oaspete în această ţară, Carl Carstens, remarca, la Craiova, în sudul ţării, „peisajul lunar". Circulaţia maşinilor şi a oamenilor în oraş fusese total suspendată. Delegaţia germană se regăsise, singură, pe străzile real-socialismului, şi senzaţia fostului preşedinte federal traducea starea de spirit a relaţiilor bilaterale: răcirea raporturilor politice şi economice pînă la limita continuării acelui unic „schimb umanitar" – trăsătură de distincţie a umanismului ceauşist: contra 8.500 de mărci plătite pe cap de etnic german de guvernul de la Bonn, dictatorul român accepta cea mai bizară punere în practică a Acordului de la Heksinki, privind libertatea de circulaţie a oamenilor. Tot atunci, în octombrie 1981, fostul preşedinte Carstens a fost şi oaspetele Sibiului, reduta istorică şi culturală tradiţională a saşilor transilvăneni. În cîteva zile, înaintea vizitei, oraşul a fost supus unui intensiv tratament de schimbare la faţă, turnurile şi bisericile – catolică şi evanghelică – au fost vopsite, tencuite, lustruite. Faţadele s-au colorat brusc, acoperind, în buna tradiţie a potemkiniadei oriental-asiatice, conţinutul absent sau distrus. La Sibiu, Carl Carstens n-a mai văzut un peisaj selenar, ca la Craiova, ci un fel de „luna-park" – un peisaj selenar

pavoazat, pentru ocazie, ca la iarmaroc. *A propos*: tot cu ajutor german. Coordonatele ultimei vizite făcute în România de un preşedinte german – înscenarea realităţii şi păstrarea aparenţelor – contra mărci germane – în zona unui oneros, chiar dacă binefăcător, pentru victime, export de etnici germani - nu mai sunt valabile. În primăvara anului 1995, cînd, între 15 şi 17 mai, preşedintele federal Herzog va fi oaspetele Bucureştiului şi Sibiului, realitatea – a lumii, a Germaniei şi, în ciuda aparenţelor, chiar a României – e cu totul alta. După căderea Zidului Berlinului, simbol comun al schimbării de macaz istoric, şi Germania, şi România au pornit în relaţiile dintre ele de la noi date şi noi aşteptări. Germania este puterea economică şi politică cea mai atrăgătoare, în Europa, pentru fostele ţări comuniste. Bonnul este partizanul unei integrări neselective a est-europenilor în organismele euroatlantice; or, românii, alături de bulgari sau albanezi, s-au simţit mereu marginalizaţi, în raport cu grupul ţărilor de la Vişegrad. Germania este statul vest-european care a făcut cel mai mult pentru români din punct de vedere economic, după 1989. Livrările gratuite de energie electrică, în 1990 şi 1991, creditele şi ajutorul economic şi umanitar, însoţite de practica acelui „te ajut ca să te ajuţi", aplicată minorităţii germane (sub 100.000, în prezent), au asigurat un ritm susţinut al prezenţei germane în România. Cei mai mulţi investitori străini în România sunt germani (peste 4.000) iar Germania este primul partener comercial al României, cu o pondere de 16% în comerţul exterior al Bucureştiului. Între cele două ţări au fost semnate acorduri de cooperare politică şi militară. Deşi nu în primul cerc al intereselor sale central-est-europene, Bonnul observă evoluţia României cu atenţie. În ultimii ani au fost oaspeţii Bucureştiului ministrul de externe Genscher, în primele zile după revoluţie, după cel rus, american şi francez (într-un simbolism al şirului reflectînd nu doar priorităţile Bucureştiului), ministrul apărării Rühe, ministrul cooperării Spranger, sau, în legătură cu un scandal ecologic de livrare ilegală a unor deşeuri toxice, lîngă Sibiu, ministrul ecologiei

Töpfer. Întreprinzătorii germani sunt, însă, în mod paradoxal, spre deosebire de politicieni, mai prudenţi: ei reproşează imobilismul reformei româneşti – unde privatizarea marilor coloşi socialişti stagnează – şi pîcla culturii balcanico-postcomuniste, a corupţiei. Oficialii români obţin un important succes, avîndu-l ca oaspete pe preşedintele Herzog. Şi ministrul de externe Meleşcanu, şi liderul creştin-democrat Coposu ar dori ca miza românească să devină mai importantă pentru Germania.

Dorel Şandor, directorul centrului de analiză politică comparată din Bucureşti, fost secretar de stat în guvernul Roman, regretă că imaginea Germaniei nu e suficient profilată în percepţia românească. Românii, prin tradiţie istorică şi culturală, continuă să fie ataşaţi de modelul francez şi impresionaţi de cel american, deşi, practic, au avut şi pot avea mai mult de cîştigat din adoptarea exemplului german. Chiar şi atunci, sau mai ales atunci cînd e vorba de transformarea naţionalismului în patriotism, reconcilierea – prin dreaptă judecată – cu trecutul, depăşirea eşecului istoric, de la totalitarism la democraţie.

Dar la Bucureşti încă n-a fost cancelarul Kohl, după cum la Bonn, după Petre Roman, în 1990, nici preşedintele Iliescu şi nici prim-miniştrii români n-au mai fost invitaţi. Relaţia germano-română evoluează, inclusiv prin absenţe şi omisiuni semnificative. Prezenţa preşedintelui Herzog la Bucureşti – unde va deveni membru de onoare al Academiei Române şi va face – la locul potrivit – un elogiu al statului de drept şi al constituţionalismului german, versus naţionalism şi despotism, şi la Sibiu, capitala istorică a saşilor transilvăneni, survine într-un moment al maximelor aşteptări în România: democratizării şi prosperităţii le urmează, pe calea neîmplinirii rapide a visurilor, integrarea euroatlantică. Or, solul german aduce cu sine mai mult decît găseşte: o poveste de primăvară.

14 mai 1995, *Deutsche Welle, Deutsches Programm*

Neliniște socială

Să enumerăm cîteva secvențe, succesive sau concomitente, ale realității publice românești din ultimul timp. Greve, la metrou, la poștă și la Societatea Națională a Căilor Ferate, la televiziune; și, culminînd cu o izbucnire de violență periculoasă, în această săptămînă, greva șoferilor. Sunt destui comentatori care vorbesc despre o primăvară a protestului social, ca și cum, de fapt, nemulțumirile și cauzele acestei neliniști n-ar fi început în chiar iarna speranțelor și a jumătăților de măsură, din decembrie 1989.

Grevele menționate au cauze mai mult sau mai puțin asemănătoare, obiective diferite – atunci cînd nu se limitează doar la creșterea salariilor, pe care guvernul a înghețat-o, în condițiile cunoscute. Greva foamei pe care Iuga a făcut-o la televiziune vreme de 36 de zile, precum și gesturile de solidaritate cu liderul sindical indică un și mai sensibil palier de angoasă și profundă nemulțumire din societatea românească: cel politic propriu-zis, începutul și sfîrșitul întregului tunel al deznădejdii traversat de România ultimilor cinci ani. De fapt, deși problemele de natură economică sunt reale, deși recomandările Băncii Mondiale sau FMI-ului nu sunt nicăieri salutate de opinia publică, pentru că ele conțin exigențe de austeritate, deși transformarea economiei de stat planificate în economie de piață competitivă nu se poate face nici repede, nici ușor, fără ajutoare financiare masive – or, ele au lipsit –

există o singură, esenţială, explicaţie a actualei stări de lucruri: ea este de natură politică, are de-a face cu o anume voinţă politică a deţinătorilor puterii de după 1989. Aceştia au ales calea unei reforme parţiale, orientate politic spre monopolizarea puterii economice în mîinile fostelor clanuri de putere şi influenţă ale ceauşismului, pe de-o parte; spre populism demagogic şi prevenirea schimbărilor fundamentale ale raporturilor economice în stat, în vederea evitării unor mari conflicte sociale care ar conduce inevitabil la schimbarea raportului de putere politică în ţară. Amînarea privatizării marilor coloşi ai ceauşismului — redute ale alegătorilor dezinformaţi ai Puterii — are raţiuni politice, în primul rînd. Deşi a fost votată o lege a privatizării, la fel ca alte legi scadente, precum cea a falimentului sau cea a bursei, guvernul Văcăroiu nu pare prea grăbit cu punerea ei în practică. De această dată, pînă şi reprezentanţii FMI au spus-o, însă, răspicat, la Bucureşti: noile credite nu vor sosi decît dacă angajamentele guvernamentale vor fi urmate de fapte în direcţia marii privatizări.

Cît se poate de simptomatic pentru completul paralelism al exerciţiului de putere faţă de exerciţiul realităţii, preşedintele Iliescu declara, la 11 aprilie, în timp ce în Piaţa Victoriei sindicaliştii se războiau cu scutierii, că au fost întrunite toate condiţiile stabilizării macroeconomice şi, deci, revendicările sindicaliştilor n-ar fi justificate. Macrostabilizarea economică, reală, nu justifică însă optimismul primului macrofuncţionar politic al statului. Minuscula creştere economică de anul trecut şi reducerea inflaţiei de la 300 la doar 70% nu vor ţine loc de foame angajatului cu doi copii, cu venitul mediu de 173.000 de lei lunar. Guvernanţii români par instalaţi într-o seninătate ce nu anunţă nimic bun. Observatorii occidentali sunt tot mai îngrijoraţi de ceea ce s-ar putea numi *consolidarea oligarhică a puterii economice şi politice în România*. Un fenomen tot mai evident şi mai agresiv. Dovada cea mai elocventă: concentrarea la propriu a unor imense forţe de poliţie, înarmate pînă-n dinţi, marţi, la mitingul sindical din Piaţa Victoriei. Blindatele, serviciile speciale şi, mai

nou, chiar extinderea, pe față, a tacticilor de control și supraveghere a populației, la umbra bombelor fictive, completează probatoriul.

Scumpirile la benzină vor fi urmate de creșterea generală a tuturor prețurilor. Puterea se vede, mai serios sau mai în glumă – personal înclin spre a doua ipoteză – pusă în șah chiar de către partenerii guvernamentali: naționalist-populiștii extremiști din PRM sau PSM. Complexității dramatice din realitatea socială nu-i corespunde în planul vieții politice, din păcate, nici o strategie coerentă și promițătoare, nici măcar în rîndurile unei opoziții tot mai sfîșiate în irealitatea propriilor cabinete. O relativizare e însă periculoasă. Între Putere și Opoziție, alegătorul lucid, vrînd schimbarea, chiar și în al doisprezecelea ceas, va alege Opoziția. Perioada care ne desparte însă de alegeri va fi una de frămîntări și, deci, de fragmentări sociale și politice dureroase. Un electorat flămînd și disperat va fi mai puțin apt de comportament civic-democratic decît unul sătul și relaxat. Este motivul pentru care politicienii țării, din Putere și Opoziție deopotrivă, trebuie, finalmente, să înțeleagă că între microlaboratorul disputelor secundare și macrostabilitatea puterii își face loc, cu îndîrjire crescîndă, o întreagă țară fremătînd de nemulțumire.

16 aprilie 1995, *Deutsche Welle*

Medii de informare şi jurnalişti în România

Preliminarii: societate, politică şi presă post-1989

Societatea românească a resimţit Revoluţia din decembrie 1989, împotriva evidenţei, ca pe un şoc. Entuziasmului cu care „poporul român a înlăturat dictatura şi comunismul" – aşa cum necritic s-a spus imediat – i-a urmat rapid o stare de decompensare. Se poate spune că românii s-au culcat în dictatură şi s-au trezit a doua zi „eliberaţi". Aşa se explică inerţiile cu care, după depăşirea euforiei din decembrie 1989, societatea românească a răspuns la toate provocările politice, strategice cu care avea să fie confruntată: alegerile din mai 1990, crearea partidelor de opoziţie, stabilirea programelor civice şi democratice, ecourile negative în rîndurile corpului electoral la acea minirevoluţie, de conştiinţă şi psihologică, care a fost manifestaţia din Piaţa Universităţii. Deprinderile mai vechi ale unei societăţi oprimate dar şi adaptate la dictatură s-au dovedit rezistente. Percepţia maniheistă asupra confruntării politice, considerată doar ca un joc al sumelor zero, în care tot ceea ce cîştigă adversarul este considerat ca o înfrîngere iremediabilă şi în care dialogul sau compromisul politic n-au fost considerate decît forme de cedare sau complicitate cu „duşmanul", un anticomunism rezidual care a însoţit comunismul rezidual practicat de Putere şi de aparatul administrativ sunt reperele morale şi psihologice care au

determinat inclusiv configuraţia şi funcţionarea presei libere. Comunismul românesc a avut, în deceniile dictaturii ceauşiste, o fizionomie specială: dogmei marxiste i s-au alăturat, în practica politică şi societală, forme de adaptare specifice. De la naţionalismul agresiv la autarhie economică aberantă, de la antirusismul reactivat în pseudoautonomie faţă de Moscova, de la antioccidentalismul mărunt al dictaturii, la mimarea apropierii de Occident, în scopuri oneroase. Aceste pendulări au făcut posibil un potenţial social şi intelectual al adaptării discursului în funcţie de realitate şi, mai ales, o transformare a realităţii, în funcţie de discursul convenabil, „cu voie de poliţie", într-un moment sau altul. Realitatea tinde să se ascundă în spatele vorbelor despre ea. Aşa a procedat Ceauşescu, şi procedeul, practicat decenii în şir, la toate nivelurile vieţii instituţionale şi sociale, a lăsat urme adînci în mecanismul societăţii româneşti postrevoluţionare de a-şi exprima opţiunile, părerile, ideile.

Am observat cu uimire acea euforică descoperire a libertăţii de mişcare la nivelul reprezentării realităţii, mai mult decît la nivelul acţiunii în realitate, în chiar ziua revoluţiei armate, 22 decembrie 1989. În biroul dictatorului Ceauşescu, fugit cu elicopterul pus la dispoziţie de generalul insurecţional Stănculescu, în după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989, revoluţionarii tineri – soldaţi, muncitori, regizori şi foarte mulţi actori, cu Kalaşnikovul în mînă – vizionau încîntaţi, la videocasetofonul personal al lui Ceauşescu, desene animate de Walt Disney. Gloanţele şuierau în jur, revoluţia antidictatorială nu fusese încă cîştigată, dar aceşti oameni, revoluţionarii înşişi, erau fericiţi să descopere, la nivelul unui limbaj interzis lor pînă atunci, posibilitatea libertăţii, a animaţiei colorate. Avea loc şi o revoluţie de discurs, de reflectare, chiar înaintea celei politice.

Dintr-o dată, din chiar seara de 22 decembrie, toate ziarele româneşti – în unanimitate controlate strict de dictatură – cu aceiaşi jurnalişti, cu acelaşi corp de literă şi sub aceleaşi semnături care ieri elogiau pe „Carpatul şi Danubiul gîndirii", şi-au agăţat de rever cuvîntul „libertate". Cotidianul

oficial al partidului, *Scînteia*, a devenit timp de cîteva zile *Scînteia liberă*. E ca şi cum, peste noapte, *Völkischer Beobachter* ar fi devenit, la cîteva ore după căderea nazismului, *Der Freie Völkische Beobachter*! Modificarea de cuvînt şi particulă, ca semn al schimbării, poate fi un model definitoriu al celor mai multe schimbări în România expresiei publice, după 1989. Televiziunea Română fusese ani în şir, după 1985, redusă la un singur canal, ce emitea doar două ore pe seară, cu emisiuni exclusiv în cinstea Conducătorului şi a Conducătoarei. De la o oră la alta, aceeaşi televiziune, cu aceiaşi funcţionari şi prezentatori, anunţa victoria revoluţiei asupra „Diavolului". TVR a devenit, firește, *Televiziunea Română Liberă*, şi i s-a putut ierta totul. Aceiaşi funcţionari şi prezentatori, însă, la cîteva zile de la răsturnare, au intrat în serviciul noii puteri. Manifestările de opoziţie erau imediat interpretate ca antidemocratice, preşedintelui Iliescu i s-a rezervat, pînă în ziua de azi, locul principal în emisiunea de actualităţi, iar în iunie 1990, cînd mii de mineri au terorizat capitala ţării, la cererea lui Iliescu, ei nu făceau decît să reacţioneze la apelurile televizate.

Această minimă schimbare, de la desfrîul controlat al discursului totalitar oficial, la euforia supravegheată sau provocată a discursului posttotalitar, a marcat evoluţia presei oficiale şi oficioase din România ultimilor ani. Televiziunea şi radioul naţional au fost, în aceşti ani, instrumente ale puterii politice. Atît conflictele de natură politică, cît şi manifestările de violenţă socială şi interetnică au fost provocate şi dirijate, în sensul puterii, prin radio şi televiziune.

Presa scrisă s-a radicalizat însă de la început. Presa opoziţiei politice a devenit un surogat al presei independente. În absenţa tradiţiilor acţiunii disidente, chiar şi la nivelul discursului marxist, partidele, personalităţile şi tacticile politice ale Opoziţiei au apărut tîrziu şi neeficient. În aceste condiţii de vid al discursului democratic, la nivelul Opoziţiei şi instituţiilor, presa avea să ţină locul activităţii politice propriu-zise. Un jurnalism exuberant, polemic, cu preocupări maxime pentru

efectul stilistic, într-o mai veche tradiţie francofilă a presei româneşti interbelice, n-a contribuit, însă, decît la aprinderea pasiunilor. Puterea şi-a continuat, pe toate planurile, politica de stagnare şi frînare a reformei democratice, în timp ce presa, substituindu-se acţiunii politice contrare, şi-a transformat discursul în denunţ. Informaţia propriu-zisă, analiza calmă, comentariul aplicat au fost subordonate unor pasiuni editorialiste patetice.

S-a creat şi un cerc vicios. Puterea abuzează, nu respectă normele democratice. Presa de opoziţie reacţionează cu „dezvăluiri", „dosare", „campanii". Pasiunile se dezlănţuie. Dar în România se spune că „nici o minune nu ţine mai mult de trei zile". Emoţiile puternice se învechesc, se perimează, se uită repede; mult mai repede decît acţiunile şi programele politice constante, răbdătoare. Puterea a continuat astfel să abuzeze şi după trei zile. Presa a continuat, obosind mai repede, în absenţa unor rezultate, să stigmatizeze abuzurile. Nici politicienii şi nici jurnaliştii, însă, n-au renunţat la acest procedeu. Prin repetiţie şi absenţa efectivităţii, cititorii au obosit la rîndu-le, reintrînd într-un fatalism, într-o oboseală politică, care, în România, spre deosebire de Germania, apare la începutul, iar nu la zenitul evoluţiei democratice.

S-au adăugat cîţiva factori de cenzură a presei, adaptaţi noilor condiţii. Libertatea opiniei nu putea fi interzisă; în schimb, costul hîrtiei, controlul guvernamental asupra industriei tipografice, în perioada 1990-1992, mai ales, şi regimul de stat al difuzării presei în provincie şi la sate au devenit noii cenzori ai tranziţiei. Toate ziarele româneşti independente au astfel în prezent un tiraj de sub 1 milion de exemplare, la o populaţie de 23 de milioane. În mediul rural şi în localităţile mici, presa independentă care critică Puterea în mod sistematic nu ajunge decît greu şi tîrziu. *Adevărul* — fosta *Scînteie* şi *Scînteie liberă* — avea în 1990 aproape un milion de exemplare. Azi are 150.000 de exemplare. *România liberă* depăşea un milion de exemplare în prima jumătate a anului 1990. Azi are sub 100.000 de exemplare. *Evenimentul zilei*, ultimul şi poate singurul cotidian popular, realmente în

afara disputelor politice propriu-zise, după succesul inițial la apariția sa în 1992, și în ciuda rețetei populiste, de tabloid britanic adaptat la piața locală, a căzut sub 150.000 de exemplare.

Ziarele costă cît o pîine. Pensia unui fost inginer i-ar da dreptul doar să opteze, într-o zi, între pîine și ziar. A ales pîinea și, pentru că nu-l costă nimic, se uită la televiziunea națională. Or, acolo, e din nou Puterea. Sub straturile de fard ale reclamelor occidentale și soap-operelor americane, politica reflectării realității politice este îndeaproape controlată de funcționarii regimului Iliescu. Nici pînă azi, la peste un an de la votarea unei legi de funcționare – teoretic, lege democratică – televiziunea și radioul de stat nu au o conducere aleasă pe principii democratice; nu au un statut public, ci statal. Aplicarea legii e blocată de parlamentul care a votat-o. În concluzia acestor lămuriri de ordin general, se poate spune că, deși, cum s-a afirmat mereu, libertatea presei este bunul cel mai sigur dobîndit de societate în ultimii ani, această libertate este încă ipotecată de deprinderile modelului autoritar. Mai ales în urma cerințelor americane, și la presiunile occidentale în general, autoritățile au consimțit la apariția unui număr impresionant de ziare și reviste, în întreaga țară. Cenzura economică și concurența televiziunii le fac însă puțin influente. Au apărut zeci de posturi locale de radio și televiziune independente în întreaga țară. Puterea le-a încadrat însă cu rețele proprii de radio și televiziune, controlate de capitaliști proveniți din rîndurile nomenclaturii comuniste și ale poliției politice, Securitatea. Pe fondul unei crize economice grave, al sărăcirii populației și al unei societăți civile insuficient dezvoltate, cetățeanul român a devenit pasiv. La ultimele alegeri locale de la Slatina sau Brăila, orașe de dimensiuni medii, la primul tur de scrutin au participat sub 15% din alegători. Se poate presupune că tot 15% din cetățenii români maturi mai vor sau pot să aibă acces și la presa liberă. Libertatea presei e asigurată în România. Presa libertății supraviețuiește însă cu greu.

Descrierea peisajului

Peisajul mediatic românesc al prezentului e multiform. În vizită la București, în aprilie 1990, președintele Mitterrand se arăta încîntat de vioiciunea presei românești, în care vedea semnul promițător al reușitelor democrației. În realitate, se poate spune că reușitele democrației n-au evoluat în aceeași măsură ca și reușitele presei.

La București apar zilnic 16 cotidiene. *Scînteia*, după pasajul simptomatic al *Scînteii libere*, a devenit *Adevărul*. Este al treilea cotidian național, ca tiraj și difuzare, aflat în plină ascensiune, condus de ziaristul Dumitru Tinu, fost expert de politică internațională al *Scînteii* și un apropiat consilier de taină al președintelui Iliescu. Un anumit profesionalism rece, evitînd senzaționalul, în tradiția presei comuniste controlate, și o înclinație constantă pentru descoperirea unor cazuri spectaculoase de corupție, mai ales în rîndurile guvernanților, în momentele cînd aceștia devin brusc incomozi sau periculoși pentru Ion Iliescu, caracterizează profilul ziarului. Cel mai citit cotidian central este *Evenimentul zilei*. A fost creat în vara anului 1992 de, probabil, cel mai influent ziarist român, Ion Cristoiu. Ziarul este făcut după o rețetă frivolă, trivială chiar, adresîndu-se mai ales unui public echivalent celui care citește în Germania *Bild Zeitung*. Pe prima pagină, însă, în fiecare zi, Ion Cristoiu comentează – simplu, într-un registru de raționalitate critică – evenimentele politice, reușind să lase impresia că nu are nici un partizanat politic depistabil. Surprind uneori accesele antioccidentale ale ziaristului, dar ele își găsesc ecouri într-o societate dominată de mitologia statului național și de gîndirea mitică. Publicul românesc a fost obișnuit în deceniile de ceaușism cu ideologia național-comunistă, practicată și azi de coaliția de guvernămînt. Publicul românesc receptează și practică prompt ceea ce istoricul Thomas Nepperdey numea, referindu-se la Germania romantismului acelor Paulskirchen-Nationalisten, „*Mytenbildende Fernsicht*". *Evenimentul zilei* are și o ediție de prînz. Ion Cristoiu și grupul de presă pe care-l conduce împreună cu Mihai Cârciog se numără printre cei mai bogați români. Grupul *Expres* este în

topul primelor 50 de societăţi româneşti private, în privinţa capitalului şi beneficiilor.

România liberă, condusă de *Societatea „R"*, sub preşedinţia ziaristului Petre Mihai Băcanu, a devenit mai mult decît un cotidian independent foarte citit – al doilea ca tiraj şi difuzare, după *Evenimentul zilei*; e un veritabil bastion al Convenţiei Democratice, principala alianţă a partidelor democrate din Opoziţie. Este motivul pentru care e foarte citit, mai ales de adepţii Opoziţiei. Partizanatul nu face casă bună cu presa independentă, chiar dacă el, la un moment dat, e pozitiv în direcţia democratizării. *România liberă* este astfel combativă, dar mai puţin convingătoare.

Tot la Bucureşti apar şi cel puţin două cotidiene oficiale ale Puterii. Ziarul *Dimineaţa* e editat de Preşedinţia României-Ion Iliescu, fiind un fel de buletin confidenţial, în ambele sensuri: ca tiraj, în jur de 3.000 de exemplare, iar ca şi conţinut, publică aproape exclusiv agenda şi discursurile preşedintelui.

Guvernul editează ziarul *Vocea României*. Tirajul e la fel de mic. Tonul e agresiv propagandistic, iar redactorii sunt „durii" de la fostele ziare comuniste, expulzaţi sau autoexpulzaţi de zelul lor de a-l servi pe „conducător", oricum s-ar numi acesta, cu orice preţ. Atît *Dimineaţa*, cît şi *Vocea României* au inclus sistematic în anii din urmă articole antioccidentale şi de dezinformare.

Celelalte cotidiene sunt: *Azi*, ziar al grupului Petre Roman, fostul prim-ministru; *Cotidianul*, creat de magnatul britanic de origine română Ion Raţiu; *Curierul naţional*, condus de cel mai puternic grup al „noilor bogaţi", fraţii Păunescu (şi grupul, şi ziarul, apropiaţi Puterii, dar adepţi ai privatizării rapide, fireşte). *Jurnalul naţional* este ziarul grupului *Crescent*, despre care se susţine fără încetare, în România şi în străinătate, că a fost principala societate-fantomă a Securităţii, în exterior, ce a alimentat conturile dictatorului inclusiv prin comerţ de arme şi droguri. Grupul Crescent coordonează o vastă reţea mediatică. În afara ziarului, Crescent deţine postul independent de televiziune *Antena 1*, la Bucureşti, o imensă reţea de posturi de radio private în 30 de localităţi din România. Politica

mediatică a grupului Crescent este procapitalistă, cu mijloace naţional-comuniste: dezinformare, calomnie, şantaj, defăimarea personalităţilor democrate ca foşti colaboratori ai Securităţii etc.

Cronica română, condusă de H. Alexandrescu, este un aşa-zis „ziar imparţial"; mulţi suspectează în această imparţialitate, orientată, totuşi, spre tabăra Puterii şi a preşedintelui Iliescu, un gir al Serviciului Român de Informaţii, moştenitorul fostei Securităţi, condus de Virgil Măgureanu.

Cele mai citite săptămînale sunt: *Expres Magazin*, *Expresul de marţi*, *Flacăra*, *VIP*, *Capital*, *Ecran*, *Academia Caţavencu*. Presa intelectual-critică, conţinînd analize şi eseistică de tip european, are o răspîndire mai redusă. Revistele „*22*", editată de Grupul pentru Dialog Social, *Dilema* (director Andrei Pleşu), *Polis* sau *Sfera politicii* sunt excelente. Fiecare din ele are un tiraj de sub 10.000 de exemplare şi suferă constant de presiunile administrative ale evacuării din redacţie, proastei difuzări (principala reţea de difuzare fiind a statului). Un tiraj mai mare şi avantaje nete, tipografice şi de difuzare, au, în schimb, publicaţiile naţionalist-xenofobe editate de forţele politice din coaliţia guvernamentală. Săptămînalul *România Mare*, cu un puternic caracter antisemit şi antimaghiar, conţinînd adesea atacuri murdare şi pagini din aşa-zisele „dosare de Securitate" ale personalităţilor democrate, este editat de Partidul România Mare, al fostului poet de curte al lui Ceauşescu, Corneliu Vadim Tudor. Adrian Păunescu, un alt fost rapsod al ceauşismului, devenit prim-vicepreşedintele unui aşa-zis Partid Socialist al Muncii, grupîndu-i pe foştii funcţionari de partid şi de stat ai dictaturii, editează săptămînalul *Totuşi iubirea* şi ziarul *Vremea*. În ultimii 2-3 ani, presa de scandal naţionalist, xenofobă, a scăzut însă în tiraj şi interes. În mod cert, ea este încurajată financiar de coaliţia guvernamentală, ca replică *ad absurdum* la presa democratică. „Calomniaţi, calomniaţi, că tot rămîne ceva", pare să fie deviza acestor grupuri.

Mediile regionale şi locale

În România nu există, în afara presei scrise centrale, alte publicaţii supraregionale. În fiecare capitală de judeţ apar însă cel puţin două ziare locale. Unul, editat de partidul de guvernămînt, pe ruinele dar cu redactorii fostelor ziare locale comuniste; altul, ziarul alternativ, este, de obicei, independent şi are audienţă mai mare. Potrivit unui sondaj Gallup, publicat la Bucureşti în noiembrie 1994 în marile oraşe Braşov, Constanţa şi Iaşi, cotidienele independente locale, *Gazeta de Transilvania*, *Telegraf* şi, respectiv, *Monitorul*, sunt cele mai citite ziare, înaintea celor mai citite cotidiene centrale, *Evenimentul zilei*, *Adevărul* şi *România liberă*. Un fenomen asemănător se constată în provincie şi cînd e vorba de posturile de radio şi televiziune. Posturile locale o iau înaintea posturilor centrale, cu excepţia primului program al televiziunii naţionale de stat, TVR 1. În ciuda caracterului orientat al emisiunilor de informaţii şi comentarii politice interne, acest program rămîne cu 80% din audienţă, deci cel mai urmărit din România. Postul de televiziune independent de la Bucureşti *Tele 7 abc*, aparţinînd grupului *Expres*, cu sprijin din partea partenerilor germani *Mama Concert-Marcel Avram-Frankfurt* şi *Pro Sieben-München*, e la egalitate cu *Antena 1*, finanţat de *Crescent*.

Piaţa posturilor de radio e cea mai expansivă, la această oră, în România. Doar la Bucureşti, în afara celor trei programe ale postului de radio naţional, funcţionează alte opt posturi independente, între cele mai ascultate fiind: *Radio Contact*, cu partener belgian; *Radio Nostalgic*; *Pro-FM*, finanţat cu sprijinul lui Ion Ţiriac; *Total*, grupul *Expres*; *Delta*, *Fun*, parteneri francezi; *Tinerama*, grupul de presă *Tinerama*, Max Bănuş; *Uniplus*. Cel mai ascultat post de radio în România este *Radio România Actualităţi* – primul program de informaţii al postului naţional, cu 58%. Cel mai ascultat post de radio privat este *Radio Contact*, cu circa 35% din audienţă, la Bucureşti, şi în întreaga sa reţea – 30 de localităţi – din ţară. În provincie funcţionează alte 50 de

posturi de radio şi televiziune, în toate oraşele importante din ţară. Exemple: la Rîmnicu-Vîlcea, oraş cu 70.000 de locuitori, sunt trei posturi de radio locale, la Sibiu, patru, la Braşov, trei, la Iaşi, cinci posturi locale.

În mod nesurprinzător, avînd în vedere situaţia din România şi caracterul vădit partizan al mediilor oficiale, posturile străine de radio tradiţionale, ascultate, înainte de 1989, cu sufletul la gură de români, continuă să se bucure de interes. *Europa Liberă*, postul de la München şi, foarte curînd, de la Praga, se bucura înainte de revoluţie de o spectaculoasă audienţă de 70%, cu mult peste orice sursă internă. În prezent, potrivit aceluiaşi sondaj Gallup, *Europa Liberă* are încă o audienţă de 38%, urmat de *BBC*, 36 %, *Vocea Americii*, 25%, *Deutsche Welle*, 10%, *Radio France International*, 5%. Programele acestor posturi sunt retransmise şi pe unde ultrascurte la Bucureşti şi în alte oraşe româneşti. *BBC*-ul în limba română este implantat în 30 de mari localităţi din România şi din Republica Moldova, pe ultrascurte, *Deutsche Welle*, în 20 de localităţi, *Europa Liberă*, în patru. Audienţa posturilor de radio străine în limba română, în prezent, este esenţial condiţionată de retransmisiile pe ultrascurte. Potrivit sondajului Gallup citat, 60% din cei chestionaţi – la un eşantion de 1.217 subiecţi, la Bucureşti, cred că retransmiterea de către posturile locale a emisiunilor posturilor străine asigură o informaţie mai bună, 50% din subiecţi cred că astfel sporeşte calitatea programelor, iar 55% consideră că pe FM posturile străine devin mai atractive. Ascultarea pe unde scurte a devenit foarte problematică şi limitată. Indiferent de audienţa lor reală, posturile internaţionale în limba română continuă să se bucure de un mare prestigiu. Ele sunt considerate ca un model de jurnalism occidental profesionist, al căror rol formativ rămîne mai important decît cel de întreţinere şi divertisment. Asociind profesionalismul cu forme mai moderne de emisiuni, cum a reuşit doar *BBC*, deocamdată, aceste posturi au încă un viitor în România.

Revenind la mediile româneşti însele, la mediile electronice, radio şi televiziune, trebuie făcute neapărat cîteva

precizări. Ele răspund, prin tematică, mai ales unei nevoi generale de informare şi divertisment. Caracterul lor apolitic poate fi salutar, cînd e vorba de formula jurnalistică a informaţiei, dar nu şi cînd ne gîndim la nevoia formării unui public avizat care, înainte de a şti ce-i place, are nevoie să afle ce anume trebuie să-i placă, ca să parafrazez deviza *CBS*-ului american din anii '40: *Tell your listeners what they would need to know, more than what they would like to know*. În România, unde procesul de formare a societăţii deschise e încă lent, mediile de informare – presă, radio, televiziune – au intrat tot mai mult într-un curs al comercializării, care ar trebui corectat cu unul al *informaţiei fundamentale, formative.*

Libertatea presei e asigurată în România, dar presiunile economice şi concurenţa neloială pe care o fac mediile de informare ale Puterii şi ale unor grupuri de interese – capitaliştii fostei nomenclaturi comuniste şi ai fostei Securităţi – au ajuns un factor de blocaj, de restrîngere a libertăţii presei.

Grupurile de presiune şi firme mediatice, în jurul cărora se ascund reprezentanţii guvernului şi ai partidelor aliate, folosesc tehnici abile de dedublare şi penetrare a mediilor realmente independente. *Antena 1* – postul de televiziune de mare succes al grupului Crescent – e cel mai bun exemplu. Cu o echipă de buni profesionişti, emisiuni de ştiri dinamice şi filme americane de ultimă oră, *Antena 1* a reuşit să-şi formeze un public important la Bucureşti. În momente de criză politică şi cînd se simte nevoia interpretării unor evenimente interne sau internaţională (relaţiile cu Ungaria, de exemplu) *Antena 1* devine purtătorul de cuvînt al Puterii şi al grupurilor de interese aliate. La fel reţeaua teritorială de posturi de radio pe FM „*21*", practic finanţată şi controlată de partidul de guvernămînt al preşedintelui Iliescu, PDSR. Şi exemplele pot continua.

Ar mai putea fi discutată în detaliu şi situaţia mediilor în limba maghiară şi germană – ale principalelor minorităţi naţionale. Ziarele, revistele, posturile de radio şi de televiziune cu emisiuni în aceste limbi s-au dezvoltat fără constrîngeri.

Ajutorul primit din Germania şi Ungaria a fost consistent şi benefic.

Principala problemă a instituţiilor de presă independente este însă Televiziunea Română de stat. Are cea mai mare audienţă, este cel mai influent mijloc de informare şi, deci, de putere. Regimul politic al preşedintelui Iliescu îl foloseşte în chip partizan, pentru propriile beneficii politice. Doar o nouă configuraţie politică, înainte sau după alegerile generale din 1996, ar putea să schimbe faţa televiziunii naţionale. Dar şi raţionamentul invers e valabil. Cu o astfel de televiziune actualul regim politic are şanse de supravieţuire, într-o societate încă foarte tributară valorilor societăţii închise: supunere, neangajare politică, oportunism, exaltarea valorilor naţionalist-populiste sau a aşa-ziselor identităţi retardatare ale pseudomitologiilor naţionale, menţinute şi întreţinute şi de noul regim, în liniile de evoluţie ale ceauşismului. O schimbare generaţională şi culturală este o soluţie aproape mai sigură a schimbării peisajului mediatic în România, decît o simplă alternanţă politică la guvernare. Fără impulsuri susţinute din Occident, fără presiuni sociale, de jos în sus, şi fără presa independentă, atît cît este ea, aceste schimbări generale de mentalitate vor întîrzia, spre nefericirea României şi a locuitorilor ei.

Martie 1995, *Südosteuropaheft. 1995*, München

România: şansele reformei

Am participat la începutul săptămînii trecute la o reuniune a Societăţii Sud-Est Europene, la München, dedicată presei, jurnaliştilor şi politicii mediatice din mai multe foste ţări comuniste. Şi cazul românesc, de care m-am ocupat, a fost discutat. În general, problemele presei, electronice şi scrise, sunt cam aceleaşi în Albania, Bulgaria, Slovacia, România, Ungaria sau Slovenia. Cotidianul partidului de guvernămînt de la Bratislava, de orientare populist-naţionalistă, publică pe prima pagină reclame americane în culori; un săptămînal satiric, foarte citit, de la Zagreb, ni-l arată pe preşedintele Tudjman cu pantalonii pe vine – o imagine de care ne amuzăm, mai mult sau mai puţin, şi citind *Cataveneu*, la Bucureşti – unde se schimbă doar deţinătorul pantalonilor. În afara acestor accente comice mai hazlii şi paradoxale ale libertăţii de expresie, se remarcă mai peste tot aceeaşi deprindere a presiunii politice, prin constrîngeri economice mai ales, asupra presei, acelaşi iremediabil sindrom al vocii clamînd denunţuri în pustiu, aceeaşi pasiune a confundării informaţiei cu analiza şi comentariul. S-a remarcat, totuşi, o anumită diferenţiere pe categorii de ţări, cu probleme mai asemănătoare decît celelalte. Astfel, Albania, Bulgaria, România şi, la capătul de sus, Slovacia, ar avea mai multe afinităţi structurale în neîmplinirile şi împlinirile presei democrate decît Cehia, Ungaria, Polonia, Slovenia, Ţările Baltice. În timpul discuţiilor, unde, în afara

invitaţilor din chiar ţările implicate, au fost prezenţi destui specialişti, ziarişti şi politologi occidentali, s-au auzit şi opinii de acest gen: De ce vă miraţi că anumite probleme survin mai ales în ţări ca Bulgaria sau România, iar nu în Cehia sau Slovacia? Aceste ţări fac parte din zone culturale diferite, din zone de civilizaţie diferite. Cineva a reamintit chiar teoria faliei romano-bizantine: potrivit ei, ortodocşii au toate motivele, prin modelul lor politic-cultural-religios, să înţeleagă mai greu democraţia decît romano-catolicii sau protestanţii, a căror dexteritate capitalistă e de mai multă vreme dovedită. Revine o dispută mai veche, foarte fecundă, cu numeroşi amatori şi în prezent. Unii ar fi mai buni, mai apţi de transformare istorică în sensul valorilor europene – între care, economie de piaţă şi democraţie – alţii, mai inapţi. Adică, în rîndul ţărilor din ultima categorie, şi lehamitea civică, şi stagnarea economică, deci dragostea de muncă, şi toleranţa ar fi mai greu de naturalizat decît în ţările catolice sau protestante. Teoria poate fi luată în considerare, dar pleacă de la premise greşite. Există o ţară ortodoxă, Grecia, să zicem, care a avut parte şi de dictatură şi de democraţie, amîndouă reuşite, dacă pot spune aşa, după cum există ţările catolice sud-americane, bucurîndu-se mereu de protecţia sferei de securitate a Statelor Unite şi de interesul capitalului anglo-saxon, dar care ilustrează adesea eşecuri sîngeroase. Sigur, tradiţia istorică joacă un rol important. Fiecare individ şi fiecare ţară au determinări complexe, între care cele istorice au o pondere considerabilă. Dar salturile înainte, arderea etapelor, inovaţia şi progresul istoric sunt la fel de energetice şi frecvente şi pentru ins, şi pentru comunitate. A stigmatiza ţări şi popoare europene, în Europa acestui sfîrşit de secol, clasificîndu-le, precum diplomele de drept eliberate de Belgia între războaie: „bune pentru Orient", e un semn de cretinism intelectual. De obicei, aceste clasificări sunt făcute de reprezentanţi ai elitelor din ţările „inapte combatante", adică din primele clasate ale categorici inferioare, atunci cînd e vorba de funcţiarii inapţi-necombatanţi ai codaşilor, eventual ortodocşi, bulgari sau români.

E adevărat că există şi un model al adaptării la datele propriului model nefast, sugerat sau impus. Oricum, nu suntem în stare de o mare istorie, oricum mai avem, cum citeam deunăzi în presa independentă, vreo 260 de ani ca să-i egalăm economic pe francezi şi vreo 50 pe greci. „*Aşa suntem noi, n-avem ce face*", e o reacţie chiar mai contraproductivă decît fenomenul care o provoacă. Avem, firește, în România ultimilor ani, destule dovezi ale unei înapoieri istorice practicate deliberat de guvernanţi, şi nu preluate, impuse de vreun destin fatal geto-dacic-pravoslavnic. Alegerea înapoierii, a mersului înapoi, retrogradarea ca strategie nu este un dat cultural inevitabil, ci rezultatul unei politici nefericite a prezentului, de care sunt responsabili mai mult Ion Iliescu şi Nicolae Văcăroiu decît Aprodul Purice sau Doamna Chiajna. Şansele de democratizare ale României sunt nelimitate. Anul trecut, Forumul Democratic Mondial a publicat un raport care diferenţiază între potenţialul de reformă al diferitelor state din Europa Centrală şi Răsăriteană. Au fost luaţi în seamă 192 de indicatori: economici, culturali, religioşi, demografici, istorici. Rezultatul a fost notat, în cazul fiecărei ţări în parte, de la 1 la 10, unu fiind nota cea mai bună, zece, cea mai proastă. Iată clasamentul: Cehia, 2,12; Polonia, 2,63; Ungaria, 3,50; România, 4,50; Ucraina, 5,75; Bulgaria, 5,88; Bielorusia, 6,88. Între Ungaria şi România, ţări situate, conform teoriilor faliei culturale romano-bizantine, în tabere opuse, diferenţa e de un punct. Între România şi Bulgaria, de un punct şi 88. România se află la mijloc, într-o lume a nefericirii în curs de transformare în opusul ei. „Resursele de răbdare ale românilor, pentru ca în cîteva decenii doar să egaleze venitul pe cap de locuitor al grecilor – scria recent un cercetător german – s-ar putea să fie insuficiente." Poate aşa e şi bine. Cu cît mai multă nerăbdare, cu atît mai rapidă şi sigură va fi ieşirea la liman.

2 aprilie 1995, *Deutsche Welle*

Extinderea NATO în Europa Răsăriteană: jumătatea plină şi jumătatea goală a paharului

Practic, după 1989 şi după unificarea Germaniei, în octombrie 1990, un discurs neîntrerupt, privind nevoia extinderii Alianţei Nord-Atlantice, l-a convins pe cetăţeanul postcomunismului real de iminenţa unui proces a cărui împlinire se poate amîna, dar nu discuta. NATO a devenit un fel de compensaţie a eşecului. Orice impostură, la nivelul politicii interne sau externe, se repară prin intonarea unei foarte convinse partituri europene, aşa cum genericul Euroviziunii este însoţit de o secvenţă din *Oda Bucuriei*, indiferent de limbă şi de conţinutul emisiunii care urmează. S-a creat astfel un orizont de aşteptare pe cît de flexibil şi fecund, pe atît de periculos. Un patos al retoricii integrării, o energie a angajării pe cele mai înalte culmi ale civilizaţiei euroatlantice, un vertij deja, la gîndul plimbării fără viză pe piscurile securităţii colective, cu mic, cu mare. În acest cor al bunelor intenţii, al declaraţiilor de bunăvoinţă şi al promisiunilor euroforizante, lumea s-a obişnuit cu carnagiul intermitent din fosta Iugoslavie, digeră, tot mai în surdină, şi războiul din Cecenia, nu mai are mai deloc timp de abuzurile repetate, oricum endemice, ale cutărui regim sud-est-european care, la adăpostul semnării tuturor tratatelor, al asumării tuturor obligaţiilor internaţionale, poate să cînte

şi fals, atîta vreme cît stă cuminte, în ultimul rînd, „integrat", şi evită vreun solo mineresc sau o soldatească fără căşti albastre.

În realitate, în spatele tapiseriei în curs de armonizare, nodurile sunt mai numeroase decît conturul promiţător. Şi în România, atît dinspre Putere, cît şi dinspre Opoziţie sau exerciţiul publicistic intelectual, se aud doar voci la unison: apropierea de NATO e benefică, pentru că sub umbrela de securitate a comunităţii euroatlantice riscurile se micşorează; riscul unei invazii ruseşti — pentru că la el se gîndeşte toată lumea, riscul unui conflict regional, pentru că el e oricînd posibil, se împuţinează, dacă vor exista garanţii americane sau occidentale de asistenţă preventivă sau efectivă, în cazul unor conflicte armate. Pentru că aceasta este miza NATO; ţările membre şi-au promis asistenţă militară în cazul în care una din ele este atacată de un stat din afara sistemului respectiv de securitate. Există însă, în Occident, şi ceea ce am putea numi discursul critic sau sceptic privind oportunitatea extinderii NATO înspre răsărit. Există rezerve şi nuanţe, semne de întrebare, chiar dacă ele nu sunt exprimate de politicieni sau militari la CNN sau Crans-Montana. Asupra lor, în larma optimismului militant, mă voi opri pe scurt în cele ce urmează.

Despre extinderea NATO înspre răsăritul Europei se vorbeşte tocmai cînd Statele Unite profesează tot mai insistent un curs politic unilateral, în care unii nu se sfiesc să înţeleagă un *nou izolaţionism*. Într-un interesant text publicat în *Washington Post*, la începutul lunii februarie, Brent Scowcroft, fost consilier pentru problemele de securitate al preşedinţilor Ford şi Bush, şi Arnold Kanter, subsecretar de stat între 1991 şi 1993, pun degetul pe rană, vorbind de „*noul unilateralism*" american. Spre deosebire de izolaţionismul tradiţional, scriu ei, noul unilateralism nu înseamnă că America vrea să întoarcă spatele lumii. Nici n-ar mai putea, într-o lume atît de interdependentă. America, însă, evită să mai facă „the hard work", să presteze de una singură caznele supramondiale, şi vrea să se despovăreze, adică nici măcar să împartă povara securităţii internaţionale. *Noul unilateralism* american nu poate fi o ipoteză de lucru a extinderii NATO. Cei doi experţi cer Americii să revină la rolul de lider mondial, prin a

redeveni, sau a nu renunţa de tot să fie, un lider european. Doar aşa NATO devine credibil şi pentru ceilalţi. O astfel de dilemă americană, deloc nouă, de altfel, inhibă şansele reale de extindere a alianţei.

Ceva mai sceptic este Fred C. Ikle, şi el un veteran al antiizolaţionismului convingător, fost subsecretar al apărării în administraţia Reagan. La 12 ianuarie 1995, Ikle semna în *New York Times* un articol intitulat: *De ce extinderea spre răsărit a NATO este o idee deplorabilă.* Argumentele fostului înalt responsabil de la Pentagon sunt greu de combătut, neconvenabile, trezesc la realitate. NATO, spune Ikle, este o alianţă euroatlantică a păcii în libertate şi a victoriei asupra comunismului, sudată de-a lungul deceniilor în condiţiile unor legături de coeziune, mereu puse la încercare. Includerea unor noi membri, care n-au împreună o experienţă similară a apărării aceloraşi valori şi nici nu împărtăşesc deopotrivă aceste valori ale democraţiei, este un risc în sine. Toţi partenerii occidentali ai NATO – continuă raţionamentul – s-au bucurat de sprijin financiar substanţial înainte de a deveni membri titulari; cazurile Greciei şi Turciei sunt mai ales menţionate – ţări care, cu cinci ani înainte de intrarea în NATO, au primit imense ajutoare financiare şi militare din partea alianţei. „Pentru est-europeni – scrie negru pe alb Ikle – această infuzie de capital occidental iese din discuţie, în prezent." Fred Ikle demontează şi argumentul privind şansele democratizării de tip occidental, prin includerea unor est-europeni, în curs de democratizare. „NATO nici nu pretinde şi nici nu consolidează democraţia, cînd e vorba de membrii săi titulari", adaugă fostul subsecretar la apărare al administraţiei Reagan. El numeşte exemplul Greciei, membru titular al alianţei de 15 ani, cînd, în 1967, după puciul coloneilor, ţara avea să traverseze o dictatură militară timp de 7 ani, fără să fie exclusă din alianţă. În sfîrşit, prin includerea unui stat est-european în NATO, nu se poate exclude scenariul „calului troian", continuă Ikle. Un KGB reformat la Moscova va putea să-şi regăsească foştii colaboratori, tocmai în aparatul de putere al noilor membri est-europeni ai alianţei. Exemplele stau la îndemînă: în 1994, la Varşovia a fost numit în funcţia de şef al serviciului de securitate Martin Zacharski, arestat ca spion în Statele Unite,

în anii '80. În urma reacţiilor critice din Polonia şi din Occident, Zacharski a fost îndepărtat, dar, îşi aminteşte Ikle, după două săptămîni primul-ministru polonez l-a numit în funcţia de ministru al apărării pe Longin Pastusiak, fost ideolog comunist, un inamic declarat, pe-atunci, al NATO. Şi Ikle nu-şi aminteşte decît exemplele poloneze. O evaluare a situaţiei româneşti ar deveni periculos de concludentă, în această perspectivă.

Duşul rece aplicat de autor atinge cota maximă atunci cînd, la sfîrşitul demonstraţiei, se avertizează că, într-o zi nu prea depărtată, Congresul SUA va ajunge la concluzia că prezenţa trupelor americane în ţările vest-europene e prea costisitoare. Cu atît mai mult se va pune această problemă, cu cît NATO se va grăbi să integreze estul Europei, chiar fără staţionarea de trupe americane în Polonia sau Cehia, pentru a nu-i stînjeni pe ruşi. Or, dacă noi membri răsăriteni ai alianţei vor putea fi membri NATO, fără trupe americane, de ce acest model n-ar putea fi aplicat şi ţărilor vest-europene, mult mai bogate şi mai apte să-şi asigure singure securitatea, decît cele răsăritene?

Fireşte, tezele fostului înalt funcţionar politic al Pentagonului sunt discutabile. Lumea nu mai arată azi ca acum 20 sau 30 de ani, cînd anticomunismul putea fi şi un alibi pentru dictaturi militare de dreapta, la locul lor în NATO. Sunt însă şi cîteva adevăruri în aceste argumente, şi ele trebuie cunoscute şi numite, chiar dacă sunt formulate în paginile de opinie ale marilor ziare, şi nu în declaraţiile politice oficiale. La 24 februarie, presa americană comenta, de altfel, şi un foarte revelator episod vest-european, în concertul vocilor pro- şi anti-extinderea NATO. Doar unul din patru germani, scrie *International Herald Tribune* la 8 februarie curent, crede că trupele germane ar trebui să-i asiste pe polonezi dacă ţara lor ar fi invadată de ruşi; 60% din germani se pronunţă, însă, pentru includerea în NATO a Poloniei, Ungariei şi Republicii Cehe. Contradicţia – scria, la 24 februarie, în acelaşi ziar, Max Jakobson – este un simptom al atitudinii schizofrenice în domeniul securităţii; o atitudine dominantă în toate ţările Europei Occidentale.

14 martie 1995, *Deutsche Welle*

Un echinox tulbure

Apropierea echinoxului de primăvară, cînd ziua redevine egala nopții, pentru a i-o lua apoi înainte, are, în România, un chip sumbru, neprietenos; seamănă de-a dreptul cu reîntoarcerea frigului și a viscolului de care au avut parte brusc bucureștenii la mijlocul lunii martie.

După ieșirea din Convenția Democratică a UDMR și PSDR, a venit rîndul unei sciziuni și mai dureroase pentru adepții unității opoziției democrate. Partidul Alianței Civice și PL '93 ies, la rîndu-le, din cea mai importantă și promițătoare alianță a societății politice românești. S-au făcut auzite, desigur, cele două categorii de argumente, previzibile: ieșirea acestor partide mai mici din constelația Convenției este echivalentă cu începutul sfîrșitului lor politic. Este argumentul formulat de liderul PNȚCD, în numele partidelor politice și al organizațiilor civice rămase în Convenție și dispuse să accepte superioritatea evidentă a partidului dlui Coposu. Argumentele liderilor PAC și PL '93 susțin că de-abia acum a venit vremea limpezirii apelor, a clarificărilor, a mersului pe propriile picioare. Așa cum se-ntîmplă la divorțuri, văzînd lucrurile din afara menajului surpat, ambele părți au partea lor de dreptate. Neoliberalii dlor Patriciu și Manolescu erau ca puii de cuc în cuib străin, de fapt, în Convenția dominată de un mod mai static și conservator de gîndire. Nu doar pentru că liberalii nu s-au înțeles și nu se înțeleg mai nicăieri, în principiu, cu

creştin-democraţii sau conservatorii. În România post-comunistă a primilor ani – şi aici îmi însuşesc criteriile editorialistului de la „*22*", Andrei Cornea – distincţia conservator-liberal presupune nu doar disocieri ideologice, ci seturi de valori intelectuale, psihologice diferite, după cum şi tempouri, cadenţe discordante de exprimare politică. Naţional-ţărăniştii au mai multă răbdare şi un pas mai aşezat în viaţa politică. Valorile trecutului şi un oarecare fundamentalism etic şi ideologic anticomunist prevalează asupra tacticilor acomodării şi spiritului tranzacţional practicat de neoliberalii din PL '93 şi PAC. Preţul uman şi politic pe care PNŢ l-a plătit în ultimele decenii justifică întru totul această atitudine. În viaţa politică de azi a României, însă, ca pretutindeni în lume, valorile absolute şi strategiile fundamentaliste – or, anticomunismul rămîne o astfel de strategie valabilă şi actuală în România – sunt încadrate în mod necesar de tactici şi jocuri politice ale dinamicii prezentului; un prezent care, pentru români, dar şi pentru polonezi sau unguri, nu mai este sinonim cu necesitatea luptei anticomuniste, ci îşi împarte centrele de greutate între nevoia depăşirii mizeriei economice şi cea a asanării morale a guvernanţilor corupţi. Se adaugă şi un climat general al apatiei, pasivităţii sau chiar al lehamitei, cînd e vorba de implicarea civic-politică. O realitate de acest gen poate fi contestată, sancţionată în eseuri sau predici eticiste, dar nu ignorată şi nici reinventată după nevoi. Or, şi PNŢCD şi PAC, să zicem, sunt laturi ale acestui paralelogram de forţe ale înnoirii, în feluri diferite însă, a societăţii româneşti. Despărţirea apelor din Convenţie ar putea fi discutabilă doar din considerente de acţiune electorală. Pretutindeni, un grup omogen de forţe ce-şi propun schimbarea sistemului politic va fi mai eficient decît aceleaşi forţe disparate. Ponderea lor în societatea românească nu se modifică doar pentru că ele nu mai sunt împreună. Diferenţierea programelor şi a electoratului nu presupune neapărat şi imposibilitatea unei coaliţii postelectorale, de guvernare comună, a aceloraşi forţe.

Ceea ce nedumereşte este mai ales climatul descompunerii Convenţiei şi acuzaţiile reciproce. În definitiv, *unitatea de luptă şi acţiune* nu poate fi mai niciodată, în politică, decît conjuncturală. Societăţile deschise sunt scenarii ale acţiunii politice *deschise*, neosificate. Valorile democratice, europene şi naţionale, ale partidelor din Opoziţie nu trebuie sacrificate, independent de alianţe. Cîştigul Opoziţiei va fi asigurat nu de embleme, sigle sau vanităţi, ci de suma capacităţilor ei de convingere.

16 martie 1995, *Deutsche Welle*

Acordurile de la Schengen

Un obicei, discutabil ca toate obiceiurile, face ca editorialul săptămînal al postului nostru de radio să fie consacrat unor evenimente politice interne, românești. Frămîntările nesfîrșite din țară, *lumea nouă* care redevine de atîtea ori *lume veche*, înainte de a-și impune definitiv înfățișarea, oferă destule subiecte de analiză și interpretare. Există însă și suficiente momente cînd evoluții externe, evenimente europene, transatlantice sau sud-est asiatice cîntăresc, dintr-o dată, mai mult pentru toată lumea și pentru fiecare în parte. Granițele naționale, spirituale sau psihologice dispar sau încep să-și relativizeze importanța. Lumea în care trăim devine, ca să nu evit un clișeu la modă și la locul lui în editorialele de duminică, lumea tuturor și a fiecăruia.

De un astfel de moment de importanță europeană și națională, globală și locală în același timp, mă ocup azi. Duminică, 26 martie, intră în vigoare un document al Uniunii Europene, cunoscut sub numele Acordul de la Schengen. Cunoscut sau necunoscut sub acest nume. Acordurile – mai ales cele de încetare a focului din fosta Iugoslavie – s-au înmulțit peste măsură și, uneori, ai impresia că rolul lor este de a servi drept premisă a dezacordurilor. De această dată, însă, se pare că avem de-a face cu un acord a cărui aplicare, anunțată în chiar această duminică, ne va afecta cît se poate de direct pe toți, europeni din vestul, centrul sau răsăritul continentului.

Uniunea Europeană, în formula ei post-Maastricht, ce datează de după ianuarie 1993, are, în sfîrşit, o faţă cît se poate de umană, şi care, pe deasupra, chiar dacă poartă o uniformă de vameş sau grănicer, zîmbeşte cu prietenie. Începînd de astăzi, în şi între şapte state membre ale UE nu se vor mai practica controalele de paşapoarte. Călătorii prezenţi cu viză valabilă într-una din ţările respective, chiar dacă sau mai ales dacă ei sunt cetăţeni români, să zicem, vor putea călători într-una din celelalte ţări cosemnatare ale Acordului de la Schengen, fără o viză suplimentară.

Cineva care călătoreşte de la Bucureşti la Köln, de exemplu, cetăţean român cu paşaport românesc turistic şi viză germană valabilă în el, va putea călători, din Germania, pe uscat, pe mare sau în aer, fără viză suplimentară în oricare din următoarele ţări: Franţa, Belgia, Olanda, Luxemburg, Spania, Portugalia. Străinii care locuiesc într-una din aceste ţări, la care se adaugă, firește, Germania, dacă deţin o viză de şedere valabilă, vor putea călători nestingheriţi în ţările care au semnat Acordul de la Schengen. Drumul n-a fost uşor. Nici acum el n-a ajuns la capăt. De fapt, nouă sunt statele semnatare ale acordului. La cele menţionate se adaugă, ca semnatare, Italia şi Grecia, dar cele două state nu aplică acordul de la 26 martie, invocînd dificultăţi tehnice. Cine n-a semnat? Marea Britanie, Irlanda şi Danemarca – state cu rezerve, în general, faţă de anumite domenii comunitare; apoi, noii veniţi, din ianuarie 1995, adică Austria, Suedia şi Finlanda, care se vor alipi contingentului Schengen de-abia în 1997.

Pionierii acestor reglementări privind libertatea libertăţii de circulaţie sunt Franţa, Belgia, Olanda, Luxemburg, deci ţările Benelux şi Germania, care au iniţiat acordul în 1985. De mai mulţi ani, de altfel, din ianuarie 1993 în orice caz, între aceste cinci state, controalele de paşaport deveniseră, practic, inexistente, la punctele de frontieră terestre – auto şi de cale ferată. Pasagerii de avion pe ruta Berlin-Paris, să zicem, erau însă controlaţi de autorităţile de frontieră ale punctului de destinaţie. Acum, după 26 martie, nici unul din pasagerii sosiţi pe calea aerului de la Berlin, cu un avion Air France

sau Lufthansa, nu va mai fi controlat pe aeroportul Charles de Gaulle, la Paris. Repetăm, pentru că e important: nu mai contează naţionalitatea pasagerului, ci doar punctul de îmbarcare şi destinaţia. Şi, încă o dată, pentru că exemplul mi se pare prea frumos ca să nu-l folosesc des: un român cu viză germană de turist va putea să călătorească, doar cu această viză, dacă-l ţin curelele, şi la Paris, Bruxelles, Madrid, Lisabona, Amsterdam, Luxemburg, cu condiţia să vină de la Berlin, München sau Köln, deci să pornească din ţara – în cazul nostru Germania – a cărei singură viză necesară o are.

Dar, precum Luna, şi Acordul de la Schengen are cel puţin o parte mai întunecată. Nu toate ţările UE aplică această, probabil, cea mai atractivă pentru ex-comunitari, clauză. Apoi, controlul nu va fi complet dezlocuit de încredere. Poliţiile naţionale ale ţărilor semnatare ale Acordului de la Schengen îşi vor putea continua acţiunile de urmărire a unor răufăcători şi pe teritoriile respective. Graniţa devine şi pentru astfel de acţiuni mai permisivă, nu doar pentru călători. Graniţele exterioare, cele răsăritene, ale comunităţii Schengen, vor deveni, pe de altă parte, mai controlate. Între Polonia şi Germania, între Austria şi Ungaria, să zicem. Un aşa-zis SIS – *Sistem Schengen al Informaţiilor* –, un sistem computerizat de evidenţă, va intra în vigoare, tot la 26 martie, la el alimentîndu-se, după nevoi, toate poliţiile statelor semnatare interesate. Intrăm greu în era Europei unite, chiar şi în Europa unită însăşi. Greu şi nesigur. Dar intrăm. Cînd frontierele României vor deveni mai transparente – cum se spune – iar la graniţa cu Ungaria vom avea parte mai puţin de capriciile grănicerilor români sau unguri, cînd vizele occidentale, cîte mai rămîn, vor costa mai puţin – în bani, nervi şi timp – atunci şi românii se vor bucura de intrarea în Europa, pe la ghişeul fără grănicer. O intrare care, în ce-i priveşte, începe chiar în România. În România, unde şi ghişeul, şi autoritatea – în sens generic – împiedică, mai mult decît încurajează, libertatea de mişcare.

26 martie 1995, *Deutsche Welle*

Ziua generalului

Despre generalul rus Lebed se vorbeşte mult şi în multe feluri. El este „cel mai faimos şi obraznic ofiţer" al armatei ruse – scria deunăzi *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Numit în fruntea Armatei a 14-a din Transnistria separatistă, cu trei ani în urmă, după declanşarea conflictelor armate dintre forţele Chişinăului şi separatiştii rusofoni ai soviet-comuniştilor de la Tiraspol, Lebed s-a remarcat prin prestaţii energice, un simţ special al disciplinării anturajului şi unul, şi mai special, de *trouble-maker*. I-a criticat pe Elţîn pentru laxism, pe democraţii ruşi ai lui Gaidar pentru occidentalism antirusesc, pe ministrul apărării Graciov, pentru incompetenţă. A acuzat cu duritate regimul de la Moscova după invazia în Cecenia şi a ameninţat Occidentul la sfîrşitul lui aprilie că încercările de extindere spre răsărit a Alianţei Nord-Atlantice vor duce la declanşarea celui de-al treilea război mondial. Neobişnuitul Lebed e ursuz, arată ca un boxer abrutizat, acordă interviuri rar şi pe sprînceană, puse în scenă cu scopul de a-şi intimida privitorii, e neconvenţional şi pitoresc în discurs, pe care-l colorează, după nevoi, cu accente antioccidentale şi antibirocratice, în tradiţia retorică, dar şi în avanscena unei Rusii sumbre, de mare putere imperială şi militară confruntată cu pierderea rangului. Fostul veteran din Afganistan şi-a făcut, în aceşti trei ani de comandă în fruntea Armatei a 14-a, mulţi duşmani, la Moscova, în sînul Puterii şi îndeosebi în persoana ministrului apărării

Graciov, dar şi legiuni, armate chiar de admiratori de-a lungul şi de-a latul Rusiei. Lebed e considerat, de mai multă vreme, eroul care vine, omul care, instalat la Kremlin, de exemplu, în locul lui Elţîn, ar putea salva Rusia punînd ordine în ţară.

Personajul vizează, în mod clar, de mai multă vreme, o poziţie politică; sunt vremuri tulburi, cînd populism-naţionalismul şi neoimperialismul găsesc rapid aderenţi şi, sau mai ales, în Rusia. Spre deosebire de un Jirinovski, pentru mulţi ruşi, Lebed e un om de arme care a dovedit că ştie să lupte, nu doar să pălăvrăgească. Revenirea lui Lebed în actualitatea imediată i se datorează, din nou, desigur. La 31 mai şi-a înaintat demisia din funcţia de comandant al Armatei a 14-a. La 1 iunie, rivalul său de la Moscova, ministrul apărării Graciov, i-a aprobat demisia. Dacă Elţîn îşi va pune la rîndu-i semnătura pe cererea lui Lebed, îl va putea demite. Generalul-locotenent Lebed va înceta să fie căpetenia celei mai paradoxale forţe ruseşti; situată într-o republică independentă, Republica Moldova, la sute de kilometri de frontiera rusească, Armata a 14-a a supravieţuit dislocării URSS, fiind şi amintirea dar şi prevestirea unei teribile constelaţii: Marea Rusie, prezentă încă în punctele sensibile ale fostului imperiu sau ale fostei zone de influenţă est-europeană, care, prin potenţialul său militar, rămîne în continuare cea mai serioasă ameninţare la adresa securităţii Moldovei, Ucrainei şi României. Armata a 14-a a fost creată de URSS ca forţă de intervenţie în eventualitatea unui conflict cu NATO în Balcani. Efectivele sale sunt limitate – 8.000 de soldaţi şi ofiţeri – dar capacitatea de luptă şi pregătire a armatei, gradul său de instrucţie şi disciplină o transformă într-un instrument redutabil, în cazul unei intervenţii militare. Acorduri mai vechi de retragere în Rusia a Armatei a 14-a n-au fost, şi nu par să fie repede şi uşor ratificate de ruşi. Lebed a spus-o el însuşi, în mai multe rînduri: Armata a 14-a rămîne o „chezăşie a Rusiei în Balcani". În aprilie curent, ministrul apărării Graciov a hotărît să reducă proporţiile statului-major al armatei de la Tiraspol. Această situaţie ar fi antrenat şi înlocuirea din funcţie a comandantului Lebed, un general-locotenent devenit prea mare pentru o armată atît de mică.

Lebed şi-a devansat superiorii, prezentîndu-şi demisia. În chiar această perioadă, mandatul armatei de la Tiraspol a fost serios criticat de reprezentanţii OSCE în misiune în Moldova. Ungurul Gyarmati István, în numele Organizaţiei pentru Securitate şi Cooperare în Europa, a declarat la 26 mai, la Chişinău, că retragerea Armatei a 14-a din Transnistria nu este condiţionată nici de soluţionarea conflictelor politice dintre Republica Moldova şi separatiştii nistreeni şi nici de numirea unor noi conduceri la Chişinău şi Tiraspol, aşa cum voia Lebed. Acesta din urmă a impus, ce-i drept, în 1992, după numirea sa în fruntea armatei, pacea în Transnistria. „*O pace rece*", confirmată şi de Elţîn, la Budapesta, de fapt o permanentă ameninţare la adresa Republicii Moldova şi a ţărilor din jur. Viforosul general, încolţit de decizii, acorduri şi semnături politice vizînd retragerea Armatei a 14-a, a cochetat şi cu transformarea trupelor sale în forţe de menţinere a păcii. Pînă acum n-a mers. Forţele de menţinere a păcii, a repetat-o şi expertul OSCE Gyarmati, la 26 mai, la Chişinău, trebuie să fie multinaţionale, nu să aparţină unui singur stat, şi să aibă o instrucţie adecvată; or, Armata a 14-a a avut şi continuă să aibă doar un mandat de ofensivă, respectiv defensivă, în cazul unui război. Miza generalului Lebed, atunci cînd îşi dă demisia, e, deci, complexă. Lebed vizează, cu siguranţă, în perspectiva alegerilor prezidenţiale ruseşti din 1996, o menire mult mai importantă. Sunt destui care i-o prevăd sau i-o doresc. Sunt mulţi cei care-i stau în cale.

Ieşirea generalului Lebed în arena politică din metropolă nu va fi de bun augur. Şi în august 1991, şi în octombrie 1993, noaptea generalilor a eşuat la Moscova. Dar poate le-a sosit ziua.

Iunie 1995, *Deutsche Welle*, „*22*"

Şoriceii din bucătărie

Într-un recent articol – o sumă de opinii normative, dacă se poate spune aşa –, ambasadorul american la Bucureşti, Alfred Moses, punea cîteva puncte pe „i" în privinţa şanselor României în faţa unei opţiuni majore: reformă promptă sau stagnare şi instabilitate. Ambasadorul îşi semna punctele de vedere într-un important ziar american, fără complexe sau inutile precauţii diplomatice. Din fericire, ambasadorii, americani îndeosebi, procedează uneori şi aşa, înainte de a se îmbolnăvi de boala profesională a diplomaţilor peste ţări şi mări – „*clientitis*"; un fel de supraacomodare cu ţara reşedinţei temporare, care te face să-i îndrăgeşti defectele mai mult decît să-i judeci critic calităţile. Ambasadorii americani la Bucureşti, în ultimii 4-5 ani, s-au dovedit însă rezistenţi, o vreme, la „*clientitis*". Fostul ambasador Davis anunţa, cu un an şi jumătate în urmă, că Statele Unite vor privi cu maximă îngrijorare o coaliţie, mereu anunţată, a partidelor naţionaliste cu PDSR, iscînd şi supărări în tabăra guvernanţilor, dar şi o amînare a cununiei civile, sau militare, a părţilor. Pînă la urmă, şi ambasadorul Davis s-a retras din România tot mai convins de şansele ei de democratizare, şi coaliţia naţional-ex-comuniştilor a prins corpul cunoscut (A. Păunescu + C.V. Tudor), confirmînd un dicton politic german, potrivit căruia „ceea ce creşte împreună rămîne alături".

Acum, ambasadorul Moses revine, cu un deget arătător ridicat, privindu-şi în ochi gazdele de la Cotroceni şi Palatul

Victoria: „Dacă vreţi să depăşiţi cu bine negocierile, acum, într-o fază critică (confirmată şi după apariţia articolului), cu FMI şi Banca Mondială, treceţi la reforme: adoptaţi legea privatizării, o lege a bursei, o politică financiară şi socială de austeritate". Observaţiile ambasadorului american reflectă şi opiniile opoziţiei democratice, şi pe cele ale partenerilor occidentali ai României. Dl Moses, bun şi mai vechi cunoscător al României, nu descoperea America, făcînd aceste constatări, chiar dacă, la fel ca primilor exploratori ai Lumii Noi, i s-a întîmplat să creadă că a nimerit ţinta şi atunci cînd nu era cazul. Domnia sa se referă la aşa-numitele „mişcări din 1991, cauzate de declinul nivelului de trai", pe care politicienii României n-ar trebui să le uite. Ambasadorul se referă oare la mineriada din septembrie 1991, căreia i-a căzut pradă guvernul Roman? Probabil. Lucrurile sunt însă mai complicate, şi politicienii români îşi amintesc probabil şi cine, şi cum a pus la cale valul de nemulţumire al oamenilor muncii. *Şi cine, şi cum, şi cît*, pentru că nemulţumirea oamenilor muncii s-a oprit la porţile Palatului Cotroceni. Cauzele răsturnării guvernului Roman, în septembrie 1991, ţin de zona unor intervenţii ale dlor Iliescu şi Măgureanu, cu sprijinul nucleului dur militaro-neosecurist, mai mult decît de disperarea populaţiei. Sau poate dl Moses, ştiind bine toate acestea, tocmai asta vrea să reamintească actualului guvern Văcăroiu?

Mai către sfîrşitul articolului său din *International Herald Tribune* – republicat în traducere şi în presa românească – dl Moses devine, din observator lucid al realităţii prozaice, un inspirat, metaforic înainte-mergător: „România traversează un moment critic în negocierile cu FMI şi Banca Mondială. Rezultatul acestor negocieri va decide dacă România, asemenea Cenuşăresei din poveste, va avea şansa de a dansa cu Prinţul, sau se va întoarce să-şi petreacă zilele alături de şoricei din bucătărie" – scrie domnia sa.

Am avut, citind aceste rînduri proorocitor-dubitative, cîteva, îngrijorate, nedumeriri.

Legile bursei, privatizării, falimentului au fost şi, vorba activistului, vor fi din ce în ce mai votate. Negocierile cu FMI şi Banca Mondială vor avea, poate, un oarecare succes de etapă; guvernul promite, bancherii oricum trebuie să mai

aştepte o vreme ca să vadă cum se respectă promisiunile. Guvernul Văcăroiu nu poate şi nu este capabil să accelereze privatizarea marelui sector de stat atîta vreme cît intenţionează, alături de Palatul Cotroceni, reduta militaro-neosecuristă şi grupurile de presiune conspirate în capitalism cu faţă comunistă, să rămînă la putere. Înseamnă că România nu va dansa prea repede cu Prinţul. Mă tem, pe de altă parte, că România nu va dansa cu Prinţul nici dacă dnii Watson & Comp. vor pleca satisfăcuţi de la întîlnirea cu dnii Văcăroiu & Comp.

Cine este, de fapt, Prinţul, în cazul nostru? Aceasta este o nedumerire a cărei nedezlegare produce melancolie, cum se spune în presa intelectuală din ţară.

Alternativa dansului cu Prinţul, a cărei probabilitate produce de-a dreptul fiori antimelancolici, ar fi deci şotiile de bucătărie cu şoriceii. Sau rămînerea în bucătărie cu aceiaşi. Cine sunt şoriceii? Unde este bucătăria, cine are planul casei (comune? de la Atlantic la Urali?). Şoriceii din bucătărie sunt, cum ar spune eseistul austriac Kaltenbrunner, *popoarele fără sex-appeal*? Balcanicii cumva? Ortodocşii impenitenţi, populist-naţionaliştii sub-balcanici, istro-danubienii irecuperabili, amicii URSS?

Îmi lipsesc intrumentele decodificării unui mesaj diplomatic atît de metaforic. Tentaţia real-politicii discursului machiavelic devine atît de irezistibilă, încît explicaţia adjunctului ministrului de externe al Federaţiei Ruse, privind importanţa României pentru Moscova, se transformă în prima cursă de şoricei din bucătărie: „Suntem interesaţi într-un dialog cu România, în primul rînd pentru că, *în mod natural, această ţară ne este foarte apropiată. România nu este o ţară îndepărtată. Ţara dvs. are o poziţie strategică importantă pentru întreaga Europă, în apropierea Iugoslaviei, de exemplu, unde, cum bine ştiţi, există un conflict foarte serios*" spunea, în ultima zi a lunii martie, la Bucureşti, Serghei Krîlov, adjunct al ministrului de externe al Rusiei.

Dl Moses şi dl Krîlov (nu fabulistul) „wait and see": „Domnişoară, sunteţi singură, cu Prinţul sau cu şoriceii?".

12-18 aprilie 1995, „*22*"

NATO după NATO

La sfîrşitul lunii mai, la Budapesta, şi la începutul lunii iunie, la Noordwijk, în Olanda, reuniuni extinse ale unor organisme de decizie şi consultare ale NATO au readus în actualitate, cu accente noi, dosarul securităţii europene. În capitala Ungariei, pentru prima oară într-un fost stat comunist, a avut loc sesiunea de primăvară a Adunării Parlamentare a Alianţei Nord-Atlantice. Ea reuneşte deputaţi din toate cele 16 parlamente naţionale ale aliaţilor, dar şi delegaţii parlamentare ale celor 15 ţări asociate, din Europa Central-Răsăriteană şi CSI. Adunarea Parlamentară a NATO şi-a luat în serios, în ultimii ani, misiunea de găsire a formelor de transformare a Alianţei, pornind de la extinderea cooperării cu noile state asociate[1], unele dintre ele exprimînd, în ultimii doi ani, chiar dorinţa de integrare deplină în structurile NATO.

La Noordwijk, miniştrii de externe ai NATO, împreună cu omologii lor răsăriteni din ţările membre în Consiliul de Cooperare Nord-Atlantic, au stabilit cîteva tactici avînd ca temă majoră extinderea spre răsărit a NATO şi relaţiile cu Federaţia Rusă. Concluziile acestor reuniuni, fără să fie cruciale, marchează însă o cotitură conceptuală, în cel puţin următoarele direcţii:

relaţiile NATO cu Federaţia Rusă sunt acum formalizate, în cadrul Parteneriatului pentru Pace, pe care Moscova îl adoptă, chiar fără să-l semneze;

– există un proiect, un *timing* chiar, de integrare în NATO a statelor central-est-europene, în etape sau viteze distincte;

– delimitări, deocamdată ireconciliabile, între acceptarea unui rol special al Rusiei în relaţiile cu NATO, pe de o parte, şi dorinţa Alianţei Nord-Atlantice de a-şi extinde umbrela de securitate asupra unor ţări est-europene, chiar împotriva voinţei Moscovei.

La aproape doi ani de reflecţie şi acţiune politică, în regimul Parteneriatului pentru Pace, ca etapă a procesului de recreare a unui nou sistem european de securitate, se constată cel puţin trei categorii de disonanţe, a căror dinamică proprie face deocamdată imposibilă formularea unei strategii coerente de securitate continentală.

Sunt pregnante, mai întîi, diferenţele de atitudine, „schizofrenia", chiar, ce domnesc în sînul NATO. Statele Unite, Marea Britanie, Franţa şi Germania, pilonii Alianţei, nu au aceleaşi poziţii cînd e vorba de amplitudinea şi ritmul integrării est-europenilor, după cum nici aceeaşi urgenţă a intereselor de securitate în raport cu Federaţia Rusă. Nici est-europenii nu se înţeleg. Între fostele state-satelit ale Moscovei sunt prea mari diferenţele de dezvoltare economică şi îndeosebi de cultură civic-politică. Grupul ţărilor de la Vişegrad – Cehia, Slovacia, Polonia, Ungaria – are şi o agendă proprie a eforturilor comune de integrare euroatlantică, pornind de la congruenţa intereselor lor de securitate. Ţările sud-est-europene – România, Bulgaria, Albania etc. – nu împărtăşesc interese şi obiective de securitate şi politică externă comune. După dizoluţia Pactului de la Varşovia, la 1 iulie 1991, spre deosebire de ţările central-europene, nici unul din statele balcanice n-a făcut eforturi consistente de coordonare a intereselor sale de securitate cu cele ale vecinilor[2].

În sfîrşit, toate statele central-est-europene, pe de altă parte, împărtăşesc, în diferite grade şi la niveluri reactive diferite, neliniştea privind evoluţia Rusiei, o angoasă securitară chiar, în perspectiva resuscitării la Moscova a unei noi puteri hegemonice. Experţii vorbesc deja despre „*întoarcerea geopoliticii*"[3], atunci cînd constată crearea unei noi logici de

politică externă a Rusiei în Balcani, pe axa Moscova-Belgrad, conformată unei polarizări Est-Vest. Nu doar afinităţi culturale sau religioase există în zonă, ci şi opţiuni politice oarecum asemănătoare ale guvernelor de la Bucureşti, Sofia şi Belgrad, unde convertirea la social-democraţie e de faţadă.

Un teren cultural-politic fertil pentru intenţiile Moscovei în Balcani ar exista deja, cred unii observatori occidentali, în România, Bulgaria şi Serbia. Miza acestei complexe prefaceri, *in statu nascendi*, a securităţii europene e imensă. De răspunsurile pe care politicienii, diplomaţii, mai mult chiar decît militarii, politologii şi societăţile civile din vestul şi estul Europei le vor da, mai repede sau mai tîrziu, mai răspicat sau mai prudent, depinde şansa supravieţuirii colective în pragul celui de-al treilea mileniu.

O prezentare mai detaliată, aşadar, a dosarului de securitate NATO, cu aducerea lui la zi, pe baza unor informaţii diferite şi credibile, ne apare ca oportună. Vom reuşi, astfel, poate, să contribuim la relansarea unui discurs mai articulat, mai sistematic chiar, al intereselor de securitate, europene şi naţionale, percepute la nivelul reflecţiei independente. Implicaţiile acestei problematici pentru viitorul României sunt prea grave pentru a lăsa întreaga treabă a sesizării şi interpretării lor pe seama politicienilor şi a militarilor.

La zi

Ne interesează acum ultimele secvenţe ale acţiunii NATO, la şi după Budapesta şi Noordwijk.

În Raportul prezentat Adunării Parlamentare NATO, la Budapesta, preşedintele acestui for, deputatul social-democrat german Karsten Voigt, a formulat un program şi, implicit, un „clasament" al integrării în NATO a statelor din fosta sferă de influenţă sovietică şi din fosta Uniune Sovietică. Astfel, Polonia, Ungaria, Republica Cehă, Slovacia – şi, poate, Slovenia – vor putea fi primite în NATO începînd din 1998. Bulgaria, România, Albania şi Ţările Baltice vor face obiectul

unei admiteri ulterioare, după îndeplinirea unor condiţii, asupra cărora vom reveni. Celelalte ţări est-europene şi statele independente asociate în CSI vor fi convocate într-un sistem paneuropean de securitate, în cadrul Programului Parteneriatului pentru Pace. Raportul Voigt prevede, de asemenea, interdicţia staţionării de trupe şi armament nuclear în noile state membre ale NATO în timp de pace.

Se preconizează şi crearea unui organism consultativ NATO-Rusia, care să discute toate chestiunile de interes comun: misiunile căştilor albastre, mandatate de ONU sau OSCE, respectarea tratatelor de neproliferare nucleară, combaterea criminalităţii internaţionale etc. E foarte interesant faptul că Raportul Voigt a plecat de la datele unui studiu redactat pe baza răspunsurilor oferite de fiecare din statele interesate, într-un fel sau altul, în integrarea euroatlantică. *Timing*-ul şi proiectul „*vitezelor*" diferite de integrare sunt, aşadar, rezultatul opţiunilor fiecărui stat consultat în parte. Iritarea produsă de Raportul Voigt la Bucureşti e deci surprinzătoare şi, cel puţin în ce-i priveşte pe guvernanţi, retorică şi gratuită.

Se înregistrează astfel, în studiul menţionat, „dorinţa României, Bulgariei, Albaniei, precum şi a Ţărilor Baltice de integrare deplină în NATO". Apare însă şi o primă explicaţie de fond a favorizării aspiranţilor de la Vişegrad faţă de restul plutonului sud-est-european şi baltic. „În afara Lituaniei – citim în studiu –, a cărei Constituţie interzice prezenţa trupelor străine şi care doreşte denuclearizarea regiunii baltice, *cu excepţia României şi Albaniei, care nu şi-au exprimat punctele de vedere în detaliu în această privinţă*, toate celelalte state central-est-europene sunt dispuse să permită staţionarea de trupe străine şi arme nucleare."[4]

Vom avea ocazia să revenim însă asupra cazului românesc, pe larg, şi asupra percepţiilor privind integrarea în NATO ale altor state din regiune.

Un concept nou al cooperării Vest-Est a fost lansat şi la Noordwijk, unde, la o zi după reuniunea parlamentară de la

Budapesta, miniştrii de externe ai NATO şi miniştrii de externe din state asociate în Consiliul de Cooperare Nord-Atlantic au reaşezat cîteva ştachete ale dialogului NATO-Rusia-Europa Răsăriteană. Rusia, deşi a refuzat şi acum să-l semneze, a acceptat însă formal, cu efecte depline de drept internaţional, Parteneriatul pentru Pace; după aproape doi ani de eschive, şi chiar ameninţări, în acelaşi timp, la fel ca deputaţii ruşi Sirsonov şi Rogov la Budapesta, ministrul de externe Kozîrev a exprimat, cît se poate de clar, opoziţia Moscovei la extinderea NATO spre răsăritul Europei. Deşi s-a luat notă de nervozitatea ruşilor, aderarea Rusiei la Parteneriatul pentru Pace este, pentru occidentali, un semnal al destinderii. Kozîrev a propus, la rîndu-i, un program de restructurare a NATO, care ar urma să se transforme într-un fel de organism consultativ Est-Vest, de contrapondere a Comunităţii Statelor Independente. Moscova pretinde nu doar relaţii speciale cu NATO, în cadrul unui aşa-zis *Consiliu de Parteneriat şi Cooperare Euroatlantică* (organismul propus de Kozîrev), ci ar dori reformarea NATO, chiar înainte de începerea „relaţiei speciale"[5].

Care a fost replica aliaţilor?

NATO, în plin proces de extindere spre răsăritul Europei, nu este îndreptat împotriva Rusiei. Nu se acceptă dreptul de veto al Rusiei împotriva procesului de integrare. Alianţa Nord-Atlantică oferă Parteneriatul pentru Pace şi ca etapă intermediară spre integrarea deplină, dar şi ca structură desine-stătătoare pentru statele care nu vor sau nu pot să intre în NATO. Deci, nu NATO se adaptează exigenţelor candidaţilor, ci aceştia au de ales: sau în NATO, sau în Parteneriat, sau în afara lor. NATO a luat, de asemenea, notă, la cererea Moscovei, de cazul special al Rusiei: o supraputere euroatlantică cu interese mondiale, cu o superpoziţie în Consiliul de Securitate şi o sferă naturală de interese în fostul spaţiu sovietic şi în Europa Răsăriteană. NATO nu recunoaşte însă aşa-zisa „sferă naturală de influenţă" a Rusiei şi nu acceptă

nici proiectul rus al unui condominium de securitate între NATO şi CSI. Cheia neliniştii est-europenilor în privinţa Rusiei trebuie căutată în comportamentul acesteia[6].

Pînă una-alta, Federaţia Rusă nu se bucură decît de privilegiul unei intrări întîrziate în Parteneriatul pentru Pace, dar pe un covor mai gros şi mai roşu. După Budapesta şi Noordwijk, atît securitatea europeană, cît şi strategiile NATO continuă să rămînă nedefinite, fluide. În condiţiile intensificării crizelor, lipsesc în continuare mijloacele de soluţionare a crizelor. În chiar perioada consultărilor NATO, în Bosnia-Herţegovina continua zăngănitul armelor, într-un război de tip nou: el fusese declarat de sîrbii bosniaci – o entitate fără identitate statală – ONU, şi deci comunităţii internaţionale, o entitate multistatală, în plină pierdere de control asupra mersului istoriei.

Rusia. Mama şi tătucii

Orice evaluare responsabilă a perspectivelor de extindere a NATO spre răsăritul Europei şi de reclădire a unui sistem de securitate trebuie să ţină cont de poziţiile, percepţiile şi aşteptările Rusiei. Prea adesea, din comoditate, emoţionalizare a discursului sau resentiment tradiţional, transformat într-o *self-fulfilling prophecy*, se ignoră procesul de decizie politică, febril, şi chiar paradoxal, haotic, de la Moscova. E nevoie deci de cîteva contextualizări retrospective ale politicii externe ruseşti în Europa Răsăriteană. După unificarea Germaniei, în 1990, a existat un hiatus de trei ani, practic, în preocuparea Rusiei pentru est-europeni. Era perioada cînd Rusia s-a concentrat îndeosebi asupra „parteneriatului strategic" cu Statele Unite, a relaţiilor cu Grupul celor şapte naţiuni superindustrializate şi a recuperării „vecinătăţii apropiate", din sferă de dominaţie atomizată în sferă de hegemonie postimperială. De la jumătatea lui 1992, după implicarea – la nivelul ofensivei diplomatice – în conflictul din fosta Iugoslavie, Rusia îşi reactivează şi interesele pentru est-europeni. Ele n-au fost, desigur, niciodată abandonate, iar explicaţia care vede în

noua atitudine a Rusiei doar reacţia la îndemnurile occidentalilor (îndeosebi ale Germaniei), cerînd est-europenilor integrarea în NATO, în vederea evitării unor noi Iugoslavii, nu poate fi crezută decît pe jumătate[7].

Grijile Moscovei au fost repede şi mereu exprimate: un NATO extins în Europa Centrală şi Răsăriteană devine o alianţă ostilă Rusiei; nu neapărat prin ameninţare militară deschisă, ci prin reverberaţiile de politică internă pe care evoluţiile est-europene le-ar putea transmite într-o Rusie fragilizată de sindromul marii puteri eşuate.

În privinţa aderării celorlalte foste state-satelit la NATO, lucrurile au fost, din perspectiva Rusiei, mereu complicate. La 25 august 1993, la Varşovia, preşedintele Elţîn declară că Rusia nu se opune dorinţei Poloniei de integrare euroatlantică. A urmat o ofensivă diplomatică şi mediatică proatlantistă în mai toate statele est-europene. Alarmaţi, ruşii încep să corecteze cursul. La sfîrşitul lui septembrie 1993, Elţîn le scrie liderilor american, german, francez şi englez, condiţionînd extinderea NATO spre răsărit de respectarea intereselor de securitate ale Rusiei; cu alte cuvinte, de integrarea concomitentă în NATO a Rusiei înseşi. În paralel, încă din august 1993, Kozîrev n-a contenit cu mesaje disuasive, avertizînd Polonia, Cehia şi Slovacia împotriva aderării la NATO. Pentru ministrul de externe rus, aceste ţări ar trebui să devină un fel de punte între Rusia şi Germania — şi nu o zonă-tampon, ameninţată cu distrugerea, în cazul unui conflict. Apar atunci şi explicaţiile, oferite şi azi de Moscova: orice ofensivă atlantistă în centrul şi răsăritul Europei va duce la întărirea taberei antioccidentale şi antidemocratice în Rusia; după alegerile din decembrie 1993 şi victoria naţionalistului Jirinovski aceste mesaje au devenit mai credibile.

Occidentul a răspuns acestor mesaje, iar atitudinea sa de neimplicare în politica Moscovei din Republica Moldova şi Serbia, după 1992, a fost un cec în alb oferit oponenţilor NATO de la Moscova. În toamna anului 1993, noua doctrină militară a Rusiei anulează orice iluzie privind intenţiile fostei mari puteri: Rusia îşi menţine opţiunea de a lansa prima lovitură

nucleară împotriva statelor aliate cu puteri atomice şi va interveni cu trupe acolo unde sunt antrenaţi în conflicte interetnice, sub o formă sau alta, şi minoritari ruşi. Prezenţa Armatei a 14-a în Republica Moldova şi declaraţiile punctuale anti-NATO ale generalului Lebed fac parte din acelaşi complex de argumente disuasive ale Moscovei. De fiecare dată, inclusiv după reuniunea Consiliului de Cooperare NATO de la Noordwijk, declaraţiile mai conciliante în direcţia integrării NATO ale ministrului de externe Kozîrev, considerat de *establishment*-ul moscovit drept un „oportunist prooccidental", sunt însoţite, în presa centrelor dure ale puterii din Rusia, de declaraţii belicoase. În mod cert, cercul din jurul preşedintelui, care conduce şi controlează politica externă, Ministerul Apărării şi corpul generalilor profesează, în grade diferite, aceeaşi mentalitate a conflictului ireconciliabil Est-Vest, ceea ce germanii numesc *Blockdenken*[8].

În diversitatea vocilor din Rusia e tot mai greu să deosebeşti, de altfel, între retorica oportunistă şi intenţiile reale[9]. Câteva concluzii se impun:

– interesele de securitate ale Rusiei în estul Europei sunt importante, dar nu vitale. Rusia nu va mai risca declanşarea unui război, pornind de la evenimente central-est-europene, ca în 1956 sau 1968[10];

– discuţia privind extinderea NATO a developat în mai toate cercurile politice ruseşti vechile sentimente antiamericane şi antioccidentale, a căror şcoală a fost absolvită de toţi actualii lideri politici şi militari din Rusia;

– Rusia doreşte o implicare directă, prin drept de *veto* – în prezent contestat – sau de *codecizie* în configurarea noului sistem de securitate în Europa, pe baza structurilor euro-atlantice. Rusia „nu vrea să înghită meniul pregătit de alţii, vrea propriul bucătar rus la bucătărie"[11];

– contradicţiile din politica externă a Rusiei trădează absenţa unui concept unitar privind extinderea NATO, dar şi tactici de acumulare a unei *mase negociabile*, *bargaining chips*, în vederea obţinerii concesiilor occidentale;

– declaraţii politice şi diplomatice ale factorilor de decizie de la Moscova anunţă un interes mai marcat în privinţa unei zone de influenţă a Rusiei în Balcani, pe un aliniament Moscova-Belgrad, decît în Europa Centrală. Există indicii că Moscova ar accepta aderarea la NATO a Poloniei, Ungariei, Republicii Cehe şi Slovaciei, dar fără arme nucleare şi trupe străine pe teritoriul lor[12];

– absenţa referirii la România şi Bulgaria în declaraţii ruseşti şi occidentale nu echivalează cu includerea tacită a acestor ţări într-o zonă de securitate rusească; după cum, această ipoteză, avînd în vedere politica prorusă a Bucureştiului şi Sofiei în primul rînd, nu poate fi deloc exclusă[13];

– regimul Statelor Baltice continuă să fie special. Deşi independente – şi manifestîndu-şi, cu excepţii şi nuanţe, dorinţa de integrare în NATO –, prezenţa unor minorităţi ruse pe teritoriile lor, precum şi prezenţa militară rusă în enclava Kaliningrad, din proximitatea Lituaniei, vor face mai dificilă integrarea lor euroatlantică, chiar decît a României sau Bulgariei;

– statele din CSI – Republica Moldova, Ucraina şi Belarus – vor face obiectul unei vigilenţe ne-negociabile, pentru Moscova, dacă se va pune problema integrării lor în NATO. Aceste ţări vor putea continua cooperarea cu NATO în cadrul Parteneriatului pentru Pace, care, în ce le priveşte, se transformă într-o structură de-sine-stătătoare;

– relaţiile Rusiei înseşi cu NATO sunt problematice. În definitiv, de ce n-ar putea chiar şi Rusia să devină membru deplin al NATO? Un răspuns realist a fost dat, recent, de preşedintele Adunării Parlamentare a NATO, Karsten Voigt[14]. Integrarea în structurile NATO presupune renunţarea, din partea noilor veniţi, la angajamentele de securitate paralele – teoretic, ostile. Rusia e prea mult angajată în relaţii de securitate cu statele din CSI pentru a fi gata să renunţe la ele, deci să-şi abandoneze practic „sfera naturală de influenţă" din spaţiul geopolitic al fostei Uniuni Sovietice. Invers, NATO însăşi n-ar accepta să-şi asume angajamente de securitate cu, de exemplu, Tadjikistanul, prin integrarea Rusiei, cu angajamentele ei cu tot;

– se remarcă, de altfel, că tot ceea ce Rusia nu acceptă în cazul NATO practică sistematic în spaţiul fostei Uniuni Sovietice: configurarea propriului sistem de securitate pe ruinele fostei Uniuni Sovietice.

America, America...

Pentru Statele Unite, care, după 1990, au oferit Uniunii Sovietice şi apoi Rusiei un „parteneriat strategic", relaţiile cu Moscova, a doua supraputere nucleară a lumii, în plină criză de identitate, rămîn vitale. Orice aranjament de securitate mondială şi europeană implică o relaţie bilaterală funcţională. Administraţia Clinton a fost ea însăşi surprinsă de propunerile de extindere a NATO, în 1992. S-a remarcat că iniţiativele acestui proces au venit din partea europenilor – din partea Germaniei, îndeosebi. Reprezentanţii administraţiei Clinton şi strategii rodaţi ai discursului de securitate american – Holbrooke, Kissinger sau Brzezinski – se întîlnesc într-o singură aprehensiune majoră: poziţia Rusiei (şi în ultimul timp chiar a Ucrainei) trebuie menajată, chiar în eventualitatea asumată a extinderii NATO în fosta zonă de influenţă sovietică din estul Europei[15]. Pentru Holbrooke, asistent al secretarului de stat pentru probleme europene şi canadiene, acest „al patrulea moment arhitectonic" de reconstrucţie a securităţii europene, după Congresul de la Viena (1815), Versailles şi Trianon (1919), Yalta, Potsdam şi San Francisco (ONU – 1945), declanşat de discuţiile privind necesitatea extinderii NATO spre răsăritul Europei, trebuie să pornească de la următoarele premise: Rusia face parte activă din acest nou sistem de securitate. Nu se pune problema unor delimitări între un NATO extins şi Rusia, care ar conduce la noi divizări. NATO nu ameninţă securitatea Rusiei. Statele Unite recunosc „rolul special" al Rusiei. Integritatea şi independenţa Ucrainei constituie un element fundamental al securităţii europene. Scopul lărgirii Alianţei, prin includerea unor state central-est-europene calificate, presupune apărarea intereselor vitale ale aliaţilor occidentali.

Criteriile extinderii NATO trebuie să fie transparente şi oferite în mod egal tuturor aspiranţilor.

Expansiunea NATO nu trebuie ghidată de isterie antirusească. Fiecare naţiune aspirantă va fi judecată în mod individual şi nu ca parte a unei anumite regiuni sau a unui grup de state. Deciziile de integrare vor fi luate exclusiv de Alianţă şi nu va fi luat în considerare nici un drept de veto. Rămîn valabile criteriile de admitere în NATO cuprinse în Tratatul de la Washington, din 1949: economie de piaţă, angajament pentru o politică de securitate responsabilă şi capacitatea de a fi util Alianţei[16].

Congresul Statelor Unite, înainte chiar de a aştepta decizia NATO, a cerut includerea, într-o primă fază, a Poloniei, Ungariei, Cehiei şi Slovaciei, în aprilie 1994. Administraţia, deşi împărtăşeşte, în principiu, un calendar al integrării, ţine să reamintească, de fiecare dată: „Nu vor fi admise ţările cu sisteme politice represive, cu intenţii duşmănoase faţă de vecini, cu armate necontrolate democratic de factori de decizie civili, proveniţi din alegeri democratice, sau statele cu sisteme economice închise"[17].

Richard Holbrooke vorbeşte în numele administraţiei Clinton, dar, cu siguranţă, poziţia sa reflectă punctul de vedere american pe termen lung atunci cînd avertizează: Statele Unite, ratificînd cu o majoritate de două treimi, în Congres, acordul de integrare în NATO a unui stat central-est-european, se angajează, implicit, printr-un acord de apărare bilateral. O procedură care anunţă, fără alte comentarii, dificultatea majoră a aderării[18].

De altfel, America, îndeosebi la nivelul comentatorilor politici şi al experţilor, e foarte împărţită; sunt numeroşi cei care recomandă încetarea discuţiilor privind extinderea NATO, care nu trebuie să devină „grădiniţă de democraţii"[19] şi nici să ducă la agravarea relaţiei strategice cu Rusia. Dacă în Europa Occidentală, îndeosebi în Germania, problema admiterii în NATO a statelor est-europene se dezbate îndeosebi în termenii obligaţiei morale a Occidentului, în Statele Unite are o pondere mai mare reflecţia lucidă asupra

scopurilor şi mijloacelor. În raportul lui *Council of Foreign Relations*, din această primăvară, predomină perspectiva sceptică asupra integrării. Pentru reprezentanţii cercurilor academice, extinderea NATO e sinonimă cu „o eroare politică şi strategică".

Se poate deci afirma că şi în Statele Unite lipseşte un concept coerent al strategiei noii securităţi în Europa. De-abia la toamnă criteriile admiterii în NATO vor fi definitivate. Argumentele *pro* şi *contra* integrare stau încă într-un echilibru precar în dezbaterea publică şi ştiinţifică – şi politicienii, chiar dacă se pronunţă pentru integrare, trebuie să-şi calibreze cu atenţie poziţiile, în aşteptarea alegerilor din 1996. O mai veche dilemă între morală şi raţiunea de stat creează tabere şi şcoli de gîndire diferite – şi de-o parte, şi de cealaltă a Atlanticului.

Divanul apusean

În analiza vest-europenilor privind situaţia creată în fosta Uniune Sovietică şi blocul răsăritean, după 1989, există, practic, un consens. Pierre Lelouche, consilier de politică externă al preşedintelui francez Chirac, exprimă, desigur, percepţia comună a occidentalilor cînd constată că sfîrşitul războiului rece a deplasat centrul de greutate geostrategică al Europei de la graniţa intragermană spre sud, prin apariţia unui nou triunghi de pericole: Balcani–Caucaz–Orientul Apropiat[20]. Evaluări asemănătoare fac şi americanii; se poate spune, de altfel, că la nivelul percepţiei noilor *challenges* domină concordia – singura deplină între aliaţii NATO. Şi pentru asistentul secretarului de stat american, Holbrooke, instabilitatea europeană are ca sursă Europa Central-Răsăriteană. Aici s-au acumulat, după acordurile de la Trianon, Versailles (1919) şi apoi Yalta (1945), precum şi după prăbuşirea Imperiului Sovietic, resentimente conflictuale, ambiţii şi dispute etnice şi teritoriale. „Dacă conflictele determinate de această situaţie se extind, aşa cum se întîmplă în Balcani şi Transcaucazia, este ameninţată securitatea europeană generală."[21] În ceea ce-i priveşte, experţii americani

împărtășesc și punctul de vedere potrivit căruia instabilitatea central-europeană ar putea determina comportamentul agresiv al Rusiei și Germaniei, țări pivotale în Europa, cu o tradiție mult prea confirmată a acestui mecanism[22].

Dar și vest-europenii sunt conștienți de pericole. Inițiativele extinderii NATO, alte proiecte continentale de securitate, între care Planul Balladur sau întărirea structurii Uniunii Europei Occidentale, sunt promovate chiar mai mult de vest-europeni decît de americani.

NATO și-a propus, îndată după începutul escaladării conflictului iugoslav, la jumătatea anului 1992, să confrunte principalele trei provocări:

1. O Rusie hegemonică resurgentă, izbucnirea conflictelor etnice, exemplificate sîngeros în războiul din Bosnia-Herțegovina, și criza de trecere de la economia planificată și statul de tip sovietic la forme ale capitalismului democratic, în Europa Central-Răsăriteană.

Instrumentul conceput pentru soluționarea celor trei categorii de pericole a fost Parteneriatul pentru Pace, program adoptat la reuniunea la vîrf NATO de la Bruxelles, din ianuarie 1994. Propus tuturor fostelor state comuniste din Europa Central-Răsăriteană și din fosta Uniune Sovietică, Parteneriatul a fost acceptat pînă în prezent de 25 de state, inclusiv, la 1 iunie, de Federația Rusă. Programul oferă mai ales forme de cooperare militară cu statele membre – fiecare dintre ele încheind cu NATO un „contract" individual de colaborare partenerială. Parteneriatul pentru Pace nu echivalează cu o ofertă de securitate de felul celei prevăzute în art. 5 al Tratatului de Asociere NATO, din 1949, pentru membrii titulari ai Alianței: asigurarea unei asistențe militare partenerului atacat. Parteneriatul pentru Pace a fost considerat, de la început, mai mult de central-est-europeni (în grade diferite), decît de vest-europeni, ca etapă intermediară, insuficientă, în vederea integrării depline. El asigură un fel de „cvadratură a cercului": oferă o punte de dialog Federației Ruse și implică într-un concept de securitate fostele țări-satelit.

Adoptarea Parteneriatului pentru Pace a fost sesizată şi ca o schimbare în raportul de forţe din interiorul NATO, între Statele Unite şi Europa, ca o diminuare a importanţei Statelor Unite. S-a remarcat că principala „competenţă" a Statelor Unite în confruntarea crizelor europene ţine îndeosebi de rolul său de contrapondere nucleară, de mare putere, a Rusiei, în timp ce vest-europenii pot reclama cu mai multă legitimitate o „expertiză" în înţelegerea şi soluţionarea conflictelor etnice sau a instabilităţii economice şi politice – specialităţi ale casei (comune) europene. Devine astfel necesar demersul unei analize succinte a poziţiilor aliaţilor vest-europeni: Germania, Franţa şi Marea Britanie.

Germanii sunt cei mai consecvenţi promotori ai extinderii NATO şi a Uniunii Europene: perspectiva lor este în primul rînd „instituţională", atîta vreme cît securitatea postbelică a R.F.G. şi chiar unificarea din 1990 au fost asigurate cu succesul cunoscut de instituţiile de securitate euroatlantice. Problema germanilor e şi de natură morală, dar şi cît se poate de concretă: ei au devenit, după 1990, vecinii imediaţi ai instabilităţii. Obiectivul lor principal este plasarea unui tampon de stabilitate în zona, deocamdată gri – de vacuum –, care o desparte de fostele republici sovietice. În septembrie 1993, ministrul de externe, Klaus Kinkel, a fost primul om politic occidental care a declarat că ţările central-est-europene trebuie integrate cît mai repede în NATO şi că Germania devine „avocatul" lor[23]. Şi cancelarul Kohl şi ministrul apărării, Ruhe, au sprijinit consecvent această linie, mai întîi doar în ce-i priveşte pe membrii Grupului Vişegrad, apoi, începînd cu 1994, şi pe sud-est-europeni. Oamenii politici germani n-au pierdut niciodată din vedere însă nevoia unui „parteneriat strategic" cu Federaţia Rusă, relaţiile dintre cele două ţări, dintre Elţîn şi Kohl, fiind mereu calificate drept exemplare[24]. Această poziţie concesivă faţă de Rusia – deseori criticată de aliaţii din NATO – s-a accentuat după alegerile ruse din decembrie 1993, fără să-şi modifice cursul după războiul ruso-cecen. Germania a militat şi pentru creşterea rolului Uniunii Europei Occidentale, ca braţ

înarmat al Uniunii Europene şi instrument militar al alianţei franco-germane – ea însăşi instrumentală pentru stabilitatea europeană. Eforturile germane în vederea creării unui nou sistem de securitate sunt credibile şi datorită marilor posibilităţi economice germane şi sprijinului masiv acordat de Bonn noilor economii capitaliste din Europa Răsăriteană. Dar şi politicienii germani trebuie să ţină cont de opinia unui electorat tot mai dezabuzat, mai inactiv politic, cu simţurile civice anesteziate. Semnificativ este astfel rezultatul unui sondaj de opinie publicat la 8 februarie 1995 în *International Herald Tribune*. La întrebarea dacă Germania ar trebui să intervină cu trupe în ajutorul Poloniei dacă această ţară ar fi atacată de Rusia, doar unul din patru germani răspunde afirmativ. În schimb, 60% din germani susţin integrarea imediată în NATO a Poloniei, Ungariei şi Cehiei. Simptomul poate fi regăsit şi în Franţa sau Marea Britanie. Iată de ce concluzia ziaristului Max Jakobson, privind un veritabil simptom al „atitudinii schizofrenice în materia intereselor de securitate ale statelor occidentale", nu pare exagerată. Nici poziţiile Franţei nu sunt scutite de confuzie şi incongruenţe. Franţa a părăsit structura de comandă militară integrată NATO, în 1966, în încercarea de demarcare faţă de influenţa americană – considerată excesivă la Paris. Franţa a încercat mereu să restrîngă influenţa acţiunii NATO în Europa, spre deosebire de Marea Britanie, care s-a opus în mod constant extinderii NATO, tocmai pentru prevenirea diminuării rolului Statelor Unite şi relaţiilor sale speciale cu puterea de peste Ocean.

După 1990, francezii şi-au dat seama că noile provocări, instabilitate în Răsărit şi resurgenţa Germaniei ca potenţială nouă putere de mijloc a Europei, nu pot fi soluţionate decît prin recursul la sistemul colectiv de securitate al NATO. În aprilie 1993, proaspăt instalatul prim-ministru francez Balladur reactivează originalitatea politicii externe franceze, propunînd o conferinţă paneuropeană de securitate, axată pe problemele minorităţilor ca surse ale instabilităţii în Europa Central-Răsăriteană[24]. Iniţial, Planul Balladur a fost salutat de Rusia şi respins de Statele Unite.

Detaliat în decembrie 1993, Planul Balladur are trei idei de bază: măsuri diplomatice de prevenire a conflictelor, ideea soluţionării de către fiecare naţiune est-europeană a diferendelor cu vecinii prin tratate bilaterale, ca premisă a integrării euroatlantice, şi transformarea noului Tratat Balladur în piesa centrală a Uniunii Europene şi a noului sistem de securitate. Uniunea Europeană a adoptat Planul Balladur în 1993. Declaraţia NATO din ianuarie 1994 îi recunoaşte utilitatea, iar Conferinţa din martie 1995 de la Paris îi verifică mai ales părţile vulnerabile. Între acestea, tergiversarea disconfortului european prin imponderabile ce ţin, de exemplu, de contenciosul româno-maghiar.

Responsabilii francezi au susţinut extinderea NATO în varianta germană, asupra tuturor est-europenilor, cu rezerve însă în capacitatea inegală de integrare a acestora şi aprehensiuni în privinţa acţiunii imprevizibile a statelor care ar putea fi excluse. Şi Franţa ţine cont de poziţia Rusiei, propunînd un compromis de principiu ruso-american, înainte de extinderea NATO. Francezii au devenit, de altfel, foarte apropiaţi de poziţiile americane, în clasa politică franceză predominînd părerea că, deocamdată, Parteneriatul pentru Pace e suficient. În sfîrşit, francezii şi germanii vor să transforme Uniunea Europei Occidentale în „braţul înarmat" al Uniunii Europene, în timp ce britanicii doresc ca acest organism de securitate militară vest-europeană să fie doar partenerul continental al NATO, fără o identitate distinctă.

Marea Britanie rămîne diferită, oricum, în consecvenţa cu care-şi profesează pragmatismul structural. Nici britanicii nu vor să antagonizeze Rusia, plasînd-o în salonul refuzaţilor NATO, după cum sunt gata să încurajeze extinderea NATO înspre Răsărit doar dacă securitatea aliaţilor occidentali ar fi sporită prin această măsură. Or, aici nu există certitudini.

Aliaţii europeni şi Statele Unite s-au regăsit în recentele lor decizii din Adunarea Parlamentară NATO, la Budapesta, în Consiliul de Cooperare de la Noordwijk şi la reuniunea de la Bruxelles a miniştrilor apărării de la 8 şi 9 iunie 1995, adoptînd o platformă comună: extinderea NATO în etape,

consultări instituţionalizate cu Rusia, refuzul unor concesii făcute acesteia în privinţa dreptului de veto şi aşa-zisa sferă naturală, din Europa Răsăriteană, a Moscovei. Partenerii NATO sunt oricum decişi să recreeze în paralel şi o nouă „comunitate euroatlantică", formă care să includă în afara componentei militare dimensiunile cooperării economice[25].

În spatele şi dedesubtul „divanului apusean", fisurile, deşi camuflate, există şi se adîncesc.

Divanul oriental

Remarcam în preambulul acestui studiu disonanţele care domnesc în tabăra central-est-europeană atunci cînd e vorba de politica de securitate. Ţările Grupului de la Vişegrad – Polonia, Ungaria, Cehia, Slovacia – împărtăşesc, între altele, şi obiectivele integrării euroatlantice: aderarea rapidă la NATO, cu drepturi depline, relaţii bune cu Rusia, dar fără complexe în privinţa numirii pericolului rusesc, determinare în promovarea unei politici prooccidentale univoce, bazată pe voinţa politică a guvernelor, pe opţiunea societăţilor civile, pe tradiţiile de cultură şi civilizaţie occidentale ale acestor ţări.

Nu există însă strategii comune în zona sud-est-europeană în privinţa politicii de securitate. Regiunea e frămîntată de tragicul război din fosta Iugoslavie şi ameninţată de pericolul extinderii conflictului în Balcani. Prudenţa şi neîncrederea reciprocă, amînarea deciziilor şi angajamentelor ferme pentru Occident sau Răsărit, o tradiţie puternică a atomizării la marginea imperiilor şi tactici ale vicleniei diplomatice alcătuiesc substanţa „culturală" structurală a politicii externe a statelor respective.

Toate statele central-europene din Grupul de la Vişegrad consideră Parteneriatul pentru Pace ca o formă insuficientă şi temporară a integrării lor depline în structura NATO. Pentru sud-est-europeni, acest program a fost acceptat, de fapt, ca o soluţie ideală. Semnificativ, protestele Bucureştiului, la aflarea *timing*-ului de integrare, după reuniunea din mai de la

Budapesta, survin doar în momentul cînd se confirmă ştirea – de mult cunoscută – a unei departajări între candidaţi.

Relaţiile statelor sud-est-europene – România şi Bulgaria, în primul rînd – cu Rusia sunt diferite de cele ale statelor Grupului de la Vişegrad. În axa Moscova-Belgrad, transformată în vector geopolitic configurînd o zonă de interese a Rusiei, poziţia Bucureştiului şi a Sofiei este considerată de observatori ca fiind pe placul Moscovei[26].

Pentru că ne vom opri în ultima parte a analizei la cazul românesc, reţinem acum doar cîteva din poziţiile Bulgariei. În aprilie 1995, după o vizită la Moscova a ministrului apărării de la Sofia, Graciov declară că a sosit „vremea bună de altădată în relaţiile ruso-bulgare". Noul guvern neocomunist de la Sofia nu-şi ascunde antipatia pentru NATO şi Occident. La fel ca în România, şi la Sofia există un Consiliu Consultativ pentru Securitate Naţională, în care, sub preşedinţia lui Jelev, sunt reprezentaţi membrii guvernului, consilierii prezidenţiali şi liderii partidelor politice parlamentare. Spre deosebire de Bucureşti, unde în întreaga clasă politică există un consens (retoric sau real, rămîne de văzut) privind integrarea în NATO, la Sofia continuă încă discuţiile privind oportunitatea integrării. Responsabilii guvernamentali bulgari amintesc deseori că apropierea de NATO n-ar face decît să pericliteze relaţiile Bulgariei cu Moscova; o situaţie de evitat, în opinia lor[27].

Revenind la Grupul statelor de la Vişegrad, cîteva precizări legate de mecanismul de comunicare între aceste state în promovarea intereselor comune de securitate. Conştiente de opoziţia Rusiei la extinderea NATO, şi mai ales de rezervele occidentale, ce vor ţine întotdeauna cont mai mult de idiosincrasiile Rusiei decît de ale central-europenilor, ţările din Grupul de la Vişegrad au pus la punct o strategie pe care am putea s-o numim „toţi pentru unul şi unul pentru toţi". La 29 mai, preşedintele polonez Walesa declara, în Ungaria: „Există o puternică opoziţie din partea Rusiei faţă de aderarea noastră. Dacă procesul e mai simplu pentru Ungaria şi Slovacia, atunci trebuie să-i sprijinim pe deplin. Ţelul este acum de a extinde NATO, iar aderarea lor ne va ajuta şi pe noi"[28].

La 30 mai, la reuniunea miniştrilor apărării ai Grupului de la Vişegrad, Jiri Popsil, adjunctul ministrului ceh al apărării, declara: „Cehilor le este totuna dacă ţările petiţionare vor fi admise în bloc sau separat în structurile NATO. Cehia va sprijini, în orice caz, Ungaria în integrare – dacă şansele acesteia sunt mai bune decît ale noastre". Ne interesează, desigur, cazul Ungariei, ţară de primă importanţă în relaţiile externe ale României: de semnarea tratatului de bază bilateral şi de progresele comune spre integrarea euroatlantică depinde viitorul de securitate al ambelor ţări. Puternic sprijinită de Germania, care şi-a manifestat încă din 1990 disponibilitatea emoţională pentru Budapesta, Ungaria se bucură şi de suportul administraţiei Clinton privind integrarea, în primul eşalon, în NATO. Problema Ungariei este, potrivit unui observator de talia cunoscutului politolog german Hans Peter Schwarz[29], nu atît, ca pentru Polonia, „confruntarea cu ameninţarea rusească, ci constă în stabilizarea relaţiilor cu Serbia, Croaţia, România şi Ucraina". Intrarea în NATO este, şi pentru Ungaria, nu doar pentru România, o garanţie a ţinerii sub control a tensiunilor interetnice sau regionale, după cum ea nu va primi focul verde decît după soluţionarea acestor diferende: „Se observă că, în prezent, Rusia ar accepta integrarea în NATO a Ungariei, dar există pericolul ca, dacă nu se ajunge la negocieri de aderare în NATO, în curînd Alianţa să fie confruntată cu instabilitate şi în regiunea dunăreană"[30].

Cîteva cuvinte despre poziţia Republicii Moldova şi a Ucrainei. Kievul îşi păstrează opţiunile deschise, nu doreşte să devină însă o zonă-tampon între NATO şi CSI şi se plasează în zona central-est-europeană. Interesul sporit pe care-l arată relaţiilor cu Ucraina atît Statele Unite, cît şi puterile europene, care consideră stabilitatea acestei mari puteri regionale drept indispensabilă securităţii europene, asigură acestei ţări un statut de distincţie.

Republica Moldova se consideră – la fel ca Belarus –, prin Constituţie, stat neutru şi nu doreşte integrarea în NATO. Înaintea extinderii spre Europa de Răsărit, Chişinăul favorizează strategia tratatelor bilaterale între state vecine,

cu clauza expresă a inviolabilităţii frontierelor, o postură care avantajează net poziţia Moscovei, în raport cu cea a Bucureştiului, în relaţiile lor cu Republica Moldova[31].

„Cine suntem şi ce vrem"

Actuala echipă de putere din România este – în nucleul său originar, nealterat, Ion Iliescu-Virgil Măgureanu-Vasile Ionel – aceeaşi care, în decembrie 1989, a preluat pîrghiile puterii la Bucureşti, în toiul unei insurecţii urbane antidictatoriale, provocată de nemulţumirea societăţii româneşti, în condiţiile schimbării de sistem, consfinţită de Moscova.

Una din primele formule, aproape magică, ce va însoţi pînă la capăt regimul Iliescu, indiferent de schimbările sale de faţe, este înregistrată documentar. Ion Iliescu a cerut să se ia legătura cu Kremlinul, pentru ca sovieticii să afle *„cine suntem şi ce vrem"*.

E inutil să facem prea multe speculaţii – cum, din păcate, se întîmplă încontinuu în România ultimilor cinci ani, fără nici un rezultat – dacă Iliescu a fost sau nu racolat de KGB, dacă Virgil Măgureanu, sau Vasile Ionel, sau Nicolae Militaru au fost sau nu oamenii Moscovei. Răsturnarea regimului Ceauşescu s-a făcut, fără îndoială, nu doar cu acordul Moscovei, ci şi în parametrii unor scenarii stabilite de KGB, pentru Europa Central-Răsăriteană în general, şi deci şi pentru România. Moscova a instaurat comunismul şi a tolerat ceauşismul în România. Cu voia Moscovei, acestea au capotat. Chiar dacă conjecturile noastre nu pot fi confirmate, deocamdată, documentar, e clar că Moscova a întreţinut (chiar dacă intermitent şi în condiţii dure de contracarare) o reţea de „amici ai URSS" în partid, în armată, şi chiar în Securitate, care au ieşit din „aţipire" în zilele acelui decembrie. Era imposibil – nu trebuie să ne facem iluzii – ca revoluţia să fie cîştigată în România doar de Mircea Dinescu la televiziune şi Doina Cornea la pupitrul moral al unei societăţi traumatizate. Conexiunile statului român cu Moscova ţineau de esenţa sa, de însăşi raţiunea sa de a fi.

Nici capii armatei, nici Securitatea n-ar fi acceptat victoria străzii revoltate dacă, prin nou-instalata echipă de putere la Bucureşti, n-ar fi existat garanţii de relativă continuitate a aparatului de putere, în condiţii de relativă impunitate, precum şi, mai ales, un acord de principiu al Moscovei în privinţa noilor lideri.

România n-a fost Ungaria sau Cehoslovacia, unde realsocialismul cunoscuse o evoluţie constantă înspre faţa umană, iar cultura politică a societăţii civile, împotriva obstacolelor – şi ele ţinînd însă de aceiaşi indicatori –, şi-a creat structuri de anticorpi, de reflecţie critică şi opoziţie moral-politică. Ne place sau nu ne place s-o spunem acum, în decembrie 1989 dictatura Ceauşescu trebuia răsturnată cu orice preţ! În definitiv, amestecul Moscovei era dorit şi invocat chiar, după 1987-'88, cînd linia politică a lui Gorbaciov trăda o dorinţă sinceră de restructurare a sistemului, spre mai mult adevăr, demnitate umană şi chiar democraţie în interiorul fatalităţii comuniste. În decembrie 1989, nimeni nu se putea gîndi să dorească supravieţuirea regimului Ceauşescu doar fiindcă altminteri amestecul Moscovei devine inevitabil!

Ceea ce însă trebuie spus imediat este că succesul Revoluţiei din România a fost asigurat în interior şi că intenţiile Moscovei sau ale acoliţilor săi din România privind o intervenţie militară sovietică (şi se pare că aceste intenţii au existat) depăşeau în mod cert limita de acceptare a societăţii româneşti: adică, dacă preţul doborîrii ceauşismului ar fi fost prezenţa trupelor sovietice în ţară şi dacă societatea românească ar fi fost în măsură să opteze pentru aceste alternative la timp, schimbarea din decembrie 1989 nu s-ar fi produs.

N-are rost să insistăm, aşadar, asupra filierei sovietice din conducerea României. Merită însă să analizăm cu atenţie care au fost în ultimii cinci ani conexiunile reale între regimul politic din România şi centrul de putere, tot mai imprevizibil, de la Moscova. În ce măsură politica internă şi externă de securitate şi opţiune strategică a guvernanţilor români a fost influenţată sau nu de interesele Uniunii Sovietice şi ale

Federaţiei Ruse? Iată o întrebare la care răspunsurile încep, realmente, să conteze.

Urmărind cu atenţie evoluţia politicii externe româneşti, discursurile şi declaraţiile unor reprezentanţi mai proeminenţi sau mai eclipsaţi ai aparatului de putere, tacticile angajării euroatlantice, precum şi partitura redundantă a aşa-zisei „stabilităţi geopolitice într-o mare de instabilitate", se impun cîteva observaţii şi concluzii. Şi în august 1991, şi în octombrie 1993, reacţiile preşedintelui român şi ale baronilor săi la puciurile de la Moscova au venit cu întîrziere şi au fost echivoce. Dl Iliescu aştepta să vadă cine sunt învingătorii. Desluşim aici nu doar afinităţi de ordin ideologic cu puciştii, ci aprehensiunea guvernanţilor români de a răspunde „corect" într-o relaţie de securitate în care vasalitatea se identifică cu partenerii cunoscuţi.

Ion Iliescu a semnat, singurul în fostul bloc comunist, primul tratat cu URSS după 1989. Una din clauze prevedea exact ceea ce Rusia nu încetează să solicite NATO: *un droit de regard*, un drept de veto, practic, asupra alianţelor occidentale ale României. *Ion Iliescu a asumat, în 1991, în mod implicit, includerea ţării într-o sferă de securitate sovietică.*

Regimul Iliescu a fost ultimul, în blocul răsăritean, care a încheiat relaţii diplomatice cu NATO, în octombrie 1990. A fost ultimul, de asemenea, care să ceară abrogarea Pactului de la Varşovia. Este motivul — notează observatorii — „pentru care puţini au fost surprinşi să constate că, deşi asociată în Consiliul de Cooperare Nord-Atlantic, în decembrie 1991, România a rămas multă vreme distantă de NATO, refuzînd cooperarea militară directă".

După vizita la Bucureşti a secretarului general NATO, Manfred Woerner, în iulie 1991, de-a lungul anului 1992 – şi în mod categoric după 1993 –, relaţiile dintre România şi NATO s-au ameliorat substanţial.

România a acceptat, în condiţii dificile pentru economia sa, embargoul impus Serbiei şi a semnat prima, în ianuarie 1994, Parteneriatul pentru Pace. Nu trebuie însă neglijată, oricît ar fi de depăşită între timp această opinie, declaraţia

generalului Cioflină, şeful Marelui Stat-Major al Armatei Române, în iulie 1993, la întoarcerea sa de la Moscova: *„România nu va avea relaţii mai strînse cu NATO decît cu Federaţia Rusă"*. Un înalt responsabil al regimului, secretarul de stat la Apărare, Ioan Mircea Paşcu, declara, la rîndu-i, într-un interviu din *Südosteuropa*, realizat de Anneli Ute Gabanyi (nr. 10/1994 – interviul fiind însă datat „iulie 1993"): *„Ştiu însă, pentru că l-am ascultat pe ministrul german al apărării la Garmisch* (reuniunea NATO de la Centrul Marshall, n.n.), *că între Rusia şi Germania a existat un acord în privinţa Europei Răsăritene. Acest acord se bazează pe premisa că statele din estul Europei nu se pot dezvolta cum cred ele de cuviinţă* (...) *Concluzia mea este că România a căzut în răspunderea Rusiei. Cînd uneia din supraputeri îi va reuşi să subordoneze această regiune, atunci trebuie să intrăm în tratative cu această supraputere. România nu este confruntată pentru prima oară în istoria ei cu o astfel de situaţie. Asta ţine de poziţia noastră, pe care mulţi vor să ne-o conteste, dar de care noi nu putem fugi"*. Aceste declaraţii explozive, făcute de primul civil din conducerea Armatei Române – la cererea NATO, nu-i aşa? – exprimă, în mod cert, mai mult o opţiune de securitate deja existentă decît caznele dubitative ale unui grămătic rătăcit în arcanele geopoliticii...

Ne amintim, de asemenea, interesanta vizită făcută de ministrul rus al apărării, Graciov, la Bucureşti, în martie 1994. Acesta ştia că România n-are intenţia să intre în NATO (vezi excelentul dosar al revistei *Expres*). Graciov declara că principala motivaţie a încheierii acordului militar ruso-român constă în coincidenţa sau marea asemănare a poziţiilor rusă şi română în privinţa situaţiei internaţionale şi a zonelor de conflict. La Bucureşti, Graciov a vorbit mereu de „graniţa comună ruso-română", iar ministrul român Tinca a folosit, în replică, formula de vecinătate politică, referindu-se la frontiera din Marea Neagră. Premisa, nemărturisită, a demnitarului român a fost că prezenţa militară rusă din Crimeea asigură Rusiei un drept, necontestat, de vecinătate cu România. În

aceeaşi logică, ministrul român ar trebui să accepte şi vecinătatea Rusiei cu Republica Moldova, pentru că şi în Transnistria există Armata a 14-a...

Să-i dăm cuvîntul şi deputatului PAC Vasile Popovici, care, înainte de a vitupera împotriva Americii şi Rusiei, care s-ar înţelege peste capul României (situaţia inversă ar trebui să-l neliniştească), observa, în martie 1994, în acelaşi număr al revistei *Expres*, dedicat relaţiilor româno-ruse: „După vizita primului-ministru la Moscova am cerut de la Comisia de politică externă a Camerei să ni se pună la dispoziţie toate acordurile şi înţelegerile cu Federaţia Rusă. Nu am primit nici un răspuns. Fiindcă ştim cu toţii că acordurile economice au implicit şi o latură politică".

Sigur, în România există un consens al întregii clase politice privind integrarea euroatlantică, mai ales de cînd (din cauza neputinţei agresive a Moscovei) ea a devenit regulă. Cînd dnii Raţiu, Roman şi Chebeleu sunt cuprinşi de nobilă indignare la aflarea amînării aderării României la NATO, soluţia ar fi *să-şi amintească*.

Poate ca analiza de faţă să le fie utilă.

14 iunie 1995, „*22 plus*"

Note

[1] Interview mit Karsten Voigt, in *Das Parlament*, 19-26 May, 1995, p. 11.

[2] Kjel Engelbrekt, „South-East European States Seek Equal Treatment", *RFE/RL Report*, 25 March, 1994.

[3] Christian Semler, „Russlands Expansion Auf dem Balkan: Die Rücker der Geopolitik", *Tageszeitung*, Berlin, 7.06.1995.

[4] „Deutliche Studie über die NATO - Erweiterung – Ein Novum im Ost-West Dialog", *Neue Zürcher Zeitung*, 2.06.1995.

[5] Discursul lui Andrei Kozîrev la Noordwijk, *ITAR-Tass*, preluat de *Monitor Dienst Deutsche Welle*, 1.06.1995.

[6] *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, editorial, p. 1, 1.06.1995.

[7] Allen Lynch, „After Empire: Russia and Its Western Neighbours", *RFE RI Report*, March, 1994, p. 10.

[8, 9] Thomas Urban, „Der Feind von Gestern, Der Feind von Morgen", *Süddeutsche Zeitung*, 19.04.1995.

[10, 11] Allen Lynch, *op. cit.*

[12,13] „Moskau, die NATO und die Dritte Weltkrieg", *Neue Zürcher Zeitung*. 15/16, 6.04.1995.

[14] Interview mit Karsten Voigt. *Das Parlament*, 19-26 May, 1995.

[15] Richard Holbrooke, „America, An European Power", *Foreign Affairs*, March-April, 1995, p. 39. Zbigniew Brzezinski, *Foreign Affairs*, Jan.-Feb., 1995. H.A. Kissinger, „Die Atlantische Gemeinschaft Neu Gegründet", *Internationale Politik*, no. 1, Jan., 1995.

[16, 17,18] Richard Holbrooke, *op. cit.*

[19] Klaus-Dieter Frankenberger, „Zwischen Moral und Staatsinteresse", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1.06.1995. Fred Ikle, „Why Expanding NATO Eastward is a Deplorable Idea", *International Herald Tribune*, Jan. 12, 1995.

[20] Pierre Lelouche, „A Message to Russia about Principles for a New Partnership", *IHT*, 21.04.1995.

[21, 22] Richard Holbrooke, *op. cit.*

[23] Michael Mihalka, „Squaring the Circle: NATO's Offer to the East", *RFE RL Report*, March, 1994.

[24] *Le Monde*, 10. 17.04.1993.

[25] Joseph Fitchett, „Western Europe Proposes New Trans-Atlantic Pact", *IHT*, 7.02.1995.

[26] Christian Semler, *op. cit.*

[27] Wolfgang Koydl, „Alte Herren versuchen die Wende rückwärts-Bulgariens Ex-Kommunistische Regierung orientiert sich wieder stärker an Moskau", *Süddeutsche Zeitung*, 18.04.1995.

[28] *România liberă*, 29 mai 1995.

[29, 30] Hans-Peter Schwarz, „Ungarn und die NATO", *Die Welt*, 19.04.1995.

[31] „Deutliche Studies über...", *op. cit.*, *NZZ*, 2.06.1995, p. 7.

Motanii Felix

Se spune, de cele mai multe ori pe bună dreptate, că la început a fost cuvîntul. Există însă cel puţin un caz sigur în care nu cuvîntul, ci doar cîteva litere au premers şi însoţit cu devotament realitatea, supravieţuindu-i. Litere memorabile, care au schimbat lumea: OGPU, NKVD, NKGB, MGB, MVD, KGB. Traducerea devine inutilă. La fiecare schimbare de acronim, poliţia politică sovietică şi-a fortificat puterea şi multiplicat arbitrariul; cel puţin între 1917 şi 1954, şi-a lichidat, într-o tradiţie impecabilă, comandanţii. KGB a însoţit declinul transparent al puterii sovietice, devenind, pe ultima ei sută de metri, MB – Ministerul Securităţii. În august 1991, după puciul anti-Gorbaciov, la care participă şi ministrul Securităţii, fireşte, MB este perestroicizat, în chiar momentul renunţării la perestroika în exerciţiul puterii. Felix, întemeietorul instituţiei cu cele mai puţine litere şi cele mai multe crime din istoria umanităţii, este spînzurat, sub formă de statuie, în acel august 1991. Cel care-i pune coarda de gît, mi-amintesc fotografia care a circulat mult atunci, era un adolescent cu pieptul gol. Spînzurat şi aşteptîndu-şi reciclarea, bronzul fondatorului Felix Dzerjinski i-a luat-o înainte în operaţiunea de degajare de pe scena istoriei chiar şi lui V.I. Lenin, dar nu pentru multă vreme. Elţîn coabitează cu fostul KGB devenit MB, un serviciu de contraspionaj, în declin de competenţe, dar niciodată

controlabil, niciodată dator cu explicaţii faţă de procuror, guvern sau parlament. Dar în octombrie 1993, puciul anti-Elţîn îi prinde pe MB-işti pe picior greşit. Acolo unde ţineau arma încărcată. Bizuindu-se pe sprijinul armatei, după o victorie echivocă, un fel de mineriadă *à la russe*, Boris Elţîn declară în faţa parlamentului proaspăt ales: „Sistemul organelor CEKA, OGPU, NKVD, NKGB, MGB, MVD, KGB, MB s-a dovedit, de fapt, nereformabil". Un ucaz conex mai dădea o lovitură arhipelagului literelor, scuturînd din ţîţîni amintirea mai ştearsă a lui Lavrenti Beria, mai anglofilă a lui Iuri Andropov, mai coclită, a bunului Felix Initiator. Aşa se naşte, în linişte şi fără prea multe pierderi, FSK, un fel de serviciu de informaţii şi contraspionaj al Rusiei, foarte modest din litre. Au existat atunci, între democraţii ruşi, speranţe în lovitura de graţie dată KGB-ului. Ele n-au dansat decît o toamnă: la 11 decembrie 1993, după alegerile prezidenţiale care-i dau cîştig de cauză, Elţîn revine, treptat, la cultura despoţiei asiatice, în care s-au scăldat toţi liderii Marii Rusii. În ianuarie 1994, serviciile de securitate ruse, interne şi externe, vor trece din subordinea guvernului în cea a cabinetului personal de putere al lui Boris Elţîn, alături de Ministerul Apărării şi trupele de securitate a frontierelor. În februarie 1995, Duma votează cu o majoritate confortabilă – doar 36 de voturi contra – noua lege de funcţionare a serviciilor secrete, semnată la 5 aprilie de Boris Elţîn. Noul născut al bătrînului Felix, ultima combinaţie de litere a codului postsovietic, se numeşte FSB. Legea e cît se poate de explicită: FSB va dispune de propria reţea de penitenciare, va opera arestări şi percheziţii fără mandat, atunci cînd consideră necesar, dacă există, mai exact, suficiente motive că s-a comis sau se va comite o fărădelege. Felix freamătă, toarce, îşi dă ochii peste cap: vlăstarul FSB nu va fi subordonat guvernului, şi nicidecum procuraturii şi, cu atît mai puţin, parlamentului. În schimb, prin lege, FSB va fi „abilitat" să infiltreze servicii de spionaj şi informaţii străine, după cum, în îndeplinirea pînă la capăt a misiunilor sale, va putea să înfiinţeze propriile instituţii şi firme (?!). În aceste condiţii, nimeni nu se mai îndoieşte de

mobilul moral major al noii operaţiuni: combaterea crimei organizate şi a fantomei mafiotice care cam bîntuie prin Europa. Subordonat cercului de putere al preşedintelui, controlînd toate serviciile de informaţii ale Rusiei, în deplină levitaţie faţă de puterile constituite şi Constituţie, FSB nu este doar un răspuns de circumstanţă la războiul din Cecenia şi la provocarea mafiei. Într-o constelaţie reînnoită a tensiunii şi „păcii reci", Moscova îşi reamenajează, pe baze legale, KGB-ul de altădată. Bun sau rău, a fost şi este instrumentul de putere cel mai complet şi mai eficient al Kremlinului. Nimic din ce e omenesc nu i-a fost străin, inclusiv un punct de sprijin pentru dărîmarea comunismului.

Dar povestea urmaşilor lui Felix n-ar fi cu totul interesantă şi îngrijorătoare dacă, undeva în vest – la vest de Moscova chiar –, în mic, dar cu aceeaşi fermitate, nu s-ar repovesti. Cam în aceeaşi cadenţă, nu în pas de defilare, ci încet şi sigur, catifelat chiar, motanii Felix înaintează. În chiar sezonul înnoirii KGB, la Bucureşti „serviciile" au devenit febrile, caută bombele instalate de preşcolari, cer competenţe „antitero" şi dau ceva mai tare ascultarea telefoanelor. Nimic serios; afinităţi, similitudini culturale, regionale. Un istoric de la Cambridge spunea că fiecare ţară are serviciul secret pe care-l merită. Ar fi bine ca România să nu-l aibă, deci, pe cel de la Moscova.

10-16 mai 1995, „*22*"

Amintirea lui Ceauşescu

Recent, un post de televiziune independent şi-a surprins telespectatorii cu o vibrantă mărturie pro-Ceauşescu. Ceauşescu continuă să însoţească imaginarul românesc. Aniversările zilei sale de naştere şi de execuţie se transformă în prilejuri semipublice, foştii săi prim-secretari stătuiesc noile partide socialiste, foştii săi securişti şi diplomaţi s-au machiat în diplomaţi şi securişti. Lumea ceauşistă şi mentalitatea ceauşismului au supravieţuit cuplului Ceauşescu şi chiar s-au transformat, în direcţia democratizării – tot mai mulţi ceauşeşti şi ceauşei au împînzit cîmpul public şi al economiei de piaţă – directorii combinatelor ceauşiste s-au reciclat în directoratul tranziţiei, în ceea ce, inspirat, Andrei Cornea numea, în *„22"*, „directocraţia"– clasa conducătoare a postcomunismului carpato-dunărean. Au trecut cinci ani de la dispariţia lui Ceauşescu şi, ca unul care i-am însoţit public, de la microfonul *Europei Libere*, zilnic, traiectoria finală, fiind, la un moment dat, iertată-mi fie amintirea puţin modestă, şi cel care l-a botezat, în limba română publică, N. Ceauşescu – amintirea lui şi a epocii sale îmi dă mult de gîndit. Cred că Ceauşescu şi ceauşismul sunt un fenomen românesc, foarte complex, cu rădăcini nu doar în comunism şi marxism-leninismo-stalinism, ci şi în istoria românilor. Personajul n-a fost întotdeauna diavolul a cărui dispariţie, la 25 decembrie, fusese anunţată, atît de puţin creştin şi deloc ştiinţific, cu „o, ce veste minunată".

N. Ceauşescu a adus multă nefericire – şi pentru multă vreme – Românici, dar nici personajul şi nici epoca sa n-au fost de la început şi mereu nume date nenorocirii. Nu cred însă că Ştefan Andrei, Adrian Păunescu sau Ilie Verdeţ trebuie să ni-l ţină treaz pe Ceauşescu. El trebuie să devină obiectul de studiu al politologilor şi al noilor generaţii, cu planşe şi disecţii ale ţesutului socio-politic ceauşist, ca la medicină. Numai aşa, epoca glorioasă va fi şi exorcizată, şi depăşită, dar nu în uitare sau nostalgie, nu în blesteme, ci *în cunoştinţă de cauză*, ca să repet titlul acelei excelente culegeri de articole politice ale lui I. Negoiţescu, apărute la Editura Dacia din Cluj, în 1990.

Despre un Ceauşescu, puţin altfel decît l-am cunoscut noi, vorbeşte, de exemplu, Mihail Gorbaciov în *Amintirile* sale, publicate recent la Editura Siedler din Berlin. Amintiri care apar pentru prima oară în Germania, urmînd să fie publicate şi în Rusia. O carte impresionantă, 1.210 pagini, istoria unei epoci care chiar că a zguduit lumea: anii '80, după moartea lui Brejnev, interludiul Andropov – instrumental pentru începutul schimbării –, Cernenko şi anii Gorbaciov. Noua fază a destinderii, sfîrşitul comunismului, revoluţiile de catifea sau de sînge din Europa Răsăriteană, şi apoi, pînă în 1992, chiar etapa finală – prăbuşirea URSS şi a lui Gorbaciov însuşi. Gorbaciov se ocupă de Ceauşescu într-un capitol aparte – aproape 30 de pagini – intitulat *N. Ceauşescu. Prăbuşirea unui dictator*, după Kádár, Jaruzelski şi Jivkov, şi înainte de Honecker şi Fidel Castro, fiecare cu capitolul lui. Gorbaciov, spuneam, l-a cunoscut altfel pe Ceauşescu decît majoritatea zdrobitoare a românilor – Elena şi familia, Ştefan Andrei, Securitatea şi Păunescu, inclusiv. În faţa liderului de partid şi de stat de la Moscova, N. Ceauşescu nu putea apare în postura unui erou, a unui semizeu. Un Ceauşescu trecînd de la supunere la o oarecare aroganţă şi postură de dascăl al comunismului, de la linguşitorie la cîrteală şi complicităţi de ariergardă cu Honecker, îndeosebi, apare în aceste pagini. Un Ceauşescu care ştia şi să strige la Gorbaciov – s-a întîmplat la Bucureşti, în mai 1987 –, care ştia să-şi pună singur piedică, pentru ca

operatorii de televiziune să reţină imaginea lui Gorbaciov care-l ajută să se ridice şi care-i dă atenţie – se întîmpla în Ungaria –, un Ceauşescu care-i pune, în toiul unei zile călduroase, pe liderul de la Kremlin şi pe Raisa să stea în faţa unui cămin, la fel cum văzuse el că face şi Reagan la Casa Albă. Un Ceauşescu ale cărui trucuri ieftine sau complicate, ale cărui încăpăţînări şi angoase sunt surprinse de fiecare dată de Mihail Gorbaciov, mai mult cu dispreţ decît cu milă. În decembrie 1989, cei doi se văd, pentru ultima oară, la Moscova. Căzuse Jakeş, căzuse Jivkov, căzuse Honecker şi, vorba aceea, nici Ceauşescu nu se simţea prea bine. Ceauşescu îl urmărea cu atenţie încordată pe Gorbaciov. I-a cerut, la un moment dat, o întîlnire la vîrf a liderilor comunişti, pentru salvarea comunismului. Gorbaciov îi aduce aminte că nici Jakeş, nici Honecker n-au fost împiedicaţi să-şi salveze bostănăria, dar n-au vrut sau n-au mai putut. Toată ziua Ceauşescu a rămas încruntat şi n-a reuşit să vorbească normal, bîlbîindu-se mai îngrozitor ca de obicei. La sfîrşitul ultimei sale întîlniri cu liderii comunişti de la Moscova, Ceauşescu a întrebat, brusc: *Vă place vînătoarea?* Două săptămîni mai tîrziu – scrie Gorbaciov – asistam la sfîrşitul tragic al ceauşismului şi al Ceauşeştilor.

Amintirile lui Gorbaciov despre Ceauşescu vorbesc însă şi de împotrivirea ocazională a dictatorului de la Bucureşti la cursul Moscovei. „Relaţiile noastre cu acest stat au fost complicate încă de la început şi au devenit şi mai complicate după 1968" – scrie Gorbaciov. Să sperăm că aceste relaţii n-au devenit mai puţin complicate după 1989.

24 mai 1995, *Deutsche Welle*, „22"

BIBLIOTECA PUBLICĂ
„MARIN PREDA"
Str. Ştirbei Vodă Nr. 168

Moldova la răscruce

Ultimele zece zile au însemnat mult pentru Republica Moldova. Ministrul apărării rus Graciov a vizitat Chişinăul, unde s-a întîlnit cu preşedintele Snegur, cu ministrul apărării Creangă şi a discutat, pe larg, dosarul spinos al procesului de retragere a Armatei a 14-a din provincia separatistă Transnistria. Preşedintele Snegur însuşi, după ce şi-a părăsit propriul partid democrat agrar, în urma unor conflicte deschise de putere, pornind de la un anumit stil prezidenţial intrat în coliziune de competenţe cu legislativul, a vizitat el însuşi Moscova, unde a avut la Kremlin discuţii cu preşedintele rus Elţîn. O atmosferă tovărăşească, la fel de mohorîtă şi, poate, la fel de înşelătoare, văzută la televizor, ca pe vremea lui Brejnev. La 27 iunie, în sfîrşit, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a adoptat în unanimitate cererea de aderare a Republicii Moldova, care devine, astfel, prima fostă republică sovietică, în prezent din CSI, membru deplin în Consiliul Europei. În jurul, dar şi în subtextul acestor evenimente, se ţese o întreagă problematică, de maximă importanţă şi pentru Republica Moldova, dar şi pentru România, cel mai important şi mai apropiat – dacă se poate spune aşa – vecin occidental. Iată de ce cred că trebuie să ne oprim, la sfîrşitul unei astfel de săptămîni, cu mai multă atenţie asupra evoluţiilor menţionate. Să vedem, mai întîi, ce se întîmplă, de fapt, cu renumita Armată a 14-a? Cu trei săptămîni în urmă, generalul Aleksandr Lebed

demisiona din funcţia de comandant al armatei. O demisie neîntîmplătoare. Lebed a fost, încă de la venirea sa la Tiraspol, în vara anului 1992, partizanul menţinerii şi fortificării unui avanpost militar rusesc în Republica Moldova. Armata a 14-a fusese iniţial destinată să intervină într-un conflict cu NATO în Balcani. După prăbuşirea Uniunii Sovietice şi apariţia tensiunilor din Transnistria, unde forţe politice procomuniste, rusofone s-au separat de republica independentă Moldova, rolul Armatei a 14-a s-a transformat dintr-unul militar într-unul politic. Forţele armate ruse au contribuit la pacificarea, din 1992, a Transnistriei, arborînd o falsă neutralitate faţă de beligeranţii rusofoni procomunişti ai lui Smirnov şi forţele loiale ale Chişinăului. Nimeni nu s-a lăsat însă înşelat, în Republica Moldova, în România, în Ucraina şi în comunitatea euroatlantică, asupra rolului de garant al unei ordini hegemonice ruseşti asumat de Armata a 14-a. Tratative dificile au dus, în octombrie 1994, la decizia retragerii Armatei a 14-a din Republica Moldova. Forţele comunist-naţionaliste ruse de la Tiraspol, dar şi atît de bine reprezentate în aparatul legislativ de la Moscova, au fost şi rămîn încă convinse că Armata a 14-a nu este un simplu contingent militar la a cărui retragere pot asista cu resemnare. Or, atît Elţîn, cît şi Graciov, în ciuda declaraţiilor, par să ţină cont mai ales de aceste interese. Într-un astfel de ghem de interese trebuie desluşite şi concluziile întîlnirii Graciov-Snegur de la Chişinău şi Snegur-Elţîn de la Moscova, în urma cărora s-a decis precipitarea retragerii Armatei a 14-a, cu cîteva clauze de calificare: Armata a 14-a, cuprinzînd pînă la 10.000 de persoane, dotată şi instruită la înalt nivel, va fi oricum transformată, după 1 iulie, într-un punct operativ. Sună mai puţin ameninţător decît „Armata a 14-a". Retragerea se va face în interiorul unei perioade de trei ani, mai întîi muniţiile şi armamentul, apoi efectivele. Nu s-a abandonat, însă, în ciuda asigurărilor ruseşti, proiectul unui punct de sprijin militar rusesc la Tiraspol – de fapt, realitatea unei viitoare baze militare ruse permanente în Republica Moldova. Constituţia Moldovei prevede ca pe teritoriul republicii, deci şi în aşa-zisa republică

transnistreană, să nu fie staţionate trupe străine. Atît Elţîn, cît şi Graciov au promis că vor respecta aceste prevederi, la care preşedintele Snegur nu pare dispus, deocamdată, să renunţe. Prezenţa în Consiliul Europei a Republicii Moldova, presiunile internaţionale, exercitate mai ales prin observatorii OSCE la Chişinău, atitudinea Ucrainei, care a promis sprijin Moldovei în ultima fază a retragerii Armatei a 14-a, şi pentru care prezenţa militară rusă la graniţele sale occidentale e oricum o permanentă ameninţare, îi pot face şi i-au făcut mai atenţi pe liderii ruşi de la Moscova.

Într-un context intern bulversat de eşecul cecen şi într-unul internaţional marcat de presiunile occidentale privind extinderea în Răsărit a NATO, liderii de la Kremlin nu mai pot juca doar cartea naţional-comuniştilor de la Moscova, fără riscul pierderii controlului. Pe aeroportul din Chişinău, de altfel, Graciov, de formă sau nu, i-a ignorat, practic, pe reprezentanţii politici ai Tiraspolului. Ministrul rus a remarcat de mai multe ori, de altfel, că Moscova îi va sancţiona sever pe responsabilii militari ruşi care au dezinformat armata şi opinia publică din Transnistria privind rolul prezenţei militare ruse acolo. În mod clar, Moscova nu va mai accepta uşor confuzia între prezenţa sa militară în Republica Moldova, atît şi cum va fi, şi suportul politic implicit al echipei separatiştilor de la Tiraspol. Ne aflăm într-un moment delicat şi dificil, aşadar. Bucureştiul, Kievul şi Chişinăul îşi exprimă tot mai fără rezerve orientarea de securitate euroatlantică. Liderii moscoviţi digeră greu eşecul din Cecenia şi par mai decişi să confrunte reduta naţional-comunistă din Duma de stat. Terenul acestei confruntări, în care pare să cedeze, după cum prevedea recent Egor Gaidar, legislativul, dominat de naţional-comunişti, pare să fie, acum, situaţia Armatei a 14-a. E momentul acţiunii politice şi diplomatice rapide şi eficiente, nu doar la Chişinău, ci şi la Bucureşti. Pîrghiile Bucureştiului sunt limitate, în relaţiile cu Moscova. O netă opţiune proatlantistă a regimului Iliescu, fără false angajamente retorice, va fi şi mijlocul cel mai bun pentru revizuirea politicii ruseşti în Moldova.

30 iunie 1995, *Deutsche Welle*, „22"

Mihai Botez: un patriot al raţionalităţii

Dispare, la doar 55 de ani, o personalitate excepţională a vieţii publice româneşti. Cel mai tînăr doctor în matematică din România, la doar 24 de ani, un logician şi cercetător al viitorului, într-o vreme cînd dictatura ceauşistă începuse să interzică şi cunoaşterea trecutului, după sufocarea multilaterală a prezentului, Mihai Botez a fost, mai ales, de-a lungul anilor '80, neobositul gînditor şi practicant al opoziţiei din interior – în ambele sensuri, din ţară şi dinăuntrul sistemului marxist-leninist al derivei totalitare. Tînăr conferenţiar la Facultatea de Matematică din Bucureşti, fondatorul primului institut de studii asupra viitorului din România, apoi mazilit la Tulcea ca director al Centrului de Calcul şi, finalmente, evasiexpulzat, traiectoria lui Mihai Botez a fost cea a intelectualului şi militantului civic în numele valorilor raţionalităţii. N-a contestat frontal şi ideologic comunismul, ci i-a contestat în cunoştinţă de cauză, la obiect, chiar aberaţiile. În persoana lui Botez omul de ştiinţă a fost însoţit de un moralist, de un avizat politolog, căruia îi datorăm, între altele, cele mai interesante analize ale relaţiilor româno-americane, de un om de acţiune al rezistenţei morale, de un luminos patriot. Mesajele sale de protest împotriva dictaturii Ceauşescu au fost cunoscute, în primul rînd, prin intermediul *Europei Libere*. Curajul său a fost unul practicat, mai ales în ţară, unde Mihai Botez a fost – şi

puțini știu asta – și unul din organizatorii rețelei de rezistență civic-intelectuală; îmi amintesc acum atît de bine scrisorile sale, care ajungeau greu la Vlad Georgescu, pe atunci directorul *Europei Libere*, conținînd strategii ale luptei pentru demnitate. Izolat și chiar bătut în plină stradă de lefegiii dictaturii, marginalizat de confrați, Mihai Botez a fost un alergător singuratic de cursă lungă, pe drumul asumării libertății de gîndire și acțiune a intelectualului, într-o lume opresivă și represivă. Emigrarea sa forțată în Statele Unite și, apoi, o oarecare tăcere a fostului dizident, urmată de o carieră neobișnuită în California, au alimentat imediat zvonuri privind „acel ceva", desigur neapărat necurat, care s-ar ascunde în demersul său. Nici unul din disidenții și rezistenții ceaușismului n-a scăpat de acuzația că, de fapt, a făcut ce-a făcut, doar pentru că fie avea un scut occidental, fie era KGB-ist sau chiar de-a dreptul securist, cîrmit din timp împotriva Ceaușescului și a Securității, tocmai în folosul viitoarei foste Securități. Basmele, anecdotica acestei strategii a dezinformării ar merita studiate. Din mărturiile lui Pacepa și ale atîtor alți transfugi ai Securității sau serviciilor secrete est-europene știm prea bine că acuzațiile de colaborare cu KGB și cu Securitatea au fost puse, sistematic, în scenă împotriva indezirabililor, tocmai de KGB și Securitate. Și mai e ceva. Între Mihai Botez și cutare apostol moral al rezistenței anticomuniste absolute, total necunoscut pînă la 22 decembrie 1989, lăsați-mă să-l prefer pe Mihai Botez. Plec de la una din acele premise care lui Mihai Botez i-au fost atît de familiare: *ești ceea ce faci*.

Din păcate, categoria ilustrată de el n-a prea existat în România. Cu mai mulți Mihai Botez în viața publică a comunismului și ceaușismului, în Academie, Universitate, partid comunist, armată și biserică, nici ceaușismul și nici postceaușismul n-ar fi arătat atît de catastrofal.

Mi-amintesc că, înainte de a se sfîrși, răpus de o tumoare la creier, în noiembrie 1988, Vlad Georgescu, care, fiind la tratament în America, îl văzuse des în ultimele luni pe Mihai Botez, îmi spunea că nu exclude posibilitatea unei iradieri, a sa și a prietenului său american. Cel puțin în 1989, Botez a

vorbit deseori de o boală necunoscută, o ciroză a ficatului, provocată de Securitate. După 1990 a surprins poziţia echilibrată, poate chiar prea echilibrată a fostului disident: şansele democratizării în România excludeau, în viziunea sa, radicalismul anticomunist şi presupuneau o formă de coabitare cu trecutul ceauşist. Nu poţi trece peste noapte de la dictatura stalinistă la democraţia jeffersoniană, declara Botez la o masă rotundă la *Europa Liberă* în martie 1990, în timpul unei vizite făcute de el la München.

Numirea sa ca ambasador al României în Statele Unite, în vara lui 1994, a reactivat maşina de zvonuri. S-a trecut, desigur, iar prea uşor, peste cîteva adevăruri: Mihai Botez era un cunoscător al vieţii politice americane şi al relaţiilor româno-americane, al limbii engleze şi al politologiei americane. Şi, nu în ultimul rînd, era un profesionist al practicării „artei posibilului" care este diplomaţia, un fermecător şi apreciat partener pentru mulţi oameni politici americani. În noiembrie anul trecut l-am invitat, pe vremea cînd încă realizam la *Radio Europa Liberă* emisiunea săptămînală „Faţă-n faţă", alături de Nestor Rateş şi deputatul PAC Vasile Popovici, la o dezbatere despre ultima fază a relaţiilor româno-americane. M-a surprins – şi i-am şi spus – seninătatea cu care accepta să fie, în capitala democraţiei, reprezentantul unui guvern naţional-comunist oligo-democratic, colorat de Vadim Tudor sau Gheorghe Funar. La manifestarea acestei surprize ne-a reproşat, mie şi celorlalţi doi invitaţi, lipsa de deferenţă faţă de un funcţionar diplomatic al statului român.

Poate că a avut dreptate. Poate că Mihai Botez duce cu sine în mormînt o taină, necunoscută nouă, care i-a motivat sau justificat şi ultima parte a vieţii. N-are importanţă. Dispare, cu Mihai Botez, un excepţional *raisonneur* al cetăţii. De calmul şi echilibrul lui aveam şi vom avea mereu nevoie, chiar dacă, şi el, ca noi toţi, fiind aşa, s-a putut înşela. Pentru Mihai Botez, însă, cel cunoscut şi ne-misterios, voi nutri mereu o imensă admiraţie. Noi, românii, am avut în el, în ultimii 10-11 ani, un compatriot excepţional, ultimul din cei cîţiva care au slujit onoarea patriei adevărate.

Iulie 1995, *Deutsche Welle*, „22"

Între cîine şi lup?

Observaţia de lungă durată şi de la distanţă a cîmpului politic de forţe din România, după 1989, relevă ceea ce, la prima vedere, pare una din cele mai persistente specialităţi naţionale: acţiunii cu semn pozitiv în direcţia transformării democratice îi urmează, aproape invariabil, reacţia adversă. Nu de o vulgată carpato-dunăreană a dialecticii postmarxiste e vorba aici şi nici măcar de mecanismul curent al legilor fizicii. Pretutindeni, democraţia, îndeosebi în fostele state totalitare, este mai întîi procesul complex al noului care se impune greu, însoţit (şi spun politologii, din fericire!) de forţele vechiului care nu vor să dispară. O teorie a tranziţiei de la autoritarism spre democraţie, apărută în politologia americană, îndeosebi în urma transformărilor din Turcia, Grecia, Spania, Portugalia şi America Latină începînd din anii '70, ne învaţă că transformările de acest tip presupun o coabitare temporară controlată cu trecutul care trebuie casat, nu cu aparatul de sudură, ci prin cădere în desuetudine, printr-un pact sau altul. E faimoasă astfel teoria şi practica spaniolă a trecerii spre democraţie, după Franco, prin aşa-zisa Reforma Pactanda – reformă prin pact. În istorie cunoaştem cel puţin două categorii de pasaj istoric, în urma unei răsturnări violente: iacobinismul – formula radicală a încheierii tuturor conturilor cu fostul adversar învins – şi, ca să folosim o mlădiţă a limbii de lemn sovietice, coexistenţa paşnică –

tolerarea unui adversar, pe care-l doreşti îndepărtat sau învins, dar nu prea repede şi nu dintr-o dată, din tot felul de motive. Ambele formule, de cele mai multe ori, nu şi-au atins scopul, pregătind răsturnări şi violenţe noi.

România postdecembristă ilustrează mai mult decît alte ţări iacobinismul eşuat într-o a doua fază prelungită pînă azi, de coexistenţă paşnică, anunţînd o nouă deflagraţie. România a traversat o insurecţie urbană antidictatorială – cunoscută şi sub numele de revoluţie. O revoluţie sîngeroasă, simbolică însă, sau generică. Ca în confruntările codificate ale evului mediu sau ale pieilor roşii, şefii de armate sau triburi au putut evita în România bătălia generală, prin sacrificarea simbolică a figurilor de proră – „figureheads", cum spun americanii. Într-o tabără au pierit Ceauşeştii, în cealaltă, a răsculaţilor, peste o mie de eroi tineri. Minotaurul şi victimele sale ritualice. Au rămas intacte contingentele, armatele: de activişti de partid, securişti, aparatcici, mafioţi ai cumetriei economice ceauşiste, reciclaţi rapid într-o economie şi un stat cu însemne democratice.

Au rămas aceiaşi, într-o stare de sacrificiu virtual şi profundă revoltă, românii şi româncele.

Conflictul acesta continuă şi va cunoaşte, la un moment dat, în absenţa soluţiilor, noi forme explozive. Pactul între adversari n-a putut fi stabilit, pentru că învingătorii n-au fost, în decembrie 1989, victimele dictaturii, ci profitorii ei, iar învinşilor li s-au modificat doar raportul de supunere şi metodele de victimizare. Aşadar, o primă lămurire. Nu lupta între vechi şi nou are loc în România, ci jocul înşelător al vechiului, în interiorul căruia, prin cifru şi mascaradă, se simulează lupta dintre vechi şi nou. Este premisa, cheia de înţelegere a spectacolului, doar aparent paradoxal, al unei secvenţe recurente din viaţa noastră politică la vîrf. În momentul discuţiilor pentru acordarea clauzei naţiunii celei mai favorizate, în septembrie 1992, ca din întîmplare, se repune pe tapet dosarul de trădare al lui Mircea Răceanu. Fostul funcţionar de la Externe, care a trădat dictatura Ceauşescu, cerînd azil în Statele Unite, redevine trădător de ţară. Relaţiile

americano-române sunt umbrite. Scandalul e depăşit, dar a lăsat urme. Nici apariţia scrisorii celor 7 deputaţi şi senatori, în urmă cu peste un an, împotriva numirii noului ambasador american Moses la Bucureşti, nu urmărea altceva. Faţa zîmbitoare se încruntă brusc. Dr. Jekyll se transformă în Mr. Hyde.

În iulie 1995, 300 de aşa-zişi ofiţeri semnează o filipică în *România Mare* împotriva tentativelor de modernizare a armatei, acuzîndu-l pe Ion Iliescu, comandant suprem, de înaltă trădare. Era momentul cînd ministrul apărării Tinca se pregătea să viziteze Statele Unite şi Germania, în vederea contractării de armament modern. Era momentul cînd la Bucureşti era aşteptat unul din primii demnitari ruşi, preşedintele Adunării Federaţiei, Şumeiko. *Esopismul*, de această dată doar forma deviată de limbaj a Puterii înseşi, faţă de propriile interese, atinge, în ultimele zile, forme greu de urmărit şi înţeles. Impresia este că Puterea s-a intoxicat cu viruşii propriilor scenarii de dezinformare. Şumeiko declară la Bucureşti că România şi Rusia *„nu doresc intrarea spontană şi nesistematică în NATO"* – şi mai nimeni în rîndurile Puterii nu-l contrazice. S-a vorbit în presă despre asta, au fost şi partide, precum PAC şi PL '93, care au cerut explicaţii. Ceea ce n-a observat însă nimeni în ţară, este următoarea – cît se poate de scandaloasă – secvenţialitate. La conferinţa de presă de la Bucureşti a lui Şumeiko, la cîteva zile după scrisoarea celor 300 de ofiţeri anti-Iliescu, cînd dl Tinca tocmai se întorcea nato-izat din America şi Germania, cînd Ion Iliescu continua să fie agent KGB (potrivit ziarului *Ziua*), cînd serviciile secrete tocmai se încurcau în picioare, într-un *tango criminale* prezentat drept *lacul lebedelor*, cînd PDSR tocmai se sătura de PRM şi PSM, cînd PSM „tomnai" îşi condiţionează sprijinul guvernamental de amnistierea baronilor lui Ceauşescu, cînd Funar nu-l mai vrea pe Meleşcanu, iar Măgureanu descoperă brusc că şi-ar putea da demisia, tocmai în aceste momente acaparatoare şi funambuleşti, Şumeiko declară în conferinţa de presă de la Bucureşti că *Rusia nu va livra noi arme României, decît dacă România lasă baltă chestia cu NATO*.

În aceeaşi zi, la 30 iunie 1995, Interfax în limba rusă anunţa la Moscova că Rusia va livra armament modern României. Premierul Văcăroiu, la rîndu-i, în discuţia cu prim-viceprim-ministrul Soskoweţ, spunea: „Am aşteptat cu mare interes investiţiile occidentale care n-au mai venit. A sosit acum momentul ca România să-şi îndrepte din nou privirea spre Rusia". A spus şi a plecat în China, unde a aflat, o dată cu noi, că Beijingul nu are nimic împotriva relaţiilor României cu Europa. În mecanismul de tensiuni plus-minus, acţiune-reacţiune, bine şi rău, a intervenit punctul mort. Confuzia e extrem de periculoasă. Măştile Puterii s-au încurcat. O implozie a dezinformării, care şi-a pierdut sau uitat parola, ameninţă edificiul Puterii din România.

Francezii numesc momentele de cumpănă dintre zi şi noapte, cînd nu mai e nici lumină deplină şi n-a coborît încă întunericul definitiv, *„între cîine şi lup"*. Formula tranziţiei postceauşiste este cea a cîinelui-lup. O specie pe care, doar în ce-i priveşte pe cîini, se poate conta.

12-18 iulie 1995, *„22"*

Rusia în Balcani

În materie de politică externă regională, două par să fie temele cele mai dezbătute în discursul public din România momentului: relaţiile româno-ungare şi războiul din Bosnia. Ambele sunt de maximă importanţă pentru situaţia din Balcani şi pentru România. E adevărat că relaţiile cu Ungaria, din păcate, sunt dezbătute mai ales în registrul emoţional. Calmului şi luciditătii li se preferă spaima şi anatemizarea vecinului. Cunoscutul politolog şi diplomat american George Kennan, cel care la începutul anilor '50, ca fost ambasador al Statelor Unite la Moscova şi, apoi, ca principal proiectant al politicii externe americane în Departamentul de Stat, a lansat conceptul de *îndiguire – containment* – a comunismului sovietic, scria într-o carte recentă că ceea ce deosebeşte naţionalismul agresiv de patriotismul lucid sunt următoarele trăsături dinamice: dragostea faţă de propria ţară să nu se transforme în aversiunea necondiţionată împotriva altei ţări; grija faţă de interesele naţionale să nu fie dirijată spre trecut, ci spre viitor; calităţile şi defectele propriului popor să nu fie exhibate sau camuflate cu nervozitate ori patetism, ci discutate cu seninătate şi, dacă se poate, chiar cu umor. Poate că aplicarea acestei reţete – e uşor să dai reţete, e adevărat – n-ar strica nici relaţiilor româno-maghiare; nici românilor, nici ungurilor.

Tema războiului din Bosnia, se observă de asemenea, e tratată de preferinţă într-un registru pro-sîrb. Românii şi

sîrbii sunt vecini vechi şi buni; nu şi-au făcut rău niciodată. Sîrbii nu sunt singurii vinovaţi de nenorocirea care-i încearcă alături de alte popoare ale fostei Iugoslavii. O mai dreaptă cumpănă, la fel ca în relaţiile României cu Ungaria, ne-ar face însă să ţinem cont mai mult şi de defectele proprii sau ale prietenilor, nu doar de virtuţile incontestabile.

Preocuparea excesivă şi, cum spuneam, mai ales impregnată de emoţii, cu secvenţele, în detrimentul serici, al întregului, îi împiedică pe observatorii din ţară să urmărească ceea ce pare, tot mai mult, un real pericol în curs de escaladare: prezenţa Rusiei în Balcani, ca forţă expansivă, de rău augur pentru dezvoltarea democratică a statelor din regiune, fie ele România, Federaţia Iugoslavă, Ungaria sau Bulgaria. În definitiv, şi pentru Ungaria, şi pentru România, viitoarele lor relaţii cu Rusia şi poziţia Rusiei în ce le priveşte sunt mai importante decît relaţiile româno-maghiare însele.

Un clişeu al naţional-populiştilor apropiaţi puterii de la Bucureşti identifică un fel de complicitate germano-rusă, cînd e vorba de Balcani. Într-un interviu apărut anul trecut într-o revistă de politologie de la München, secretarul de stat de la Ministerul Apărării, Ioan Mircea Paşcu, îşi exprima, pe nepusă masă, opinia că între Germania şi Rusia ar fi survenit la începutul anilor '90 o înţelegere, desigur secretă, în urma căreia sud-estul european ar fi fost împărţit în zone de influenţă: ungurii şi croaţii intrînd în tabăra germană, noi şi bulgarii în cea rusească. Mania protocoalelor secrete şi a conspiraţiilor universale trădează, cînd e vorba de politicieni şi diplomaţi, nu doar un periculos amatorism, dar şi rea-credinţă. Preferinţele dlui Paşcu şi ale colegilor domniei sale pentru Moscova n-au nevoie de justificări suplimentare; dînşii sunt pro-ruşi nu pentru că i-ar fi respins germanii, desigur. Din păcate, astfel de baliverne par să fie luate în serios şi de comentatori mult mai serioşi. Dl Ilie Şerbănescu susţinea deunăzi, în „*22*", că între Germania şi Ungaria ar exista un fel de alianţă antiromânească. Sunt surprinzătoare astfel de afirmaţii şi raţionamente, nu numai pentru că s-ar baza doar pe flerul investigativ, cam ridicol, al unor oameni fără argumente, ci şi pentru că politicienii germani sunt cei mai consecvenţi, în Occident, în

susţinerea integrării euroatlantice a României, pe picior de egalitate cu celelalte ţări din fostul bloc comunist. Tot în Germania, şi nu la Bucureşti, sunt exprimate în ultimul timp tot mai mult şi opinii privind pericolul implicării excesive a Rusiei în Balcani. La 7 iunie, ziaristul Christian Semler observa, în *Tageszeitung*, din Berlin, nu doar că Rusia este principalul susţinător al sîrbilor în proiectul fundamentalist al Marii Serbii, dar şi că Moscova are tot mai mult, după 1991, la Bucureşti şi Sofia, aliaţi naturali, de nădejde, aceleaşi echipe naţional-populiste, convertite la o social-democraţie de faţadă. Între armatele şi serviciile secrete ale acestor ţări şi Moscova – nota analistul german - există şi în prezent aceleaşi conexiuni ca pe vremea comuniştilor. În România şi în Bulgaria, ca să nu mai vorbim de Federaţia Iugoslavă, există deja un teren pregătit pentru politica balcanică hegemonică a Moscovei, nota ziaristul german. La 27 iulie, în foarte influentul *Die Welt* de la Berlin, probabil cel mai prestigios politolog german, Hans Peter Schwarz, relua analiza implicării, tot mai evidente, a ruşilor în Balcani, cu pericolele conexe împotriva unor state ca Ungaria, România şi Bulgaria. Zilele din urmă ne-au adus, dacă mai era nevoie, probe convingătoare ale rolului Rusiei în escaladarea războiului din fosta Iugoslavie. Rusia a fost împinsă de comportamentul occidental, notează cu amărăciune Schwarz, în postura de susţinător al agresiunii sîrbeşti în Balcani, rolul ei în grupul internaţional de contact dovedindu-se contraproductiv. „*Impresia cea mai teribilă însă se creează la Bucureşti, Sofia, Bratislava, Budapesta, şi în primul rînd la Zagreb*" – scrie politologul german: „*anume că democraţiile occidentale, privite pînă de curînd cu atîta încredere în aceste ţări, nu mai vor sau nu mai pot să rezolve conflictele din Balcani fără implicarea ruşilor*".

Tot mai mult, Rusia şi-a arogat şi a obţinut, cu concursul activ al guvernanţilor de la Sofia sau Bucureşti şi cu cel omisiv al Occidentului, rolul poliţistului balcanic. O situaţie care trezeşte mai multă îngrijorare în Germania decît în România. Poate că ar fi trebuit să fie invers.

15 august 1995, *Deutsche Welle*, „*22*"

Pericolul unui consens anacronic

Intrarea în vigoare a Legii învăţământului delimitează o întreagă evoluţie a unui anumit model al perceperii practicării relaţiilor interetnice din România. Învăţământul din timpul dictaturii Ceauşescu suferise enorm, în ultimii 10 ani mai ales, prin ideologizarea tuturor ştiinţelor sociale, cu eliminarea sociologiei şi filosofiei şi legarea teoriei de glia construcţiei socialismului falimentar.

Învăţământul românesc a fost practic distrus şi, dacă se poate spune aşa, cu atît mai distrusă a fost instrucţia în limbile minoritarilor. În cazul minoritarilor, refuzului bine dozat al practicării limbii materne i s-a alăturat prezenţa vulgatei ceauşiste, care deseori n-a mai avut legături nici cu limba română.

La începuturile comunismului în România, prin aplicarea unui model sovietic, a fost constituită aşa-zisa Regiune Mureş Autonomă Maghiară, o unitate administrativă şi culturală a minoritarilor maghiari. La Cluj, un oraş care îşi păstrase şi vechile tradiţii de cultură maghiară şi cu o populaţie, pînă în anii '80, în proporţie de aproape 50% maghiară, a funcţionat între 1945 şi 1959 o universitate cu limbă de predare maghiară. Regiunea Mureş Autonomă Maghiară n-a fost în realitate o formă de autonomie culturală şi administrativă a unei părţi a ungurimii din Ardeal, ci o enclavă a ideologiei comuniste în limba maghiară; tot aşa cum restul României fusese transformat

cu forţa în enclava comunismului sovietic în limba română. Una din primele apariţii publice remarcate ale lui Nicolae Ceauşescu a fost la Cluj, în 1956. Generalul-locotenent de propagandă, îmbrăcat în uniformă, adică Nicolae Ceauşescu, a fost acela care a comunicat oficial la Cluj, atunci, desfiinţarea Universităţii Maghiare „Bolyai" – o traumă fără leac a minorităţii maghiare. Acest moment avea să marcheze pînă la capăt relaţia mereu încordată între ceauşism şi maghiarime. Ceauşescu şi-a consolidat, după 1965, traiectoria de marxist-leninist original, în care antimaghiarismul, ca mobil de mobilizare naţionalistă, a devenit recursul preferat. În condiţiile comuniste, pericolul anexării Transilvaniei de către unguri, mereu reanimat de propaganda Partidului şi de practica Securităţii, era subordonat însă spectrului mai larg al conspiraţiei sovietice – şi ea atît de supradimensionată, dar credibilă – împotriva ceauşismului. A fost deci uşor ca pericolul maghiar, alăturat celui sovietic în condiţiile în care şi Budapesta era o aliată loială a Moscovei, să devină o forţă reală de mobilizare naţională, fie ea şi abil dozată şi controlată de Partid şi Securitate. Moştenirea acestui cvasiconsens naţional din timpul ceauşismului timpuriu trebuia revizuită după 1989, demontată şi treptat clasată. Nu s-a întîmplat însă aşa. Urmaşii lui Ceauşescu n-au vrut şi poate nici n-au putut să renunţe la cel mai ieftin şi periculos mijloc de mobilizare populară: pericolul maghiar. Nu societatea românească poartă răspunderea perpetuării acestei stări de alarmă naţionalistă plecînd de la o realitate minimă şi de la o ficţiune maximă. Forţele politice naţional-populiste, după ce în ianuarie 1990 au acceptat crearea partidului etnic al maghiarimii din România, s-au repliat rapid în formula de forţă şi manipulare a problemei naţionale, prin înscenarea de la Tîrgu-Mureş din martie 1990. După acest precedent nefericit, s-a ajuns la polarizarea discursului politic privind relaţiile româno-maghiare. Practicanţii acestui discurs sunt doar naţional-populiştii şi reprezentanţii partidului etnic maghiar, UDMR. Orice relaţie de acest fel conduce la tensiuni inevitabile. Şi în interiorul UDMR au apărut treptat ceea ce am putea numi

taberele „uliilor" şi ale „porumbeilor": radicalii şi moderat-pragmaticii. Dacă PDSR-ul şi-a depăşit postura iniţială de pragmatism în politica interetnică, prin alianţe guvernamentale cu ultranaţionaliştii ceauşişti, şi asupra moderaţilor din UDMR s-au exercitat tot mai multe presiuni de către radicalii acestei formaţiuni. Marea problemă este însă că opoziţia democratică din România n-a contrazis, ci a consolidat acest discurs polarizat şi bun conducător de tensiuni şi conflicte interetnice. Dezbaterile din jurul Legii învăţământului, accesul de agresivitate retorică cu care preşedintele Iliescu a promulgat-o, dar mai ales apropierea alegerilor, care se pierd sau se cîştigă, din păcate, încă, în România, prin excitaţii naţionaliste mai mult decît prin raţionalizări democratice, i-au determinat şi pe liderii opoziţiei democratice să opteze pentru consensul naţional-populist, care îi transformă pe ungurii din România într-un adversar potenţial şi nu într-un partener efectiv al jocului democratic. Denunţarea acestui consens e încă posibilă, independent de miza cîştigării viitoarelor alegeri. Alegătorii nu vor vota opoziţia democratică doar pentru că şi aceasta se opune practicilor UDMR şi adoptă o postură dură faţă de unguri. În această materie, Iliescu şi ai săi sunt mult mai credibili şi mai consecvenţi. Între mobilizarea democratică cu rezultate amînate şi alarma naţionalistă de periculoasă eficienţă, opoziţia democratică trebuie s-o aleagă pe prima, cu orice risc. Din această cauză, va pierde, poate, alegerile din 1996, dar le va cîştiga cu siguranţă pe cele din anul 2000. Doar pornind de la aceste repere ale practicii politice românii majoritari şi ungurii minoritari din România vor cîştiga împreună un bun acum necunoscut: o energie a solidarităţii prin valorile democratice împărtăşite, ce învinge întotdeauna egoismele şi frustrările naţionale adverse. În numele viitorului comun în România şi în Europa.

16-23 august 1995, „*22*"

Naţional-populismul: un Baloteşti politic

Promulgarea legii învăţământului de către preşedintele statului român, Ion Iliescu, la Bucureşti, semnalează, pe lîngă numeroase grave probleme de ordinul politicii interne, şi o fază nouă a opţiunilor de politică externă ale regimului din România.

Pe plan politic intern, Ion Iliescu a optat pentru cea mai convenabilă alternativă, în ce-l priveşte. Legea învăţământului, amînată şi contestată în atîtea rînduri, în ultimii cinci ani, se transformase, prin implicarea parlamentară şi extraparlamentară a UDMR-ului, precum şi prin rezoluţia atît de critică a Parlamentului Europei, într-o miză a păcii etnice în România. În agitaţia naţionalist-populistă provocată şi întreţinută fără încetare de echipa de putere de la Bucureşti, orice pas spre normalizarea relaţiilor interetnice a fost însoţit de sfidarea lor deliberată. Provocarea naţionalistă, folosită de Ceauşescu ca sursă de legitimizare, chiar cu o oarecare eleganţă, se poate spune, a camuflării isteriei sub placa de mormînt a misterului totalitar, a fost preluată de echipa Iliescu-Măgureanu ca strategie alternativă publică a tranziţiei spre democraţie. Nici Iliescu şi PDSR-ul n-au putut guverna în absenţa acestei bizare, reale, dar extrem de periculoase, pe termen lung, legitimizări. Din nefericire, colapsul economic, corupţia oamenilor politici şi degradarea practicii instituţionale fac, deocamdată, din

majoritatea alegătorilor români, o masă uşor inflamabilă şi manipulabilă în parametrii naţionalismului punctual. Frustrării sociale i s-a adăugat uşor o neîncredere endemică în virtuţile democraţiei occidentale şi, în general, în valorile pe care Occidentul le răspîndeşte şi le pretinde est-europenilor. O dinamică proprie a relaţiilor româno-maghiare, stimulată de resentiment, de reactivarea inutilă a unei viziuni anacronice şi depăşite istoric a contenciosului bilateral, s-a dovedit la fel de contraproductivă. Promulgarea unei legi a învăţămîntului a ajuns, astfel, să anunţe mai ales o nouă fază de încordare politică în România. Preşedintele Iliescu şi regimul său sprijinit de forţe profund antioccidentale şi antieuropene cîştigă, pe termen scurt, un electorat alienat. Reactivarea naţionalistă ţine, însă, puţin, şi nu duce decît într-o fundătură. Preşedintele Iliescu nu va cîştiga alegerile cu noua lege a învăţămîntului, dacă, altfel, nu merită să le cîştige. Problemele societăţii româneşti, inclusiv tensiunile interetnice, nu vor face decît să se prelungească. Nesupunerea civică anunţată de UDMR pentru la toamnă, în condiţiile promulgării legii, este deja nuanţată – ca şi cum numai asta ar aştepta – de un comunicat al Cotrocenilor de la 12 iulie, drept „acţiuni de protest şi boicot de genul şi amploarea celor de la Tîrgu-Mureş din 1990". UDMR n-a anunţat acte de nesupunere civică de genul acţiunilor de la Tîrgu-Mureş. Puterea însă le anunţă, ştiind bine că în martie, la Tîrgu-Mureş, nu nesupunerea civică a maghiarilor a dus la confruntări sîngeroase, ci capitalizarea unor nemulţumiri, parţial îndreptăţite, ale românilor şi maghiarilor, de către oculta fostei şi viitoarei Securităţi. Spuneam însă că actuala fază de încordare politică din ţară anunţă şi o schimbare de politică externă a Bucureştiului. În condiţiile existenţei focarului din fosta Iugoslavie şi ale unei iminente intervenţii NATO în teatrul de război, măsuri tranşante la Bucureşti, justificate ca tactici de prevenire a formării de enclave etnice maghiare în România şi, deci, a unor inevitabile conflicte interetnice violente, pot fi considerate drept utile. Domnul Iliescu a avut, probabil, această impresie: Occidentul nu mai vrea un război de tip iugoslav în Balcani –

este deci dispus să înghită chiar şi o politică preventivă dură şi certată cu valorile democraţiei occidentale cînd e vorba de relaţiile interetnice, dar care să ţină la distanţă pericolele unui conflict deschis. Un alt factor de încurajare a lui Ion Iliescu este, desigur, apropierea tot mai transparentă de politica Moscovei, dar şi marja sa de complicitate, mai mult sau mai puţin simulată, cu Occidentul.

E clar că argumentele preşedintelui Iliescu şi politica sa internă sunt percepute în Occident dintr-o perspectivă alarmată şi critică. E clar că argumentele domnului Iliescu privind delicatul echilibru geopolitic între o fostă Iugoslavie eşuată în război şi o viitoare Rusie expansionistă, argumente care-i determină strategiile semidemocratice şi jocurile politice de menajare a *erorii operaţionale* – situaţia în care, în aviaţie, două sau mai multe avioane zboară unul lîngă altul pînă la limita, încă neatinsă, a coliziunii – pot fi tolerate de partenerii săi occidentali. Sau, cel puţin, aşa crede domnul Iliescu. Percepţiile în politică sunt mai importante decît realitatea, dar nu într-atît încît să poţi întoarce pur şi simplu spatele realităţii. Regimul Iliescu ţine să dispreţuiască realitatea, în favoarea percepţiilor care-l avantajează. O vreme se poate şi aşa. După aceea, o singură dată, intervine şi un Baloteşti politic.

August 1995, *Deutsche Welle*, „22"

Marcel Amaru

În vara anului 1983, proaspăt refugiat politic în Germania, am fost repartizat cu regim de domiciliu obligatoriu, în Occident, ce-i drept, într-o pensiune din imediata apropiere a gării centrale din metropola bavareză. Aici, seară de seară, îi întîlneam pe compatrioţi. Tineri, cel mai adesea, care ziua măturau parcurile, cărau cu cîrca mobilă, făceau zidărie sau spălau vasele în restaurante. Cei mai mulţi fugiseră peste graniţă, prin Ungaria sau Iugoslavia, înot, în podul trenului sau între pereţii dubli ai TIR-urilor. Unii reuşiseră la a doua, a treia încercare, după ani de închisoare în România. Alţii ajunseseră în Germania după două runde în închisori: şi în România, şi în Iugoslavia. Povestea plecării acestor oameni era oarecum asemănătoare. Lipsa oricărei speranţe în România lui Ceauşescu, însoţită de sentimentul cît se poate de românesc al fiinţei cu orizontul obturat; erau tineri de la ţară, de la oraş, îndeosebi simpli, fără studii, români, unguri şi ţigani. Îi unea aventura fugii – deseori extraordinară, cu cîinii-lup sau cizma grănicerului la o întindere de mînă sau respiraţie, dispreţul, mai mult decît ura, şi chiar o oarecare detaşare băncoasă faţă de nea ceaşcă, hanzi sau ceau-ceau – care, în persoana lui N. Ceauşescu, însoţit de figurile a doi-trei sectorişti, alcătuiau sperietoarea ce-i alungase. Într-o seară, unul dintre ei, un băiat de pe Valea Mureşului, mi-a arătat conserva pe care tocmai se pregătea s-o deschidă pentru cină. Era gulaş pentru pisici.

I-am spus că pisica de pe conservă indică destinatarul produsului conţinut. Mi-a răspuns că ştie asta: „dacă le place pisicilor, de ce să nu fie bună şi pentru unul ca mine", a fost răspunsul. El m-a însoţit în aceşti ani ca un fel de dublu avertisment: plecarea nu este sinonimă cu salvarea. Iar salvarea, într-un destin de pribeag, te apropie, la un moment dat, chiar de statutul necuvîntătorilor.

Lumea s-a schimbat. A rămas însă fuga, şi pribegii români continuă în anii din urmă să nu contenească. Datele sunt, totuşi, diferite. Acum sperietoarea este mizeria inevitabilă şi fără sfîrşit previzibil cu care un tînăr e confruntat în România. Mizerie economică, însoţită de dezgustul moral în faţa stării de lucruri care o transformă în alibi de îmbogăţire şi putere nemăsurate doar pentru unii şi aceiaşi. Sub Ceauşescu se fugea pentru că lucrurile păreau împietrite într-o imposibilitate mortală a schimbării. Acum, după o rază de speranţă şi un scîncet de libertate, pentru că imposibilitatea schimbării este, în ciuda schimbărilor, confirmată.

Întîlneşti români şi române pretutindeni: în gări şi metrouri, în taverne greceşti, în Montmartre sau în hangarele marilor aeroporturi germane; în aşteptarea expulzării, pictează, sunt chelneri, cîntă la violoncel, cumpără şi vînd automobile, îngrijesc bătrîni în azile. La 30 august, ziarul *Le Monde* dedica o întreagă pagină tinerilor români emigranţi sau doritori să emigreze. La sfîrşitul lui 1993 – notează ziarul – 25% din tinerii peste 15 ani din România declarau că vor să emigreze, cel puţin pentru o vreme. Asta înseamnă, totuşi, traduce ziaristul francez, cam 4,5 milioane dintr-o populaţie de 23 de milioane. Statisticile s-au modificat, între timp, în sens ascendent. Deseori, în autobuzul de la avion la aerogară, pe aeroportul din Bucureşti, am auzit discuţii între tineri expulzaţi, cu acelaşi avion, din Germania: „Acum m-au dat înapoi. Mai stau puţin şi iar o-ntind". Spre Ungaria, Cehia, Polonia. Şi apoi, cu bani şi călăuze nesigure, noaptea, peste frontiera verde, şi nu pentru multă vreme, în Germania. Nimeni nu-şi mai face prea mari iluzii în legătură cu Occidentul. Respinşi sau siliţi să trăiască la limita supravieţuirii, emigranţii români ai

disperării au învăţat cercul vicios al oricărei disperări: nici aici, nici acolo, dar nu mai are importanţă. Cu cîţiva ani în urmă, pe un panou, la marginea unei autostrăzi neterminate în Sicilia, citeam: „dacă n-ai ce face aici, fă în altă parte". O deviză a deznădejdii sumbre, cînd *aici* şi *în altă parte* nu sunt aşezările aceleiaşi ţări, ţara ta, ci două lumi a căror faţă bună şi blîndă îţi e tot mai străină. Una din ocupaţiile mai noi ale unor tineri români, sănătoşi, robuşti, gata să facă orice, pare să fi devenit Legiunea Străină — corpul de elită al armatei franceze. Sunt mulţi tineri români sub căştile albastre, purtînd însemnele Franţei, în Bosnia-Herţegovina. Unul dintre ei, cel puţin, e sigur. În primăvara anului acestuia, la Sarajevo, au fost împuşcaţi din păduri, de sîrbii bosniaci, doi soldaţi francezi din trupele ONU. Trupurile lor, sub drapelul Franţei, au fost salutate cu onoruri militare la Paris, cîteva zile mai tîrziu. Între două secvenţe de televiziune, la Sarajevo sau Bihaci, numele victimelor, soldaţi ONU sau bosniaci musulmani, aproape că nu mai interesează pe nimeni. Întîmplător, am aflat că numele unuia din soldaţii francezi împuşcaţi în aprilie, la Sarajevo, era Marcel Amaru. Marcel Amaru este numele cu cască albastră al noii deznădejdi est-vest a românului.

6 septembrie 1995, *Deutsche Welle*, „22"

Schimbare de macaz la Bucureşti?

N-a adus cincinalul postceauşist, cît o singură săptămînă de septembrie. Pentru prima oară, în istoria sa mai veche şi mai nouă, serviciul românesc de securitate dă publicităţii, începînd de miercuri, în principalele cotidiene naţionale, cea mai completă şi, în mare, neretuşată serie de mărturii privind dosarele de Securitate. În *Evenimentul zilei*, mai întîi, apoi şi în *Adevărul* şi *România liberă*, am citit zilele acestea pagini uitate, pagini cenzurate, redactate de Securitate despre zeci de scriitori şi oameni de cultură, în perioada ultimilor 15-20 de ani ai ceauşismului. Fragmentele dăruite de SRI provin din fostele arhive ale Securităţii, gestionate, selectate şi mai ales apărate de SRI, în aşteptarea unei legi. Informaţiile nu sunt, în general, noi sau spectaculoase. Documentele confirmă înţelepciunea convenţională, impresiile şi opiniile bunului-simţ, privindu-l pe cutare sau cutare scriitor. Faptul că Eugen Barbu, Corneliu Vadim Tudor sau Adrian Păunescu erau muşarzii de serviciu ai Securităţii, fantasinii provocării bufeului carpato-danubian şi familiarii feselor Puterii, nu era un secret, nici atunci, nici acum. Faptul că atîţia oameni de litere, între care Manolescu, Doinaş, Paleologu, Paler, Zaciu, Dinescu, au stat deoparte cîrtind sau chiar oferind probe de demnitate intelectuală, refuzînd „să se joace cu derbedeii" – cum sună un celebru vers de József Attila – iarăşi devenise de notorietate publică. Noutatea şi senzaţia este însă că,

pentru prima oară, un document al fostei Securităţi, publicat de actualul SRI, confirmă realitatea, nu o mai siluieşte într-un fel sau altul. O priză de realism a SRI-ului, a cărui schimbare de tactică, indiferent de motivaţie, de care ne vom ocupa ceva mai încolo, trebuie, în sine, salutată. Speculei de dosare pe piaţa neagră a jocului politic, transformată în sport naţional după 1989 şi manevrată în zona isteriei colective înaintea alegerilor din 1990 şi 1992, i se contrapune acum, cu semnătură asumată, o tărîmă de realitate, pur şi simplu. Progresul de la minciună la începutul adevărului a fost lent, năpraznic de negativ pentru fiinţa morală a societăţii româneşti. Nu ştim nici acum dacă el nu ascunde sau anunţă o mişcare nouă, apropiată mai mult minciunii sofisticate, care-şi permite, fie şi pentru o clipă, mimarea adevărului.

Nu e cazul să declarăm însă schimbarea la faţă a SRI. Fragmentele din *Cartea Albă* a Securităţii ce apar ocazional şi arbitrar în presă nu alcătuiesc o serie completă şi nici nu presupun o anumită determinare a SRI şi a celor care, în spate, au decis mişcarea de a declanşa spunerea „adevărului şi nu doar a adevărului". Ceea ce citim în aceste zile în ziarele bucureştene e, de fapt, banal, prost scris, incomplet. Din fragmente şi cioburi de strategii de supraveghere şi urmărire a clasei scriitorilor, deducem însă cît de mediocri şi plictisiţi erau chiar notarii Securităţii. Generali şi colonei se agită să dea un şvung nefiresc firescului. Au făcut-o tembel şi nu le-a folosit la nimic pînă acum. De-abia acum, în septembrie 1995, pierderea de timp, bani, energie şi nervi a Securităţii lui Ceauşescu se transformă într-un net beneficiu politic pentru urmaşii lui la putere.

Cum se explică această situaţie, totuşi, neaşteptată? De ce eminenţa cenuşie a tranziţiei, Virgil Măgureanu, în care am avut destule motive să vedem pînă acum pe principalul protector al partidelor extremiste, în strategia mai veche a Securităţii de mobilizare naţionalistă, ca regie de integrare şi legitimare politică, îi dă de gol, în sfîrşit, pe lingăii de serviciu ai lui Ceauşescu şi ai lui Iliescu?

Un anumit pragmatism al oricărei puteri obsedate de menţinerea puterii, cum este nucleul Iliescu-Măgureanu-

Ionel, îi face pe aceşti domni să-şi aducă aminte că n-au prieteni, ci doar interese. Cu un an înaintea alegerilor, în condiţiile mizeriei economice şi ale şansei exponenţiale a populismului bezmetic profesat de Vadim şi Păunescu, nucleul de putere de la Bucureşti nu mai are, practic, interesul să mîngîie pe creştet monstrul bicefal al ceauşismului nerăzbunat: PSM şi PRM.

Situaţia internaţională e de natură să-i mai ierte, o dată, dlui Iliescu gafele vechi, şi să-l facă mai atent ca niciodată. Prezenţa avioanelor NATO în Balcani, eşecul naţionaliştilor sîrbi, o anumită radicalizarea a Moscovei, pe fondul căreia gesticulaţia de conivenţă a Bucureştiului poate fi taxată drept opţiune antioccidentală.

O apropiată vizită a preşedintelui Iliescu la Washington şi concluziile trase la Bucureşti, unde în ultimul timp vizitatorii germani, îndeosebi, au transmis răspicat iritarea occidentală privind alianţa naţional-comunistă de guvernare în România, sunt elementele unui context regional şi internaţional care i-a facilitat lui Iliescu declaraţia de divorţ cu C.V. Tudor şi falangele sale extremiste. Interesant, începutul îl face SRI-ul, şi nu PDSR-ul sau dl Iliescu însuşi. O dovadă în plus că fosta Securitate şi actualul SRI îşi păstrează puterea de arbitrare în continuare a acţiunii politice în România. C.V. Tudor îl califică, în revista *Politica*, pe Virgil Măgureanu drept „şarpele cu ochelari". Mă tem că avertismentul e tardiv. Muşcătura i-a premers. Tîrîitul şarpelui şi pasul gîndacului... măi, dragă!

15 septembrie 1995, *Deutsche Welle*, „22"

Ciuperci şi micşunele

Tranziţia dinspre autoritarism spre democraţie nu se caracterizează nicăieri prin disciplina instituţiilor. Instituţiile democraţiei: parlamentul, justiţia, puterea executivă, toate celelalte „forţe intermediare" — cum le numea Alexis de Tocqueville, primul teoretician al democraţiei americane — sunt firave, ineficiente, în această perioadă. Ultimii şase ani ne-au arătat din plin cît de nesigură, anarhică, ofensivă şi, uneori, periculoasă e absenţa sau amînarea funcţionării instituţiilor. Nici nu se putea altfel. Problema nu e proprie doar la începutul democraţiei, ci revine, periodic, chiar în sistemele democratice perfect funcţionale şi mature. Despre oboseala partidelor populare tradiţionale, criza lor internă şi efectul public al acesteia, care e lehamitea sau doar indiferenţa politică a societăţii, se vorbeşte şi în Germania.

O cauză importantă a lipsei de apetit pentru disciplina politică instituţională a fost comportamentul antidemocratic dovedit de guvernele postceauşiste. Gesticulaţia lor politică cotidiană, manipularea mecanică şi mentală a alegerilor, punerea în scenă a mineriadelor, tacticile complicităţii cu mecanismele şi personajele dictaturii, favorizarea scenariilor de politică externă favorabile Moscovei, într-o primă perioadă îndeosebi, au creat din capul locului, şi pe bună dreptate, un climat public ostil funcţionarului şi instituţiei.

Născut greu, cu o ereditate încărcată, sistemul parlamentar n-a devenit, nici după 1992, reprezentativ. Treptat, o bună parte a opiniei publice româneşti, intrată în eclipsa interesului politic, şi-a dat însă seama că în contul acestui capital de inacţiune civică proliferează monştri sau lighioane mai benigne. Nici partidele politice, nici sindicatele, indiferent de culoarea lor, n-au mai convins strada; nici să renunţe la pasivitate, ceea ce e foarte greu, plecînd de la zero, nici să acţioneze în sensul curajului civic, ceea ce nu este uşor nici măcar în societăţi de cultură politică liberală solidă. Organisme civice, precum Alianţa Civică sau GDS, care şi-au propus ţelul nobil al mobilizării punctuale a etosului participativ, s-au transformat în instanţe politice auxiliare, în folosul unor partide sau alianţe politice, poate pozitive, dar fără să-şi împlinească adevăratul mandat: mobilizarea de sus în jos şi de la dreapta spre stînga a spectrului electoral şi public, a energiilor cetăţeneşti. Reîncetăţenirea politică a societăţii româneşti nu s-a produs. Societatea românească, în ciuda progreselor ei relative pe calea capitalismului şi a unor reale libertăţi, a rămas, în mare măsură, prizoniera mentalului politic ceauşist. Economia postceauşistă a început să se privatizeze, acţiunea cetăţenească de grup a rămas în perimetrul unui CAP-psihologic, sistematizat de fascismul de clanuri al ceauşismului. S-a întîmplat pe planul public ceea ce, tocmai citeam deunăzi, s-a produs la nivelul anecdotei cotidianului în Ungaria şi România. 9 cetăţeni au murit în Ungaria şi 11, în aceeaşi perioadă, în România din cauza otrăvirii cu ciuperci. Nu erau ciuperci otrăvitoare, ci cît se poate de comestibile. Ploile din ultima vreme şi, probabil, mutaţii încă necunoscute de mediu şi climat au transformat ciupercile comestibile în ciuperci otrăvitoare. Şi asta în Ungaria şi România, două ţări în care condiţiile precare ale tranziţiei îi obligă pe mulţi să-şi caute hrana şi prin păduri. Şi pe plan politic, public şi sufletesc – în Ungaria poate mai puţin, în România în orice caz – sunt mulţi cetăţeni care au început să se intoxice, voluntar sau inconştient, cu ceea ce, altminteri, părea cît se poate de comestibil şi recomandabil: noţiuni ca patriotism, mîndrie naţională, solidaritate socială, angajare

civică s-au transformat din calităţi şi antidoturi în false, dăunătoare contrarealităţi.

Partide ca România Mare sau PUNR au infestat zona publică de virusii naţionalismului, punînd în încurcătură discursul patriotic naţional, cît se poate de necesar. Un partid ca PDSR a confiscat conceptul solidarităţii sociale, transformînd una din cheile de boltă ale liberalismului economiei sociale de piaţă în alibi perpetuu penru favorizarea unor clanuri de foşti politruci şi securişti, antrenaţi permanent în curse de îmbogăţire şi corupţie.

Un astfel de mediu şi o astfel de realitate sunt însă, e de crezut, puse în discuţie acum. Nu e deloc prea tîrziu. Manifestările de stradă ale studenţilor – prima generaţie postceauşistă ieşită în stradă care n-a cunoscut decît din auzite revoluţia, mişcările de stradă din 1990 –, atît de bine ţintite şi justificate, se activează civic, pornind nu de la fundamentalism sau de la exasperarea dorinţei de schimbare, ci de la revendicări concrete. Cu maturitate neaşteptată, şi mai ales cu perseverenţă, o astfel de generaţie dă speranţe şi în noua societate politică a democraţiei reprezentative ca rezultat al celei directe.

Tot acum, o dorinţă de modificare a mesajului de mobilizare civică şi politică apare în apelul *Alternativei 2000*. E încă în demersul respectiv mult idealism şi prea mult patos stilistic. Nu vorbind mai bine decît actualii politicieni se va schimba ţara sau adevărata ei expresie. Domnul Văcăroiu e mai pe înţelesul românilor decît domnul Pleşu, atunci cînd amîndoi glăsuiesc. Domnul Pleşu va deveni mai înţeles dacă va reuşi, vorbind aşa cum o face, să-i convingă pe studenţi şi pe mineri, pe SRI-şti şi judecători, pe ardeleni şi marinari că interesele lor se vor împlini mai repede şi mai bine atunci cînd în numele lor se vorbeşte mai exact, şi nu neapărat mai frumos.

Ne aflăm în faţa unui nou început. Criza democraţiei directe şi reprezentative, de rău augur la un an pînă la alegeri, se fisurează, aproape ca în decembrie 1989, prin două începuturi de întîmplări neverosimile acum. Atunci studenţii

de la Politehnică puneau pere şi imaginau micşunele în plopi şi răchite, pentru că Ceauşescu tocmai anunţa că doar atunci, cînd plopul va face pere, se mai schimbă ceva în România. Congresul i-a dat lui dreptate, viaţa – studenţilor. Tot atunci, cîteva voci scriau sau vorbeau, într-un deşert de frici şi aparentă indiferenţă, despre nevoia de libertate. Ele s-au multiplicat şi au răsunat, puţin mai tîrziu, sub cupola întregii ţări. Nevoia unei noi revoluţii în înţelegerea rolului democraţiei şi în servirea intereselor naţionale reale există şi acum. Cu studenţii în frunte şi o nouă reînvestire civică a întregii societăţi vom avea victorii multe. Chiar aşa.

8-14 noiembrie 1995, „*22*"

Ruptura

Aşadar, ceea ce, în mod normal, n-ar fi trebuit să mai existe vreodată, într-o Românie despărţită cu sînge de ceauşism şi comunism, a încetat să fie. Încă din timpul primei campanii electorale, în primăvara anului 1990, noii guvernanţi, între care Ion Iliescu, Petre Roman, Virgil Măgureanu fiind direct implicaţi, au creat mitul unui protoceauşism neofascist revanşard, împroşcînd flăcări şi noroi în toate direcţiile: el s-a numit Partidul România Mare, avîndu-l în frunte pe C.V. Tudor. Fost cîntăreţ al savantei chiar mai mult decît al cîrmaciului, împingînd oferta de slugărnicie şi netrebnicie pînă la limita de la care şi conducerea PCR şi securiştii de legătură au ajuns să-l dispreţuiască, C.V. Tudor, poet şi jurnalist de incontinenţe psihopate, a redevenit rapid util pentru noua putere postceauşistă. Într-un moment cînd opoziţia democratică trebuia combătută cu orice mijloace – iar mijloacele cele mai murdare erau eficiente –, cînd crearea de scandaluri publice, complet neverificabile, asigura larma la adăpostul căreia adevărurile calme nu se mai aud, cînd relaţiile Bucureştiului cu Moscova erau în mod cert de strînsă coordonare, C.V. Tudor a redevenit un instrument util. Şi el, şi Adrian Păunescu au fost reconstruiţi şi asistaţi cu grijă de serviciile speciale de dezinformare ale fostei Securităţi, trecute cu arme şi bagaje în serviciul noii puteri. Un partid numit Partidul România Mare, în

condiţiile în care inamicii ideii de România Mare erau mereu românii de orientare democratică, ungurii, evreii şi occidentalii, niciodată însă Armata a 14-a sau imperialismul rusesc, n-a urmărit, în realitate, decît contrariul: Adrian Păunescu şi C.V. Tudor, Gh. Funar şi Paul Cheler au reuşit să vicieze climatul politic şi interetnic, să distrugă emblema unei Românii democrate, să bage groaza în românii din Republica Moldova, să-i facă pe occidentali să considere societatea românească postcomunistă doar ca pe avatarul problematic al unui fascism imanent, stîrnind în schimb satisfacţie la Moscova.

Naţionalismul dement al acestei echipe de ceauşişti reciclaţi n-a adus servicii decît Puterii, încă în funcţiune, şi relaţiilor acesteia cu Moscova. Doar echipele de putere de la Bucureşti şi Moscova au avut interesul, din 1990 pînă în prezent, ca Republica Moldova să rămînă cel mult independentă, ca România să se menţină în sfera de securitate a Rusiei, ca la Bucureşti să rămînă un regim a cărui longevitate doar poate acoperi toate urmele schimbării provocate cu concurs sovietic, la 21-22 decembrie 1989.

Prezenţa lui C.V. Tudor în cîmpul public şi politic românesc n-a fost nici acum întreruptă, de fapt, din motive ideologice, ca să spunem aşa. Nu antisemitismul, revanşismul ceauşist, antioccidentalismul sau incitarea la război interetnic, practicate de ani în şir, i-au făcut pe liderii PDSR-ului să-şi abandoneze aliatul. A fost nevoie de seria unor atacuri incalificabile, ba chiar de o ameninţare cu moartea la adresa lui I. Iliescu, venind din partea lui C.V. Tudor, pentru ca gluma să fie considerată suficient de îngroşată. Abandonarea Partidului România Mare nu marchează o reorientare strategică a PDSR, ci un răgaz tactic al actualului regim. Între timp, lucrurile, în ce-l priveşte, s-au mai schimbat. De la Moscova, semnalele sunt bruiate de lipsa de direcţie a Kremlinului şi de eşecul său patent în impunerea unei sfere recunoscute de securitate în Balcani. De la Washington, I. Iliescu a luat notă, la fel ca V. Măgureanu, de exigenţe cît se poate de necchivoce. Şi în urmă cu doi ani, ambasadorul american la Bucureşti cerea

guverne fără extremişti în România. Actualul ambasador Moses a făcut-o şi acum, miercuri seara, cu toţi seniorii mass-mediei româneşti. De această dată, nici dl Iliescu, nici dl Văcăroiu şi nici chiar pseudoliberalul Năstase n-au mai protestat în numele suveranităţii intereselor de guvernare. Cerinţele Statelor Unite nu mai sunt ignorate sau duse cu vorba ca acum cîţiva ani; între timp americanii au bombardat suficient poziţiile ultranaţionaliştilor sîrbi din Bosnia şi sunt pe cale să impună o *pax americana* la cîteva sute de kilometri de frontiera sud-vestică a României. Eşecul naţionalismului sîrb în ofensivă este bine priceput şi la Bucureşti.

Nici vest-europenii n-au mai menajat regimul Iliescu. Deunăzi, la încheierea unei runde interparlamentare la Bruxelles, între Uniunea Europeană şi România, preşedintele Parlamentului European declara: „*Sunt sigur că România va corespunde tot mai mult cerinţelor de admitere în Uniunea Europeană şi că vom avea în viitor o colaborare fructuoasă. Dar pînă atunci, trebuie să spunem lucrurilor pe nume fără menajamente şi, poate, nici măcar să folosim pentru asta limbajul diplomatic*". Preşedintele Adunării Parlamentare NATO, Karsten Voigt, i-a spus preşedintelui Iliescu, la Bucureşti, cu cîteva săptămîni în urmă, că un partid numit Germania Mare, echivalentul României Mari, ar provoca în ţara sa un scandal constituţional, fiind practic imposibil. Un limbaj asemănător, fără menajamente, au auzit, în ultimele săptămîni, mai peste tot, în întîlnirile cu occidentalii, şi dl Iliescu, şi dl Meleşcanu.

Ruptura de C.V. Tudor era de mult datorată, din considerente morale şi de politică democratică internă. Ea se consumă acum, din considerente de oportunitate politică internaţională şi iritări prezidenţiale. N-ajunge. Şi aceste din urmă motive pot duce la schimbări pozitive. Cu ajutorul studenţilor, a căror demonstraţie seamănă suspect de mult cu ceea ce ştim că începe aşa şi se termină altfel, s-ar putea ca şi guvernanţii români să ajungă la concluzia că bătutul pasului pe loc şi repetarea mandatului, cu orice preţ, se taxează. Se pedepsesc chiar.

16 noiembrie 1995, „*22*"

La moartea lui Corneliu Coposu

În copilărie, la Sibiu, citeam de fiecare dată, pătruns de teamă respectuoasă, plăcile de marmură de la intrarea în aşezământul de cultură ASTRA. Acolo erau fondatorii, scrişi cu litere de aur pe piatra neagră, de hărnicia şi dărnicia cărora a depins transformarea Transilvaniei din provincie în ţară întreagă şi regăsită. Acei patrioţi ardeleni români, cu dare de mînă şi inimă pentru propăşirea cauzei lor, pentru care aspiraţia democratică, simţul dreptăţii, cosmopolitismul natural, dar cumpănit de o şi mai mare grijă pentru comunitate, au creat România modernă, dîndu-i, după 1918, semnele şi sensurile de progres şi înflorire europeană; acei bărbaţi greoi, în redingote negre, cuviincioşi cu simbolurile Curţii de la Viena, dar îndrăgostiţi de mistica Romei expansive, fii şi nepoţi legitimi ai lui Traian, pe care-i chema Laurian, August, Iuliu, Corneliu, cu fiice botezate Flavia, Lucreţia sau Letiţia, au fost strămoşii şi ascendenţii, rudele fizice şi spirituale ale lui Corneliu Coposu. Cu ei a semănat tribunul puternic din Sălaj, tînărul sportiv şi doctor în drept, care şi-a început, cu 60 de ani în urmă, o neobişnuită, aproape mitică, carieră politică şi publică.

Cariera şi viaţa unui ostaş şi general roman s-au frînt, într-un fel, la 11 noiembrie 1995. Luptele nenumărate, războaiele cîştigate şi cele pierdute, suferinţa trupească şi morală, îndurate cu seninătatea unui personaj care, trăind,

repetă, în acelaşi timp, mitologia, făcuseră din Corneliu Coposu, pentru toţi românii acestui lustru de libertate aproximată, un lar, un zeu, venerat sau ocolit, dar al întregii cetăţi. Emoţia puternică stîrnită în aceste zile după internarea sa la spital şi în chiar orele care au urmat morţii, în dimineaţa zilei de 11 noiembrie, sunt semne ale unei traume comunitare. La dispariţia lui Corneliu Coposu, nu doar un lider politic naţional-ţărănist intrat în legendă alături de Maniu sau Mihalache părăseşte viaţa pentru pagina de istorie, ci şi un purtător de speranţă, amintire şi însufleţire al tuturor românilor.

Corneliu Coposu a zăcut 17 ani în închisorile comuniste. Şi-a pierdut soţia şi cumnata, amîndouă elveţience de expresie franceză, arestate şi ucise în închisoare din cauza lui. Şi-a pierdut pielea şi limba după anii de recluziune solitară în carceră. Şi-a pierdut nu unul, ci toate rosturile de-nceput ale unei cariere şi vieţi promiţătoare. Septuagenarul drept, cu alura unui Gary Cooper părăsit de ai săi în „High Moon", în decembrie 1989, şi apoi mereu, pînă în dimineaţa zilei de 11 noiembrie 1995, a fost însă un păstrător de demnitate a acţiunii, chiar şi atunci, sau mai ales atunci, cînd şansele ei par sau sunt infime. Un reper moral al vieţii politice româneşti, pentru că el anunţa şi trecutul cel mai bun al obştii, şi viitorul ei doar promis, cînd democraţia şi libertatea îşi vor întîlni vocaţia naţională în România.

Reluîndu-şi traiectoria publică şi politică, după atîtea decenii de suferinţă şi umilinţe, Corneliu Coposu a fost nu doar exponentul unei generaţii, clase sau societăţi profund nedreptăţite de istorie, ci chiar trimisul unei întregi ţări dinspre trecutul spre viitorul ei, prin suferinţă şi nedreptate. O carieră politică şi publică, care, în cazul lui Coposu, n-a continuat, ci a strălucit de-abia atunci, la capătul unui drum de mari încercări şi suferinţe. Coposu nu este deci doar urmaşul ardelenilor patrioţi din frontispiciul împlinirii naţionale şi democrate, nu e nici doar soldatul şi tribunul roman rechemat pe metereze şi în for de noua alarmă, ci şi egalul unor Charles de Gaulle sau Konrad Adenauer,

oamenii politici care la senectute sunt descoperiţi de ţara care i-a lăsat o vreme deoparte, pentru ca apoi să-i recunoască drept învingători.

Păstrarea memoriei unor astfel de bărbaţi este o garanţie, o mîngîiere sufletească şi o îmbărbătare pentru ţara marilor încercări ce se-ndreaptă spre noi.

15-21 noiembrie 1995, „*22*"

Convorbiri de luni

Frontul este o fază avansată în evoluția dezintegrării comunismului

– interviu realizat de *Ioan Buduca* –
(fragmente)

— Continuăm, de fapt, o convorbire începută cu cîteva zile înainte de scrutinul electoral. Acum alegerile sînt încheiate. Teama noastră într-un fel a fost confirmată. Ceea ce s-a schimbat însă, cred eu, este evaluarea propriilor noastre speranțe. Ar trebui să facem o reevaluare a lor. M-am gîndit zilele acestea dacă nu cumva mizînd pe o opoziție în care liberalii și țărăniștii păreau formațiunile cele mai importante n-am făcut o mare greșeală. O greșeală de evaluare, după opinia mea, a făcut și o parte a electoratului care a optat pentru Front. Vreau să spun că m-am gîndit zilele astea, dacă nu cumva noi am mizat pe liberali și pe țărăniști uitînd, totuși, că ei nu mai au o bază reală în societatea românească, adică nu mai sînt acele grupuri mari de interese care se solidarizează ca partid și își spun liberali dacă au în spate interesele unei burghezii formate și cu experiență sau își spun țărăniști dacă au în spate interesele unei țărănimi cu tradiție și ale unei moșierimi care achiesează să dea votul împreună cu țărănimea. Or, acum, liberalii și țărăniștii, opoziția care a funcționat, cel

puţin în capul nostru, ca fiind cea mai importantă, iată că n-a reprezentat grupuri mari de interese în lumea socială românească. Crezi că o reevaluare a ceea ce părea a fi, la un moment dat, speranţă, la un moment dat scepticism, în orice caz o reevaluare a felului în care am gîndit noi că vor ieşi lucrurile după aceste alegeri, e necesară şi cum o putem face?

– Nu s-a făcut corect, într-adevăr, această evaluare şi nu înţeleg de ce nu s-a făcut, pentru că era foarte clar, sub Ceauşescu, cu ce societate avem de-a face. A existat la noi o stare de pasivitate a societăţii. Chiar vocile ei, de la care se aştepta opoziţia, erau tăcute. A existat o singură pătură activă din punct de vedere politic şi asta a fost pătura funcţionarilor dictaturii. În rest, ne-am obişnuit să fim supuşi, o societate supusă, care a gîndit în celule mici, dispersate, atomizate în corpul social. Acesta s-a opus, dar nu şi-a formulat niciodată explicit puncte de vedere politice care să transforme aceste mici opoziţii dispersate în atitudine politică, în acţiune politică de opoziţie, aşa cum s-a întîmplat în Cehoslovacia, aşa cum s-a întîmplat în Polonia şi aşa mai departe. Această paralizie a opoziţiei politice s-a semnalat în primul rînd în Partidul Comunist însuşi şi mă tem că dispariţia comunismului sau despărţirea de comunism nu cade din cer, nu este un cadou, dacă acest cadou înseamnă miracolul acestei revoluţii totale, absolute, pure, care a avut loc în România. Mă tem că comunismul are nevoie de un ciclu de dezintegrare, ciclu de dezintegrare care în ţări ca Polonia, Ungaria, Cehoslovacia a început acum douăzeci de ani şi care acum se desăvîrşeşte. În România, acest ciclu de dezintegrare nu a existat. Din păcate, trebuie să-l suportăm acum, după o revoluţie anticomunistă. Nu mi se pare de neînţeles situaţia de acum. Probabil, suntem datori să plătim acest preţ, să asistăm la dezintegrarea comunismului din interiorul lui, pentru că asta este conjuncturа politică actuală, după părerea mea, în România, şi să ne amînăm încă aşteptările privind democraţia propriu-zisă.

— *Deci noi spunem că Frontul este o formaţiune politică neocomunistă. Avem două argumente tari pentru a susţine asta.*

— Nu este, nu este o formaţiune politică neocomunistă, este o formaţiune politică de tip comunist, este un rezultat, este o fază avansată în evoluţia dezintegrării comunismului, fază care n-a existat la momentul potrivit în România. Dacă în România comunismul nu s-ar fi transformat în monologul total al unei clici, al unei mafii, probabil că am fi asistat la o evoluţie normală a comunismului, aşa cum s-a întîmplat în celelalte ţări, adică pînă la apariţia unor voci critice din interiorul lui.

Dacă acest Front al Salvării Naţionale ar fi apărut, repet, sub Ceauşescu, atunci am fi spus cu toţii că este o formă de comunism reformist, am fi ştiut foarte clar despre ce este vorba şi i-am fi identificat repede pe domnii Iliescu, Brucan, Roman, drept comunişti reformişti şi fără nici un fel de risc de a crea nişte confuzii, pentru că era clar că nu ar fi fost vorba de confuzie în cazul în care aceşti oameni ar fi apărut, cu Frontul Salvării cu tot, ca forţă de acţiune, de contra-acţiune, de reacţie în cadrul comunismului. Acuma, sigur, lucrurile s-au schimbat, nu mai există comunism de stat.

— *Un criteriu cu ajutorul căruia am putea urmări ce se întîmplă de acum înainte este, cred, următorul: dacă Frontul însuşi, ca putere legitimă prin alegeri, va face toate eforturile pentru a sprijini coagularea opoziţiei, va crea toate condiţiile pentru ca această opoziţie să se poată coagula sau dacă nu va face aşa. Sînt semne că nu va proceda aşa...*

— Interesele lui de putere îi cer să nu procedeze aşa. În orice caz, nu a procedat în această campanie electorală aşa, şi ceea ce mă nelinişteşte este că acum, deşi are o victorie detaşată, primele lui gesturi politice publice se înregistrează în registrul aroganţei, în registrul monologului, în registrul desconsiderării celorlalţi. Văd că nu a încetat discursul acesta agresiv şi exclusiv pe care l-a practicat în timpul campaniei electorale.

— Să ne întoarcem într-o epocă mai îndepărtată. A fost cîndva, după 1848, o vreme în care se vorbea de arderea etapelor. Eram obligaţi să ardem etapele. Crezi că se întîmplă şi acum ceva asemănător, dat fiind faptul că ultimii douăzeci de ani de viaţă politică în România nu au reuşit să coaguleze în societate forme incipiente ori forme cît mai organizate de opoziţie? Crezi că acum, cînd, într-un fel sau altul, mai mult sau mai puţin deschis, opoziţia se poate totuşi manifesta, crezi că este obligată să ardă etapele şi, în felul acesta, arzînd etapele, să ajungă din nou la teribila noastră traumă naţională, formele fără fond? Pentru că arderea etapelor produce forme care, de obicei, nu au fondul adecvat?

— Da, acum suntem obligaţi să ardem etapele. Nu putem asista prea multă vreme la lucrările reformismului, la refacerea unui comunism reformat sau la reformarea comunismului în condiţiile statului democratic. Dacă nu se va reacţiona şi dacă opoziţia nu va arde etapele, e clar că comuniştii sau postcomuniştii pot ajunge să-şi refacă categoria de reformişti pe care au pierdut-o în timpul comunismului însuşi. Opoziţia trebuie să-şi întărească categoriile de opoziţie pe care nu le-a consumat în timpul comunismului sau nu a avut timp să le desfăşoare din plin. Dacă Frontul este o formaţiune cu doctrină transpartinică, cum se spune acum, îşi formulează un proiect, de fapt, antidemocratic. Este o altă formă de discurs totalitar, de fapt, această formulare a unei doctrine în afara, deasupra partidelor. Nu poţi avea dreptul la această doctrină, atîta timp cît tu şi colaboratorii tăi din cadrul unei formaţiuni nu aveţi, pînă una alta, decît creditul unor foşti funcţionari comunişti care au asistat la o lovitură de stat. În aceste condiţii e clar că şi opoziţia trebuie să-şi ardă repede etapele şi să depăşească faza de opoziţie instituţională, oarecum rigidă şi nu întru totul vie şi modernă, care sunt partidele istorice, cu toate meritele lor, şi să dea la iveală noi forme de opoziţie.

— Eu nu ştiu ce poate să însemne transpartinic, dar îmi aduc aminte că în prima parte a convorbirii noastre,

înaintea alegerilor, îmi exprimam o oarecare îngrijorare în legătură cu şansele partidelor de a coagula cu adevărat opoziţia şi spuneam, iar apoi tu mă contraziceai, că văd posibilă o reală opoziţie coagulată în jurul a ceva de tipul Grupului pentru Dialog Social. Văd Grupul pentru Dialog Social ca fiind prima formă organică, să-i spunem aşa, născută din chiar viaţa reală a societăţii româneşti, care s-a organizat într-un fel apolitic, într-un fel politic, nici ei nu sînt în clar, ca opoziţie politică ori ca opoziţie intelectuală. Asta să fie transpartinicul, ceva de genul acesta?

— Grupul pentru Dialog Social este un grup de reflecţie intelectuală asupra evoluţiei puterii, dacă vreţi, aşa şi-au propus. Au rămas singuri la un moment dat, în tabăra celor care formulează coerent, nuanţat, puncte de vedere critice *vis-à-vis* de Putere şi atunci s-a investit în ei, în mod nejustificat, după părerea mea. Ei nu şi-au propus, nici mai mult, nici mai puţin, decît să se întîlnească, să discute şi să medieze. Între timp lucrurile s-au accelerat, revoluţia s-a accelerat. După părerea mea, Grupul pentru Dialog Social este într-adevăr, după cum spuneai, un rezultat al coagulării organice, autentice, sinteza unor voci autentice de opoziţie. Însă nu este suficient. Nu este suficient, pentru că e nevoie de grupuri de acţiune politică ale opoziţiei, nu numai de reflecţie intelectual-politică. E nevoie de acţiune politică. Ceea ce se întîmplă în Piaţa Universităţii este un fenomen care include acţiunea politică, însă acolo asistăm la un fenomen maximalist. Adică acolo se semnalează cerinţele mari, care în mod inevitabil au o coloratură etică înainte de a avea un vector politic. Cred că trebuie găsite acum formule de acţiune politică directă, care să includă mesajul etic, care să includă reflecţia intelectuală şi aşa mai departe, dar să le depăşească cu mult.

6 iunie 1990, *Cuvîntul*

„Zece ani am fost un personaj dispărut dintr-o poveste clujeană"

– interviu realizat de *Lucian Ştefănescu* –
(fragmente)

În decembrie 1989 am încercat să sugerăm Armatei Române să nu tragă

– *Ţi s-a întîmplat vreodată, în faţa microfonului* Europei Libere, *să fii nevoit să improvizezi?*

– Da, destul de des. Radioul este o instituţie foarte austeră. În general, nu apari în faţa microfonului decît cu un text pe care l-ai scris înainte, eşti asistat de o întreagă echipă tehnică şi textele se înregistrează, foarte rar sunt emisiuni în direct. Am improvizat, dar nu neapărat cu conştiinţa improvizării, ci cu aceea a comunicării în sfîrşit importante, în zilele lui decembrie 1989, după 17 decembrie. Noi aveam şi avem, şi cred că aşa trebuie să aibă orice instituţie de informaţie responsabilă, un anumit cod profesional, care se bazează pe un anumit ghid, *guideline*, de valori deontologice şi de morală profesională relativ stabile. Nici atunci şi nici acum nu favorizăm informaţia improvizată sau excentrică faţă de subiect. Deci e un tip de jurnalism analitic mai mult, în comparaţie cu cel ludic sau fantezist. Or, în acele zile nu se mai putea, cum bine ştii,

recurge la asta, mai ales în ce ne priveşte, pentru că eram vocea publică ce comenta tragedia, iar răspunderea noastră era agravată de faptul că această tragedie evolua, între 17 şi 22 decembrie, şi nu neapărat previzibil. Era uşor să crezi că a venit sfîrşitul comunismului şi în România, dar el trebuia să aibă o formă şi forma asta, în 20-21, încă nu era previzibilă. Transformînd programele obişnuite de „Actualitate românească" de 50 de minute în programe non-stop, de 12 ore în timpul nopţii, şi apoi de 24 de ore după 20, 21, 22, recunosc că au fost momente cînd n-am mai respectat codul de care vorbeam. Ţin minte de exemplu că, obligaţia noastră fiind să ne referim la informaţii (numărul morţilor, de exemplu, la Timişoara) care apăreau în depeşele de presă, unde se vorbea de cel puţin un mort, şi în acelaşi timp fiind nevoiţi să le confruntăm pe astea cu informaţiile delirante care vorbeau de zeci de mii de morţi sau de mii de morţi, cum a fost atunci cazul, a fost necesar, şi pentru dezamorsarea tensiunii, să ne referim la cifra mică mai mult decît la cifra mare. Ei, a fost un moment, o ruptură atunci, cînd, într-o noapte, am vorbit de masacru la Timişoara, fără să mă refer la un număr de morţi. Trebuie să te gîndeşti că noi vorbeam de ceva care avea să se întîmple, şi încă nu se întîmplase. Bănuiam că suntem ascultaţi şi la Cluj, şi la Sibiu, şi la Bucureşti. La un moment dat, am avut informaţii legate de reacţiile armatelor în ţările răsăritene în situaţii de criză, în Cehoslovacia, în Germania de Est, în Bulgaria. Şi atunci, pentru că nu suntem în măsură să facem apeluri sau să cerem celor care ne ascultă să facă sau să nu facă ceva, ci doar să informăm despre ceva, sau să pregătim un anumit sol pentru o informaţie nouă, vorbind despre reacţiile paşnice ale armatei în Cehoslovacia, în Polonia, în Ungaria, în situaţii de criză, am deviat discursul spre Armata Română, sugerîndu-le practic, în cele din urmă, să nu facă ceva: să nu tragă. Altfel, nu improvizăm. Avem mese rotunde, dar acolo ne stabilim în prealabil temele. Mă rog, noi putem improviza, dar am devenit previzibili unul pentru celălalt. Şi probabil, şi pentru ascultători.

La Europa Liberă ne aflam în postura unor oameni care exersau singuri limba română publică

Noi am fost la *Europa Liberă* (acum nu mai suntem, din fericire) în rolul unor oameni care exersau singuri limba română publică pe un teritoriu virgin. Limba română publică nu era folosită în sensul protestului politic, al numirii lucrurilor politice, aşa cum erau şi evoluau ele în România. Gîndeşte-te, cine o făcea în afară de noi? Vei spune: celelalte posturi de radio străine. Dar ele erau mai puţin implicate, mai puţin conectate la ceea ce se întîmpla în România. În România se tăcea, nu se vorbea despre asta; să spui că Nicolae Ceauşescu face şi drege, Nicolae Ceauşescu este un dictator teribil, un agramat vicios, Securitatea face, nu face, n-ar mai trebui să facă, toate astea erau forme experimentale. Mă gîndeam deseori că semănăm cu singurul vorbitor al unei limbi, aşa cum l-a descris celebrul etnolog al civilizaţiilor, Georges Dumézil, care descoperise în Caucaz pe singurul vorbitor al unei limbi unice. Sau, dacă vrei un exemplu mai recent, eram ca un cosmonaut care se învîrte în jurul Pămîntului, şi e pierdut. El experimentează în afara lumii lui un anumit lucru. Asta era, într-un fel; şi o făceai fie din automatism (deci mecanic), fie (cum cred că e cazul majorităţii colegilor mei) dintr-un angajament moral, intelectual în orice caz, cu conştiinţa că faci asta în numele unei datorii ce nu se poate duce la capăt altfel, în ţară deocamdată nu, noi fiind un fel de voce putativă, care ţine locul celei adevărate.

— *Te rog să-mi descrii o dorinţă, o obsesie a ta de acum.*

— Aş vrea să refac, într-o postură care să-mi dea dreptul să şi relatez foarte aproape de adevăr această refacere, ceea ce se numeşte memoria permanentă. Un exilat, de a cărui condiţie mă simt acum destul de aproape, este un om lovit în cap, în lobul parietal. Devine, adică, amnezic, sub o formă sau alta; n-are încotro. Trăind în altă parte decît aceea care i-a fost natură, trebuie să uite foarte mult, ca să poată să continue; şi să înceapă, continuînd. Psihiatrii vorbesc de

dificultățile amneziculuí patologic, clinic, care s-ar clasa în patru mari etape: memoria semantică – își aduce aminte doar de sensuri, vede două laturi și își imaginează că ele pot fi unite, vede două catete și mai vede și o ipotenuză și atunci își dă seama cu timpul că e triunghi, deci o memorie a sensului; după aceea e o memorie a procedurilor – integrează triunghiurile în spațiu, face o prismă; memoria imediată, pe care amnezicii o au, dar se pare că foarte fragmentată, și memoria permanentă care, în ce mă privește pe mine, strict pe mine – voi spune un cuvînt care poate nu se potrivește cu restul cuvintelor de pînă acum –, este poezia. Poezia e o formă de memorie fragmentată cu impulsuri de întregire. Refaci ceva care a fost spart demult, și nu numai de tine, și care vine din mai multe direcții, și tu încerci un discurs de integrare. Toate dorințele mele le-aș concentra acum într-una singură: aș vrea să refac puțin infinitatea proastă care este de fapt obiectul muncii jurnalistului, fragmentarul, caleidoscopicul, anecdoticul, toate acestea să le refac într-o poveste, într-o poezie, într-un fel de ritual.

Aprilie 1992, *Cuvîntul de ambe sexe*

„Îmi apăreți așa cum sunteți; nici o speranță“

– interviu realizat de *Marta Petreu* –
(fragmente)

— *Prin anii '80, un prieten comun de-al nostru, ce odihnește azi în Cimitirul Central, constata cu satisfacție ura ta de neîmpăcat împotriva lui Ceaușescu. Ai cîștigat războiul. Vorbește-mi de relația ta psihică personală cu Ceaușescu.*

— Iată o întrebare înspăimîntătoare. Nu din cauza lui Ceaușescu, de care frică, de fapt, nu mi-a fost niciodată. L-am urît, din păcate, mai mult decît să-l înțeleg. Nu era nici timp, și nu era nici cazul, atîta vreme cît a trăit. Relația mea personală cu el a existat, într-adevăr. L-am botezat, după știința mea primul în limba română publică, „N. Ceaușescu“, și așa i-am spus mereu la *Europa Liberă*, în ultimii ani de viață (a lui). Din asta nu l-am mai scos. A fost un personaj complex, un bun politician – chiar dacă a făcut constant, de fapt, o politică proastă și, mai tîrziu, catastrofală pentru el și urmași, stricînd rosturile României pentru multă vreme. Din păcate, eternitatea personajului, sugerată de scriitorii și pictorii noștri între 1965 și 1989, e una reală. Ceaușescu a resuscitat codurile proaste ale românilor, pe care ei au încercat să le șteargă de 200 de ani încoace. Poporului în curs de modernizare, prin

Regele Carol, Maiorescu, Blaga, Caragiale, Ionesco, Negoiţescu, i-a fost din nou suprapusă – prin Ceauşescu – o populaţie ageamie, şmecheră, învîrtită, fără apetit etic, bătînd pasul pe loc, în loc să-l grăbească spre orizont. Ceauşescu a urnit din loc, şi drumul continuă, „e la nave va", statul în cuminţenia pămîntului. *„Nu este deloc nevoie nici să ne micşorăm, nici să exagerăm; a ne face cea mai mică iluzie asupra forţelor şi însuşirilor noastre este un pericol de netăgăduit"* – scria, în 1907, D. Drăghicescu (*Din psihologia poporului român*), fixînd o formulă stricată de N. Ceauşescu pentru multă vreme. El, Ceauşescu adică, se înscrie însă într-o serie destul de rară în istorie şi literatură: *falsul mîntuitor*; are tovarăşi în *Tête D'or* al lui Claudel, *Melik*, dictatorul Trinidadului, al lui Naipaul şi *Emperor Jones* al lui O'Neil. E văr primar cu Evita Peron şi şogor cu Irod, cel care, pe moarte fiind, şi trebuind oricum să moară, a cerut tăierea locuitorilor cetăţii, astfel încît plîngerea soaţelor şi copiilor acestora să fie confundată cu jalea publică în preajma morţii dictatorului. N. Ceauşescu nu merită diabolizat. Mă gîndesc să scriu un eseu despre el cînd va împlini o vîrstă rotundă, la 26 ianuarie, v-amintiţi? I-am spus de altfel ce cred despre Ceauşescu şi senatorului A. Păunescu, la Strasbourg, după admiterea României în Consiliul Europei. N-avea aerul că mă crede şi, în orice caz, a adăugat lucruri cu care nu puteam fi de acord. Că Ceauşescu ar fi fost un bun român e o enormitate. Că a fost un fals mîntuitor, că a dislocat energii negative pentru o sută de ani, că a refuzat să ne părăsească, aşa împuşcat ca un cîine cum a fost, e adevărat. Că a fost un om de stat – îngrozitor – în timp ce urmaşul său I. Iliescu nu este un om de stat, nici măcar mediocru – e, din nou, cred, adevărat. Ceauşescu nu-mi lipseşte însă. Războiul meu n-a fost cu el. Războiul lui Ceauşescu împotriva poporului român a fost cîştigat, pentru încă o vreme, de primul.

— *Te-ai specializat în politică. Vrei să fii profetul meu personal şi să-mi schiţezi viitorul imediat – 3-5 ani! – al acestei Românii confuze?*

— Mi-ar place să fiu profetul tău personal, Marta. Din păcate, vorba lui I. Negoiţescu, prietenul nostru drag, după prima tentativă de sinucidere, cînd Doinaş l-a întrebat „*cum e acolo, dincolo de viaţă?*": „*Mi s-a interzis să-ţi spun*". România va adăsta, mă tem, datorită persistenţei mitologiilor patetice ale antimodernităţii, mult şi bine, în mediocritatea de destin, din care, folosind arma proastă, a vrut s-o scoată şi Ceauşescu. O recuplare la adevăruri fundamentale neconvenabile naţionalismului regresiv-virtuos (înscenat, mimat sau indus de mizeria economică şi precaritatea morală) ar fi un început necesar. Din păcate, suferinţele de-acum ale acestei Românii confuze, cum îi spui, se suprapun unui declin general al europenismului. Fenomene noi de barbarie se produc acum nu doar în fosta Iugoslavie, ci acolo, în chiar sufletul de lebădă al Occidentului, unde indiferenţa şi somnolenţa par să-l fi anesteziat şi pe Faust şi pe al său util Mefistofeles.

Octombrie 1993, *Apostrof*

Îi reproşez lui Iliescu că n-a putut fi nici măcar un despot luminat

– interviu realizat de *Gabriela Adameşteanu* –

Cred încă în vocile paralele din afară

— Cît de interesantă mai poate fi, la această oră, o carieră la un post de radio în limba română pentru un om tînăr şi cu experienţa profesională a lui Emil Hurezeanu?

— Nu sunt singurul care şi-a pus această problemă, făcînd publicistică politică critică la *Europa Liberă*. Jurnalismul politic în limba română din afara României este, după 1989, un gen exotic. În normalitatea peisajului mediatic occidental, un ziarist de limbă română, la atîţia kilometri de ţara lui, seamănă cu un activist kurd. Marea noastră consolare a fost că ascultătorii ne numesc „postul nostru de radio". *BBC* este un post britanic în limba română, *Deutsche Welle* este un post german, *Vocea Americii* este un post american. *Europa Liberă*, postul cel mai bine organizat dintre toate, cu un program de 13-17 ore pe zi, a fost un post de înlocuire, prin excelenţă, a realităţii – nu doar de suplinire a informaţiei. *Europa Liberă* a încercat să înlocuiască normalitatea, interzisă în ţară, în materie de informaţie. După 1989 s-a confruntat cu propria sa victorie şi este una din puţinele instituţii care şi-au propus desfiinţarea în momentul atingerii scopului – eliberarea ţărilor de dincolo

de Cortina de Fier. A mai durat cinci ani însă, şi cred că va mai dura. Finanţat de Congresul SUA (nu de guvernul sau de administraţia americană, amîndouă cu interese concrete), postul *Europa Liberă* nu a reprezentat niciodată în mod explicit interesele guvernului american. Dar, în mod natural, a fost expresia valorilor democraţiei americane. Din această cauză, *Europa Liberă* a putut să critice sistematic regimul Ceauşescu, chiar în momentele în care Ceauşescu avea relaţii bune cu SUA. În ultimii ani, *Europa Liberă* este mai prezentă în ţară, cu o redacţie importantă la Bucureşti, cu programe întregi făcute în România. (Credinţa mea este că redacţia este una din cele mai bune din ţară.) Deşi cu o mare putere de influenţă, postul nu mai poate să fie generalist şi de substituire, nu mai este cazul să înlocuiască normalitatea, pentru că ea, de bine de rău, există aici – deşi uneori agresivă, dureroasă, incompletă, ameninţată. Dar un post de radio comparatist, ca *Europa Liberă*, cu o perspectivă transversală, geografică, politică, culturală, încă poate fi util, avînd în vedere că România este încă o ţară extrem de preocupată de ea însăşi, iar presa românească este excesiv de obsedată de problemele româneşti. Există în România un interes vocal foarte susţinut pentru Occident, el însă se transformă foarte des în recriminări, în resentimente sau în excese mimetice. Se manifestă un dezinteres aproape cronic faţă de experienţa similară a tranziţiei în ţările Europei Centrale, deşi ea ar fi mai utilă în învăţăminte pentru români decît oboseala occidentală. *Europa Liberă* are în continuare cea mai completă infrastructură de analiză transversală şi comparată.

— *S-au mai păstrat arhivele?*

— Arhivele se despart. Institutul se mută la Praga, într-o entitate distinctă de radio, însă va continua să lucreze cu el, într-un sistem de vase mai depărtate, totuşi comunicante. Cele mai importante arhive comuniste din lume vor fi transferate la Budapesta şi deschise politologilor din întreaga lume. În săptămîna în care apare acest interviu, jurnaliştii *Europei Libere* (unii dintre ei încă foarte cunoscuţi şi apreciaţi de public) vor opta dacă să meargă sau nu la Praga. Viaţa este complicată,

oamenii au familii, un pribeag de două, de trei ori începe să obosească. Întoarcerea din Occident spre Răsărit este de înţeles, dar atunci mai firesc este să te întorci, ca N.C. Munteanu, acasă, decît la Praga.

— *Care este identitatea postului* Deutsche Welle?

— *Deutsche Welle* este un post de radio solid, secţia română este mult mai mică decît cea a *Europei Libere*, 3 ore de program pe zi, 3 module a cîte 50 de minute. Multe din programele postului de la Köln sunt retransmise pe FM în România, în cel puţin 20 de oraşe. Nu este un post cu impact militant, de angajare penetrantă în peisajul politic românesc, aşa cum a fost şi este *Europa Liberă*. Există însă şi şansa expertizei calme, a analizei complementare prin evitarea militantismului cruciat. *Europa Liberă* şi *Deutsche Welle* nu sunt termeni disjuncţi, nu sunt posturi aflate în concurenţă, ci complementare. Şi amîndouă au un rol în continuare.

Pesimismul cultural al Occidentului: abandonul celuilalt şi abandonul faţă de propria ta chemare

— *Care a fost, de fapt, motivul pentru care au existat aceste posturi?*

— Înainte de 1989, cînd lumea funcţiona în termenii de paradigmă a bipolarităţii şi a războiului rece, nedeclarat, însă persistent, între Est şi Vest, statutul acestor posturi era un reflex al grijii occidentale pentru ţările de dincolo. O formă de răscumpărare a fisurării continentului.

— *A abandonului?*

— A existat şi un abandon, şi conştiinţa lui s-a pronunţat tot mai mult. În momentul acestei confruntări dramatice a existat o formă de angajare occidentală (şi mai ales prin implicarea SUA în alianţa militară). În anii din urmă asistăm la prăbuşirea cîtorva din pilonii civilizaţiei europene ce au dimensiunile vectorilor morali de susţinere axiologică a civilizaţiei occidentale, de la societate la stat. Există un abandon

care, înainte de a fi abandonul celuilalt, de care ai obligaţia să ţii cont, este abandonul faţă de tine însuţi şi faţă de propria ta chemare. A existat un concept filosofic solid ancorat în filosofia culturii europene, o chemare faustică, o energie creatoare care s-a manifestat prin angajare şi compasiune, prin grija faţă de celălalt, prin scrupulul creşterii bunăstării, dar şi al cunoaşterii sufleteşti. Cred că acum ea este într-un impas, poate prin scăderea tensiunii acestei confruntări, prin dispariţia adversarului, prin apariţia unui multilateralism relaxat. S-a ajuns la o situaţie de semiabandon, de comoditate, de relaxare puţin prematură – o formă de dezinteres şi dezangajare faţă de marile valori culturale, de civilizaţie, democraţie, participare. Nemţii folosesc mereu noţiunea de *pesimism cultural*; neparticiparea politică, lehamitea civică sunt realităţi foarte pregnante, de exemplu, în Germania. Există o oboseală a convenţiei democratice (nu instituţia), a participării cetăţeneşti, un blocaj al mecanismelor economiei de piaţă; pentru români, care se străduiesc, alături de alţi est-europeni, să le facă bune, funcţionale, poate părea ciudat.

Mecanismele economiei de piaţă au atins un punct al „crizei culturale". Şomajul, taxele, sistemul partidelor, oboseala culturală, lipsa adversarului, a angajării, a marelui obiectiv, anularea orizontului – toate duc la o criză culturală: nu mai există de multă vreme clase, nu mai există ţeluri sociale comune, pesimismul cultural este acaparator, contagios. Nemţii vorbesc de pesimism cultural, americanii vorbesc de oboseală, de epuizarea compasiunii, tot ca efect al acestei stări de lucruri. Oamenii au obosit să mai fie milostivi, să înţeleagă suferinţa altuia.

Carnagiul iugoslav contemplat dintr-o sofă de occidental

— *Vă referiţi la situaţia din fosta Iugoslavie?*

— Şi la ea. Pesimismul cultural se manifestă şi ca efect al neputinţei occidentale în faţa carnagiului iugoslav. Ceea ce se vede în fiecare seară la TV a devenit o formă secvenţială, digerabilă, de catastrofă asumată, o formă de acceptare a

inacțiunii, înviorată de secvența de televiziune: intrarea în rutină a peisajului istoric văzut din sofa de occidentali, în condițiile de confort social asigurat, dar nu mai puțin mediocru. În timp ce istoria defilează la TV cu revoluții, cu războaie, repunerea culturală a omului față de istorie și față de nenorocirea altuia, prin intermediul acestui filtru de depersonalizare care este imaginea, și mai ales arbitrariul, excesul, patologia imaginii – toate conduc la un ins european degrevat de faustianism. De aceea cred că, acum, est-europenii trebuie să se regăsească în vest-europeni și vest-europenii să se regăsească în est-europeni. Înainte de a aștepta ajutoare de la Banca Mondială și FMI, ori baze militare NATO la Midia, este vorba de regăsirea unui racord cultural, filosofic, valoric, între omul european vestic și cel răsăritean. În Franța, Balladur se confruntă cu Delors (chiar dacă primul încă nu și-a declarat candidatura în mod explicit) pe una din temele care părea de mult depășită de Franța: Europa (integrarea europeană) versus statul național. Francezii ne reproșează nouă, est-europenilor, într-o formulă brutală, *căderea în tribalism* sau, într-o formulă mai igienizată, *regresiunea identitară*. Noi suntem obligați la regresiune identitară pentru că suntem împinși spre propriul trecut, chiar dacă el nu mai poate fi cel lăsat de înaintașii noștri acum 50 de ani, eventual de cei care au intrat în pușcăriile comuniste. Este falsa căutare a trecutului, în momente de refacere accelerată a unui popor sau a unei națiuni. Au și francezii, însă, asta – deși ei denunță căderea în tribalism, regresiunile identitare, problema statului național, instituțiile naționale sunt puse aici înaintea instituțiilor europene.

Rusia nu va mai fi o primejdie geopolitică pentru America, dar pentru România va fi mereu un pericol

– *Este o epocă istorică fără asemănări cu cele de dinainte?*

– Nu aș spune. Un nou război balcanic, o Rusie tot mai agresivă în neputința ei, o Americă tot mai tentată de izolaționism și un echilibru european încă fragil – toate

acestea ne conduc cu gîndul la situaţia Europei şi a lumii la începutul secolului. S-a mai spus, este o simetrie între începutul secolului şi sfîrşitul lui. Neparticiparea occidentală la rezolvarea conflictelor sîngeroase din Iugoslavia, această abţinere, rezervă, aproape organizată, militară, pare să repete frica ce i-a cuprins pe europeni şi pe americani înaintea primului război mondial, cel mai sîngeros de pînă atunci şi care a modificat complet faţa lumii şi faţa istoriei. Ceea ce s-a întîmplat în al doilea război mondial şi ceea ce se întîmplă astăzi este închiderea dosarului declanşat de primul război mondial (sau neînchiderea lui). Toate acestea – nişte date, termeni, borne ale deznădejdii ambientale, culturale europene practicate – se alătură acum suferinţei istorice, regăsită, reîmprospătată, derutei în sărăcie, în precaritate materială, economică, pe care răsăriteanul o resimte. Este greu de presupus că această lume va continua aşa multă vreme. Ceea ce se întîmplă acum între SUA şi Rusia pare să anunţe o reconfigurare a unor raporturi de forţe.

— *Va redeveni Rusia primejdioasă?*

— Este clar că Rusia nu va mai putea fi niciodată o reală primejdie geopolitică pentru America, în ciuda provocărilor ei în ceea ce priveşte extinderea NATO sau organizaţia de securitate europeană.

— *Dar pentru România?*

— Pentru România este şi va fi un pericol întotdeauna. Cu atît mai mult cu cît la Bucureşti există după 1989 în mod clar (cu reveniri, retrageri) o linie politică foarte favorabilă reintegrării (de securitate, de valori politice) în sistemul rusesc. Din nostalgii sovietice, din conturi care trebuie plătite etc., este clar că există un Dr. Jekyll şi un Mr. Hyde. Un Dr. Jekyll, diurnul, prooccidentalul cu faţa destinsă, liberă, şi un Mr. Hyde, nocturnul, plutonicul, schimonositul, care priveşte spre Răsărit. Nu vreau să spun că tot ce vine dinspre Răsărit ţine de Mr. Hyde, iar tot ce vine din Occident este Dr. Jekyll, dar acestea sunt impulsurile, şi ele se fac simţite în exerciţiul public al puterii în România.

Cultura autorității în România

— *Societatea democratică este deci amenințată și în Occident de aceste noi simptome?*

— Nu. Ceea ce asigură supape de siguranță și de supraviețuire în Occident, în absența sau în somnolența valorilor lui, în ciuda pesimismului cultural, a recăderii în valori identitare excesive și a oboselii compasiunii, este o cultură autorestrictivă a puterii. Nu este vorba doar de exercițiul, cunoscut și verificat de-a lungul sutelor de ani, al separării puterilor în stat, cît de faptul că în jurul Puterii există o cultură autorestrictivă a puterii. În jurul puterii judecătorești există o cultură juridică cu o puternică rădăcină socială și culturală. La fel, o cultură legislativă sau o cultură a presei, a informației, care se respectă, conviețuiesc împreună, în condițiile pe care le putem observa cel mai bine developate în spectacolul (de altfel, de criză) pe care ni-l oferă Italia. În Italia există o mafie foarte puternică, statul este corupt. Se fac mereu comparații în privința corupției funcționarilor publici sau de stat din România și Italia, unde, la prima vedere, statistic vorbind, au existat mai mulți politicieni corupți, mai multe asasinate, o extraordinară criză de putere sau socială. Dar acolo marile instituții – instituția judecătorească, instituția legislativă, judecătorul, procurorul, industriașul – nu au de-a face cu Mafia. Statul nu este controlat de aceste culturi paralele, care își echilibrează rolul. Din cauza asta sunt mai puține motive de plîns Italia decît de plîns România, unde nici măcar în Constituție nu este distinct precizată separarea puterilor. Ceea ce există în România, mai mult chiar decît în alte țări din Europa Centrală cu care România vrea să semene, este, mai ales, o *cultură a autorității*, pregătită de dictaturile precomuniste, înstăpînită de stalinism, de comunism, ceaușism (faze diferite de autoritarism în interiorul comunismului). Acest cult al puterii și această putere discreționară a autorității s-au transformat, din păcate, într-o cultură asumată în societate. Omul știe de frica Puterii.

Ceea ce funcţionează în România, mai ales la nivel cultural, este o frică respectuoasă, difuză, aproape naturală faţă de Putere.

„Ce vreţi, domnule Paler, să vină la putere ţărăniştii?"

— *Cu aceste premise foarte puţin încurajatoare, ce s-ar fi putut face în aceşti cinci ani în România?*

— După 1989 a existat şansa transformării acestei puteri monolitice (care provenea din aparatul de putere comunist, discreţionar, închis, obişnuit să nu dea socoteală). Aşadar, şansa ca acest aparat, ţinînd cont de marea nevoie a grăbirii democratizării şi a renaşterii normalităţii, să cedeze el însuşi puterea (sau din putere); să distribuie roluri active diverselor grupuri sociale, care se numesc: procuratură, judecătorie, instituţie judiciară, instituţii legislative. Aşa cum s-a întîmplat în România lui Maiorescu şi în România lui Carol I, cînd, de sus în jos, prin voinţă politică iluministă aproape, se punea capăt în mod deliberat, prin acţiunea Puterii, autoritarismului şi practicii obscurantiste — feudalismului. Or, feudalismul de tip comunist, ceauşist a fost folosit endemic de această Putere, în mod criminal, doar în interes propriu. La adăpostul lozincilor democratice se mimează exerciţiul democratic, iar Puterea continuă să-şi întărească propriile poziţii. Mai repede decît crearea unei societăţi civile (pentru că societatea civilă se face cel mai greu), ar fi fost posibilă crearea unei independenţe reale a puterii legislative sau a puterii judecătoreşti. Or, Puterea n-a făcut-o. Momentul care a inaugurat acest portativ a fost transformarea unui organism insurecţional, civic sau revoluţionar (care a fost FSN, în prima lui variantă din decembrie '89) într-un partid care a concurat cu atuuri nemeritate în interiorul puterii moştenite, date pe tipsie, cu capetele copiilor răpuşi la Revoluţie în jur. Octavian Paler povestea la un moment dat că în ianuarie 1990, după ce el începuse să scrie primele editoriale critice în *România liberă* împotriva FSN, care tocmai se declarase partid şi voia să

candideze, a fost convocat la Iliescu. Acolo se mai aflau Petre Roman şi Silviu Brucan. „Ce vreţi, domnule Paler, să ajungă la putere ţărăniştii?", l-au întrebat. Aici nu este vorba de diferenţe ideologice, aici este vorba de cineva care nu acceptă că alternativa poate să funcţioneze la fel de bine în acelaşi loc ca şi el. Sau ca şi ei.

Handicapul României – inexistenţa alternanţei la comunişti, înainte de '89

— *Din emisiunile „Actualităţii româneşti", cîţiva ani la rînd am imaginat-o pe Doina Cornea, despre care vorbeaţi, prin vocea dvs. Şi nu numai pe Doina Cornea, ci şi pe ceilalţi disidenţi. De ce aceşti oameni nu au jucat un rol politic după '89? În celelalte ţări foste comuniste, ei l-au avut, chiar dacă acum se întorc comuniştii.*

— În celelalte ţări, comuniştii au revenit după alegeri, după ce au stat în opoziţie. Este diferenţa între o gîndire marxistă reformată, restructurată, adaptată la comunismul terminal înainte de a se adapta la democraţie, şi o alternanţă. Testul democraţiei în ţările de tranziţie este această *alternanţă* – fie ea şi prin revenirea comuniştilor. Şi înainte de 1989, comuniştii s-au alternat în ţările respective – tipuri de discursuri, gîndiri diferite. Discursul marxist modern, în Ungaria, Polonia, RDG, avea nuclee de dezbatere critică (la limite, la margini, dar care ţineau un oarecare echilibru). Membrii CC din Germania de Răsărit, cei care au participat în Polonia la masa rotundă cu „Solidaritatea", chiar şi cei care l-au debarcat pe Jivkov erau comunişti cu feţe umanoide, cu feţe critice, diferite. La Bucureşti a existat o singură faţă, multiplicată, şi un acelaşi discurs politic (nici măcar marxist). Un discurs de putere, de autoritate, absolutist. De aceea, societatea românească a pornit la drum cu handicapuri foarte mari. Discursul critic fiind practic necunoscut în România, a explodat discursul moral, patetic, semiliterar – gen Doina Cornea, Mircea Dinescu, Dan Deşliu, Ana Blandiana. Mesajul politic era ocolit, trecut prin emoţionalitate, prin comanda-

mente morale ş.a.m.d. şi nu a ajuns la destinatarul său. A ajuns doar să pregătească starea de spirit a unui popor emoţional (cum este poporul român) în pragul unei mari răsturnări. Toate aceste forme au alcătuit un anumit climat, o dimensiune, un halo. Ceea ce însă a anunţat regimul Iliescu şi ceea ce s-a întîmplat după Revoluţie a fost mai ales „Scrisoarea celor şase" şi, din păcate, ceea ce *nu s-a întîmplat* în România putea să fie prevăzut din dimensiunea exclusiv morală a protestului Doinei Cornea. „Scrisoarea celor şase" aducea aminte clasei muncitoare că a creat Securitatea pentru cu totul alte scopuri. Acum se vede că acel mesaj a avut o relevanţă mai mare decît protestul moral. Nimeni nu s-a transformat în om politic numai pentru că a fost disident decît dacă era şi om politic. Sau pentru că a făcut pasajul de la disidenţa morală la cea politică. Din păcate, România, chiar dacă se vrea în Europa Centrală, seamănă mai mult cu Bulgaria, Rusia, Albania decît cu Polonia şi Ungaria, unde disidenţa şi rezistenţa au avut o dimensiune politică critică, pornind de la valori comune cu marxismul sau, în orice caz, contrabalansînd valorile marxiste comunitare (clasele, lupta de clasă, muncitorii) în rîndurile aceleiaşi societăţi. Tot cu muncitorii a lucrat şi „Solidaritatea". La noi însă nu s-a întîmplat asta. De aceea spun ce rol istoric foarte important ar fi avut după '89 o Putere luminoasă, generoasă şi deşteaptă, fie ea formată şi din foşti comunişti. Se putea guverna în România prin ucazuri deştepte şi bune, prin despotism luminat. La cinci ani de la Revoluţie îi reproşez lui Iliescu că nu a reuşit să devină nici măcar un despot luminat.

SRI îşi permite să fie ceea ce n-a fost nici fosta Securitate: un arbitru al societăţii româneşti

— *Dar fiecare comunist reformat care a deschis puţin uşa spre reforme democratice a fost repede dat la o parte. Egon Krenz, de pildă...*

— În Germania este altceva. Dar Gyula Horn sau comuniştii polonezi au revenit restauraţi şi adaptaţi la social-democraţie. Ei spun azi că au stat în opoziţie şi i-a adus înapoi societatea.

Deci şi-au recîştigat dreptul de a fi consideraţi parteneri relativ oneşti ai normalităţii democratice. Cu totul altceva decît a făcut regimul Iliescu după 1989 (pentru că despre un regim politic cu instituţii de putere şi de autoritate este vorba, aici partidul nu joacă nici un rol şi toate sînt instrumente cu diverse pseudonime ale unei maşinării, ale unei mafii de putere). E inadmisibil ca SRI, continuatorul Securităţii, să devină arbitrul holistic al societăţii româneşti (aşa cum aţi remarcat în editorialul din „*22*", aşa cum o spunem şi noi). Securitatea nu face doar observaţii despre extremismul de dreapta şi de stînga, ci se erijează într-un fel de controlor general al societăţii româneşti din punct de vedere al economiei, al industriei, al stării de spirit, al religiei, al lui ce e bine, ce nu e bine, ce e rău, ce nu e rău. Gravă este şi atenţia care se acordă acestui raport: nu raportul lui Măgureanu mă interesează, ci raportul societăţii despre Măgureanu, raportul unui parlament care nu a dat seama că acest SRI nu a făcut nimic decît să continue confuzia şi „pecetea tainei" imprimate de fosta Securitate. Un serviciu de informaţii este un serviciu ancilar al societăţii democratice, un serviciu de ecarisaj, necesar, care se ocupă cu spionii, cu fişele, mai ascultă nişte industriaşi, nişte ambasadori. Aşa ceva fac toţi, dar la margine, cu conştiinţa ancilarităţii. Numai la noi SRI este ceea ce toată lumea bănuia despre Securitate, dar ea nu-şi putea permite, din cauza „odioşilor" şi din cauza grilei ideologice comuniste. Acum, SRI îşi permite să ocupe portativul şi să fie ceea ce nu a fost niciodată Securitatea - şi chiar mai mult decît a fost ea. SRI apare în prim-planul actualităţii. Ziariştii nici nu se gîndesc că ar putea să boicoteze conferinţele de presă ale directorului SRI atunci cînd el îşi asumă un rol public nejustificat, disproporţionat. Este o formă a acceptării culturii de autoritate – un semn foarte rău pentru democraţie.

— *M-a contrariat faptul că destui parlamentari ai Opoziţiei, oameni credibili, pledau pentru reînvestirea lui Virgil Măgureanu. „Este foarte bine să rămînă Măgureanu, el este pozitiv", spuneau.*

— Englezii au un proverb: „Mergi pe mîna diavolului pe care îl cunoşti". Măgureanu este un Mefisto cu care s-au

semnat pacte de supravieţuire şi au devenit tacite angajamente mai vechi şi mai noi. Complicităţile şi conştiinţa vinovată stau bine adăpostite de dl Măgureanu. Dl Măgureanu este o garanţie a inviolabilităţii conştiinţei vinovate pentru foarte multă lume – inclusiv din rîndurile Opoziţiei.

Utopia unui regim Iliescu luminos

— *Ţinînd seama de cei 1.000 de morţi de acum 5 ani, din decembrie, credeţi că exista posibilitatea ca regimul Iliescu să se instaleze într-un „rol luminos"?*

— Da, exista. Putea să fi luat puterea în mod sîngeros şi necinstit faţă de Revoluţie, binevenit faţă de Ceauşescu, şi, pornind tocmai de la acest păcat originar, să se mîntuiască. Tocmai pentru că avea precedentul ceauşismului. Şi ceauşismul a început cu o diferenţă specifică pozitivă faţă de stalinism, dar a adîncit vinovăţia şi păcatul. Acest regim pare sortit aceleiaşi manevre. Dar putea, eventual, să anunţe prescrierea, cu acordul Grupului pentru Dialog Social.

— *Cu acordul Grupului cred că nu...*

— Putea, în orice caz, să spună: „Domnilor şi doamnelor, mergem spre adevăr, spre prosperitate – în etape mai lente, dar mergem sigur. Daţi-ne un cec în alb, şi în 5 ani vă spunem şi adevărul. Ceea ce s-a întîmplat în România în timpul Revoluţiei a fost necesarmente sîngeros, fals, furat, ascuns; aşa este, aşa a fost. Daţi-ne însă şansa să ne revenim". Nici nu trebuiau spuse aceste lucruri, trebuiau făcute ca şi cum ar fi fost spuse, prin netransformarea FSN în partid politic, prin menţinerea reprezentanţilor societăţii civile acolo, în cercurile de putere. Aşa aş fi văzut eu această utopie – foarte naivă, pastelată. N-ar fi fost cei mai buni directori profesionişti ai unui serviciu de informaţii Ticu Dumitrescu şi Gabriel Andreescu? Menţinerea lor acolo ar fi dat o garanţie. Chiar dacă se închid dosarele pentru 40 de ani, se închid din considerente morale, pe care prezenţa unor asemenea oameni putea să le facă credibile. Dar n-a fost aşa, pentru că,

după Revoluție, ei (oamenii regimului Iliescu) au refăcut ceea ce partidul comunist trebuia să facă după 1970 în România. Începînd cu Iliescu, Brucan și toți ceilalți, inclusiv Securitatea, ar fi avut însă destul timp s-o facă, erau foarte bine plasați pentru asta. Nu aveau decît ca, la Congresul al XII-lea, al XIII-lea, să restaureze comunismul într-un „partid al democrației sociale". Sau să-l numească tot comunist, dar să vină Iliescu la putere și să facă, împreună cu Măgureanu, un comunism fără Ceaușescu, un comunism normal, cu oameni de cultură, cu Virgil Tănase, cu Eugen Simion, cu o reprezentanță simbolică în parlament, mai puțin simbolică a Bisericii și încă mai simbolică a țărăniștilor. Așa cum au făcut polonezii cu colaboraționismul diverselor straturi, util într-o societate comunistă. Dar ei s-au aflat în treabă prea tîrziu, apucîndu-se de ceea ce ar fi făcut un Ceaușescu mai inspirat sau un Iliescu mai norocos înainte de '89, dacă ar fi ajuns la putere. „Băieții" (cum spune Dinescu) nu aveau decît să pună umărul și să-l aleagă pe Iliescu la al XIII-lea Congres. Atunci ne-ar fi prins '89 cu un comunism în bună parte umanizat. Revoluția ar fi avut loc prin debarcarea lui Iliescu în CC, și nu prin sînge, și am fi trecut la democrație prin ucazul lui Fukuyama, prin schimbarea lumii în mod normal, avîndu-i pe ei în urmă, nu înainte.

Eșecul regimului Iliescu ține de structura lui și de climatul internațional

— Sîntem la sfîrșitul anului și ați făcut o prezicere — ați spus că acest regim este prescris. „Prescrierea" se referă la următoarele alegeri?

— Eu mă bucur în continuare de acest statut, nesperat de bun și de ingrat în același timp, de extrateritorialitate în limba română. Nefiind în țara mea, îmi pot permite să fiu profet. Sunt convins că implozia și eșecul acestui regim țin de structura lui, nu de structura societății românești. Nu vreau să intru într-un enunț care ține de reacția emoțională, neașteptată, puternică, teribilă a societății. Asta poate exista

oricînd, dar reacţii sociale de acest gen nu sunt de cuantificat. Sper ca vălul de indiferenţă al Occidentului să fie scuturat tocmai de ceea ce fac ruşii acum: piciorul pus în prag, politică de mare putere deranjată, nu mai vrem ca NATO să facă asta, nu mai vrem extinderea etc. În aceste condiţii, climatul internaţional ar putea deveni brusc şi total nefavorabil situaţiei regimului Iliescu, mai ales dacă, sub o formă sau alta, situaţia din fosta Iugoslavie se pacifică. Dar mă tem că nu se va întîmpla aşa. Mă tem că fosta Iugoslavie nu se va pacifica uşor şi că şi indiferenţa occidentală, care în cazul României este chiar un fel de clauză a naţiunii celei mai favorizate, mai ţine o vreme. În Occident există oboseala culturală. În România însă este o oboseală totală, umilitoare, o epuizare fizică prin sărăcie, care nu se regenerează prin speranţă sau prin mesaj moral, pentru că nu mai are cine să-l dea sau cine să-l ia. Nenorocirea este că mesajul nu mai prinde corp, nici Opoziţia nu-l poate oferi, nu mai sunt nici grupuri la Păltiniş, nici romanele bune, nici vocile critice cu mare difuzare în licee, nici întîlnirile cu scriitorii...

— *Şi atunci prezicerea? Sau prognoza?*

— Nu vreau să fac un concurs: „Cine va cădea mai repede? Cine va avea rezistenţa mai mică: societatea românească sau regimul lui Iliescu? Cine cedează primul?". În orice caz, sper că nu cel mai deştept.

Decembrie 1994, „*22*"

Naţionalism & democraţie

Ion Solacolu: *Emil Hurezeanu, îţi propun să pornim discuţia noastră de la întrebarea dacă mentalitatea, să-i spunem, „naţionalistă" – între ghilimele, pentru că e vorba de o formă de gîndire arhaică, semănătorist-ortodoxistă, unii îi spun chiar „păşunistă" – care domină mentalul societăţii româneşti de astăzi, pînă către vîrfurile ei, este rezultanta numai a naţional-comunismului din perioada imediat anterioară lui decembrie 1989 sau este, cumva, o prelungire, în alte forme, trecînd pe dedesubtul perioadei comuniste, deci o moştenire din perioada precomunistă a istoriei României moderne?*

Emil Hurezeanu: Naţionalismul are vreo două sute de ani. El este legat de lupta dintre *vechi* şi *nou*, pe tărîm istoric, în materie de *cultură*, *stat*, *naţiune*. Deci, aici sunt reperele acestei constelaţii. Există după Revoluţia franceză un spirit al noului care se impune în stat. Şi Revoluţia franceză, care este purtătoarea sensului modernităţii, aduce cu sine şi *naţiunea franceză*. Naţionalismul, pornind de la prima lui scăpărare, este identificabil, aşadar, cu *modernitatea*.

Naţionalismul a traversat un proces de îmbunătăţire, de degradare în acelaşi timp. Am putut identifica zenitul naţionalismului cu ceea ce este îndeobşte cunoscut – impulsurile de creare şi chiar crearea statelor naţionale, iar pe plan teoretic, filosofia herderiană.

Se întîmplă însă ca experienţa istorică să fie consumată – cînd ne referim la crearea statelor-naţiune, mai peste tot;

e adevărat, cu ipoteci de lungă durată care, în ultimii ani, mai ales, după ultima răsturnare istorică ce a fost abandonul, eşuarea bipolarităţii Est-Vest, Statele Unite-Uniunea Sovietică şi eşecul formalizat al comunismului, ipotecile să fie mult mai puternice decît, să zicem, „baza" lor: *pasivul* e mult mai mare acum, la naţionalism, decît *activul*. Statele naţionale s-au creat demult, naţionalismul n-a dispărut. Se întîmplă cam cum e cu *antisemitismul fără evrei*, deşi naţionalismul este mult mai larg, mult mai amplu. Naţionalismul s-a transformat dintr-o filosofie a statelor naţionale – şi pe vremea aceea era, să zicem, un factor pozitiv – într-un fel de permanenţă, într-un fel de formă de rezistenţă împotriva modernităţii.

N-are rost acuma să vedem *de ce*, dintr-o formulă a modernităţii înseşi, naţionalismul s-a transformat acum şi este identificabil cu formula antimodernităţii înseşi, şi se confundă mai mult cu tradiţionalismul.

Ion Solacolu: *Cred că evidenţa acestei transformări este mai veche. Eu aş plasa-o cam după primul război mondial. Cînd naţionalismul, în forma lui şovină – o formă apărută mai tîrziu, către sfîrşitul secolului trecut, teoretic în special prin Gobineau şi Chamberlain...*

Emil Hurezeanu: Dintr-un motiv sau altul, foarte multe state naţionale, în Europa Centrală, în aria de cultură germană a statului naţional – pentru că distingem între filosofia franceză a statului naţional şi cea germană; dintr-un motiv sau altul, statele care s-au creat aici au provocat această coliziune foarte periculoasă între două înţelesuri, între două realităţi tot mai pregnante ale naţionalismului: *naţionalismul etnic* – grupul, tribul, poporul – care nu se recunoaşte în *naţionalismul statal*. O formă a naţionalismului naţional care s-a văzut confruntat cu naţionalismele din interiorul său, cu naţionalismele etnice.

Naţionalismul etnic este cel care a supravieţuit, celălalt este, de fapt, caduc...

Ion Solacolu: *El se consumase.*

Interesant este însă, cred, raportul dintre naţionalism şi democraţie. De unde în prima perioadă, după Revoluţia

franceză, deci în prima jumătate a secolului trecut, sau chiar ceva mai tîrziu, naţionalismul era un însoţitor al democraţiei, o platformă de pe care procesul de democratizare era promovat în întreaga Europă, în această a doua fază, a apariţiei etnicismului, „naţionalismul" pus între ghilimele, cel remanent, devine o platformă a antidemocratismului. Deci, o formulă prin care se combăteau tocmai ideile Revoluţiei franceze, care fuseseră promovate şi care promovaseră însuşi naţionalismul, cel din prima fază.

Asistăm, practic, la o răsturnare de situaţie, care face clar, aşa cum spuneai, că între naţionalismul acela iniţial...

Emil Hurezeanu:... romantic, herderian...

Ion Solacolu: *...promovat de democraţie şi cel remanent, acela de care ne lovim, din păcate, şi astăzi – care a apărut impetuos la suprafaţă în perioada dintre cele două războaie mondiale, probabil şi datorită crizei aparente a democraţiei, care a fost primul război mondial...*

Emil Hurezeanu: Exact, pentru că vorbim şi de o criză a modernităţii: naţionalismul etnic însoţeşte mereu şi sindromul unei crize a modernităţii. Şi, deci, a democraţiei.

Ion Solacolu: *Mai interesantă mi se pare însă situaţia de acuma, deci de la sfîrşitul acestui mileniu, cînd însăşi existenţa statelor naţionale este pusă în discuţie, cînd se tinde către formarea unor structuri care să depăşească vechile graniţe etnice, lingvistice. Naţionalismul apare acum extrem de clar ca un adversar al modernităţii, reuşind să înglobeze tot ceea ce, cu un termen mai general, am putea numi tendinţe conservatoare. Şi mi-e teamă că în momentul de faţă deosebirea faţă de naţionalismul primar, romantic este mai mare decît era între cele două războaie mondiale, cînd fascismul şi nazismul făceau şcoală în Europa. Este, după mine, o continuare a vechiului conflict dintre modernitate şi tradiţionalism, acesta din urmă exprimîndu-se sub forma aceasta a naţionalismului etnic, a etnicismului.*

Emil Hurezeanu: Sigur că, dacă pornim de la aceste consideraţii cu referinţe mai degrabă europene, teoretice, în

care includem parametri de acest gen – democraţie, depăşirea frontierelor (şi „Europa" este o formă, forţată, de depăşire a naţionalismului, „Europa" ca instituţie...) – tindem să pierdem din vedere specificitatea cazului românesc, care ne interesează cel mai mult şi la care se referea în mod foarte direct întrebarea cu care a pornit discuţia. Pentru că putem ajunge şi la liniile de forţă ale *acestui* naţionalism intrat în conflict cu noua fază istorică a depăşirii suveranităţii naţionale în interesul unei comunităţi supraetnice, supranaţionale, care devine subiect nou. Ajungem tot acolo. Pentru că, de fapt, istoria, acum, după abandonul ideologiilor, reintră într-un fel de matcă mai veche, unde naţiunea, statul, cultura îşi regăsesc demnităţile mai vechi, care au fost considerate perfuite, depăşite şi care au fost obiectul de atac cel mai preferat al ideologiilor. Marile ideologii cunoscute – marxism-leninismul, fascismul, nazismul (se face, din păcate, mereu confuzia între fascism şi nazism, fascismul e mult mai complex decît nazismul...); în fine, toate acestea au fost împotriva naţiunilor, împotriva patriilor, chiar dacă nazismul, cel puţin, avea o componentă rasistă, şi deci naţionalistă – şovină, xenofobă – ţinînd de o anumită definire a naţionalismului etnic, în mod necesar.

Dar acum, să revenim la povestea românească. Statul român este unul dintre cele mai vechi state naţionale. Se spune mereu că România este un stat naţional nou. În Europa nu este chiar atît de nou...

Există în istoria românilor cîteva date care au determinat o configuraţie specială a statului-naţiune românesc. Mă gîndesc la două date de acest gen care au însoţit tot timpul realitatea românească, pînă astăzi. Premergătoare ceauşismului şi comunismului, posterioare lor. Este într-adevăr interesant *preţul* pe care românii l-au plătit, din punct de vedere istoric şi din punct de vedere al configuraţiei statului lor şi al felului lor de a fi.

Cum s-a format statul naţional român? Prin negocieri foarte strînse, prin întîmplare, prin noroc. Există în istoria politică românească, cea pe care o putem proba cu documente, un impuls al *dezvoltării pe jumătate*. Principatele române n-au fost niciodată paşalîcuri. Există o demonstraţie fascinantă a

lui Drăghicescu în *Din psihologia poporului român* – o carte apărută la începutul secolului şi retipărită acum, din fericire, în România, la Editura Albatros, în 1995, carte care ar fi putut să aibă un ecou extraordinar, pentru că-l merită, dar nu-l are, şi acesta e un nou semn al felului de a recepta adevărul al românilor în ceea ce-i priveşte... Există acolo o demonstraţie extraordinară legată legată de felul în care tributul plătit iniţial de Mircea cel Bătrîn se multiplică în mod senzaţional, pe măsura creşterii autonomiei politice a statelor româneşti. Adică, această contradicţie, acest paradox al *semiatîrnării*, ca model de dezvoltare statală şi naţională. Preţul care s-a plătit pentru autonomie, pentru neatîrnare a crescut treptat, depăşind beneficiile pe care situaţia de fapt şi de drept a acestor state le aducea. Se ştie, de exemplu, că victimele umane şi materiale de dezvoltare istorică, în cazul principatelor române neatîrnate sau semiatîrnate în raport cu turcii, au fost mult mai mari decît în Serbia – care s-a opus, în mod constant, prin luptă, turcilor –, decît în Ungaria, care a fost paşalîc.

Acest model al jumătăţii de independenţă şi al preţului mare, mult mai mare care se plăteşte pentru asta, decît în cazul confruntării sau supunerii totale, are mari neajunsuri, pentru că a dus, în mod evident, la compromiterea felului de a fi prin neatîrnare desăvîrşită. N-a existat un model direct sau deschis al confruntării pentru neatîrnare. S-a plătit, în acelaşi timp, pentru jumătatea de neatîrnare, un preţ mai mare, pe care cei neatîrnaţi sau total atîrnaţi nu l-au plătit niciodată.

Ion Solacolu: *Rezultatul a fost chiar o alterare a însuşi sensului noţiunilor...*

Emil Hurezeanu: De aici cred că provine şi ceea ce s-a întîmplat sub Ceauşescu.

În această constelaţie a intervenit întotdeauna şi ceea ce putem numi „norocul care ne-a petrecut", ca să-l parafrazăm pe poet. A existat o formă a *norocului istoric* pentru români. Ideea extraordinară a alegerii lui Cuza, în mod separat, date fiind condiţiile impuse de Conferinţa de la Paris... Românii au descoperit acel truc – doi domnitori diferiţi, două alegeri la

date diferite în cele două principate s-au transformat – şi aici este rezultatul unei experienţe istorice a şiretlicului, a vicleniei, ca preţ al jumătăţii de neatîrnare; atunci a folosit –, s-au transformat în alegerea aceleiaşi persoane, pentru că prin Tratatul de la Paris nu se interzicea ca aceeaşi persoană să fie aleasă, chiar în două rînduri, ca domnitor în ambele principate. Pornind de la un truc. Nu era inevitabilă unirea celor două principate, ea putea să se întîmple mai tîrziu, în altă constelaţie istorică, în alte sfere de influenţe şi de interese europene ş.a.m.d. S-a întîmplat atunci.

Şi ce s-a întîmplat în timpul primul război mondial este, de fapt – chiar dacă de această dată, în mod deliberat –, opera conştientă a oamenilor politici români, o clasă politică dezvoltată uluitor în ultimul sfert al secolului al 19-lea, care deja controlează puţin norocul istoric; dar, totuşi, ceea ce s-a întîmplat în timpul primului război mondial, după o perioadă de neutralitate de doi ani, jocul acela foarte subtil şi interesant din Consiliul de Coroană, în care, de fapt, România, cu vîrfurile clasei politice progermane, aşteaptă pînă cînd intrarea în război se face de partea cea bună, împotriva evidenţelor politice de la începutul războiului, şi chiar din timpul desfăşurării Consiliului de Coroană.

Rolul întîmplării, jumătatea de neatîrnare, cu corelativele care au fost absenţa confruntării directe pentru obţinerea statului naţional, viclenia istorică, şiretlicul – toate acestea au alcătuit un fel de a fi al statului român, un fel de a fi cultural al românilor ca stat. Nimeni nu se poate prevala în istorie de succese bazate pe confruntare directă, pe victorie... Poate francezii, care au avut Revoluţia franceză, despre care ştim că şi ea a fost însoţită de subfenomene... Dar, în orice caz, Franţa a evoluat altfel. America, care a început ca o ficţiune şi a plătit prin războiul civil, s-a născut ca o naţiune deja matură, cu un preţ plătit foarte scump, pentru că războiul civil american este unul dintre cele mai dureroase şi distrugătoare din istoria umanităţii.

România, deci, a intrat pe făgaşul statului naţional în modernitate cu cîteva carenţe culturale, ţinînd de configuraţia statului şi de apartenenţa cetăţenilor. Pentru că ceea ce face

Ceauşescu, ceea ce face comunismul este o „aplicare la condiţiile concrete a marxism-leninismului", despre care vorbea Ceauşescu – era, de fapt, ideologia cea mai puternică naţională a românilor. Ei totdeauna au aplicat „la condiţiile concrete" datele istorice... Şi, atunci, ce avem cu Ceauşescu? O jumătate de neatîrnare în ce priveşte pe ruşi, cu un preţ, pe care România l-a plătit pentru această jumătate de neatîrnare, mult mai mare decît au făcut-o cei care au asimilat, au încercat să naturalizeze, într-un sistem critic, mai direct, mai demn, fatalitatea care era comunismul. În toate aceste ţări, s-a pornit de la date care ţin de istoria lor, dar şi de o raţionalizare a fatalităţii istorice. Este asumată ca atare. În interiorul noului paşalîc sovietic, care devine Ungaria, are loc un întreg fenomen reactiv faţă de ocupant. Relaţiile de vasalitate cu suzeranul sunt naturalizate, sunt mereu schimbate, îmbunătăţite în favoarea vasalului.

În România, bruiajul a fost total. Aşa cum domnitorii români au plătit în sînge şi în bani mult mai mult turcilor, pentru a nu deveni paşalîcuri, tot aşa şi comunismul românesc a plătit, de fapt – nu neapărat în sînge şi în bani, deşi şi în sînge şi în bani, n-are rost să revenim acum asupra victimelor pe care le-a făcut comunismul românesc – a plătit în continuarea acestui model de deformare, de perpetuare a deformărilor, de care vorbeam mai înainte. Şi, de aici, o confuzie foarte gravă între independenţa naţională şi jumătatea de neatîrnare. Românii au trăit cu impresia – în ultimii douăzeci şi cinci de ani, o dată cu venirea lui Ceauşescu, mai ales, cînd rigoarea ideologică sovietică, oricum, devenise mai laxă în ce-i priveşte pe ocupaţi, românii au trăit, mereu, însoţiţi de cîteva gînduri de bază, ca să zicem aşa. Subconştientul lor s-a sprijinit pe următoarea poveste: „Da, oricum, n-avem încotro, trebuie să facem, să suportăm asta, pentru că nu-i avem pe ruşi. Noi suntem cunoscuţi şi de către americani. De la noi au plecat ruşii. Ne-am recuperat valorile naţionale datorită lui Ceauşescu. N-avem nevoie de comunismul cu faţă umană, pentru că noi avem comunismul cu faţă românească". În timp ce ceilalţi erau preocupaţi de comunismul

cu față umană – ceea ce ține de un sistem, să zicem, mai normal, altfel spus, al normalității culturale occidentale, unde libertatea e lucrul cel mai important – la noi s-a cultivat comunismul cu față românească, unde țara și națiunea au devenit mai importante decît libertatea.

Și, aici, revenim la ceea ce ni se pare rezultatul, definit aproape conceptual, al acestor tradiții istorice întreținute în deformarea lor. De foarte multă vreme, pentru români, națiunea a devenit mai importantă decît libertatea. Și asta a marcat profund și comunismul, și ceaușismul, și continuă să fie și astăzi principala problemă.

Ion Solacolu: *Nu cumva este vorba aici de trăirea într-o realitate, care nu mai este realitatea reală, ci una ireală...*

Emil Hurezeanu: O ficțiune.

Ion Solacolu: *... în care chiar noțiunile capătă un alt înțeles, iar raportul lor este diferit?*

Emil Hurezeanu: Tocmai aici e, tocmai asta e... Care e realitatea reală? De ce era nevoie de independența României față de ruși? În condițiile în care rușii pleacă singuri în 1958... Și de ce pleacă în 1958 din România, la doi ani după ce refuzaseră să plece, prin luptă, din Ungaria? Pentru că, probabil, au constatat și ei ceea ce tocmai spuneam noi acum – lucrurile sunt foarte triste – că există în tradiția politică românească, în suma ideilor politice și a comportamentelor politice românești definitorii, acest apetit al ficțiunii, al intrării în ficțiune și al practicării jumătăților de măsură, cu bruierea tuturor semnalelor.

De ce e fictivă realitatea? Pentru că independența României în timpul comunismului, la fel ca independența Poloniei și independența Ungariei, era, din punct de vedere politic sau al jocului dintre marile puteri, fictivă. Independența reală a acestor țări a funcționat atunci cînd, prin acțiune politică socială directă – în Polonia, în Ungaria anului 1956, în Polonia, după crearea „Solidarității", în Bulgaria, printr-un fel de îmbunătățire a aparatului de partid care a dus la îndepărtarea lui Jivkov în plenară, în Germania de Est, printr-un fel de păstrare a anumitor poziții critice (mă rog, alta fiind situația, în condițiile legăturii

cu Germania de Vest şi ale jocului marilor puteri care se făcea pe teritoriul Germaniei de Est), în Cehia... Deci, independenţa României nu putea fi salvată sau ameninţată mai mult decît, generic, era ea pretutindeni, sub comunism, pusă la păstrare, la frigider, în suspensie.

Dar ce s-a păstrat? S-a păstrat tocmai ceea ce Ceauşescu a „epurat", mai mult decît în timpul lui Gheorghiu-Dej, cînd situaţia era totuşi alta: a păstrat, din nefericire, şi a susţinut, a cultivat – lăsînd la o parte interesele lui de putere, căci prin asta îşi asigura singura legitimitate de care era capabil, pentru că de o altfel de legitimitate comunismul nu era capabil, în cazul lui; a păstrat epura unor defecte şi a unor tare istorice, le-a transformat în realitate propriu-zisă. La Muzeul Naţional din Bucureşti, România, Bucureştiul, de unde pleca el cu avionul, de-a lungul anilor, s-a transformat, dacă ţinem minte, în centrul lumii. Această hartă – pe care şi acum o am în faţa ochilor: am văzut-o cînd am vizitat muzeul cu şcoala – care emana, cu baterii destul de slabe, tot mai slabe, fîşii de lumină, învăluind planeta cu lumina Bucureştiului, a marcat pe fiecare român.

Ion Solacolu: *Dar prin aceasta el se situa într-o anumită tradiţie...*

Emil Hurezeanu: Tocmai.

Ion Solacolu: *... el nu a inventat această poziţionare în centrul lumii...*

Emil Hurezeanu: Dar el a decupat-o şi a transformat-o în *singura* lor realitate de suport, în singurul lor *alibi*, să zic. Singurul *alibi*, nonideologic, al normalităţii devenise această revenire la epura tradiţiilor nocive.

Îmi spun mulţi români, cu care am de-a face, că una dintre marile lor uimiri nu este luxul pe care-l văd aici, cînd vin prin Occident, ci că, dintr-o dată, nimeni nu mai ţine cont de importanţa şi de locul României în lume. Există această constatare pe care o fac foarte mulţi. Există, deci, un complex de inferioritate transformat în virtute de stat, în demnitate naţională.

Ion Solacolu: *Nu cumva este şi acesta un semn de nematuritate?*

Emil Hurezeanu: Nici nu poate fi vorba de altceva. Sigur că este un fel de nematuritate, pentru că... Cum a intrat România în comunism? Sfîşiată interior între mari conflicte ideologice. Cei douăzeci de ani, despre care se tot vorbeşte, între primul şi al doilea război mondial, pînă la dictaturile de dreapta, n-au permis dezvoltarea în profunzimea societăţii a spiritului democratic, ci doar o împăcare superficială cu normele democraţiei.

Printre cele ce spuneam la început că ar clarifica trecutul istoric românesc, în cazurile de genul ăsta, este şi un anumit mimetism istoric. S-a văzut foarte bine că românii sunt foarte plastici, asimilează rapid modelele bune şi modelele rele, în afara propriului lor model, ca flux, ca linie magnetică, pe dedesubt. Într-o constelaţie istorică fericită, care nu i s-a datorat, s-a datorat iarăşi norocului istoric „care a petrecut-o", România a putut să traverseze relativ uşor şi cu succes perioada la care ne referim.

Cred că acum, după 1989, n-avem decît ceea ce merităm, ceea ce am mai avut. S-a spus, în celebra teorie a frigiderului, că mai peste tot – aşa, într-un fel de pauşalizare, de globalizare care funcţionează în analiza occidentală cînd e vorba de răsăritul Europei, de Europa Centrală – toate aceste popoare încep secolul acolo unde n-au putut să-l continue, la sfîrşitul primului război mondial, prin apariţia Rusiei şi a pericolului nazist, fascist ş.a.m.d. Adică într-o istorie normală, ca şi cînd există şi o istorie anormală, sau perioade istorice normale şi anormale... Toate sunt la fel de normale sau de anormale... Şi s-a spus că toate aceste popoare revin la ceea ce au avut: la conflicte intertribale, la o Europă Centrală sfîrtecată, traversată de tot felul de interese adversative... Aici, în Europa Centrală, în Austria, o dată cu terminarea imperiului s-a creat şi o anumită formă a modernităţii culturale europene, dar şi hitlerismul, nazismul. Că tot aici s-au format, la sfîrşitul acestui imperiu, state naţionale abuzive, prin ficţiunea americană a autodeterminării – rămîne de văzut în ce măsură funcţionarea unui

imperiu multinațional de eficiența Austro-Ungariei ar fi împiedicat și crearea statelor naționale, dar și al doilea război mondial, pentru că ar fi funcționat întotdeauna la nivel european și geopolitic drept cel mai bun tampon imaginabil – chiar și astăzi, poate cu o anumită nostalgie, dar poate fi chiar un model obiectiv, nu numai o nostalgie, și anume, a acestei a treia forțe de echilibru între, să zicem, Germania, între primul și al doilea război mondial, ca putere hegemonică a Europei, respectiv Statele Unite, după al doilea război mondial, și puterea hegemonică răsăriteană, care a fost Uniunea Sovietică, iar acum e Rusia, și încă va mai fi.

Deci, cred că se vorbește foarte ușor și, din nefericire, se globalizează ușor punîndu-se românii în aceeași oală cu lituanienii, estonienii, letonii, polonezii, cehii, slovacii, sîrbii, macedonenii ș.a.m.d., cum că revenim la apucături mai vechi care țin de eonul central-european, și în timp, dar și în calitate, în substanța lui. Nu este tocmai așa, pentru că Cehoslovacia, care se formează pe ruinele fostului Imperiu Austro-Ungar, la fel cum România se „completează", a cunoscut în această perioadă de stat național, nici măcar împotriva intereselor celor două state care s-au ivit atunci, o cu totul altă experiență decît România. Se vede cît de fragilă este această paușalizare, pentru că Cehia și Slovacia s-au despărțit după 1990, dar n-a avut loc acolo catastrofa națională. În România, problema dezmembrării nu se pune decît la modul retoric și politic de către clasa politică iresponsabilă prin acțiune sau prin omisiune. Pentru că în România e vorba de o tradiție culturală pe care tocmai încercam, foarte haotic, aproape arbitrar, s-o conturez. În România trăim toți, de la cel care are senzația, venind prima oară în Occident, că România nu este, într-adevăr, centrul pămîntului și că nu este țara de care se discută cel mai mult aici, cum credea el, dar și clasa politică, și Opoziția, și Puterea, toți, români cu toții, plutim în același sos al ficțiunii, al unor miracole...

Cum se întîmplă ca Slovacia și Cehia să funcționeze, separate, cel mai bine într-o Europă Centrală macerată de tribalisme și de inevitabilitatea întoarcerii la conflicte

interetnice? Şi Cehia, şi Slovacia fac parte dintr-o arie – culturală, în primul rînd – de înţelegere a libertăţii într-un anumit fel – alta decît România. Ceea ce se întîmplă în Iugoslavia este un caz aparte, pentru că Iugoslavia n-a semănat niciodată nici cu România, nici cu Cehia şi Slovacia. Şi, aici, trebuie neapărat să fim atenţi la ceea ce se spune în România, unde exemplul ceh, slovac, sciziunea de acolo, din 1992, şi chestiunea iugoslavă, din ultimii ani, sunt mereu considerate, chiar şi de către Opoziţie, nu numai de către Putere, ca un fel de pericol iminent, ca un soi de sperietoare care ar putea ameninţa şi România, deşi lucrurile sunt complet diferite. În Iugoslavia au fost mai multe ţări şi sunt mai multe popoare. În România n-a fost cazul niciodată, e vorba de unul şi acelaşi popor. În Iugoslavia a existat dorinţa majorităţii populaţiilor scizionale de a se scinda. În România nu se va pune niciodată problema asta. În Cehoslovacia au existat două naţiuni tradiţional-istorice şi două popoare, care prin acord democratic s-au despărţit. România nu cunoaşte nici un caz, nici celălalt. În România este vorba de un singur popor cu o puternică comunitate naţională – folosesc şi eu termenul adoptat de UDMR la ultimul congres, care vorbeşte despre minoritate ca despre o comunitate naţională ungară care, după 1918, trăieşte în interiorul statului român. Însă marea majoritate a populaţiei Transilvaniei – ca să relevăm un adevăr evident –, cu minoritatea naţională maghiară importantă de acolo, s-ar pronunţa, şi prin plebiscit, pentru rămînerea Transilvaniei în România. Deci, nu există acest pericol, vedem cît de fragile sunt aceste analize care învăluie în aceeaşi ceaţă întreaga Europă de mijloc.

Nu, nu e asta, e vorba de tradiţii care vin din interiorul fiecărei istorii, al fiecărui popor din partea aceasta a lumii. Şi ceea ce noi păţim astăzi – confuzia dintre naţiune şi libertate, naţionalismul acesta resurgent, revenit în definirea legitimităţii politice, ca principală miză a legitimităţii politice, ca o realitate mult mai puternică decît orice altceva, la care se adaptează şi Opoziţia, la cel mai scăzut numitor comun, naţionalismul ca model de putere pe care Puterea îl foloseşte, dar de care

Opoziţia nu se delimitează, pentru că nici Opoziţia nu are alt model de raportare la realitate decît tot prin ficţiunea asta propusă de guvern – toate astea ţin de ceea ce s-a mai întîmplat în România...

Ion Solacolu: *Te rog să-mi permiţi o observaţie în legătură cu ceea ce ai spus ceva mai înainte, după care am să revin la firul discuţiei noastre.*

Ai vorbit despre „noroc istoric". Eu nu sînt adeptul nici al norocului şi nici al ghinionului istoric. Este adevărat că în istoria României moderne a existat ceea ce am putea numi „noroc istoric", care a ţinut cam pînă după primul război mondial. „Noroc istoric" care, începînd cel mai tîrziu după moartea lui Ionel Brătianu, deci cam din anii 1926-1927, cînd a murit şi regele Ferdinand, intră parcă într-un fel de eclipsă. Întrebarea mea este însă următoarea: nu cumva această „eclipsare a norocului istoric" românesc se datorează schimbărilor bruşte, brutale care au intervenit în istoria politică a României o dată cu introducerea votului universal? Nu cumva „norocul" acesta „istoric" ţinea de anumite jocuri, de anumite aranjamente care se făceau în cadrul unei elite politice – o elită care era de o cu totul altă calitate decît aşa-numita „România profundă"? Şi jocul acesta a funcţionat pînă cînd „România profundă" a ieşit, poate fără voia ei, la suprafaţă, tocmai prin trecerea de la votul cenzitar la votul universal. Din acel moment aceste jocuri n-au mai putut să continue şi dintr-o fază de „noroc istoric" s-a trecut, dintr-o dată, într-una de „ghinion istoric", care marchează deja suficient de puternic toţi anii '30.

Emil Hurezeanu: Votul universal este un cîştig al modernităţii. Inevitabil, el ţine de modernitate. Elitele, o dată cu modernitatea şi cu abandonarea aristocratismului şi a tradiţionalismului, în măsura în care ele sunt încorporate de regalitatea absolută franceză, după 1789, deci după Revoluţia franceză, au fost datoare să reprezinte, n-au mai avut un drept divin al elitei, care să înlocuiască dreptul divin al regalităţii sau al aristocraţiei. Elitele nu s-au mai definit în modernitate decît prin reprezentativitate.

A existat însă o inerție foarte specifică și particularistă a elitelor românești, pornind de la aristocratismul românesc insuficient transformat în modernitate. Din punct de vedere al observației sociologice, cred că ceea ce ai spus este foarte valabil. Desigur, clasa politică românească de pe la 1900 era extraordinară și a reușit manevrele acelea foarte subtile de traversare a jocului marilor puteri, spre fericirea statului român, dintr-o sferă de interese spre alta, totdeauna în mod surprinzător, neașteptat, întîmpinînd norocul sau întîmplarea. Dar și votul universal trebuia să vină, el nu putea fi amînat, el ține de esența domeniului la care vrem să ajungem...

Ion Solacolu: *Eu nu am nimic împotriva votului universal...*

Emil Hurezeanu: Să mai adaug ceva. Norocul nu s-a întrerupt în anii '20, norocul a continuat. A continuat și în 1940. O formă de noroc a fost neocuparea României de către naziști...

Ion Solacolu: *Dar cu ce preț? 350.000 de morți, dispăruți și răniți pe frontul de răsărit...*

Emil Hurezeanu: Cu prețul jumătății de neatîrnare, care a funcționat și atunci. Un preț imens. Dar transformat suficient de mult într-o altă jumătate de neatîrnare, atunci cînd pentru Ungaria, de exemplu, el, în 1945, n-a însemnat rămînerea Ardealului de Nord, cu acordul rușilor, la Ungaria. A existat un noroc în lovitura de stat de la 23 August 1944, mai mult decît un plan deliberat, cu rădăcini puternice, consecvent, lucid, conștient, dus pînă la capăt.

Ion Solacolu: *Eu altceva am vrut să subliniez, și anume faptul că această așa-zisă „eclipsă" a „norocului istoric" al românilor...*

Emil Hurezeanu: Să ne înțelegem: eu folosesc aici noțiunea de „noroc istoric" cu foarte multe rînduri de ghilimele.

Ion Solacolu: *Trebuie constatat faptul că această „intrare în eclipsă" a „norocului istoric" s-a produs și ca rezultat al convulsiei politice care a fost introducerea votului*

universal. O următoare convulsie politică, dublată de data aceasta şi de una socială, a fost prima fază a comunismului – o perioadă, la fel, de răsturnare a societăţii româneşti, de măturare a elitelor care, să zicem, după cealaltă convulsie, din anii '20, deja se constituiseră. Asta înseamnă că, în momentul de faţă, în anul 1995, luna iulie, nu mai avem dreptul să ne aşteptăm la apariţia vreunui fel de „noroc istoric". Obligaţia noastră este să intrăm în realitate, să cîntărim toate fenomenele ce se petrec în realitatea reală, şi nu în vreo realitate ipotetică oarecare, pentru că nu trebuie să ne aşteptăm la cine ştie ce sprijin din partea providenţei. Acest sprijin aparţine, poate, unei situaţii trecute, probabil şi datorită unui anumit relief al societăţii româneşti care, în clipa de faţă, nu mai există.

Emil Hurezeanu: Lucrul acesta este perfect adevărat. Acum, la încheierea conturilor, suntem într-o perioadă de luciditate obligatorie, dar care, în România, nu e înţeleasă. Pentru că jumătatea de neatîrnare ca model de acţiune politică funcţionează în continuare. Ceea ce s-a întîmplat în 1989, şi în România – aş spune, mai ales în România – a fost şi rezultatul unei acţiuni din afara ţării. În mod evident. Nu numai la noi. Însă transformările de sistem din 1989 au găsit Ungaria, Cehoslovacia, ca să nu mai vorbim de Polonia, pe un teren de luciditate, de pregătire, de menţinere, de rezistenţă, în sensul nonficţiunii naţionale. Ce înseamnă cu adevărat *binele naţiunii* era cunoscut acolo şi practicat *în termenii istorici daţi*. În România, transformarea survine pe un fond de ficţiune totală, în care nici elitele, acelea care au existat, intelectuale, nici societatea nu le-au digerat, nu le-au primit, nu le-au cunoscut.

Iar acuma se practică jumătatea de neatîrnare cu confuzia, cu haosul din interior, din exterior şi, în acelaşi timp, cu ceea ce pare tot mai ameninţător, într-un anumit fel – recrearea unor linii sau sfere de influenţă ale marilor puteri. În orice caz, ale unei mari puteri, cea răsăriteană, care în ultimii doi, trei ani, tot mai evident, tot mai apăsat, îşi recreează o sferă de influenţă pe vectori de conflict etnic, pornind de la

nişte date de teren (culturale, istorice) permanente, să zicem, cultural-ortodoxe, în triunghiul Sofia-Belgrad-Bucureşti.

Ion Solacolu: *Eu nu sînt de părere că situaţia din România a fost una unică în fostul lagăr comunist, aşa cum nu sînt de părere că evenimentele din România au avut ca singură componentă principală un amestec multiplu din afară. În România a existat şi o mişcare spontană, în interior.*

Emil Hurezeanu: A existat o revoltă, a existat o insurecţie, însă pornită din afară.

Ion Solacolu: *România nu constituie un caz aparte printre celelalte ţări foste satelite. Pentru că o asemenea mişcare, evidentă, a existat şi în Cehoslovacia, şi în RD Germană. Diferenţa a constat în modul în care au evoluat aceste mişcări: în timp ce în România au fost mai mult de o mie de morţi, din pricini pe care nu le discutăm acum, ştim că cei mai mulţi dintre ei au murit după „victoria" acestei revolte...*

Emil Hurezeanu: Aparenta victorie...

Ion Solacolu: *... pe cînd în Cehoslovacia şi în RD Germană aceşti morţi nu au existat. Dar situaţia a fost, practic, aceeaşi.*

Diferenţa esenţială dintre România, pe de o parte, şi Cehoslovacia şi RD Germană, pe de altă parte, este că această mişcare spontană a maselor nu a reuşit să găsească în România acele elemente care să o reprezinte ulterior într-un mod corespunzător la suprafaţa scenei politice.

Emil Hurezeanu: Pentru că aceste elemente n-au existat nici înainte. Aici e cheia: e vorba de o înlănţuire perfectă. De asta spun: ceea ce numim *ceauşism* şi *comunism* în România ţine mai mult de datele româneşti mult anterioare, premergătoare comunismului instituţionalizat prin ocupaţia sovietică. Deoarece comunismul, ca sistem şi ca aparat de putere şi ca nou model de societate chiar, în toate aceste ţări a fost naturalizat în parametrii culturali, istorici ai acestor ţări, nu într-un vid.

Ion Solacolu: Real-aplicat, *cum se spune aici.*

Emil Hurezeanu: Exact. Aşa cum spuneam, a fost un comunism care şi-a dobîndit tot mai mult „faţa umană" şi

o anumită raţionalitate care, în propria sa evoluţie, şi-a creat anticorpi în Biroul Politic...

Ion Solacolu: *Ceea ce în România nu s-a întîmplat.*

Emil Hurezeanu: Înainte de a apare „Solidaritatea", în partidul polonez au existat disidenţe, conflicte, tensiuni, răsturnări spectaculoase, stalinismul şi destalinizarea au fost etape care se pot distinge foarte uşor. În România, nu. În România mi se pare monstruoasă ideea că în timpul lui Gheorghiu-Dej, în faza finală, şi al lui Ceauşescu, de la început şi pînă la sfîrşit, n-a apărut vreo formă naţionalizată, antisovietică (mai mult sau mai puţin explicit) de comunism, şi nu au fost promovate aceste forme decît în scopul împiedicării destalinizării. Minţind comunismul, minţind naţionalismul, minţind independenţa naţională, dar cît puţin, de fiecare dată... pe jumătate. Spunînd şi adevărul, dar şi minţind. Respectînd modelul...

Ion Solacolu: *Să revenim, însă, la firul discuţiei noastre. Nu cumva prezenţa acestui spirit naţionalist – să-i zicem, totuşi, „naţionalist", cu toate că termenul...*

Emil Hurezeanu: ... începe să nu mai funcţioneze.

Ion Solacolu: *Deci, nu cumva prezenţa spiritului naţionalist în mentalitatea românească este şi un rezultat al absenţei spiritului democratic? Nu mă refer aici la cei care, ştim bine, nici nu au pretenţia că ar fi nişte democraţi...*

Emil Hurezeanu: Aceştia nici nu sunt interesanţi pentru discuţia noastră.

Ion Solacolu: *... ci la aceia care pretind că sînt nişte democraţi şi că vor să aducă societatea românească într-o formă de organizare pe baza principiilor democratice. Nu cumva tocmai carenţa aceasta a spiritului democratic permite invadarea scenei politice româneşti, de la un capăt la altul, de către spiritul naţionalist?*

Emil Hurezeanu: Discursul naţionalist este mai puternic şi mai frecvent şi are mai multă rezonanţă în profunzime decît discursul democratic. El a fost, de altfel, singura formulă a rezistenţei anticomuniste, în România, în ultimii douăzeci de ani.

Ion Solacolu: *Paradoxal, poate, rezistența anticomunistă și comunismul însuși s-au întîlnit pe acest teren al naționalismului.*

Emil Hurezeanu: Cînd aud de „rezistența culturală", care a făcut atît de mult bine – în România s-a putut citi, a existat o școală la Păltiniș, în România s-au tradus lucruri, lumea a rezistat prin cultură, esopismul...; toate acestea nu fac decît să confirme cele mai grave, cele mai triste observații. Asta este elita care constituie în momentul de față *Opoziția* – elita rezistenței culturale. Rezistența culturală este prin definiție o rezistență națională, nu una politică. Așa au rezistat „antimarxistul" Nichita Stănescu sau „apoliticii" de la Păltiniș... De ce să ne mire atunci...

Ion Solacolu: *Ajungem în felul acesta la un tablou care poate să pară ciudat. Pe de o parte, elitele „Puterii" și ale „Opoziției" se apropie între ele, întîlnindu-se pe teritoriul naționalismului. Pe de altă parte, amîndouă aceste elite se îndepărtează, mai mult sau mai puțin conștient, de drumul pe care, fiecare în felul ei, îl propune României: intrarea în modernitate.*

Emil Hurezeanu: Și asta într-un moment cînd intrarea în modernitate a devenit o necesitate primordială.

Ion Solacolu: *Cred că aici ar putea să aibă un rol de jucat cei care, la un moment dat, au beneficiat de șansa de a scăpa din această înlănțuire. Nu pentru că ar fi mai dotați, ci, pur și simplu, pentru că au cunoscut direct această modernitate și, mai ales, care este prețul accesului la ea.*

Emil Hurezeanu: Eu nu cred că exilații sunt atît de deosebiți. Dimpotrivă, cred că marea majoritate a exilaților sunt ca marea majoritate a românilor. Experiența mea cu exilul – mai mică, în timp, dar poate mai relevantă, pentru că, prin forța lucrurilor, m-am ocupat de el mai activ, fiind la *Europa Liberă* – îmi spune că suntem la fel.

Ion Solacolu: *Sigur că exilații nu sînt altceva decît un eșantion, mai mult sau mai puțin selecționat. Observația mi se pare corectă. Totuși, noi care gîndim* într-un anume fel, *aici, în afară, sîntem o minoritate printre românii aflați în străinătate. Dar cei care gîndesc* cam în același fel, *în*

România, reprezintă o cu mult mai mică minoritate, raportată bineînțeles la cei din România care gîndesc la fel cu cei, despre care vorbeam mai înainte, din exil. O dovadă în acest sens am avut-o anul trecut, la Paris, în luna mai, la simpozionul organizat de Aurel Răuță, ocazie în care o anume parte a exilului a găsit o foarte bună bază de comunicare cu o anume parte a Opoziției din România.

Emil Hurezeanu: Ai pus acum degetul pe o rană foarte purulentă. Știi, nu suntem chiar atît de puțini – dacă-mi pot permite să folosesc această persoană colectivă... Nu suntem chiar atît de puțini cei care ne simțim stingheri, și în România, și la Paris, asistînd la desfășurarea „corectitudinii politice", în sens românesc. Cînd e vorba de manifestările Opoziției, și nu neapărat ale Puterii, pentru că acolo suntem mulți care ne dăm seama că nu vrem să avem de-a face cu asta. Dar suntem puțini cei care vorbim despre asta. Suntem foarte mulți care credem, observînd România și Opoziția, că Emil Constantinescu nu este cel mai apt lider al opoziției românești, astăzi, că Ana Blandiana și Doina Cornea, cu tot respectul, nu sunt simbolurile naționale unificatoare ale mersului României spre democrație, că nu neapărat în tabăra foștilor comuniști mai luminați, cum ar fi Bîrlădeanu, Brucan – mă rog, între timp debarcați – sau a foștilor directori de întreprinderi comuniste, care au avut o răspundere socială, ca specie a răspunderii politice aplicate, față de muncitorii pe care trebuiau să-i plătească; nu în tabăra asta se ascund dușmanii cei mai profunzi ai României. Deci, nu în *„Schwarz-weiss-malerei"*, nu în maniheisme de acest gen. Cunoaștem, desigur, foarte mulți oameni normali, care vor continua să voteze cu Emil Constantinescu pentru că nu au încotro...

Ion Solacolu: *N-au alternativă.*

Emil Hurezeanu: Dar acest vot se va răzbuna, și s-a și răzbunat anul trecut. Nefiind un vot sincer, nefiind un vot în cunoștință de cauză, acest vot nu este decît una din consecințele jumătății de neatîmare. Care perpetuează în acest fel, în acest chip, din ce în ce mai subtil, din ce în ce mai periculos și mai dramatic pentru viitorul României, modelul vechi.

Am asistat în urmă cu cîteva luni la o întîlnire a lui Emil Constantinescu, la Köln, la un aşa-zis „centru cultural român", cu medici – cei mai mulţi – deci, socialmente, din zona aceasta a „exilului reuşit" din punct de vedere social, de succes: ingineri, medici, galerişti, din Renania de Nord, Westfalia, Belgia. Au fost cuceriţi de un discurs – pozitiv, de fapt, bineînţeles, teoretic impecabil, ascunzînd însă o gravă denaturare prin ignorare a adevăratelor cauze; fără program, fără structură – expus de Emil Constantinescu. Care vorbea de Noica, că suntem creştini ortodocşi, latinitate etc. – care în ultimii ani, de cînd e în opoziţie, a reuşit, în disperarea unei opoziţii eroice – să recunoaştem, e vorba de o opoziţie eroică, care face ce poate...; a reuşit, nu să impună o nouă formulă, ci să-şi adapteze foarte multe clişee şi formule de succes populist, naţionalist, din formula Puterii, şi să le folosească cu acelaşi succes *de sală*, aparent. O deplasare a Alianţei Civice la Iaşi, acum un an, Blandiana – eram şi eu de faţă; în amfiteatrul Facultăţii de Medicină, cam aceiaşi de la Köln: doctori, profesori universitari, regalişti nostalgici, pensionari aşezaţi, un fel de burghezie asistă la spectacolele acestea, care nu pune probleme, care aude ce vrea să audă, nişte norme în general nepotrivite cu realitatea din imediata lor apropiere, dar asta nu interesează... Politicienii din opoziţie, din Alianţa Civică aud ce vor să audă din partea acestor domni: KGB care se infiltrează peste tot, Regele care este viitorul ş.a.m.d.

Şi, brusc, din rîndul trei, răsare un om fără dinţi, nebărbierit, un şomer care vrea explicaţii. Şi anume, o explicaţie simplă: de ce PDAR, al cărui membru este şi unde nu mai vrea să fie membru, ar fi mai rău decît Alianţa Civică, sau Alianţa Civică ar fi mai bună decît PDAR, *în ceea ce priveşte locul lui de muncă*, dar nu pentru că unul sau altul dintre aceste partide i-ar da un loc de muncă lui, ci în ce măsură Alianţa Civică, spre deosebire de PDAR, pentru că el acum a venit la Alianţa Civică, îi poate propune un mod de integrare în muncă, lui şi categoriei lui, altfel decît cel la nivelul promisiunii. Şi reacţia fruntaşilor Alianţei Civice: între ei, complice, şi-au

spus, şi-au şoptit, s-au privit cu subînţeles – avem de-a face cu unul care ne strică petrecerea...

Ion Solacolu: *Cu un provocator.*

Emil Hurezeanu: Exact. Bineînţeles că s-a găsit şi burghezul din sală care să spună: asta e o diversiune, vă rugăm să părăsiţi sala...

N-a existat însă un răspuns. Bineînţeles că nu l-a dat nimeni afară, a plecat el.

Dar n-a existat un răspuns. Şi aici e miezul problemei. De ce PNŢCD n-a făcut, de cinci ani, niciodată un mare miting în Cîmpia Libertăţii de la Blaj? Care, să zicem, este simbolul perfect al naţiunii împreună cu democraţia. Unde este marele miting popular al ţăranilor făcut de PNŢCD? Unde?

Ion Solacolu: *Nu este, pentru că nu pot să-l organizeze...*

Emil Hurezeanu: Pentru că PNŢCD n-are destule maşini ca să-şi deplaseze activiştii acolo?

Ion Solacolu: *Activişti ar putea să adune în Cîmpia Libertăţii, dar ţărani... mai greu. Ultimul mare miting organizat de Opoziţie a fost cel din Bucureşti, pentru eliberarea lui Marian Munteanu. Deci, în 1990.*

Emil Hurezeanu: În varianta Marian Munteanu – mai bine zis ilustrată de Marian Munteanu, pentru că Marian Munteanu nu epuizează această variantă – mulţi tineri caută o soluţie. Din păcate, se revine la – îmi vine în minte titlul unui excepţional eseu publicat de Umberto Eco în *Die Zeit*, *„Urfascismus"* – fascismul originar; se revine, în lipsă de soluţii, în disperare de cauză, la povestea asta care, de cîte ori apare, nu anunţă în nici un caz o soluţie sau o îndreptare. Parlamentarii sunt toţi una cu pămîntul, sunt toţi la fel, toţi sunt corupţi... Politicienii nu mai pot face nimic... Şi e nevoie de un Căpitan... E nevoie de un băiat, cu sumanul curat, care să descalece din munţi şi să facă, cu alţi băieţi curaţi – băieţi şi fete, care nu fac decît să sufere şi să-şi dea seama că în impotenţa generală e nevoie de o curăţenie. Ei, aici există un impuls, de fiecare dată, pozitiv: al refuzului, în disperare, al unei realităţi înconjurătoare unanim viciate. Noi ştim însă că

așa începe de fiecare dată și fascismul – „ur"-fascismul, fascismul originar, fascismul profund, structural, care ne însoțește în permanență, o dată cu intrarea în modernitate, de fapt.

Ion Solacolu: *Cred că e bine să încerc să fac aici o încheiere, desigur, ai dreptul să fii sau nu de acord cu ea.*

Cred că în momentul de față ceea ce se confruntă, sau ar trebui să se confrunte, în țările care s-au eliberat de comunism, ar fi această mentalitate de tip naționalist și mentalitatea de tip democratic. Mentalitatea naționalistă este una irațională, de tip colectivist, ca și mentalitatea comunistă, de altfel. (De aici, alăturarea termenilor de „național" și de „comunism" nu este o contradicție în sine, așa cum ar părea la prima impresie.) Mentalitatea democratică este una de tip individualist, raționalist. Dacă această diferență nu se înțelege, dacă se caută să se găsească un soi de hibrid, între o mentalitate democratică, de tip individualist, rațională și o mentalitate naționalistă, irațională, de tip colectivist, nu se va ajunge, practic, nicăieri.

Emil Hurezeanu: Este foarte adevărat.

Ion Solacolu: *Atunci, dacă ești de acord, nu-mi rămîne, Emil Hurezeanu, decît să-ți mulțumesc.*

Köln, 9 iulie 1995, *Dialog*

Politică românească: studiu de etapă

Ion Solacolu: *La o întîlnire pe care am avut-o către sfîrşitul anului trecut cu un mediu universitar – studenţi, cadre didactice – cerîndu-mi-se să caracterizez situaţia politică din România, am descris-o ca pe una blocată din cauza unei polarizări de lungă durată – configuraţie care, dacă se menţine în continuare, promite o prelungire a acestei nedorite situaţii un timp nedeterminat. Am susţinut atunci că, pentru a ieşi din această situaţie deloc promiţătoare, două modele mi se par posibile. În primul model, cei doi poli politici care se confruntă ar trebui să-şi încrucişeze discursurile politice, Opoziţia adresîndu-se şi simpatizanţilor Puterii, iar Puterea şi celor ai Opoziţiei. În felul acesta, cele două discursuri încrucişîndu-se peste centrul politic, rezultatul ar fi o apropiere a celor doi poli şi, în acelaşi timp, o segregare a elementelor radicale sau extremiste, care contribuie şi ele la polarizarea scenei politice, elemente existente în fiecare dintre cele două mari formaţiuni, la putere sub forma unor grupări bine definite, cunoscute ca atare, în opoziţie sub forma unor elemente diseminate în masa ei. Al doilea model presupune formarea unui nou centru de putere, poziţionat diferit faţă de cele două existente – un „al treilea pol", cum îl numea Mircea Iorgulescu –, un model care ar permite formarea*

unor alianţe alternative şi, în acelaşi timp, ar asigura îndepărtarea aceloraşi elemente radicale, extremiste.

Întrebarea este: s-a schimbat ceva în prima parte a anului 1995 faţă de acest tablou al situaţiei politice româneşti?

Emil Hurezeanu: Da. Dar mai întîi aş corecta puţin cel de-al doilea tablou schiţat. Al treilea pol nu poate face altceva şi nu poate fi altcineva în afară de ceea ce fac sau ceea ce sunt cei doi poli existenţi. Să mă explic. România este după un sistem totalitar, după un regim fascist – globalizat, cu instituţii de putere de tip poliţienesc, nu cu instituţii de putere de tip politic. Moştenirea este de supraordonare, de rigoare a puterii care ţine mai mult de organizarea fascistă, riguros autoritaristă. Asta lăsînd la o parte datele culturale şi de societate care se adaugă sau care determină conţinutul unui sistem sau al altuia. S-au creat nişte modele de comportament colectiv în România postdecembristă care respectă şi care vor mai respecta încă multă vreme – şi s-ar fi întîmplat şi în Germania, după al doilea război mondial, dacă n-ar fi existat trupele de ocupaţie – acest model al „principiului *Führer*-ului".

Ieşirea din autoritarism e cunoscută şi analizată, foarte interesant, în ceea ce priveşte statele din America de Sud, Grecia, Turcia, Spania – în Europa. Mi se pare destul de ciudat că la ieşirea din comunism n-a apărut o analiză riguroasă şi comparată care să includă experienţa, precedentul din analiza ieşirii din autoritarism a statelor menţionate mai înainte. Pentru că ar fi foarte multe lucruri interesante.

Se consideră că ieşirea din comunism s-a făcut direct în democraţie sau pornind de la datele oferite de Europa Occidentală, ca model imediat pentru toate ţările din Europa Răsăriteană care ies din comunism. Or, nu este aşa. Nu poţi să sari – cum spunea Mihai Botez – din stalinismul mai mult sau mai puţin reformat în jeffersonismul luminat, numai pentru că apropierea de Europa Occidentală democrată este proximă, directă, palpabilă. Fondul Monetar Internaţional, Banca Mondială, Uniunea Europeană, Consiliul Europei îţi dau impresia că de pe o bancă a ascultării de tătucul comunist

treci dintr-o dată în una a liberei răspunderi, a deplinei responsabilităţi asumate din Parlamentul European sau din Consiliul Europei. Nu, aşa ceva nu se poate.

Cum se poate ieşi din autoritarism? Sunt două forme: *calea iacobină*, care este încheierea radicală a conturilor cu adversarul deja învins – iacobinismul n-a fost decît răfuiala cu un sistem prăbuşit – şi care este sursă de noi conflicte, care este de cele mai multe ori sursa noului terorism de stat; sau prin (folosind mlădiţa limbii de lemn sovietice) *coexistenţa paşnică* cu adversarul învins. E clar că în toate aceste ţări sistemul s-a prăbuşit în 1989 cu acordul – parţial, mai mult sau mai puţin tacit, sau explicit – al celor deposedaţi. Ba chiar revoluţia anticomunistă din Europa Centrală şi Răsăriteană a fost rezultatul unei decizii care, în mod clar, s-a luat greu, într-un proces obligatoriu care a condus spre această decizie, de conştientizare a eşecului comunist, la Moscova.

Coexistenţa paşnică este singura cale de ieşire din totalitarism şi de acomodare cu democraţia. Coexistenţa paşnică nu presupune existenţa a doi poli disjuncţi, funcţionînd ca atare în regimuri diferite, de adversitate totală, ci presupune o comunicare între cei doi poli. Comunicarea între cei doi poli se face printr-un al treilea pol. E clar că o fracţiune din polul învingător – fracţiunea cea mai conştientă şi cea mai responsabilă – este obligată să acţioneze împreună cu o fracţiune responsabilă din polul opus.

Acuma, lucrurile stau aşa. Cine a cîştigat în România după 1989? Învingătorii sunt polul pozitiv sau polul negativ? În Spania, în Grecia, în America de Sud, cîştigători au fost democraţii: civilii în Argentina, un partid democratic, de dreapta sau de stînga, în Spania, în Grecia, la fel. Cu cine s-a făcut *concilierea* sau *reconcilierea* istorică, cu cine a început coexistenţa paşnică? Cu cei dărîmaţi. În România, cine s-ar putea înţelege cu cine? Cei dărîmaţi sunt şi cîştigători. Şi care au puterea, care au cîştigat. Cei care au cîştigat sunt reprezentanţii sistemului doborît. Pe care nu vor să-l refacă, e clar, dar sunt reprezentanţi ai acelui sistem. Polul advers e format din semicîştigători, sau din semivictimele fostului

sistem, şi una, şi alta, semicîştigătorii sau semivictimele actualului sistem. Nu asistăm la o situaţie clasică de reconciliere şi de coexistenţă paşnică între monarhie, partide politice (Spania) care pactizează cu fascismul decapitat al lui Franco, ba chiar, la început, cu acordul lui. Nu asistăm la un asemenea fenomen, cînd clasa politică nouă, antitotalitară, cu comunişti cu tot şi social-democraţi, sunt pe poziţii democrate, într-atît încît coabitează cu poliţia secretă fascistă, cu armata fascistă; în Argentina, printr-o amnistie generală a unor criminali notorii ş.a.m.d.; prin redistribuirea puterii economice, împreună cu sindicatele, în vederea trecerii la normalitatea democratică. Fără un pact politic explicit sau tacit cu forţele sistemului autoritar nu se poate ieşi din autoritarism şi nu se poate ajunge la democraţie. Asta e clar, iacobinismul fiind exclus ca soluţie pretutindeni.

În România, însă, lucrurile sunt iarăşi încurcate. Lucrurile sunt încurcate pentru că învingătorii nu sunt anticomuniştii şi democraţii, care în mod necesar pactizează cu urmaşii lui Ceauşescu. Învingătorii au fost învingători înainte de cîştigul revoluţiei – prin trădare... Revoluţia, sau schimbarea, s-a datorat străzii – *strada* a însoţit-o sau a grăbit-o. Dar cei care au cîştigat-o au fost cei care în celelalte ţări, în mod deschis, au discutat succesiunea puterii şi trecerea mandatului politic dintr-o tabără în alta: la *masa rotundă*, la Varşovia, în Comitetul Central al Partidului Comunist, la Sofia, în Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist, în Berlinul Răsăritean, de vreo douăzeci şi cinci de ani încoace, începînd cu presiunea economică şi cu un marxism critic tot timpul susţinut la vîrfuri, la Budapesta. În România, *masa rotundă* are loc după cîştigarea revoluţiei. Iarăşi un caz monstruos. Tot ceea ce se întîmplă în România după 1989 este încercarea de a stabili o întîlnire la masa rotundă pe care ceilalţi au avut-o sub comunism. Se întîmplă prea tîrziu şi se întîmplă cu semnele schimbate. Şi unul, şi celălalt, aici, trebuiau să se întîlnească la masa rotundă într-un sistem comunist, să-şi regleze conturile, în aşa fel încît al treilea pol să fi apărut în momentul izbucnirii democraţiei, în momentul dărîmării,

prăbuşirii comunismului, aşa cum s-a întîmplat în Polonia şi în toate celelalte ţări.

Deci, e foarte greu să stabilim cine este polul la putere şi cine e polul în opoziţie. Coexistenţa se stabileşte în sînul polului aflat la putere. Coexistenţa s-a petrecut acolo, între ceauşiştii radicali, naţionalişti şi comuniştii kaghebizaţi, marxiştii critici. Acolo se întreţine o tensiune şi încă se reglează conturi, nu se stabileşte încă o formulă unitară sau, printr-o specialitate mai veche a comunismului românesc, cu Securitatea lui cu tot, se mimează, sau se simulează, o tensiune politică – fictivă, de fapt – între postmarxiştii neaoşi şi postmarxiştii cosmopoliţi, prooccidentali. Nu ştim. Jocul dintre poli are loc în polul puterii. Între Putere şi Opoziţie, practic, nu există o adversitate, o agresivitate, cu adevărat. Opoziţia nu este în luptă cu Puterea. Decît nominal, decît teoretic, decît pe hîrtie. Puterea nu are opoziţie astăzi, în România. A avut-o, poate, ultima oară în Piaţa Universităţii, la Bucureşti. Şi, semnificativ, acolo, demonstranţii – în cel mai mare *forum*, deschis, liber, social, democratic pe care l-a avut vreodată România după căderea comunismului – nu vroiau partide politice. Ca şi cum ar fi bănuit, sau ar fi ştiut, că aceste partide politice din Opoziţie, de cîteva luni născute, nu pot să fie reprezentative pentru ceea ce vrea această societate complet debusolată. Puterea funcţionează singură. Puterea ţine cont de normele Fondului Monetar Internaţional, de depeşele ambasadorilor, de situaţia politică creată după căderea comunismului, de entuziasmul paneuropean al integrării ş.a.m.d. Şi atunci – parlament, partide, moţiuni de cenzură evitate cu sacrificii imense, în ultimul moment, care pot da impresia unui fel de dramatism parlamentar, democratic; în realitate, nu se pune problema asta. Să observăm ultimele sondaje de opinie şi, mai ales, să observăm realitatea României, a societăţii româneşti, care este nemarcată de existenţa unei lupte politice între un pol şi celălalt. Este o societate revictimizată care îşi modifică raporturile de vasalitate cu o putere şi care nu vede în Opoziţie decît alternativa la Putere, în sensul păstrării unui raport de

vasalitate, nu al unui raport de reprezentativitate. Marea majoritate a românilor nu se simt reprezentaţi mai mult de Putere, în aşa fel încît să susţină Puterea, sau de Opoziţie, în aşa fel încît să susţină partidele de opoziţie, astfel încît o nouă Putere s-o reprezinte, ci percepe acest joc ca o posibilă alternanţă la un moment dat, în care un pol, polul de putere, singurul existent, este înlocuit de polul aşa-zis „din opoziţie", care va deveni, la rîndul lui, singurul existent.

De aceea cred că, în condiţiile româneşti de astăzi, este aproape semantică – simbolică, dacă vrem – disputa, sau discuţia, dacă e nevoie de un al treilea pol între cei doi existenţi. Al treilea pol este societatea românească, total debusolată, într-o deznădejde cumplită a neangajării politice, de care nu se simte vinovată, în necunoştinţă de cauză fiind. Această societate trebuie să-şi găsească încă reprezentarea politică adecvată. Nu partidele din Opoziţia teoretică şi Puterea practică trebuie să se combine într-o formulă sau alta, mai reuşită, într-un al treilea pol. Asta nu face nimic. E nevoie de un nou partid? Nu ştiu. E nevoie, în orice caz, ca o coexistenţă paşnică să depăşească frontierele sau limitele jocului, între naţionaliştii postceauşişti şi postmarxiştii kaghebizaţi, cosmopoliţi. Şi unii, şi alţii fac parte din aceeaşi specie, sau sunt specii sensibil diferite, şi care înscenează un joc de putere, de fapt pentru menţinerea în continuare a puterii între ei, doar de către ei. Deci, coexistenţa paşnică trebuie să depăşească acest joc pe grupe de securitate, de informare-dezinformare şi să sară din concept. Asta nu se va putea realiza decît printr-o nouă convulsie. Avînd în vedere că în România lucrurile sunt de aşa natură încît societatea românească, singură acum, nu îşi poate găsi resurse de socializare politică.

Ion Solacolu: *Sînt în linii mari de acord cu analiza pe care ai făcut-o. Ea apare oarecum în dezacord cu cea făcută de mine, pentru că schema pe care am prezentat-o, ca introducere la întrebare, deci ca pornire a unei discuţii, era simplificată.*

De fapt, termenul de blocare a unei situaţii politice *l-am folosit în sensul de* nedemocratizare a vieţii politice. *Pentru*

că democratizarea ar fi însemnat o alternare la putere. *Or, privită din perspectiva acestor cinci ani, situația politică din România nu promite o viitoare alternare la putere. Mai degrabă cei care se găsesc astăzi la putere, într-o formă sau alta, își vor prelungi șederea la putere pe un timp nedeterminat, pînă la un termen în momentul de față imprevizibil. Este, așadar, vorba de un sistem politic pseudodemocratic, semiautoritar, care a eliberat anumite sectoare ale vieții sociale – nu discutăm acum dacă a făcut-o cu sau fără voie, de regulă a fost forțat de împrejurări, și care din anumite considerente...*

Emil Hurezeanu: A avut loc o liberalizare, limitată, de tip comunist...

Ion Solacolu: *... care nu sînt neapărat legate de jocul interior de putere, ci mai degrabă de cel exterior. Puterea din România nu consideră că în momentul de față aceste zone ar trebui reocupate. Pentru că, de fapt, ar putea să le reocupe oricînd.*

Acestui pol de putere, care este moștenitorul puterii de tip comunist – asta este dincolo de orice discuție – îi stă în față alt pol – trebuie să-l numim totuși așa –, Opoziția, care din păcate nu a reușit în cinci ani de zile – sau în ultimii patru din acești cinci ani, ca să fiu mai corect – să ofere societății românești o alternativă credibilă. Rezultatul este că societatea românească se dezinteresează de politic în momentul de față, ea și-a îndreptat atenția înspre economic, înspre social, unde sînt alte problematici – și trebuie să recunoaștem că societatea românească are dreptate, pentru că își dă seama, intuiește că în domeniul politicului situația are toate șansele să se perpetueze, pe un timp nedeterminat, în forma în care este astăzi.

În sensul acesta am afirmat că scena politică românească este blocată. Problema care se pune este tocmai aceea a aducerii în sfera politicului a acestei mase de oameni care acum stă deoparte. Să nu uităm faptul că, în niște alegeri pentru un post de primar – la Târgoviște, dacă am reținut bine – în al treilea tur de scrutin participarea la alegeri a fost de 18%, ceea ce nu este sub nici o formă

admisibil. Pentru că în România sistemul democratic nu este stabil, ca acelea din Statele Unite sau Elveţia, unde asemenea participări reduse la scrutine electorale sînt curente; dimpotrivă, democraţia românească este extrem de firavă şi astfel de participări reduse la scrutin pot permite accesul la putere al unor formaţiuni politice extremiste, care sînt în stare să-şi mobilizeze alegătorii în ziua scrutinului.

Emil Hurezeanu: Emil Constantinescu prezentînd alegerea primarului de la Tîrgovişte, după al treilea tur de scrutin, cu o participare ceva peste 18%, drept un succes al Opoziţiei... Aici este un exemplu perfect de cecitate.

Ion Solacolu: *Acest dezinteres al societăţii pentru politic este extrem de periculos. Pentru că el poate deplasa balanţa de putere – o poate deforma sau chiar malforma, să zicem – în sensul că acele partide care vor reuşi să-şi mobilizeze electorii pot cîştiga la alegeri un număr de deputaţi, senatori etc. mult disproporţionat faţă de forţa lor reală. Este, deci, foarte posibil ca, dacă nu se reuşeşte să se anime această societate, dacă nu se readuce în jocul politic această masă astăzi dezinteresată de oameni, care stă deoparte pentru că nu vede o alternativă credibilă...*

Emil Hurezeanu: ... ca va intra într-o derivă foarte periculoasă.

Ion Solacolu: *Deci, apariţia acestui al treilea pol – un pol de putere care, aşa cum ai spus, îi poate reprezenta pe cei care astăzi stau deoparte – este şi în interesul acelora care se află acum la putere, nu numai în interesul celor aflaţi în opoziţie.*

Emil Hurezeanu: Ei, tocmai aici am vrut să ajung... Nu se poate ajunge la animarea politică a unei societăţi amorfe, desocializate politic, aşa cum societăţile comuniste, în general, şi îndeosebi societatea românească, din tot felul de date suplimentare, tradiţionale, istorice – o societate care n-a avut niciodată anticorpii de rezistenţă reali, nici măcar în sînul comunismului, ci a fost o societate amorfă; societatea românească n-a socializat niciodată nici problema politică a comunismului, spre deosebire de cea poloneză care a problematizat,

a tematizat, a socializat comunismul, opunîn-du-i-se, în sînul Biroului Politic al Partidului Comunist, în sînul muncitorimii; la noi, aşa ceva nu s-a întîmplat niciodată, a fost o societate aplatizată total, complet amorfă. Societatea aceasta iese din dictatură, de fapt, desocializată politic, fără vectori, fără repere politice. Ce se întîmplă? Şansa este ca Puterea – şi aceasta este situaţia din România, unde puterea este deţinută practic de aceiaşi oameni, poate cel mult de o altă garnitură aflată la vedere; şansa este, deci, ca Puterea să cedeze, să-şi concesioneze puterea – cu o formulă economică, să creeze „mandatari"... Ceauşescu, prin anii '70, a făcut „mandatari" – puterea rămînea aceeaşi, apărea cîte un cizmar, cîte o băcănie, cîte unul care vindea bragă... Aceştia deveneau „mandatari"... Chiar cîte un administrator de hotel... Cu succesul cunoscut, din anii '70: era maxima prosperitate la care a ajuns comunismul.

Puterea trebuie să delege mandatul de putere. Nu prin forţa votului, nu prin presiunea votului care nu există. A existat numai în decembrie 1989 puterea străzii – o putere, din nou, amorfă, foarte periculoasă, de care au tremurat cu toţii. Şi a mai existat în Piaţa Universităţii, mai puţin. A existat într-un fel şi în altul, pentru că şi Piaţa Universităţii a fost o formă a puterii amorfe, dar şi *minerii*; căci tot din societatea românească au venit şi minerii, chiar dacă erau conduşi de securişti, dar erau nişte energii acolo, foarte puternice; dar tot din societatea românească făceau parte şi ceilalţi, chiar dacă erau conduşi de aşa-zişii „democraţi".

Trebuie, deci, să concesionzi puterea. Trebuie să accepţi că nu poţi guverna, în interiorul propriei tale clase şi al propriului tău sistem de putere, că nu poţi să-ţi inventezi pe Corneliu Vadim Tudor, că nu invenţia şi susţinerea invenţiei Corneliu Vadim Tudor este avantajoasă pentru regimul lui Iliescu, nu situarea regimului Iliescu sau a lui Iliescu şi a lui Văcăroiu într-o postură de moderaţi, în comparaţie cu Corneliu Vadim Tudor, este avantajoasă puterii lui Ion Iliescu, şi chiar a lui Corneliu Vadim Tudor, ci ecuaţia în care Ion Iliescu intră în combinaţie cu Nicolae Manolescu

sau Corneliu Coposu. Sau cu societatea românească. Care pînă una, alta îşi reprezintă interesele, să zicem, mai mult prin Nicolae Manolescu sau prin Corneliu Coposu decît prin Corneliu Vadim Tudor. Asta e clar. În aşteptarea unei formule politice *autentice* a societăţii româneşti. Care, după părerea mea, pentru că societatea nu este capabilă să se exprime politic, încă n-a apărut.

Nici o societate care iese din autoritarismul, *natural* aproape, în care pluteşte România de atîtea secole – *cultura autorităţii* de stat este singura cultură publică, instituţională a României; cultura autorităţii de stat a funcţionat totdeauna în România, pe vremea domnitorilor, pînă tîrziu, indiferent de schimbările care au avut loc, în România n-a existat *cultura civică*, chiar înainte de comunism... Atunci, cum faci cu societatea asta? Îi cedezi drepturi, cînd ştii că eşti cel mai puternic. E în avantajul tău, şi este o formă de patriotism.

Ion Solacolu: *Asta ar presupune o anumită înţelepciune politică.*

Emil Hurezeanu: Aş vrea să modulăm puţin aici. Înţelepciunea politică nu trebuie aşteptată din partea politicienilor, ci din partea aparatului de putere al politicienilor. Pentru că aparatul de putere – armata, serviciile secrete – sunt singurele instituţii politice, sau metapolitice, care funcţionează, şi au şi o legitimitate, şi în acelaşi timp o putere reală. Aş spune că „trădarea generalilor" care a avut loc în decembrie 1989, din perspectiva regimului Ceauşescu, trebuie să funcţioneze şi este dezirabilă şi astăzi. Nu în sensul unei lovituri militare, ci al unei mize noi, pe care corpul efectiv al puterii – armata, serviciile secrete – trebuie să o găsească în sînul expresiei politice apropiate de societatea românească şi de interesele reale ale democratizării României. Cred că asistăm la acest moment, cînd armata şi serviciile secrete, adică cei care conduc şi au condus România, la nivelul acţiunii şi al aplicării puterii în România, să ajungă la concluzia că este în interesul lor şi în interesul societăţii româneşti să schimbe macazul, să abandoneze o categorie de oameni politici în favoarea altei categorii de oameni politici.

Aici ar interveni cei doi poli, între o societate în criză de expresie politică, cu un grup politic reprezentativ fragil, care este Opoziţia, şi acest corp de putere din sînul actualului pol politic, care reprezintă infrastructura lui. Este vorba, deci, de o nouă înţelegere, un nou pact politic de putere – şi, aş spune, pact patriotic, dacă nu m-aş feri de acest termen, dar cred că e chiar patriotic, aici este de fapt diferenţa dintre patriotism şi variantele degenerate ale lui; adică, e vorba de interesele pe termen lung ale patriei, ale societăţii româneşti. E foarte uşor de zis... Poate că asta o ştie şi Ion Iliescu, o ştie şi Virgil Măgureanu, o ştie şi Vasile Ionel... E greu de făcut, pentru că ceea ce ştiu ei nu ştim noi, sau bănuim doar – e vorba, probabil, şi de un anumit joc foarte complex, de un mecanism de acţiuni, interacţiuni şi condiţionări cu cei care i-au instalat în România la putere în 1989, şi cu cei din vechiul sistem care le-au dat acordul să guverneze România.

Însă orice pact se poate rupe. Ei pot să-l denunţe, pur şi simplu. Ştim că generalul X (nu-i mai ţin minte numele) care a condus represiunea în Argentina, sau generalul Pinochet din Chile – el însuşi, în uniformă, care a condus represiunea sîngeroasă, antidemocratică în aceeaşi uniformă, apare la televiziunea noii democraţii, pe care o impune, prin notificare, şi spune: din acest moment, eu îmi recunosc vina, mă retrag... Nu-l împuşcă nimeni. Noi ne retragem, voi veniţi, şi lucrurile îşi schimbă făgaşul. Aşa s-a întîmplat şi în Spania. Cîţi din poliţia secretă a lui Franco, sau a lui Salazar, au fost aduşi „pe masa de operaţie", la zidul din faţa plutonului de execuţie? Cîţi? Nimeni. Şi s-a putut guverna Spania democratică, intrată în Piaţa Comună, în Uniunea Europeană, s-a putut guverna Portugalia, se poate guverna foarte bine Grecia, cu moştenirea intactă a celor mai represive aparate poliţieneşti şi de securitate cunoscute. Se poate şi asta.

Ion Solacolu: *Cred că, totuşi, comparaţia nu stă în picioare. Pentru că între elitele politice ale Spaniei din perioada lui Franco, sau ale Portugaliei din perioada lui Salazar, sau ale statelor din America de Sud, în perioadele lor de regimuri dictatoriale sau autoritare, şi elita politică*

produsă de regimul comunist, în general, şi de cel din România, în special, diferenţele calitative sînt foarte mari.

Emil Hurezeanu: Ştiu. Unele erau impregnate de o anumită instrucţie de tip american...

Ion Solacolu: *Aveau o şcoală, reprezentau o anumită tradiţie...*

Emil Hurezeanu: Asta e adevărat. Dar aici e vorba doar de fluxuri de putere şi de decizia de a renunţa la o parte din putere. Mă gîndesc numai la *mecanismul de a proceda*, de *modus operandi*. Numai acesta trebuie schimbat, nu altceva.

Ion Solacolu: *Nu vreau să pun în discuţie schema pe care ai prezentat-o, dimpotrivă, ea mi se pare foarte de aşteptat, în cel mai bun caz, sau singura care ar putea să se producă, cîndva. Ea presupune însă un anumit grad de înţelepciune politică...*

Emil Hurezeanu: Sau de frică...

Ion Solacolu: *Eu aş pune mai degrabă accentul pe* înţelepciunea politică, *care nu cred că există atîta vreme cît la conducerea „treburilor", ca să spun aşa, cu un termen foarte general, se găsesc oameni care au circa 60 de ani, deci care sînt crescuţi, educaţi, care sînt condiţionaţi pentru a conduce o societate de tip comunist. Ca să dăm un exemplu, Ion Iliescu a fost condiţionat ca să fie un activist al Partidului Comunist...*

Emil Hurezeanu: Pentru mine, Iliescu nu este un factor important...

Ion Solacolu: *Şi nici nu este cel mai „rău"...*

Emil Hurezeanu: Nu, dar nici nu mă interesează în discuţia noastră...

Ion Solacolu: *De acord. Dar problema este că trebuie să se aştepte ca generaţia celor care au 40-45 de ani, din corpurile pe care le-ai enumerat — armata, securitatea, poate şi corpul tehnic, poate şi cel economic... – să ajungă* ei *în fruntea bucatelor. Atunci abia,* ei *ar putea să gîndească în felul următor: este mai interesant pentru mine ca, din propria mea voinţă, să concesionez o parte din putere, să-mi găsesc nişte parteneri, sau chiar aliaţi, în felul acesta eu*

întărindu-mi puterea, care devine stabilă; atîta vreme cît sînt aliat cu niște mastodonți politici, cum sînt cei pe care i-ai amintit, puterea mea este instabilă, eu pot oricînd să sufăr efectul unor acțiuni din afară, care pot veni tocmai pe calea acestor mastodonți politici.

Dar pentru un astfel de raționament, repet, cred că actuala generație de foști activiști comuniști, de circa 60 de ani, care guvernează astăzi România, nu pare să fie abilitată.

Și ar mai fi o observație. În modelul pe care l-ai prezentat, societatea românească joacă un rol absolut pasiv. Or, ca intelectual român, chiar dacă recunosc faptul că, probabil, rolul societății românești va fi unul pasiv...

Întrebarea mea, atunci, este următoarea: nu este mai bine ca acest proces – să-i spunem principal *– care s-ar desfășura în cadrul polului aflat acum la putere, n-ar trebui el să fie dublat de o pregătire a formării unor viitoare, hai să le spunem,* cadre, *cu toate că nu-mi place termenul acesta franțuzesc, ale unei elite politice a societății românești?*

Emil Hurezeanu: Asta încearcă să facă Alianța Civică. Mă întreb: cu ce succes?

Ion Solacolu: *Pentru că: de ce viitorii conducători politici ai societății – nu știm cine vor fi, din ce partide vor face ei parte – de ce să fie ei* desemnați *prin vreun decret prezidențial și să nu se găsească la fața locului, în momentul în care schimbarea care s-ar produce în polul puterii ar avea loc?*

Emil Hurezeanu: Acest proces de educare, de instruire democratică a societății românești funcționează, foarte lent, chiar împotriva voinței politicienilor de toate culorile, chiar împotriva culturii predominante care se răspîndește prin televiziune – cultura civică nu este dominată de Alianța Civică, ca e dominată de acțiunea televiziunii. Totul se face cu frîne. Există un orizont de așteptare democratică a societății românești, există în rîndul tinerei generații o formă de așteptare a clarificărilor de tip democratic – asta e clar. Se dau, totuși, foarte multe burse, lumea călătorește, România este

ţara est-europeană sau central-europeană cu cele mai multe posturi de televiziune şi de radio, prin cablu, independente. Nu au impactul politic general, fundamental al televiziunii naţionale. Au însă impacturi mici, eficiente pe unitatea administrativă mică, locală.

Ion Solacolu: *Procesele acestea sînt foarte lente...*

Emil Hurezeanu: Noi semănăm cu ruşii, în privinţa acestui mecanism. Citeam deunăzi, în *Die Zeit*, o analiză foarte interesantă a jocului de putere de la Kremlin, de acum. Un monopol de putere antiparlamentară, de fapt, creată în jurul lui Elţîn, al şefilor gărzii pretoriene, securitate, ministrul apărării, care în 1993, prin puciul antiparlamentar, dădeau impresia că salvează democraţia; s-a văzut că parlamentul nu evoluează, de fapt, ci că este dominat, prin alegeri libere, ulterioare puciului, de către naţional-comunişti şi că, în acelaşi timp, acest monopol de putere este prizonierul propriilor abuzuri — şi Cecenia a fost exemplul cel mai bun, al unei decizii de putere, în forţă; ei, s-a văzut că, în ultimul deznodămînt, în legătură cu criza ostaticilor luaţi la Budionovsk, un deznodămînt, să zicem, fericit, chiar dacă într-un lac de sînge, o geamandură de speranţă vine dinspre Cernomîrdin, care este primul-ministru, om de aparat, fost director de mare combinat industrial, un reprezentant al complexului militaro-industrial, dar nu un militar, deci nu un om cu pofta de putere în uniformă. Vine, deci, dinspre industrie. Cum spuneam mai înainte, a dat de mîncare, în condiţiile planificării centralizate comuniste, la multe mii de muncitori, la el în combinat. Ajuns între timp prim-ministru, el a reuşit o performanţă extraordinară: el nu conduce neapărat puterea în Rusia, el are în mînă monopolul gazului metan şi al exportului de gaz metan din Rusia spre Occident. Interesele lui şi ale celor care stau în spatele lui sunt: conductele trebuie să funcţioneze spre Occident, pentru ca ei să se îmbogăţească. Dacă nu se gîndesc la democratizare, ei se gîndesc la bani şi la funcţionarea unei afaceri, a unei mafii economice. Interesul lui este să fie pace în Cecenia, conducta de gaz care vine dinspre Marea Caspică să poată să traverseze Cecenia, Groznîi, să ajungă în Rusia şi să plece

mai departe spre Occident. El are o raţionalitate *de acest fel* a puterii. Interesul lui concordă cu interesul a ceea ce nu există nici în Rusia: al adevăraţilor democraţi, care nu vor război, în numele valorilor democraţiei, care spun *nu* războiului, în numele păcii, al păcii sociale. S-a întîmplat ca interesul lui economic imediat să fie congruent cu interesul politic democratic. Conflictul dintre Elţîn şi Cernomîrdin, şi faptul că Cernomîrdin a cîştigat, ca negociator principal al crizei de la Budionovsk, şi că Elţîn a renunţat la trei miniştri importanţi – ai Securităţii, Armatei şi Internelor – este o formă de joc în eprubetă, în interiorul aceluiaşi pol, care poate la un moment dat să se consume şi în România. Pentru că şi în România există, dar n-au intrat nici măcar în polul de putere, cum s-a întîmplat în Rusia – există reprezentanţi ai vechii puteri şi ai vechiului sistem care, prin forţa lucrurilor, prin forma lor de activitate, astăzi, favorizează, de fapt, democraţia. Chiar dacă explicit, şi prin angajamentul lor politic, n-o încurajează. Toate mafiile din jurul fostelor firme ale Securităţii, toţi „privatizaţii" fostei Securităţi sau ai *directocraţiei* – ăştia nu asigură un blazon prea fericit şi prea demn noii democraţii. Ne întrebăm, însă, *unde* au apărut în lume *banul* şi *capitalul* din spuma mării? Nicăieri. A fost amestecat cu sînge, pretutindeni. Şi-n America, şi-n Anglia, şi-n Europa.

Aici trebuie găsită *concesiunea*, pornind de la aceleaşi interese economice. Aici trebuie să aşteptăm cedarea şi trecerea de partea cea bună a lumii politice, în acţiunea politică democratică, în jocul politic al celor care au un *interes*, în ce-i priveşte, *imediat*, de tip mafiotic, în stabilirea calmului şi a valorilor democratice, şi mai mult decît în vuietul ăsta de ameninţări, de stare de urgenţă permanentă, bazată pe ficţiuni – unguri, evrei, occidentali – provenind din grupurile astea naţionaliste, xenofobe ş.a.m.d.

Ion Solacolu: *Revin, atunci, la întrebarea de la început: s-a schimbat ceva în prima jumătate a anului 1995?*

Emil Hurezeanu: Constat că nu s-a schimbat, de fapt, nimic. Se vorbeşte mai mult decît înainte de posibilităţi de alianţe „împotriva naturii", se vorbeşte de posibilitatea unei

coaliţii, la rigoare, între PD şi PAC, mai probabilă, dar şi PDSR. În ultimul timp chiar conducerea PD a propus, printr-un vicepreşedinte – vorbim, deci, la începutul lui iulie 1995 – o formulă de coaliţie guvernamentală cu PDSR, dacă acesta din urmă renunţă la PSM, PRM. Iarăşi, suntem pe un teren al basmului, aici. Sunt indicii că PSM şi PRM îşi condiţionează din ce în ce mai neplăcut pentru PDSR sprijinul guvernamental. PSM, tot la începutul lui iulie, condiţiona rămînerea în coaliţia guvernamentală de amnistierea baronilor lui Ceauşescu – Ştefan Andrei şi toţi ceilalţi. PRM iese la bătaie acuzîndu-l, prin scrisoarea aşa-zişilor „300 de ofiţeri superiori şi generali", de înaltă trădare pe Iliescu însuşi. Niciodată pînă acum C.V. Tudor n-a ţintit un personaj public în România, de la procurorul general Robu pînă la ministrul Spiroiu, şi care să nu fie pînă la urmă ochit şi doborît. A venit rîndul lui Ion Iliescu acum. Sunt semne că partenerii din polul puterii încep să nu mai aibă răbdare. Sau să-şi însceneze atît de bine jocul, încît, pe măsură ce nu mai au alte formule, să le exacerbeze pe cele deja cunoscute: punerea în scenă a unui pericol care să facă din Ion Iliescu un garant al stabilităţii şi, eventual, chiar un exponent al progresului, în termeni relativi.

Rămîne de văzut în ce măsură nu sunt aranjate de Iliescu şi de Măgureanu toate poveştile astea. Pentru că şi apariţia, şi continuitatea în viaţă politică a lui Păunescu şi a lui Vadim Tudor nu sunt decît rezultatul unei operaţiuni de laborator. Ei au fost reinventaţi, practic, în mod cert, de serviciile de dezinformare ale Securităţii, care i-au folosit şi înainte şi care-i folosesc şi acum. Sunt unii care cred că aici avem de-a face cu un fel de „parabolă a ucenicului vrăjitor"; care din manipulat se transformă în manipulator, la un moment dat, cîştigînd teren. E adevărat că dacă în 1992, în septembrie, cu sprijinul direct al serviciilor secrete – n-am nici un fel de îndoială, dar n-am nici un fel de probă – PRM şi PSM au intrat în parlament, cu locuri puţine, dar au intrat, astăzi, între timp, printr-o sistematică manipulare, reuşesc să obţină votanţi prin care să intre în parlament fără ajutorul serviciilor secrete, data viitoare... Tot ce se poate. Nu cred

însă că ei ar fi un pericol de a deveni din manipulaţi manipulatori, pentru că totul se consumă în interiorul unei singure eprubete sau al unui singur laborator.

Ceea ce arată o stare de criză multiplă. Criza puterii, care nu reuşeşte să inventeze o formulă nouă, ci le exacerbează pe cele vechi. Criza societăţii româneşti, care n-a reuşit să impună formule noi. Şi criza opoziţiei formalizate, atît cît este opoziţia politică, care nu reuşeşte să sugereze fracţiunii de putere, sau părţilor importante din puterea politică şi de aparat, o nouă formulă suficient de convingătoare. Şi mai este criza nenorocului geopolitic.

Ion Solacolu: *Bine, acum, termenii aceştia de „noroc" şi de „nenoroc", chiar şi geopolitic, nu numai istoric...*

Emil Hurezeanu: Nu, nu. Încadrată de fosta Iugoslavie şi de un bazin al Mării Negre, în care România apare ca un fel de verigă tare – cu Azerbaidjan, Georgia, Kosovo, Caucazul de Nord ş.a.m.d. –, sigur că nici Iliescu nu este pus la încercare, cînd e vorba de intervenţii şi de impuls la concesionare, la cedare, în înţelesul nostru...

Ion Solacolu: *„Schema Cernomîrdin", pe care ai expus-o mai înainte în legătură cu impulsul venit din partea conducătorilor complexului militaro-industrial în Rusia, respectiv, a foştilor sau actualilor conducători de mari întreprinderi în România, legată în Rusia de necesitatea funcţionării conductei de gaz metan, arată că o eventuală schimbare în România s-ar putea produce în momentul în care un impuls din afară – să zicem, din partea finanţei internaţionale, ca să spunem aşa...*

Emil Hurezeanu: Da, dar în Rusia nu e cazul, ea e deja integrată.

Ion Solacolu: ... *care să arate un anumit interes pentru România. Or, interesul acesta nu este previzibil în viitorul apropiat. Probabil că, un timp oarecare, nu ştim cît...*

Emil Hurezeanu: Mai există o posibilitate. E adevărat, perspectiva e sumbră, pentru că e un cerc vicios, atîta timp cît economia românească continuă să fie într-o fază de postautarhie ceauşistă, în care bunurile, atîtea cîte au rămas,

datoriile care au fost plătite aşa cum ştim, au început să fie reîmpărţite între directorii ceauşismului, în condiţii legislative de favoare pe care le menţine actuala putere – e clar că e greu să faci din România o piaţă interesantă şi pentru altcineva decît directori şi securişti. E greu, e chiar imposibil.

Jonathan Eyale, care e un foarte bun analist britanic şi se ocupă de ţările acestea din Balcani, spunea la un moment dat că printr-o prezenţă masivă a trupelor NATO în fosta Iugoslavie, admiţînd că va sosi acest moment, deci nu numai prin avioane de luptă... S-a vorbit mereu de această posibilitate şi se ştie că există planuri după care, la un moment dat, la cererea ONU, în condiţii de escaladare a conflictului, un puternic contingent de trupe de uscat NATO va fi debarcat în Bosnia. În Statele Unite posibilitatea aceasta nu este deloc abandonată, de a se soluţiona conflictul din Bosnia pe cale militară, cu trupe NATO, în principal americane. Asta presupune prezenţa a 50.000-100.000, poate chiar mai mulţi soldaţi NATO. Prezenţa acestei importante trupe de pacificare în fosta Iugoslavie şi succesul acestei misiuni – care nu trebuie prea mult pus la îndoială, problema este dacă aceste ţări îşi vor trimite tinerii ca să moară pentru o cauză străină, asta e altceva, dar admiţînd că ei intră în acţiune, e clar că ei ar putea să lămurească lucrurile stînd mai multă vreme acolo. Deci un important contingent NATO în Bosnia e clar că ar fi unul din acele impulsuri – al doilea, în afară de interesul occidental, financiar sau economic, pentru România – care ar putea să pună în încurcătură orice echipă de putere orientată pe naţionalism, etnicism agresiv, ca bază de legitimare, din această zonă a Europei.

E clar că în aceste condiţii, ale pacificării prin trupe americane sau NATO a Bosniei, echipa Iliescu nu mai stă, în mod obiectiv, mult la putere în România. Mi se pare foarte logic acest scenariu.

Ion Solacolu: *Da, el pare logic, dar pe mine mă deranjează faptul că se aşteaptă întotdeauna o rezolvare din afară.*

Emil Hurezeanu: Nu e vorba de a aştepta o rezolvare din afară. Nu, ci pentru că orice echipă de tip Miloşevici din

această zonă s-ar vedea degradată la impostură prin ineficienţă. Or, nu mai poate să supravieţuiască o astfel de strategie de tip Miloşevici. Care acum funcţionează, şi la Belgrad, şi la Bucureşti. În condiţiile astea n-ar mai putea funcţiona. Deci, echipa Iliescu ar fi implodat, nu românii împreună cu americanii s-ar fi îndreptat spre Cotroceni, într-un fluviu, şi i-ar trimite la plimbare...

Ion Solacolu: *Perspectiva aceasta mi se pare realistă. Ceea ce mă deranjează pe mine, repet, este faptul că* în această perspectivă *societatea românească are un rol pasiv. Întrebarea mea este: nu este posibil ca, într-un alt scenariu, societatea românească să aibă un rol activ, adică să se trezească din tradiţionala ei pasivitate?*

În toată desfăşurarea acestui scenariu societatea românească rămîne tot timpul pasivă, ea nu şi-a fabricat nici un fel de lideri, ea nu s-a structurat în nici un fel. Mie mi se pare că, la sfîrşitul întregului scenariu descris mai înainte, va avea loc pur şi simplu o nouă schimbare de echipă. Poate că noua echipă, fiind mai tînără, va fi mai luminată decît cea care a precedat-o. Dar atîta tot. Nu e vorba de nici un fel de schimbare de fond. Societatea românească va continua să rămînă pasivă şi va aştepta de la această nouă echipă ca s-o conducă, ca pe o turmă, pe drumul cel bun.

Emil Hurezeanu: Există mai multe niveluri ale pasivităţii. Există o pasivitate la nivelul expresiei politice. Este ultima la care societatea n-a renunţat. Există forme de aşteptare şi de speranţă şi de pregătire a unei acomodări, mai bune sau mai rele, cu ceea ce urmează. În comunism nu exista decît o acomodare la subzistenţă. După prăbuşirea comunismului e clar că asistăm la un proces inevitabil şi de neocolit de emancipare politică foarte lentă.

Există însă suficiente date pentru ca să vedem că această societate nu stă pe loc, că ea şi-a format nuclee de interese, şi-a coagulat puncte de interes, de aşteptare, sensibilităţi noi, care favorizează mai degrabă modelul democratic decît modelul autoritar. Pentru că, totuşi, privatizarea *mică*,

liberalizarea informației, a cutumei culturale, în sens larg – circulația, pașaportul, cărțile –, chiar în arbitrariul și haosul acesta democratic de subculturi acumulate – adică e o democrație pe bază de dezvoltare subculturală, a unor subculturi, ici-colo – toate astea asigură o evoluție, dau semnul unei evoluții. Societatea românească a evoluat, nu este o societate pasivă. Nu ne putem însă aștepta la exprimarea prin vot în favoarea democrației, de la o zi la alta – asta e clar.

Ion Solacolu: *Să presupunem că o astfel de schimbare va avea loc în anul 2000. Să ne întoarcem înapoi, la anul 1989. Se spune, pe bună dreptate, că evenimentele din toamna și iarna anului 1989 au surprins nepregătită societatea românească față de schimbările care au avut loc. Ce a însemnat, în fond, această* nepregătire*? În primul și în primul rînd, absența unor lideri pe care societatea românească să-i recunoască și care la momentul oportun să se așeze în fața masei haotice și să-i dirijeze energiile într-un anumit scop, către anumite ținte. Lipsind acești lideri, înlocuirea de echipă la conducere s-a făcut destul de ușor, în momentul în care s-a știut cine pe cine înlocuiește și în ce condiții. Dacă se menține schema pe care ai descris-o, înseamnă că și în anul 2000 societatea românească va fi tot nepregătită față de schimbările care vor avea loc atunci. Este adevărat, nu tot atît de nepregătită ca în anul 1989, dar, totuși, tot nepregătită. Și atunci întrebarea mea este: nu cumva elitele acestei societăți, care sînt așa cum sînt și sînt acestea care sînt, nu cumva ele ar trebui în vreun fel să pregătească momentul producerii acestei noi schimbări? Adică, ele să fie pregătite să nu preia chiar în orice condiții concesionarea care se va face de către partea cealaltă, ci s-o preia sub forma unui contract, în cadrul căruia ei să pună anumite condiții – de fapt ajungem în felul acesta la modul în care s-au desfășurat tratativele la masa rotundă în Polonia, unde, de exemplu, retragerea generalului Jaruzelski a fost tratată, stabilită contractual cu circa șase luni înainte de a se produce.*

Emil Hurezeanu: Întrebările sunt foarte pertinente, într-adevăr. Pregătirea societăţii româneşti pentru schimbarea din 1989 era funcţia societăţii politice româneşti de pînă în 1989. În 1989 societatea românească se aştepta, era pregătită pentru schimbarea la faţă a comunismului, pentru plecarea lui Ceauşescu şi înlocuirea lui cu Iliescu. Era o societate aptă să întîmpine o nouă fază, a comunismului reformat. Pentru că era singurul proces pe care l-a cunoscut, de emancipare. În limitele unei dictaturi comuniste stupide, sufocante, distrugătoare, singura variantă care i-a rămas şi pentru care era perfect pregătită a fost schimbarea la faţă a comunismului. Asemănător cu starea de spirit a Rusiei. Rusia şi România seamănă foarte mult în partea asta, mai mult decît seamănă România cu Cehia sau cu Ungaria.

Ion Solacolu: *Este firesc, întrucît amîndouă aparţin spaţiului ortodox.*

Emil Hurezeanu: Ungurii şi polonezii aveau pregătirea care depăşise mai multe niveluri – ei erau pregătiţi pentru terminarea comunismului, nu pentru îmbunătăţirea lui. Ei îl tot îmbunătăţiseră, dacă se poate spune aşa. Ei cunoşteau comunişti din ce în ce mai subtili, din ce în ce mai „anti-Ceauşescu", ca model şi ca profil, şi ei erau pregătiţi să-i îndepărteze şi pe ăştia. În 1989 a venit pentru toată lumea, de sus în jos, terminarea comunismului. Societăţile poloneză, cehă, ungurească erau apte să întîmpine acest moment. *Mai apte* – s-a văzut că nimeni nu e perfect apt.

Societatea românească l-a luat pe Iliescu drept succesorul legitim al lui Ceauşescu. Sunt frumoase poveştile... „Noi nu am vrut să dărîmăm o dictatură", spuneau tinerii... Foarte repede; dar nu în 21, şi nu în 16... În 16, 17, la Timişoara, se striga numele lui Iliescu... Totuşi, trebuie să fim realişti. Insurecţia urbană a fost antidictatorială în România: a fost o revoltă a masei împotriva mizeriei ceauşismului. S-a dialogat cu Constantin Dăscălescu şi cu Emil Bobu la Timişoara. Au fost consideraţi la un moment dat capabili să întreţină un dialog în vederea renunţării la Ceauşescu. Iliescu a fost adus după ce Verdeţ fusese o vreme în balcon. Nehuiduit, şi chiar invitat în acel haos.

Adică, nu e aşa simplu. Societatea românească era pregătită, şi ea, dar nu pentru marea ruptură a comunismului. Foarte repede a recuperat, foarte repede a aflat că, de fapt, se terminase cu comunismul. În 12 ianuarie s-a urcat pe tanc şi a strigat „moarte comuniştilor", şi a vrut să-l dea jos pe Iliescu. Era prea tîrziu.

Era prea tîrziu sau prea devreme. Pentru că orice societate – mai ales una care vine din comunism, şi mai ales societatea românească – trebuie să traverseze acest proces foarte dur şi foarte anevoios de socializare politică. Noi încă recuperăm ceea ce încă n-am avut sub comunism.

Ion Solacolu: *Bine. Atunci care va fi nivelul de socializare politică în acel prezumtiv an 2000, cînd se va produce următoarea schimbare?*

Emil Hurezeanu: Sunt convins că viteza de emancipare politică a acestei societăţi va creşte.

Ion Solacolu: *Nu cumva societatea românească va aştepta numai o îmbunătăţire a nivelului de viaţă, şi cine va aduce sau numai va promite că va aduce această îmbunătăţire...*

Emil Hurezeanu: Nu mai merge asta.

Ion Solacolu: *... va fi legitimat ca urmaşul lui Iliescu?*

Emil Hurezeanu: Nu, nu. În primul rînd, pentru că promisiunile de genul acesta sunt caduce, nu mai funcţionează în România. Pentru că România între timp cunoaşte, şi la nivelul oropsiţilor, nu numai la cel al beneficiarilor, realitatea unui capitalism care poate funcţiona. Orice român a auzit de succesul capitalist, îl miroase, îl presimte, îl ştie, chiar dacă nu se bucură direct de el. Chiar şi cei cu pensii şi salarii mici şi umilitoare. Există un capitalism ambiental. Nu mai e nevoie de promisiunea politică a sacului cu dolari, ca în 1990, care să excite sau să sperie masele. Este o populaţie care îşi transformă tot mai mult modul de a fi, de a gîndi, inclusiv la nivelul rapacităţii, al renunţării la spaţiul tradiţional de valori interumane, intercomunitare – ceea ce este de plîns –, o populaţie care îşi adaptează aşteptările, nevoile, impulsurile la noul capitalism ambiental. Mercedesurile mari

de pe bulevardele Bucureştilor nu sunt doar ceea ce par să fie pentru majoritatea populaţiei, doar o sfidare a capitalismului îmbuibat, fără acoperire în realitate, ci şi un obiectiv de atins: te obişnuieşti cu posibilitatea existenţei unui astfel de simbol. Nu mai este un pericol al nereceptării democraţiei sau capitalismului, de acum încolo.

Este vorba ca alegerile să nu fie trucate, ca viaţa politică să nu fie înscenată. Şi este vorba de anularea unor *legăminte* – pacte obscure, oculte – care fac din echipa de putere a lui Iliescu singura forţă care coordonează şi conduce – într-un mod foarte periculos, pentru că foarte viclean, foarte subtil – viaţa românilor.

Ion Solacolu: *S-a spus că în 1989 a avut loc doar o schimbare de echipă la conducerea României...*

Emil Hurezeanu: Cea mai scump plătită schimbare de cadre din istoria comunismului.

Ion Solacolu: *Exact. Nu este, oare, posibil ca şi la următoarea schimbare la bază să se găsească acelaşi fenomen?*

Emil Hurezeanu: Ba da. Cadre generice ale fostului sistem, dar cu interese schimbate.

Ion Solacolu: *De ce pun această întrebare?...*

Emil Hurezeanu: Trebuie pornit de la ideea că totul se poate schimba, chiar şi reprezentanţii vechiului sistem. Nenorocirea pentru România este că nu s-a schimbat mesajul reprezentanţilor vechiului sistem. Şi Corneliu Vadim Tudor, şi Adrian Păunescu puteau să reapară în viaţa politică românească, dar pe poziţiile Alianţei Civice, în care verbul lor avîntat să fi fost folosit în interesul democraţiei. Ar fi fost legitimă această schimbare. Nenorocirea este că nu şi-au schimbat mesajul.

Ion Solacolu: *Tare mi-e teamă că perspectiva pe care o sugerezi este una optimistă...*

Emil Hurezeanu: Utopică. Numai că şi cadrele comunismului se schimbă. Mai ales cînd e vorba de interese economice. Şi dacă interesele lor economice ajung să fie compatibile – ceea ce de cele mai multe ori este cazul – cu interesele democraţiei politice...

Ion Solacolu: ... *pentru că există mulţi oameni în România, plasaţi în nişte condiţii extrem de interesante, chiar în poziţii-cheie, aş spune, nu la primul nivel, ci în eşaloanele următoare, care sînt pur şi simplu cadre pregătite de fosta Securitate pentru a prelua mişcarea din mers.*

Problema se pune în felul următor. Aceştia sînt nişte oameni care au o valoare indiscutabilă...

Emil Hurezeanu: Orice legămînt poate fi denunţat.

Ion Solacolu: .. *dar în acelaşi timp au şi un dosar. Or, noi ştim foarte bine ce importanţă, ce rol joacă deţinerea acestor dosare.*

Emil Hurezeanu: E clar că funcţionează, în mare parte, necunoscutul sau misterul acestei fatalităţi care ne face să fim ultima ţară încă ocupată de bastionul militaro-securisto-comunist. Asta vine dintr-un şantaj naţional, practicat pe verticală, pe orizontală, transversal, în care asumarea vinovăţiei de atunci se transformă în arma cea mai puternică a fostului vinovat, care era Securitatea, şi care-l face puternic şi astăzi. E clar că funcţionează şi asta. Se denunţă însă şi asta. Dacă un colonel sau general de securitate apare la televiziunea naţională şi spune că i-a obligat pe 80% din românii cu funcţii de ingineraşi, şi profesoraşi, elevi, studenţi, să facă şi să dreagă pentru Securitate, dar noi suntem vinovaţi, denunţăm acest mecanism...

Ion Solacolu: *Totul este ca* ei *să vrea să-l denunţe.*

Emil Hurezeanu: Păi, *ei* trebuie să-l denunţe, pentru că *ei* sunt cei mai vinovaţi. Dacă *ei* ar începe să facă asta, dintr-o dată vina s-ar spăla. Nu e clar că noi suntem şantajaţi de securiştii care au inventat dosarele? Apar mereu dosare, sau ameninţarea planează asupra oamenilor din opoziţie care au avut un dosar mai mic sau mai mare, o formă mai gravă sau mai puţin gravă de culpabilitate.

Ion Solacolu: *De felul meu sînt un om realist. De aceea mă aştept foarte puţin ca generalul de securitate X sau colonelul Y să se autodenunţe. M-aş fi aşteptat mai mult, şi asta aş fi considerat un semn incontestabil de maturitate, ca inginerul, economistul, medicul, de ce nu? preotul – acela*

care a fost pregătit şi care are un dosar, el să fie acela care să se denunţe. Şi, atunci, el *ar rupe într-adevăr acest văl, această împletire a unor fire care duc, undeva, dedesubt, unde eu nu pot să le dezleg.*

Emil Hurezeanu: Asta aşa este. Ar fi însă o situaţie optimă. Dar nu ne putem aştepta din partea unei societăţi complet abrutizate... Asta ţine de răspunderea politică. Este vorba de o formă a răspunderii morale şi politice care nu funcţionează la nivel societal în România.

Ion Solacolu: *Eu cred că este greşită ideea că întreaga societate românească este culpabilizată...*

Emil Hurezeanu: O bună parte este culpabilizabilă.

Ion Solacolu: *... pentru că există în societatea românească oameni, şi nu puţini, care în trecut n-au încheiat nici un fel de pact cu Securitatea. Unii, mai puţini, au avut tăria să-l refuze; altora, celor mai mulţi, un asemenea pact nu le-a fost propus niciodată. Probabil că aceştia din urmă ocupau poziţii periferice sau, pur şi simplu, nu s-au aflat în zona de interes a Securităţii. Sau n-au dorit, s-au ferit să intre în această zonă de interes. Pentru că cei care au intrat în ea, de regulă, au dorit-o. Pasul acesta, trecerea pragului nu s-a făcut chiar inconştient. Pentru unii – mulţi, puţini, nu ştim, putem însă presupune că ei nu erau totuşi o minoritate – riscul acesta, dacă-l putem numi aşa, a fost asumat. Li s-a făcut o ofertă pe care ei au acceptat-o. Nimeni nu i-a silit să încheie pactul acesta, pentru ca apoi să fie trimişi la specializări, cu burse, în străinătate ş.a.m.d. Ei au dorit să parvină. Aceasta este realitatea. Cei care au fost siliţi într-un fel sau altul am putea spune că reprezintă excepţia de la regula generală. Unii n-au dorit să parvină şi au rămas, undeva, în poziţia lor marginală...*

Emil Hurezeanu: Societatea activă românească – nu neapărat nomenclatura, pentru că nomenclatura a scăpat, poate, de păcatul ăsta al colaborării cu Securitatea...

Ion Solacolu: *Ei erau oarecum protejaţi. Era şi acesta un privilegiu.*

Emil Hurezeanu: ... este aceeaşi care funcţionează şi astăzi. Să ne înţelegem: societatea activă a ceauşismului

nu este alta decît societatea activă a postceauşismului. Directori de întreprinderi, ingineri-şefi, doctori, medici primari, directori de licee, preoţi, protopopi, mitropoliţi – adică tot ce ţine de ţesutul activ al societăţii, viu, care întreţine, care reprezintă societatea – nu neapărat politică, dar activă, publică – această parte a societăţii a fost, prin concurs voluntar sau constrînsă, nu mai contează, la pactul cu Securitatea. Din cauza asta... Sigur, nu toată societatea românească e culpabilizabilă... Ştim însă cum Securitatea a urmărit şi a reuşit să-şi facă colaboratori printre foştii deţinuţi politici. E un fapt. Este vorba de o elită morală – supravieţuitorii fostului Gulag românesc – şi ea subminată de acest fenomen. E foarte complicat. Studenţii, pentru un loc în oraş la absolvire, şi-au denunţat în mod frecvent colegii. E foarte complex acest sistem.

Ion Solacolu: *Au existat însă şi studenţi care nu şi-au denunţat colegii pentru a primi un post în oraş la absolvire, ca şi unii care n-au avut niciodată vreo bursă. Dar nu lucrul acesta mi se pare cel mai important. Căci, în fond, aceasta este deja* istorie.

Periculoasă mi se pare perpetuarea acestui sistem. Adică, pur şi simplu, schimbarea de echipă. Or, trebuie neapărat să aşteptăm ca cei care au astăzi, să spunem, douăzeci şi cinci de ani, care n-au fost în nici un fel angajaţi pentru că n-au avut această posibilitate, să ajungă ei *în fruntea bucatelor? Deci, trebuie să aşteptăm neapărat încă douăzeci sau treizeci de ani?*

Emil Hurezeanu: Noi trebuie să vedem *cum se poate* ajunge la situaţia asta, adică trebuie să ţinem cont de datele acestei hărţi.

Cine face parte din opoziţia politică din România? În afară de cîteva figuri morale monumentale...

Ion Solacolu: *Şi acelea discutabile...*

Emil Hurezeanu: ... discutabile, din perspectiva eficienţei politice, desigur. Din opoziţia politică face parte o anumită elită intelectuală, din viaţa economică, publică ş.a.m.d. În PD întîlnim foşti activişti UTC, care ar fi format o echipă guvernamentală foarte bună şi pentru Nicu Ceauşescu. De altfel,

aşa au şi apărut aceşti domni – Roman, Severin... Sau membri ai poliţiei secrete necompromise...

Ion Solacolu: *Era „echipa de tineret"... Sau „a speranţelor", cum se mai spune...*

Emil Hurezeanu: ... Dăianu, Victor Babiuc, Severin, Dorel Şandor – sunt oameni care au avut de-a face cu Securitatea, într-un fel sau altul. Cu Securitatea externă. Avem un astfel de autodenunţ – care ne vine de la Dăianu. N-a fost el ofiţer de securitate în Serviciul de Informaţii Externe? Ioan Mircea Paşcu, toată galeria asta, Vladimir Pasti, Dorel Şandor, toţi „băieţii" progresişti, cu care vrem un „pol de mijloc"... Au fost oameni ai Securităţii, au fost oameni plasaţi în eşaloanele de la „Ştefan Gheorghiu". Aceştia au şi preluat, imediat, puterea de mijloc, cum să spun? necompromisă de *ceauşismul de tribună*. Acesta era *ceauşismul de culise* al Securităţii „deştepte"...

Ion Solacolu: *Întrebarea mea este următoarea: din perspectiva democratizării României, este oare de aşteptat ca oamenii aceştia să facă o democratizare* de facto *a ţării, sau tot o democratizare de faţadă – să zicem, mai avansată decît cea de astăzi?*

Emil Hurezeanu: Eu cred că, astăzi, echipa Roman, în comparaţie cu ce a urmat... Echipa Roman-Stolojan – să nu uităm că Stolojan a fost controlorul mijloacelor financiare din Ministerul Finanţelor, al conturilor valutare din acest minister, şi Stolojan apare astăzi ca un fel de erou al democratizării timpurii, sugrumate în faşă... Adică, echipa Roman era formată, pe trei sferturi, probabil, din ofiţeri din Serviciul de Informaţii Externe al lui Ceauşescu, din celebra 0514 – oameni care călătoreau în străinătate oricînd, care făceau parte din Comitetul Central UTC... Aştia ai cui au fost? Ai mei, ai dumitale, ai lui Coposu? Au lucrat la CAP? Au lucrat, clar, într-un sistem al puterii ceauşiste – de alternativă, de subsol, de culise, mai eficient, mai bărbierit, mai poliglot etc. Nu sunt obligaţi să redevină Emil Bobu sau Ion Dincă, dacă ajung la putere. Ca dovadă e faptul că noi toţi, astăzi, dacă ne plasăm pe tărîmul posibilului, şi

nu al ficţiunilor, al utopiei, al obiectivelor de neatins, îi regretăm pe Stolojan, Dăianu, Babiuc, Doru Viorel Ursu, Roman, Severin, cînd îi confruntăm cu Funar, Văcaru, Văcăroiu, Dumitraşcu etc. Şi, ca dovadă, Adrian Severin devine exponentul democraţiei la Consiliul Europei, atunci cînd vorbeşte după Botică şi înaintea lui Adrian Păunescu. Nu era de preferat să fie Severin şi Petre Roman la Consiliul Europei, sau în România?

Adică, să ne înţelegem, ei n-au fost *atunci* apţi să se democratizeze, cînd erau la putere, mai mult decît au făcut-o, şi asta i-a pierdut. Dar vedem că totul este relativ. Trebuie să discutăm în termenii posibilului.

Îmi aduc aminte de un interviu cu Brucan, la *Europa liberă*, în 1988-1989 – între două scrisori anticeauşiste mai făcea o călătorie în America, mai făcea o călătorie în Rusia şi ne mai dădea nouă cîte un interviu de la Viena. Atunci – de fapt apărea şi în „Scrisoarea celor şase" acest paragraf demn de luat în seamă – el atrăgea atenţia Securităţii că nu mai reprezintă interesele oamenilor muncii şi că a devenit armata pretoriană a lui Ceauşescu, şi că a sosit momentul să-şi revină şi să apere interesele clasei muncitoare – „pentru că noi de aceea am creat Securitatea", spunea Brucan în „Scrisoarea celor şase"... Ei, acest apel, atunci... Sigur că din punct de vedere democratic, al nostru, al criticilor radicali din străinătate, era foarte grav, era incriminabil – „cum adică, domnule? tot voi, care aţi creat Securitatea, să apăraţi interesele oamenilor muncii, aruncînd elitele ţării la Canal, ucigînd în dreapta şi-n stînga, voi vreţi să aduceţi Securitatea înapoi?". Dar să ne aducem aminte că nu s-a reacţionat aşa în România, şi nici noi n-am putut reacţiona aşa, ţinînd seama de datele problemei. Pentru că, într-adevăr, o Securitate care să apere interesele braşovenilor, care au ieşit în stradă în noiembrie 1987, ar fi fost benefică atunci, dacă ar fi ţinut cu muncitorii, cu interesele lor, şi nu cu Ceauşescu, cu represiunea de dragul represiunii, de dragul apărării grupului de putere.

Lucrurile sunt mai complicate. Şi mai spunea atunci Brucan, pentru că de aici am pornit: „există o echipă de băieţi"... Cine a învăţat limbi străine şi cine a fost şcolit în străinătate? Oamenii Securităţii. Dar în afara Securităţii de nivel intermediar, care a rămas în toate ministerele, în toate eşaloanele puterii, în afara capilor armatei – de care, iarăşi, ne-am îndrăgostit puţin cam subit cu toţii – democraţi, mai mult sau mai puţin democraţi, occidentalizaţi, în 1989, pentru că am văzut în armată un fel de falangă antidictatorială şi anticomunistă, patriotică prin definiţie, uitînd, de fapt – aşa cum se întîmplă astăzi, cînd se fac „acuzaţii KGB" în ce-l priveşte pe Iliescu –, uitînd, de fapt, că selecţia în corpul generalilor era mult mai strictă, din perspectiva Securităţii şi a literei evangheliei comuniste, decît în orice altă situaţie, decît în situaţia unui prim-secretar sau a unui ministru: un general de armată, sub Ceauşescu, în ultimii 20 de ani, sau sub comunism, în ultimii 40 de ani, trebuia să dovedească o lealitate totală, mult mai sever şi mai dur verificată decît în cazul unui ministru, sau al unui foarte bun economist care a ajuns ministru adjunct, cum s-a şi întîmplat. Ei bine, s-a dovedit că „Armata e cu noi"... Nu se mai foloseşte astăzi, pentru că s-a dovedit... Cine era „Armata", cine erau generalii, în ce combinaţie au intrat? Atunci, acum? L-au dat jos pe Ceauşescu?

La fel şi despre oamenii „care ştiu limbi străine". Am fost siguri, atunci, că se pregăteşte o alternativă, cu ei. Şi, apoi, de fapt, „Scrisoarea celor şase" de cine era semnată? De staliniştii îndepărtaţi de Ceauşescu, cărora le sosise atunci momentul – probabil, nu întîmplător, primiseră un vînt în pînze de la Moscova – să aibă o iniţiativă. Dar de ce n-au făcut-o ceilalţi? De ce n-au făcut-o scriitorii, profesorii universitari de la Medicină – nestaliniştii? Au făcut-o ei... Se poate spune: pentru că doar ei puteau... A putut şi Doina Cornea, a putut şi Mircea Dinescu – fiecare a putut „cîte ceva"... N-au făcut-o. Au făcut-o tot ei. În condiţiile relative care au precedat căderea ceauşismului, „Scrisoarea celor şase" era un factor de progres.

Poligloţii ceauşismului de exterior, ai Securităţii, contraspionajul din străinătate, de la 0514, s-au dovedit guvernanţii cei mai atractivi, din punct de vedere democratic, după 1989, şi pînă astăzi. Aşa că... Cred că trebuie să ne ferim şi de dorinţa pioasă de a păstra un fel de sănătate morală, ca noţiune de lucru, ca monedă de schimb a poporului. Trebuie să ne ferim şi să spunem: de ce îi marginalizăm, de ce îi lăsăm să zacă în pasivitate? Nu e tocmai aşa... Cred că trebuie să ne ferim şi de culpabilizarea întregului aparat comunist, şi de pauşalizarea aceasta; şi că trebuie să aşteptăm, mai ales, gesturi practice posibile, şi nu minuni.

Vezi, pe de o parte, din străinătate nu vrem să ne mai vină salvarea. E clar. Pe de altă parte, ceea ce s-a întîmplat în 1989 ne-a venit din străinătate, ceea ce s-a întîmplat în 1918 ne-a venit din străinătate, ceea ce s-a întîmplat în 1859 ne-a venit din străinătate, ceea ce s-a întîmplat în 1877 ne-a venit din străinătate, succesul României moderne, sub primii regi, ne-a venit din străinătate... De ce să absolutizăm sau să negăm *de plano* rolul factorului extern? E adevărat că niciodată sămînţa nu prinde decît într-un teren pregătit. E adevărat că elitele au un rol mai important decît societăţile, decît masa, decît grupurile mari. Nu putem trage concluzii sau acuza frontal, nu putem distinge culpabilităţi sau vini care să funcţioneze ca cifru de decodificare a unei realităţi atît de complexe cum a fost realitatea românească. Pentru că nu ajungem la nici o soluţie.

Din această cauză, cred că ideea care ne interesează este că putem să aşteptăm ceea ce ni se pare mai previzibil şi mai posibil. Nu un „al treilea pol", care să vină dinspre societate, dinspre Copşa Mică, dinspre Rădăuţi, dinspre Tîrgovişte, şi care să fie mai bun decît „polul" Iliescu-Măgureanu-Ionel, pe de o parte, sau decît „polul" Manolescu-Coposu-Constantinescu-Blandiana, pe de altă parte. Nu. Nu e de aşteptat ca Emil Constantinescu să cîştige alegerile din 1996, din păcate.

Ştim că e o societate în curs de abrutizare, prin mizerie, prin mizeria economică. Ştim că Opoziţia nici nu poate fi o alternativă atîta timp cît nu are o formulă economică nouă,

atîta timp cît nu are capital – promis, existent sau vreo rețetă de a-l inventa. Pentru că, pînă la urmă, socializarea politică într-o astfel de perioadă este dependentă *întru totul*, este condiționată de îmbunătățirea economică a situației fiecăruia. Aici nu se lucrează cu simboluri, se lucrează cu pîine, cu apă, cu șobolani... Or, nici Crin Halaicu n-a înjumătățit numărul șobolanilor – sunt tot de cinci ori mai mulți decît bucureștenii... E o problemă de *căi și mijloace*.

Și, atunci, nu este posibil să așteptăm un punct de plecare, de start, de acolo de unde-l putem aștepta, de la cei care pot face ceva? Poliglоții sau cei care cunosc cel mai bine o singură limbă – aceea în care mai pot să învețe ceva din democrație –, ajutați și de propriile lor interese economice, să vină spre noi, să vină spre societate, să cedeze ș.a.m.d. Minunea din afară... O minune – o prezență americană în Bosnia... Ar fi, poate, o nenorocire pentru alții.

Ion Solacolu: *Te-am contrazis și pentru ca să te provoc. Mi-aduc aminte că – era cam între mineriadă și formarea PAC, deci, prin 1990-1991 – într-o discuție cu Matei Cazacu și Dinu Zamfirescu am afirmat că democrația românească nu se poate construi decît împreună cu o parte din foștii comuniști.*

Emil Hurezeanu: Cu o parte din comuniști care nu vor să mai fie comuniști.

Ion Solacolu: *Bineînțeles. Era o formulare care, atunci, probabil că a deranjat sau scandalizat chiar. Nu eram însă primul care o făcea, și nu numai în privința României, ci a întregului spațiu fost comunist. De aceea analiza pe care ai făcut-o nu mi se pare nerealistă.*

Köln, iulie 1995, *Dialog*

Cuprins

Editoriale de sîmbătă
Crai nou 7
La vreme de schimbare 11
Imagine şi politică 15
Imaginile imaginii 18
Triptic geopolitic 21
„Demolarea la preşedinţi şi drumul la producţie" 24
Circul şi statuia 27
Puciul din august de la Bucureşti 30
Doi paşi înapoi, unul pe loc 34
Un drum pavat cu bune intenţii 38
Jim & Jeff 43
Revoluţia, seara, între Ateneu şi Capşa 46
Un surîs în plină vară 50
O privire din afară 53
Între dorinţă şi trebuinţă 56
Între „patru plus doi" şi „doi şi jumătate" 60
Puncte de vedere 65
Privirea cîmpului 68
Nota de răutate 72
Al treilea om 77
Tristeţea şi mila 81
La oglindă 85
Stop-cadru 90

Studiu de etapă 93
O zi din viaţa lui Constantin Avram 97
Kwakiutl 101

Editoriale de duminică

La cumpăna dintre reformă şi contrareformă 107
Anul internaţional al toleranţei, anii-lumină ai intoleranţei 110
România la porţile Europei 113
Interregn 116
„Bravos, lume nouă!" 119
Criza repetată în coaliţia guvernamentală 122
Sondaje de opinie 125
Triptic săptămînal 129
Tinerii şi politica 132
Politică şi carnaval 134
Iliescu la 65 de ani 136
De la o criză la alta 139
Relaţiile româno-maghiare, din nou sub tensiune 142
Privirea din afară: România la începutul anului 1995 . 145
Bonn-Londra-Paris: un triunghi problematic? 148
Perspectiva tunelului 151
Germania: pentru români, o poveste de primăvară 154
Neliniştе socială 157
Medii de informare şi jurnalişti în România 160
România: şansele reformei 172
Extinderea NATO în Europa Răsăriteană: jumătatea plină şi jumătatea goală a paharului 175
Un echinox tulbure 179
Acordurile de la Schengen 182
Ziua generalului 185
Şoriceii din bucătărie 188
NATO după NATO 191
Motanii Felix 216
Amintirea lui Ceauşescu 219
Moldova la răscruce 222
Mihai Botez: un patriot al raţionalităţii 225

Între cîine şi lup? 228
Rusia în Balcani 232
Pericolul unui consens anacronic 235
Naţional-populismul: un Baloteşti politic 238
Marcel Amaru 241
Schimbare de macaz la Bucureşti? 244
Ciuperci şi micşunele 247
Ruptura 251
La moartea lui Corneliu Coposu 254

Convorbiri de luni
Frontul este o fază avansată în evoluţia dezintegrării comunismului 259
„Zece ani am fost un personaj dispărut dintr-o poveste clujeană" 264
„Îmi apăreţi aşa cum sunteţi; nici o speranţă" 268
Îi reproşez lui Iliescu că n-a putut fi nici măcar un despot luminat 271
Naţionalism & democraţie 285
Politică românească: studiu de etapă 307

Culegere şi tehnoredactare computerizată:
„Biblioteca Apostrof"
Comanda nr. 60018.1996

şi cronici literare, în *Echinox*, la Cluj, şi în *Transilvania*, la Sibiu. La editorial, în 1979, cu volumul de versuri *Lecţia de anatomie*. Prezent cu poezii în antologii din România şi din străinătate. Ultimul volum: *Ultimele*, primele (Albatros, 1994).

Studiază dreptul (Cluj), dreptul internaţional (Viena) şi ştiinţele politice (University of Virginia şi Boston University, Statele Unite). E *Master of Arts* în Relaţii internaţionale şi studii strategice al Universităţii din Boston.

Redactor şi, apoi, director asistent şi director al departamentului românesc al postului de radio Europa Liberă. În prezent, membru în Senatul Fundaţiei pentru Democraţie Română.

Emil Hurezeanu (n. în 1955) debutează, în 1975, cu poezie şi cronici literare, în *Echinox*, la Cluj, şi în *Transilvania*, la Sibiu, iar editorial, în 1979, cu volumul de versuri *Lecţia de anatomie*. Prezent cu poezii în antologii din România şi din străinătate. Ultimul volum: *Ultimele, primele* (Albatros, 1994).

Studiază dreptul (Cluj), dreptul internaţional (Viena) şi ştiinţele politice (University of Virginia şi Boston University, Statele Unite). E *Master of Arts* în Relaţii internaţionale şi studii strategice al Universităţii din Boston.

Redactor şi, apoi, director asistent şi director al departamentului românesc al postului de radio *Europa Liberă*. În prezent, director al Serviciului Român al postului de radio *Deutsche Welle*.

Emil Hurezeanu nu ilustrează, în mod evident, publicistica politică românească, decît dintr-un unghi special. Autor al unor neobişnuite, adesea vehemente analize şi comentarii, difuzate, practic, seară de seară, în ultimii ani ai dictaturii lui Ceauşescu, de la microfonul faimosului post de radio *Europa Liberă*, Hurezeanu este, într-un fel, un protocronist al jurnalismului politic militant anti-autoritar. Prima sa carte de publicistică politică este, desigur, şocantă. Dar chiar intenţia autorului este să şocheze, adică să-şi oblige cititorul să gîndească realitatea românească şi din alt punct de vedere decît cel obişnuit. Autor inconfortabil, faţă de care poţi avea rezerve, Emil Hurezeanu este, totodată, purtătorul unui mesaj ce trebuie discutat. Salutîndu-i cartea, atragem atenţia, aşa cum face ministrul sănătăţii, în mod simbolic, şi pe cele mai bune pachete de ţigări: fumatul (cititul) ei dăunează sănătăţii. Fumătorii nu vor renunţa din acest motiv la fumat. Nefumătorii nu mai au nevoie de argumente suplimentare. Soarta cărţilor nu numai că există, dar uneori seamănă cu a ţigărilor. O ţigară de foi înecăcioasă, cu explozive ascunse, pe care o veţi fuma pe socoteala dvs., este şi *Între cîine şi lup* de Emil Hurezeanu.